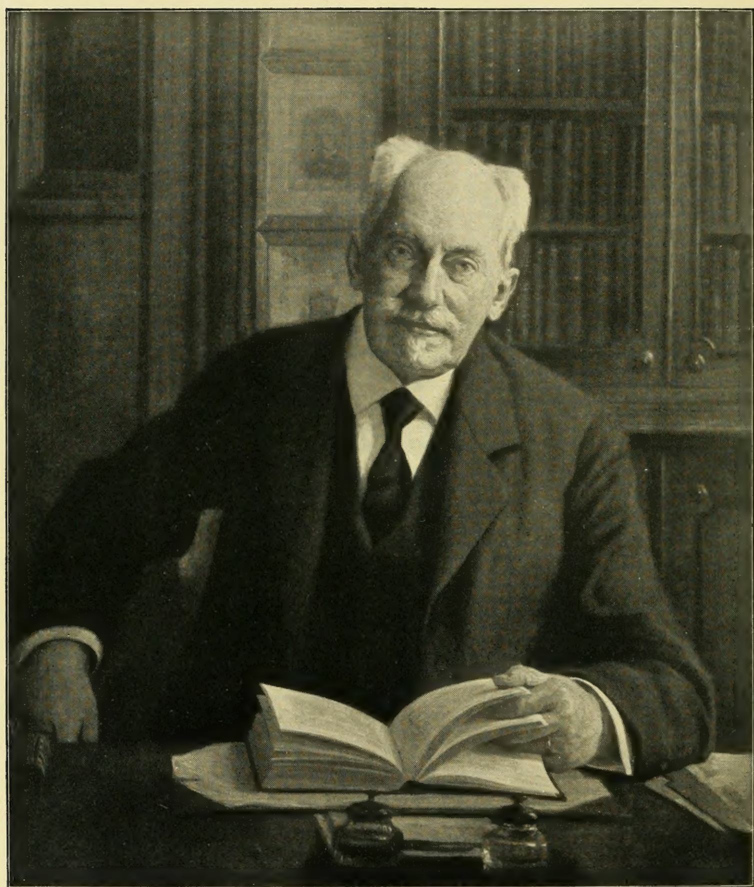

Troels-Lund

Maleri af
Knud Larsen 1910

Tilhører
Frederiksborg-Museet

TROELS-LUND

HISTORISKE FORTÆLLINGER

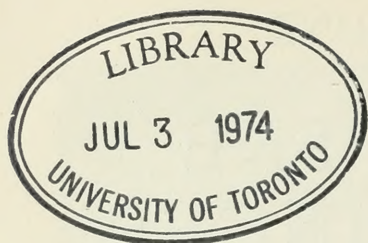
TIDER OG TANKER

I BIND

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
FR. BAGGES KGL. HOF-BOGTRYKKERI
1910

LIBRARY
JUL 3 1974
UNIVERSITY OF TORONTO

INDHOLD AF I BIND

I BOG

II BOG

MOGENS HEJNESØN

TROELS-LUND

HISTORISKE FORTÆLLINGER

TIDER OG TANKER

Omslag og Titelblade
tegnede af
Professor HANS TEGNER.

T

TROELS-LUND

HISTORISKE FORTÆLLINGER

TIDER OG TANKER

I. BOG

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN - KRISTIANIA

1840 1910

FR BAGGES KGL. HOF-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

CHRISTIAN DEN FJERDES FØDSEL OG DAAB

FØDSEL

1

FREDERIK den Anden[1] og Dronning Sophia havde allerede været gift i flere Aar, men endnu var deres Ægteskab kun blevet velsignet med to Døtre. Kongen var ikke ung længere, det 40de Aar var tilbagelagt, og Udsigten til en Tronarving syntes at svinde med hvert Aar, der forløb. Ønsket om en Søn er et fælles menneskeligt Ønske. Det næres af enhver, der har noget at efterlade, enten det saa er Gods og Guld eller blot en skrøbelig Alderdom, der trænger til Pleje. Men Ønsket vokser i Utaalmodighed og Styrke, naar Arven kræver Kraft baade hos Fader og Søn for ikke at forspildes. Danmark var et Valgrige. Fik Frederik den Anden en Søn, kunde han endnu haabe at se ham voksen. Sønnen kunde ikke blot blive valgt til Tronfølger, men blive myndig og erfaren og under Faderens Øjne lære den Kunst, som een kun undte ham: engang at blive Konge uden at bortskænke noget af den kongelige Magt. Men trak det ud, skulde Tronarvingen være et Barn, medens hans Fader var en Olding, saa kendte Frederik den Anden sin Adel for vel til ikke at vide, at Valget maatte købes med Ofre og Tronbestigelsen med nye. Og skuffedes endelig ganske Haabet, blev han sønneløs, saa laa Fremtiden mørk og truende. Kongens Død vilde da blive Løsnet til Uro og rimeligvis Borgerkrig.

Frederik den Anden (Fig. 1) gjorde under disse Forhold, hvad enhver fornuftig Mand og Fader vilde gøre. Han tog Virkeligheden som den var, opgav ikke sit Haab, lod sig heller ikke

forblinde deraf, men sikrede sig det mindre, som Omstændighederne tilbød ham. Han havde jo to Døtre; selv stod han for

Fig. 1. Frederik den Anden.
(Maleri af Melchior Lorichs 1580?)

Øjeblikket paa en venskabelig Fod med sit Rigsraad. Han bevægede det da til at give ham et skriftligt Tilsagn om, at saafremt han døde uden mandligt Afkom, skulde kun den blive valgt til Konge, der samtidigt ægtede en af hans Døtre. — Men

Fig. 2. Samsø.
(Efter Generalstabens Kort.)

hvem af de to det skulde være, der saaledes skulde blive Dronning, forbeholdt Rigsraadet sig selv at afgøre. En mærkelig Bestemmelse, der paa een Gang viser os Kongens Indflydelse, Rigsraadets nidkære Hævden af sin Valgret og den uvilkaarlige Magt, som Arvelighedens Begreb desuagtet besad[1].

Det Haab, som Kongen lønligt nærede, deltes af hans Folk. Man maa have oplevet en Borgerkrig som Grevens Fejde; man maa selv have set eller hørt sine Forældre fortælle om de brændende Herregaarde, de flygtende og forfulgte Adelsmænd, om Bønderne, der halshuggedes i tusindvis ved Aalborg, og om Hungersnødens Optrin i København; man maa være fortrolig med alle disse en Borgerkrigs Rædsler, for med den rette Inderlighed og Andagt at længes efter Fødslen af en Prins med uomtvistelig Adkomst til Tronen. Fra den højeste til den laveste var der neppe een, der ikke nærede denne Følelse. Kunde end Fordelene ved en Tron-Ledighed et Øjeblik tage sig lokkende ud for en adelig Tankegang, saa var dog Skyggesiderne i for friskt et Minde, til at nogen for Alvor skulde ønske et saa voveligt Spil. Om dette ene Ønske var derfor alle enige.

Hvad man af Hjertet ønsker og haaber, det forjættes en alt af den forudilende Indbildningskraft, naar Virkeligheden synes at tøve for længe. Hvad Under da, at i en Tid som hin, hvor man ikke kendte nogen Grænse mellem det naturlige og overnaturlige, hvor Folkets Sind var friskt og skaberkraftigt, men gennemtrukket af Overtro, at i en saadan Tid Længslen iklædte sig synlig Form, og Naturens hemmelighedsfulde Magter toges i Beslag for at varsle om dens Komme, som alle saa længselsfuldt ventede.

Kun faa Øer i Danmark er af Naturen saa vel formede til Hjemsted for Havfolk — eller dog til Troen paa dem — som Samsø (Fig. 2). Syd for Kyholm danner Stavns-Fjord et lunt indhegnet Børnekammer med talrige Sole-Pladser og Øpuder. Nord for Kyholm afgiver Kattegat en prægtig, højloftet Storstue med Grønglar og Bølgevip lige op til „Hjelm“ (Fig. 3) og „Helgenæs“.

I November 1576 — saa fortæller den gamle Beretning —

kom en Bonde fra Samsø til Kalundborg, hvor netop Herredag holdtes, og bad om at faa Kongen i Tale. Frederik den

Fig. 3. Øen Hjelm fra Sydsiden.

Anden var ikke til Stede, men Rigsraaderne spurgte Bonden ud om hans Ærinde. Han fortalte da, at han havde hjemme paa Samsø paa den nordøstlige Kant af Øen, skraas for Kyholm. Hans Hus laa ved Stranden. Som han en Dag gik paa Marken, var en dejlig Kvinde (Fig. 4) stegen op af Bølgerne og havde befalet ham at drage til Kongen og melde ham, at Dronningen var frugtsommelig og skulde føde en Søn, der engang skulde blive en ypperlig Herre og Konge i Norden. Men efterdi Landet var fuldt af Synd, idet Drukkenskab, Løsagtighed, Hovmod og Selvraadighed tog hver Dag mere Overhaand, skulde Kongen være betænkt paa at afskaffe sligt, at ikke Guds Naade og Velsignelse skulde vendes

Fig. 4. En Havfrue smykker sig.
(Vægmaleri i Kungshusby Kirke i Uppland. H. Hildebrand.)

til Vrede og Straf. — Bonden havde forgæves undskyldt sig med, at han var en fattig, enfoldig og uanselig Mand, der ikke turde bringe slig Besked paa saa høje Steder, det kunde mulig komme til at gælde hans Liv. Havfruen havde blot svaret ham: „Vær trøstig og frimodig, det er ikke dit eget Budskab, men Vorherres. Han skal vel bevare dig.“

Fig. 5. En Havfrue, indhugget i en Dørindfatning paa Nørlund, der opførtes nogle faa Aar efter Christian IV's Fødsel.
(Fotografi af Kr. Hude.)

Det var en usædvanlig Form for Meddelelse. Man var jo mest vant til at anse Havfruer, i det mindste naar de steg op paa Land, for at være i den Ondes Tjeneste. Selv om de heroppe nøjedes med blot at danse paa Tilje (Trægulv), var det fælles Antagelse baade ved Østersø og Vesterhav, at dette kun var forførende Kunster, hvorved de søgte at faa Menneskene i deres Garn. Det var derfor et Udtryk for Afsky og Forbitrelse, naar man i Edinburg for en halv Snes Aar siden havde dristet sig til offentlig at afbilde Landets Dronning, Maria Stuart, som en Havfrue, der dansede paa Tilje (Fig. 6) og lokkede Jarlen af Bothwell.

Med Rette foretrak derfor de danske Rigsraader at indberette denne vanskelige Sag til Kongen. Frederik den Anden, der opholdt sig paa Antvorskov, lod Bonden føre til sig, og her gentog han nu i Kongens Paahør, hvad han havde sagt til Rigsraaderne. Hans Fortælling gjorde forskelligt Indtryk. Nogle af Hoffolkene forundredes, andre trak paa Smilebaandet, men Frederik den Anden tog Sagen i Alvor. Han ønskede til Gud, at Tidenden

om Prinsen maatte være sand. Hvad Synden angik, saa skulde han søge at afskaffe den, som det sømmede sig en kristelig Herre. Derpaa gav han Bonden en fyrstelig Tærepenge med paa Vejen og lod ham drage hjem i Fred.

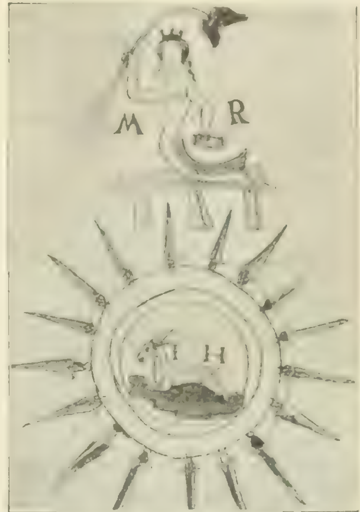

Fig. 6. Marie Stuart som Havfrue.
Smæde-Opslag fra Marts 1567 i Edinburg.
M. R. = Maria Regina.
I. H. = James Hepburn, Jarl af Bothwell.

2

Havfruens Spaadom tegnede til at opfyldes. Dronningen var virkelig i velsignede Omstændigheder. Haabet voksede hos alle og ikke mindst hos Kongen. Datidens Vilkaar førte det med sig, at Hoffet førte et temmeligt omflakkende Liv. Kongen havde ikke som nu en fast Residens, men opholdt sig snart i en Landsdel, snart i en anden. De to Døtre var saaledes begge fødte paa Rejser, den ældste paa Koldinghus, den yngste paa Skanderborg. Men Dronningens Tilstand gjorde nu Ro tilraadelig, og Kongen valgte sit Yndlings-Slot Frederiksborg (Fig. 7) til hendes Opholdssted. Det var en Plet, der var som skabt hertil. Slottet var nylig blevet fuldendt og indrettet med alle Datidens Bekvemmeligheder. Prægtigt saa det ud, som det laa der i den stille Skovsø, med de to firkantede, slanke Taarne, der ligesom voksede op af Vandet. Alt aandede Ro og Fred: til de tre Sider den mægtige Bøgeskov, til den fjerde et Par straatækte Landsbytage. Red man nemlig over Broholmen, forbi de to smaa buttede Taarne (Fig. 8 og 9) — omtrent de eneste Minder fra hin Tid, som endnu har holdt sig — saa kom man ikke som nu ind i Hillerød By, men kun forbi et Par spredte Bønderhuse, hvoraf det nærliggende Slot i Tidens Løb har skabt en Købstad. Stedet var sundt. Slottet laa frit og dog skærmet af Skove, ingen ublid Luftning fik

Lov til at stryge derind. Men trods Freden og Stilheden var her dog ikke kedeligt eller Livet ensformigt. Om Morgenen vaktes man af Sang fra den anden Side Søen; det var Peblingerne, der sang i Frederik den Andens nybygte Skole. De gav Landsbyen Liv, naar Skoletiden vel var til Ende. Paa Slottet selv var der

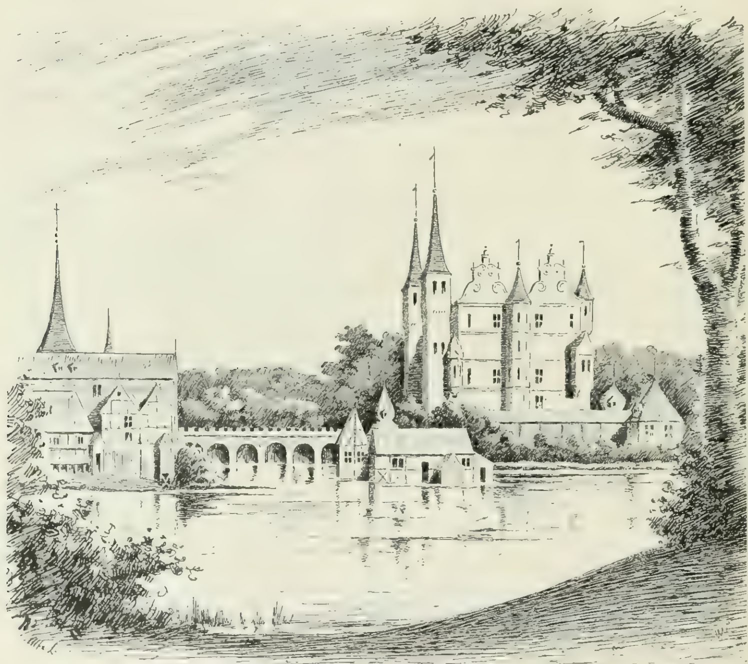

Fig. 7. Frederiksborg paa Frederik II's Tid.
(Efter Hans Kniepers Tapet i Nationalmuseet i København.)

nok at se for den, der havde Øje for sligt. Der var det nye Fasanhus med disse den Gang saa sjældne Fugle. Der var den smukt holdte Abildhave. Der var endelig Dyrehaven med alle dens indfødte Beboere og den brogede Blanding af fremmede Dyr, ligefra Bøflerne til de silkeuldede Faar, som her skulde vænne sig til nordisk Vejrlig[1]. Hertil kom endnu de udsøgte Heste i Folehaven, og Frederiksborgs Stolthed, Køerne af den store Race, som kun opdrættedes der[2].

Fig. 8. Det ene af de to runde Taarne paa Frederiksborg, opførte af Frederik II 1562.
(Efter Fotografi af Kr. Hude.)

Og trængte saa Dronningen til lidt mere Bevægelse i fri Luft, var der Spadsereture nok i Slottets Omegn. Der var Vejen ned

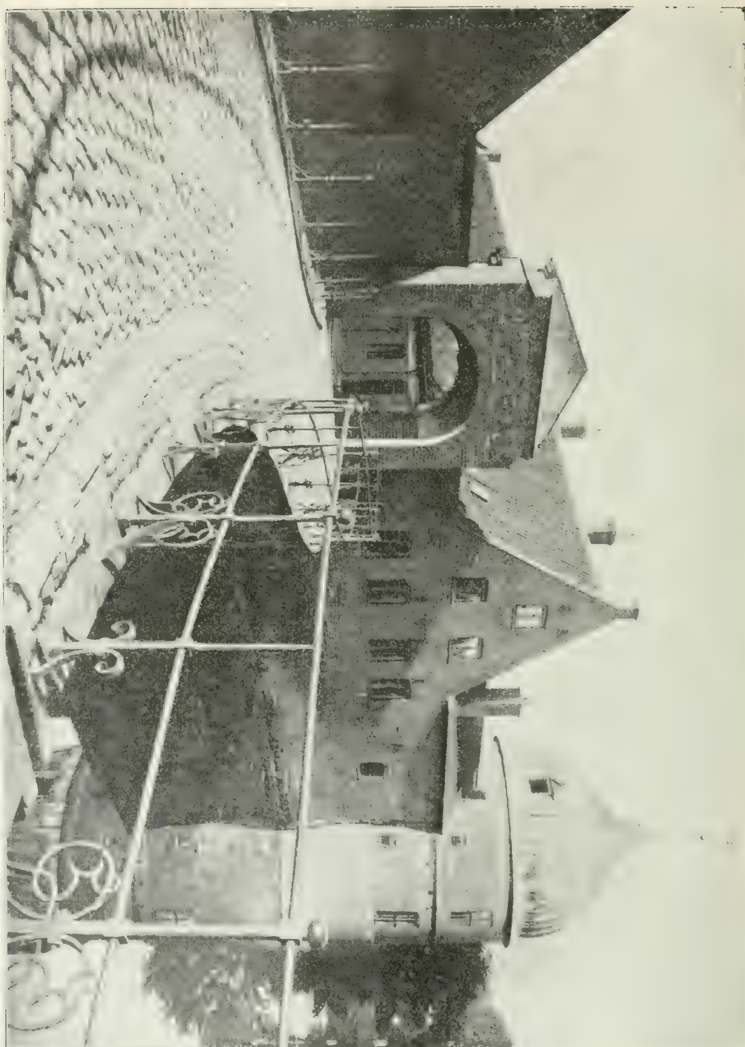

Fig. 9. Det andet af de to runde Taarne paa Frederiksborg, opførte af Frederik II 1562.
(Efter Fotografi af Kr. Hude.)

til den smukke Badstue (Fig. 10), der som en henkastet lille Herregaard tittede rødligt frem mellem Træerne og spejlede sig med dem i den afsides Sø. Der var Vejen til „Sparepenge" eller til „Frydensborg" med den vildsomt anlagte Have, lutter Minder

om hendes Husbond og den Kærlighed, hvormed han omfattede denne sin Yndlingsplet.

Her i disse fredelige Omgivelser og denne venlige Natur tilbragte altsaa Dronning Sophia de sidste Maaneder i Ro før sin Nedkomst. Alt syntes at varsle godt. Hun var glad og munter, trættedes ikke ved Bevægelse og bevarede et uafbrudt Vel-

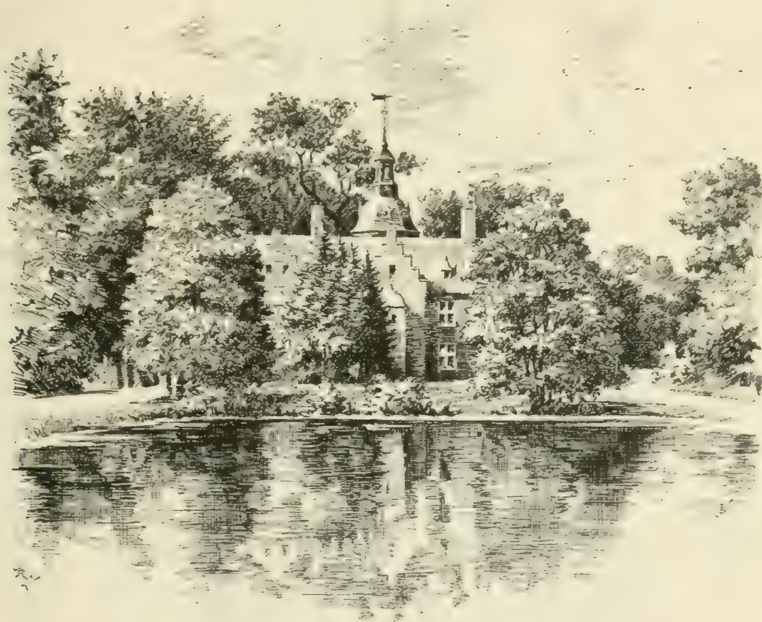

Fig. 10. Badstuen ved Frederiksborg Slot.
(Tegning af Alfred Larsen.)

befindende. Kloge Folk troede af hendes Figur at kunne slutte, at hun denne Gang skulde blive Moder til en Prins. Hun var fyldigere end forrige Gang, men desuagtet mindre besværet, hun kunde tale meget uden at overfaldes af Ængstelser, og selv en Udflugt til Kronborg var hende ikke for anstrængende. Alt var i Orden til den lilles Ankomst. Allerede i Januar Maaned 1577 var der skrevet til tre erfarne Adelsfruer, der havde hjulpet Dronningen ved tidligere Fødsler, nemlig Anna Verner Pas-

bjergs, Hildeborg Ejler Krausses og Margrethe Folmer Rosenkrans's om ogsaa denne Gang at give Møde, et Ønske eller en

Fig. 11. Hertuginde Elisabeth af Meklenborg, Datter af Frederik I af Danmark. (Maleri paa Rosenborg.)

Befaling, der betimeligt blev efterkommet. Til Stede var naturligvis ogsaa Hovmesterinden, den hos Dronningen saa højt anskrevne Inger Oxe, en Søster til den nys afdøde Peder Oxe og

Tyge Brahes Plejemoder. Endelig ankom ogsaa den 19de Marts Dronningens Moder, Hertuginde Elisabeth af Meklenborg (Fig. 11), thi hun savnedes ikke ved saadanne Lejligheder. Naar nu hertil regnes tvende Kvinder, hvis Fag slige Sager var, vil det ses, at alle rette vedkommende var til Stede og den fornødne Hjælp ved Haanden.

Tiden led. Skovbunden grønnedes allerede. Allikerne paa Slottet fløj travlere om end tilforn, medens de skrigende sankede til Reden. De første Foraarsbebudere lod sig alt til Syne. Kongen selv var kommen til Slottet for at være nær i det afgørende Øjeblik. Da det lod vente paa sig, udfyldte han Tiden med at strejfe om i Omegnen, snart paa Jagt, snart blot for at se sig om, ofte ledsaget af Dronningen. Overalt, hvor han kom hen, indlod han sig i Samtaler med Bønderne, spurgte dem ud, lyttede til deres Klager og hjalp hvor han kunde. Det var saa hans Sædvane, som gjorde ham i høj Grad afholdt af Menigmand. Men han vidste tillige, at han her fortrinsvis var vel set, thi allerede Nytaarsdag havde han lovet at eftergive Bønderne i Københavns Len al deres Gæld for ubetalt Landgilde, en Gave, der svarede til 17—18,000 Tønder Korn. Det kongelige Brev desangaaende udstedtes vel først den 20de Maj[1], men Rygtet derom var ilet forud og havde overalt skabt glade Ansigter. Det var denne Glæde, som det morede ham at se Spor af. Nu, da hans egen Lykke stod paa Spil, var det ham en Beroligelse at vide at have grundfæstet andres.

3

Men Uvirksomheden paa Frederiksborg blev ham dog uudholdelig i Længden. Paa een Dag eller to kunde han udføre alle Ugens Forretninger. Naar han havde redet til København og tilbage igen og i Hovedstaden afgjort de faa vigtige Sager, som kunde falde for, og naar han en Gang om Ugen havde gæstet Kronborg og set, hvorledes Arbejdet skred fremad, saa var hans Gerning endt, Resten af Tiden maatte da vies til Lediggang.

Men den var ham uvant. Ellers plejede han altid at flakke fra Sted til Sted. Udfyldte end Syslen med Statssager den mindste Del af hans Dag, saa var han dog paa sin Vis aldrig ledig, Rejsens Besværligheder forøgedes ved trættende Jagter og voldsomme Rideture. Fra tidlig Morgen til sildig Aften var han bestandig paa Færde, til Hest, til Fods, i Raadssalen, i Kær og Moser, ved Drikkebordet, overalt var han den ivrigste af dem alle. Altid nye Omgivelser, nye Ansigter, nye Egne, saaledes var han vant. Men her var han tvungen til ensformig Ro. Herregaarde var der næsten ingen af omkring Frederiksborg, han havde jo selv købt de fleste op for at udvide sin store Jagtbane i Nordsjælland. Jagt hver Dag paa samme Steder blev kedelig i Længden. Og Dronningens Tilstand lagde Baand paa altfor støjende Munterhed ved Drikkelaget. Hvad var der saa andet tilbage end at kede sig eller i Tankerne at kredse om den Begivenhed, der forestod, hvis Udfald han med al sin Kraft og al sin Higen hverken kunde fremskynde eller rokke et Hanefjed fra, hvad der var bestemt.

Noget maatte han bestille; men hvilket? Det maatte være noget usædvanligt, Kamp mod en Modstander, der lagde Beslag paa alle hans Kræfter. — Han traf et Valg, der var betegnende baade for ham og hans Tid.

Nordvest for Kronborg, ikke langt fra det nuværende Marienlyst, laa der paa Strandmarken en uhyre Sten. Den havde rimeligvis ligget der i Aartusinder og var kendt rundt om i Egnen under Navnet „Lappelykke“. Enhver, der saa den, maatte erklære det for en Umulighed at flytte den. Den besluttede nu Frederik den Anden at tage op og føre til Kronborg. Han lagde straks Haand paa Værket. 500 af de stærkeste Matroser blev forskrevne fra København. Det blev befalet Nederlænderen Rudolf fra Deventer at gøre Tegning til de fornødne Maskiner. Der gaves ham Tømmermænd nok til paa Stedet at udføre dem, 150 Borgere udskreves fra Helsingør. I Spidsen for denne samlede Skare rykkede saa Kongen i Marken mod Stenen. Det æggede ham kun endnu mere, at man fra alle Sider erklærede hans Forehavende for uudførligt. Han drev med al Kraft paa

Værket, og inden faa Dages Forløb var der efter Rudolfs Tegning dannet af omhuggede Træer en uhyre Slæde. Den bestod af de største Træstammer, som man havde kunnet udsøge, hver saa svær, at der behøvedes 20—30 Mand til at bære den. Dem havde man lagt i to Lag krydsvis oven paa hinanden, og sammenføjet dem med 150 vældige Jernbolte, hvoraf hver enkelt kun med Nød kunde løftes af en Mand. Det hele lignede ovenfra set en uhyre Harve uden Tænder. I denne Slæde blev der saa spændt svære Tove, og saaledes trak man den tæt hen til Stenen. Men nu begyndte den vanskeligste Del af Arbejdet, at faa Stenen paa Slæden. I 10 Dage arbejdede man herpaa. En Masse Løftestænger, Egekiler, hele Træstammer blev knækkede som Pinde under de forgæves Forsøg. Men endelig lykkedes det, idet man gravede en Fordybning ved Siden af Stenen, anbragte Slæden deri og lod saa Stenen ved sin egen Vægt synke ned derpaa.

Et vældigt Jubelraab lød fra hele den forsamlede Skare, da dette første Skridt var naaet. Kongen, der selv var til Stede, — han kom gerne før Daggry ridende fra Frederiksborg og ledede personligt Arbejdet, — stemmede i med. Men Pfalzgrev Ludvig, der stod ved Siden af, sagde, at dermed var det ikke gjort, den blev nok liggende i Hullet alligevel. Kongen indgik da Væddemaal med ham om, at inden Solnedgang skulde den være flyttet et Stykke. Skønt Dagen var fremskreden, maatte alle tage fat paany. 250 Bønder blev hentede fra de nærmeste Landsbyer, og under Kongens idelige Opmuntringer halede nu enhver af alle Kræfter, saa at Stenen før Solnedgang var flyttet 7 Fod bort fra sit oprindelige Leje.

Næste Morgen tidlig mødte Kongen paany. Alle maatte tage fat paa en frisk, og Kongen var uudtømmelig i at opmuntre dem. Snart kaldte han hver enkelt ved Navn og roste dem, der tog raskest fat, snart satte han Liv i dem paa andre Maader. Engang sprang han saaledes op paa Slæden og raabte: „Træk nu mig med, det er ingenting for saadanne Kompaner som Jer!“ Formanden svarede: „Jo nu bliver det næsten for galt, skal vi baade trække Stenen og de to Kongeriger med, som hviler paa Eders

Skuldre." Kongen kom til at le, og Formandens Svar forskaffede ham en Rosenobel.

Saaledes arbejdedes der i 7 Dage. Alle vilde være med. Frederik den Anden havde vidst at sætte Liv i Arbejdet. Hver Dag blev saarede og kvæstede bragt bort[1], men nye fyldte straks deres Plads. Om det saa var Adelsmænd, kom der en Mængde til og spændte sig frivilligt for. Men da Stenen var slæbt omtrent en halv Fjerdingvej fra sit Sted, og laa paa den Mark, der kaldes „Grønnehave", altsaa nær ved Kronborg, hvortil man ventede, den skulde føres — saa, da man en Formiddag arbejdede med fuld Kraft, raabte Kongen pludselig: „Hold inde! nu ligger den paa sin Plads." Et uhyre Jubelraab hilsede disse Ord, og Kongen aftakkede derpaa alle Arbejdere, som han belønnede rigeligt for deres Iver. Men ingen forstod egentlig Meningen med Kongens Ord. Der syntes kun at mangle lidt i, at Stenen var ført til sit Bestemmelsessted; det letteste var i hvert Fald kun tilbage. Hvorfor afbrød han da nu? Var det en pludselig Indskydelse, et smerteligt Ryk af en bekymret Forudanelse? Skulde denne Stansning betyde, at hvis Kongen blev sønneløs, var Arbejdet til ingen Nytte; og fik han en Søn, kunde det jo altid blive fuldført. Ingen fik det at vide. Først tre Aar efter optog han Arbejdet paany, og lagde Stenen paa den yderste Pynt ved Kronborg (Fig. 12), dèr, hvor Bølgerne bryder stærkest ind.

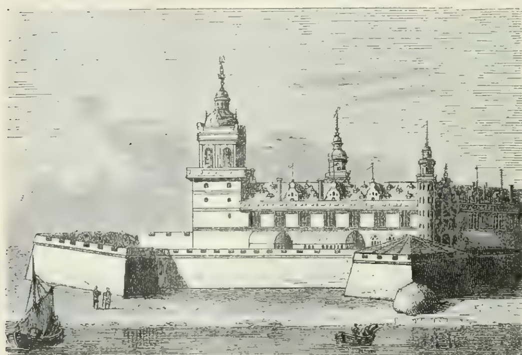

Fig. 12. Kronborg med Stenen foran.
(Efter Hans Kniepers Tapet i Nationalmuseet i København.)

4

Kirkeklokkerne havde ofte kaldt Folket til Gudstjeneste. Søndag efter Søndag var der blevet bedt i alle Kirker for Dronningens lykkelige Nedkomst. Rygtet havde tidt meldt den Ny-

Fig. 13. Frederik II's Dronning, Sophia.
(Maleri paa Rosenborg.)

hed, man ønskede, — saa kom da endelig den saa længe og med saa megen Spænding imødesete Stund. Christian den Fjerde fødtes den 12. April 1577 Klokken 4 om Eftermiddagen. Sagnet fortæller, at Begivenheden overraskede Dronningen paa en Spadseretur, saa at den lille kom til Verden under en Tornebusk. Denne Beretning har vundet saa megen Sikkerhed i

Folkemunde, at man har kunnet paavise Tornebusken og hundrede Aar efter anføre dens Sted paa Kortet. Virkeligheden var imidlertid en Del anderledes.

Dronningen (Fig. 13) var paa Slottet den 11. April om Middagen, da de første Tegn viste sig. Hun blev skyndsomst bragt til sit Værelse, hvor alting var i Stand; men denne Gang gik ikke alt saa let som tidligere. Smerterne var stærkere end sædvanligt og udtømte ganske hendes Kræfter, hun besvimede flere Gange, men det afgørende udeblev bestandig. Det blev Eftermiddag. Det blev Aften. Det blev Nat. Natten gik hen. Endnu var der intet sket. Den travle Uro og spændte Forventning, der havde grebet alle, da Dronningens Tilstand rygtedes, forvandledes lidt efter lidt til Ængstelse og Frygt. Lydløst sneg man sig om paa Trapper og Gange, ingen spurgte dem, der kom ud fra Dronningens Værelse, Svaret stod skrevet paa deres Ansigter. Kongen var i et andet Stokværk tæt ved Kirken. Tiden forekom ham en Evighed. Snart knælede han og bad, snart lyttede han, om intet Bud kom ned ad Gangen, saa listede han sig ned for at spørge sin Svigermoder; men bestandig, naar hun endelig kom ud, den samme ildevarslende Rysten paa Hovedet.

Langsomt sneg Natten sig hen. Der var ikke mange Øjne, som fik Søvn den Nat paa Frederiksborg. Morgenstrimerne lysnede alt over Bakkerne imod Øst, Solen steg op, og Kerterne sluktes paa Trapper og i Sale. Haabet sluktes med dem, dagsky flygtede det for Solens Lys. Thi der var ikke længer nogen Tvivl, Faren var overhængende. Den syge mattedes mere og mere, Kvindernes Kunst slog ikke længere til, hvert Øjeblik kunde være det sidste.

En vis dump Sløvhed lagde sig over alt og over alle. Skrækken gjorde Dronningens Moder tavs og holdt Kongen tilbage i hans Kammer. Det var mørke Billeder, der nu steg frem for hans Sind. Tidligere havde han altid kun udmalt sig det nedslaaende ved ikke at faa en Søn, men kun en Datter. Nu holdt Virkeligheden et andet nær for hans Øje: et dødfødt Barn og hans Hustru som Lig. Forgæves søgte han at jage disse Tanker bort. Morgenbønnen gav ham ikke den vante Fortrøstning; han

var adspredt, og dog rugede Tanken haardnakket over eet. Alle disse Afbrydelser, der ellers vilde have forstyrret ham, naar en Tjener kom for at spørge, om han ønskede at spise, en anden for at melde, at Postrytteren til København var færdig, det var altsammen kun smertelige Paamindelser om det samme, at Tiden gik og ubønhørligt nedbrød det, hvortil hans Haab endnu klamrede sig.

Hos Dronningen saa det ikke lysere ud. Hun hvilede selv, et Billed paa Smerter, i den højryggede, gammeldags Bænkestol, halv bevidstløs, indtil Lidelserne paany skræmmede hende op. Rundt om hende stod alle hendes Hjælpersker, hjælpeløse og raadvilde, med sløve Træk og dog Feberglød i Øjet, Tegn paa, at de havde gennemvaaget en Nat og været Vidne til Smerter, men ikke til deres Udfald. Halv mekanisk udførte de deres Gerning, rettede ved den syge og rakte, hvad hun bad om; deres Bevægelser var trætte og dog mere end punktlige, prægede af den Højtidelighed, hvormed man plejer en døende. Thi dette ene lød tyst, men tydeligt fra alt derinde, fra den syges Træk og fra alle hendes Omgivelser: Hun overlever det ikke.

Dagen sneg sig langsomt hen. Det blev Formiddag. Det blev Middag. Peblingerne paa den anden Side Søen støjede som sædvanligt, naar de som løsslupne Fanger stormede fra Skolen. Slotsuhrets Viser pegede paa Tolv saa roligt som altid. Men inde i Slottet maaltes Tiden med en anden Maalestok, dèr blev Minuterne Timer, Timerne en Evighed. Ingen af dem, der havde Dronningen kær, nød noget eller deltog i Dagens vante Sysler, hun var det Punkt, hvorhen alles Tanker alene var rettet. Men lige langsomt og lige afmaalt drejede Viserne sig, sneg Tiden sig hen. Tom paa Begivenhed spottede den dem, der haabede endnu, og dem, der fortvivlet havde opgivet det. Taalmodighed indøves i Slot saavel som i Hytte.

Klokken nærmede sig alt til Fire. Da kunde Dronningens Moder ikke holde det længere ud derinde. Hun saa for godt, at al deres Omhu, al deres Kunst intet formaaede. Som man i Skibbrudet klamrer sig til det ringeste i Haab om Frelse, saaledes satte hun nu sin Lid til, at en maaske kunde hjælpe, en,

som alle havde omtalt som en erfaren Kvinde, Hofpræsten Christoffer Knopfs Hustru, som man vidste var paa Slottet. Hurtigt fik hun sendt Bud efter hende, og Budet traf hende, just som hun stod udenfor Slotsporten og ventede paa Efterretninger deroppe fra. Straks var hun villig, men løb dog først for at hente et Par andre haandfaste Kvinder, der med hende kunde løfte og haandtere den syge. Det var et Øjebliks Sag at faa dem samlede, og i et Nu gik det op ad Trapperne. Men næppe naaede de Døren, førend deres Komme var unødvendigt. Dronningen var i samme Øjeblik lykkelig nedkommen med en Søn.

Med glad Forbavselse overbeviste man sig om, at Barnet aandede og var friskt og velskabt. Det overlodes derpaa til en Del af Kvindernes Behandling, Resten bragte den besvimede Dronning til Sengs. Som en Løbeild fløj Efterretningen over Slottet. Først bragtes den naturligvis til Kongen. Han laa just bleg og opløst i Angst og Smerte knælende i sit Kammer, da han hørte hurtige Trin paa Gangen. Det var hans Svigermoders Kansler, Joachim Straalendorf, som kom løbende for at bringe ham det glædelige Budskab. Som ude af sig selv sprang Kongen op, greb 100 Rosenobler og rakte ham til Tak for den gode Tidende, knælede saa atter og takkede Gud og skyndte sig derpaa ned til sin Hustru og den nyfødte Søn.

Alt dette havde kun været nogle faa Minuters Sag. Men der var meget at ordne, førend man kunde lade nogen komme ind. Den lille maatte først svøbes og hvert Spor af Begivenheden fjernes fra Dronningens Værelse, førend Kongen kunde indlades. Han maatte da taalmodigt vente udenfor Helligdommen. Det gik ham ikke bedre end andre Ægtemænd, Barselstuens Tærskel betegnede Grænsen for hans Magtfuldkommenhed. Den første, der blev i Stand, var den lille. Med straalende Ansigt bragte Bedstemoderen ham ud, vasket og sirligt svøbt, og forestillede ham for hans Fader. Henrykt tog denne sin førstefødte Søn i sine Arme, kyssede ham og betragtede smilende de spæde Træk. Naar han saa rigtig til, kunde han dog vist finde Spor af al den Storhed, som Havfruen havde varslet ham. Saa meldtes der, at der nu var i Stand hos Dronningen. Kongen

ilede derind og traf hende hvilende i den store Himmelseng, hvis Omhæng dæmpede Belysningen over de blege Træk, mat og medtaget, men med et saligt Smil i de glansfulde Øjne og om den ellers saa kække, nu af Smerten ligesom forfinede, lille Mund. Hun var nylig vaagnet af Besvimelsen, hendes første Ord havde gældt hendes Husbond. Nu stod han foran hende og lykønskede hende, og ved Synet af ham vendte atter Livets og Glædens Rødme tilbage paa hendes Kinder.

Derpaa vendte Kongen sig til de omværende, til hans Svigermoder og Adelsfruerne, og takkede dem hver især hjerteligt for den Hjælp, de havde ydet hans Hustru. Hermed var Dagens Begivenhed til Ende. Alle fra den ældste til den nyfødte styrkede sig paa forskellig Vis og søgte saa den Hvile, hvortil de hver især saa haardt kunde trænge.

5

Det har været en svagere Efterslægt forbeholdt at gøre Erfaringer angaaende de Farer, der truer saavel Moder som Barn i de første Dage efter Fødslen. Datiden levede i lykkelig Uvidenhed derom. Med Barnets Komme til Verden ansaa man den hele Sag for endt og udsendte straks Indbydelser til Barselgildet. Allerede Dagen efter Christian den Fjerdes Fødsel begyndte man derfor paa Forberedelserne til Festen. De første Forholdsregler, der blev tagne, var dog ikke Udstedelsen af Indbydelser. Frederik den Anden begyndte som naturligt var med noget, der angik ham selv endnu nærmere. At Barselgildet, saafremt den lille blev en Prins, skulde forherliges med storartede Festligheder, var en Bestemmelse, der rimeligvis var tagen allerede før Nedkomsten, det behøvede altsaa ikke nu først at afgøres. Men Ulykken var, at Kongens Klæder ikke var i Orden til slig en Højtidelighed. Det maatte der først og fremmest raades Bod paa. Kongens Skrædder, Claus Plum, blev da skyndsomst sendt afsted til Udlandet, for at gøre Indkøb. Og da man ved samme Lejlighed erindredes om, at man endnu ikke havde betalt, hvad

han sidst havde hentet i Lybæk og Hamborg, maatte Rentemesteren, Christoffer Valkendorf, give ham Penge med til først at dække disse Poster, for at han ikke paa Gennemrejsen muligvis skulde blive opsnappet og sat fast af de paapasselige Kreditorer[1].

Da dette første Hensyn var taget, skred man til Indbydelsen af Fadderne. Til de nærmeste Paarørende, navnlig Bedstefaderen, Hertug Ulrik af Meklenborg, havde man vel alt sendt Underretningen og Indbydelsen samme Dag, som Christian den Fjerde var født. Men Flertallet stod endnu tilbage; thi den lille skulde lyksaliggøres med mange Faddere. Ikke alene alle Rigsraaderne med deres Fruer og Døtre skulde beæres med dette Tillidshverv, men ogsaa en stor Del af den øvrige Adel. Der herskede derfor den travleste Virksomhed paa Frederiksborg med at skrive alle de dertil nødvendige Breve, om hvis Mængde man vil kunne danne sig et Begreb, naar man hører, at der alene til Adelsfamiljer i Kongeriget (ikke Sønderjylland og Holsten) afsendtes ikke mindre end 53. Flere af disse Breve var endda dobbelte, idet de foruden Indbydelsen til at staa Fadder, hvilken var stilet til Manden, desuden i 12 Tilfælde indeholdt en særskilt Indbydelse til hans Hustru til at være „Dragefrue“, et Hverv, hvis Betydning vi senere skal faa Lejlighed til at blive bekendte med.

Naar det erindres, at i en Tid som hin — hvor Aviser var ligesaa ukendte som offentlig Postgang, og hvor end ikke den ledeste Troldkarl eller Heks havde dristet sig til at begære Fanden telegrafere — en Efterretning tidt kunde bruge mange Dage om at naa fra den ene Kant af Landet til den anden, og hvad der var det værste, tidt blev forvansket under Vejs, saa at man ikke turde fæste Lid til den, med mindre at man selv havde talt med og kendte den, der havde bragt den med sig fra dens Hjemsted — saa vil det forstaas, hvor megen Glæde og Bevægelse disse Breve skabte trindt om i Landet, hvor de ridende Bud kom hen med dem. De var den første og eneste paalidelige Efterretning om det, som Rygtet saa ofte havde løjet sket. Indholdet var smigrende for Familjens Stolthed og trængte derfor til hur-

tig Meddelelse til Naboer og Bekendte. Det bragte Faderen til at tænke paa Faddergaven, om det nye Sølvbæger var passende eller man burde skynde sig at bestille et andet, om Svendenes Fløjelstrøjer gik an endnu, og om han selv skulde ride den skimlede eller den blankbrune ved Indtoget. Det drev Moder som Døtre uimodstaaeligt sammesteds hen, til Undersøgelsen af Klædekammerets og Dragkisternes Overflødighed af Silkeskørter, Fløjelskjoler og perlestukne Huer.

Dette lille Brev — thi de var alle enslydende — har saaledes alene paa Grund af det Røre, som det vakte, Krav paa at opbevares. Men det fortjener det tillige paa Grund af dets ejendommelige Form. I al sin Ubetydelighed maler det os Tiden som den var. Som Baggrund den højtidelige, sky Ærefrygt for det kirkelige; saa Kongen, der trods al sin Magt dog var sin Adels Ligemand. Derfor denne Vaklen i Tonen, snart bydende, snart kammeratlig. Og endelig denne uskrømtede Livsglæde; thi dæmpet klinger der selv gennem Kancelli-Stilen en lykkelig Anelse om festlig Stemning, Sang og Dans og Bægerklang.

Brevet lyder saaledes: „Vi ville Eder naadigst ikke forholde, at Gud Almægtigste naadigt har forløst høibaarne Fyrstinde, Vor kjære Hustru, og begavet hendes Kjærlighed og Os med en ung Søn, hvorfor Hans guddommelige Majestæt ske evig Ære og Lov! Og efterdi Vi ere tilsinds i den hellige Trefoldigheds Navn at lade christne forbemeldte Vor kjære Søn i Vor Kjøbstad Kjøbenhavn hellig Trefoldigheds Søndag, som er den 2den Juni førstkommende, da bede Vi Eder og naadigst begjære, at I ville komme did til Byen om Løverdagen tilforn og siden om Søndagen hjælpe Os Vor unge Søn til Christendom og den hellige Daabs Sacramente, og at I ville tage Eders Hustru og hendes Jomfruer med Eder og siden gjøre Eder glad med Os og andre Vore troe Undersaatter, som Vi samme Tid have ladet forskrive til Os. Dermed gjøre I Os synderlig til Villie, og Vi forlade Os visseligen dertil; Vi ville det med al Gunst og Naade bekjende. Befalende Eder Gud. — Givet paa vort Slot Frederiksborg den 16de April 1577."

Indbydelsen til Fadderne var afsendt, den efterfulgtes siden

af Indbydelsen til de øvrige Gæster[1]. Men det var kun den ene Side af Sagen. Den vigtigste stod tilbage: at sørge for alt, hvad der hørte til de mange Gæsters Underhold. I denne Henseende var Datidens Forhold vidt forskellige fra vore. Kongen kunde ikke gøre Regning paa, at det dertil fornødne i sidste Øjeblik kunde faas hos de Handlende i Hovedstaden. Han maatte selv i Forvejen skaffe det til Veje, som en forstandig Husmoder paa Landet sørge for at have alt i Huset.

Et kort Blik paa nogle af de i de første Dage udstedte kongelige Befalinger vil give os et Begreb om det meget, som Kongen maatte have i Tankerne, og tillige en Maalestok for den Appetit, som man tiltroede de ventede Gæster. Høvedsmanden paa Københavns Slot fik Befaling til i Byens Omegn og paa Amager at skaffe 40 smukke Fedekalve; fra Roskilde skulde der skaffes 200 spæde Grise, 200 Lam og 400 Høns; Abbeden i Ringsted Kloster skulde sende 150 Lam, 150 Høns og 400 Svin — foruden hvad der tidligere var bestilt hos ham, hvorom man intet faar at vide. Fra Kalundborg skulde Dronningens Hovmester, Peder Bille, skaffe 350 Lam, 400 Høns og 200 Tønder nykærnet Smør. Fra Dragsholm forskreves 300 røgede Svinerygge, 100 røgede Svinehoveder, 100 Sider Flæsk, 300 Høns og 8000 Æg; fra Riberhus 600 store Rokker, 2 Tønder Pillerokker og 16,000 tørrede Flynder. Desuden skulde der skaffes 1 Læst Boghvede, og Tolderen i Helsingør fra de forbisejlende Skibe forsyne sig med Appelsiner og Rosiner, Figner, Svesker, Sukkervarer og Krydderier i Massevis, for ikke at tale om 2 Fade udsøgt Laks og 1 Skippund sød hollandsk Ost[2]. Naar nu hertil kom alt det meget, som forud havdes paa Oplag paa Københavns Slot, navnlig af Vin, Øl, saltet og røget Dyrekød, Syltetøjer og Frugtvine, og alt det meget ferske, baade Vildt og Fisk, som Kongens Folk havde mundtlig Befaling til at skaffe til Byen under Festlighederne, saa maatte det anses for Gæsternes egen Skyld, hvis de ikke blev mætte.

Fremdeles maatte Kongen sørge for, at Tillavningen kunde foregaa hurtigt og godt. Han befalede derfor, at alle Kokke, som kunde undværes paa de andre kongelige Slotte, skulde møde i

København. Men da han ventede mange fremmede Gæster og han frygtede for, at de mulig skulde rynke paa Næsen ad det danske Køkken, turde han ikke lade det blive herved, men indforskrev en Del udenlandske Kokke til at værne om Landets Ære[1]. Brændsel vilde der gaa store Masser med af. Bønderne i Nordsjælland blev derfor tilsagte til at køre Brænde ned til Stranden — efter andre lignende Tilfælde at dømme har det været Læs i Tusindvis. Lensmændene paa Turebyholm og Jungshoved, Datidens Kulsvier-Egn, fik Befaling til at lade brænde ikke mindre end 60 Læster Trækul[2] til at tænde Ild paa Skorstenen med. Og i København og de nærmeste Byer gjordes der store Bestillinger af Tællelys og Vokslys, fra Malmø forskreves der saaledes ikke mindre end 200 ℔ Lys „af dem til 6 paa Pundet"[3].

Ogsaa Køkkentøj og Tallerkener maatte Kongen i Tide sørge for at skaffe til Veje, thi paa dette Punkt vilde det komme til at knibe. De tre Slotte København, Frederiksborg og Kronborg havde indtil da haft fælles Køkkentøj, saa at det samme Sæt førtes fra det ene Slot til det andet, alt eftersom Kongen skiftede Bolig. Men selv om man vilde føre alt Køkkentøjet fra Frederiksborg til København, vilde det endda ingenlunde slaa til. Ved denne Lejlighed skulde der nemlig bespises ikke blot de fremmede Gæster, men tillige alle deres Svende; og Kongens Bordstel var langt mere righoldigt hvad Riddersalen end hvad Borgerstuen angik. Slotsskriveren paa Københavns Slot, Niels Paaske, fik da Befaling[4] til at gaa ud i Byen og laane hos de velstaaende Borgerfolk, hvad der kunde undværes. Men Ulykken var, at disse ogsaa ventede Gæster til samme Tid, saa at Udbyttet af Niels Paaskes Vandring ikke blev saa betydeligt, som man havde haabet. Kongen saa sig da nødsaget til at skrive til sine Undersaatter, navnlig i de skaanske Købstæder, og bede dem komme deres Landsherre til Hjælp i denne Knibe. Han lovede dem at passe godt paa alt, hvad de maatte betro ham til Laans, men bad dem dog tillige om at sende nogle paalidelige Personer med, der selv kunde holde Tal derpaa. Fra Malmø udbad saaledes Hs. Majestæt sig 10 Kedler, der hver kunde rumme 2—3 Tøn-

der, fremdeles 10 Par Lysestager, 100 Par Duge, 100 Tinfade og 100 Tintallerkener, og i lignende Forhold fra de andre Byer[1]. Selv Køge, der dog laa paa den alfare Vej og sikkert vilde komme til at beværte de Fremmede fra Tyskland paa Gennemrejsen, kunde ikke forskaanes, men maatte stille sit Tilskud saavel som de andre.

Fig. 14. Fru Elsebe Krabbe (1514—78), Hr. Peder Skrams; efter Billedet paa Gravstenen i Østbirk Kirke i Nørrejylland.
(Fotografi af Kr. Hude.)

6

Kun paa eet Punkt, og det et vigtigt, var Kongen fritagen for at træffe Forberedelser til sine Gæsters Modtagelse. Det var hvad Slottets indre Udstyrelse angik. Ifølge Datidens Skik overlodes dette nemlig ganske til nogle af Gæsternes Forsorg, de saakaldte „Dragefruer", ved denne Lejlighed 12 af Landets fornemste Fruer[2] med den gamle Hr. Peder Skrams Hustru, Fru Elsebe Krabbe (Fig. 14), i Spidsen. Det var et besværligt og ansvarsfuldt Tillidshverv, der herved var overdraget dem. De skulde, efterhaanden som Salene og Kamrene var vaskede, følge efter og lægge den sidste ordnende Haand paa Værket. De skulde fordele Dragkisternes Indhold, forsyne Himmelsengene med de Fløjels- eller Damaskes-Omhæng, indestaa for Lagnernes Hvidhed og selv lægge de kostbare Sengetæpper af Silke og Guldenstykke paa. De skulde anbringe Gardiner, Betræk, Bordtæpper og Bænkehynder, saa de tog sig bedst ud, og sørge for Duge og Haandklæder. Men først og fremmest, de skulde røgte deres

vanskeligste Hverv: „drage" Væggene. For at forstaa denne Bestilling, hvortil vi ikke har noget ret tilsvarende i Nutiden, maa det erindres, at Væggene den Gang, i Slottet saavelsom hos Borgermanden, aldrig var betrukne eller malede, men henstod raa blot med en lav Træbeklædning. Naar Værelserne skulde bruges til Fest, maatte da Væggene og helst Loftet med betrækkes, eller som Datiden kaldte det, „drages". Den tarveligste Form herfor var, at overtrække Vægge og Loft med Lagner og Duge; den kyndige Ordning viste sig her i den Smag, hvormed Folderne var rynkede og Rosetterne dannede. Men rigere var det at drage Værelserne med Klæde, rødt ved Glædesfester og sort ved Begravelser. Og rigest endelig var det, at anvende lutter kosteligt broderede Silketapeter. Af saadanne havde hvert Slot sin Forsyning. Til den store Sal paa Københavns Slot hørte saaledes en Række Gengivelser af den bibelske Historie, Turneringer og Drikkelag. Til den mindre Sal udenfor Kongens Værelse hørte Tapeter, der forestillede en storartet Skov med Træer og Blomster og flygtende Vildt[1]. Men de smukkeste Minder om Datidens Kunst var endnu ikke til. Først fire Aar efter lod Frederik den Anden udføre de berømte Tapeter til Kronborg. Hvad der er levnet heraf, vidner endnu, skønt Farverne er blegnede og Glansen er borte, om den Kunst og den Omhu, der var anvendt derpaa (Fig. 15).

Naar Kongen, som i dette Tilfælde, indbød Landets fornemste Fruer til at være „Dragefruer", var det imidlertid ikke blot en Anerkendelse af deres Smag og en naadig Beslaglægning af deres Tid og Kræfter. Der var en Bagtanke forbunden dermed. Den mere eller mindre tydeligt udtalte Forudsætning var, at de selv skulde tage med hjemme fra, hvad de og deres nærmeste Venner ejede af Tapeter, Sengetæpper og Omhæng, som var pragtfulde nok til slig en Lejlighed. Og Dragefruerne svigtede ikke den viste Tillid. Det kongelige Huses Ære var nu betroet dem, Manglerne vilde af alle blive tilregnede dem. Ved denne Lejlighed slap dog selv Dragefruernes Beholdning op. Beretningerne melder, at det kom til at skorte paa Bænkehynder. Man steg da ogsaa her et Trin ned, laante sig frem hos Borger-

Fig. 15. Tapet, vævet af Hans Knieper, fremstillende Frederik II, Prins Christian og Slottene Kronborg og (det ældre) Frederiksborg.
(Nationalmuseet i København.)

folk — fra Lund fik man blandt andet 40 til Laans — og den sidste Mangel var afhjulpen[1].

De andre Festtilberedelser maatte derimod Kongen selv sørge for. Han gav Befaling til, at alle Tøjhusets Kanoner skulde føres op paa Voldene og anbringes Side ved Side omkring Vesterport og paa Voldene om Slotsholmen. Der skulde gives de Fremmede en Salut, som kunde lade sig høre. Tøjhusets Forraad slog ikke engang til til den tætte Bestykning. Der skreves da til adskillige befæstede Slotte om at afgive en Del af deres Skyts, saa længe Festen stod paa[2]. Største Parten af Flaaden blev udrustet og lagt ud paa „Strømmen", som det kaldtes: Vandet mellem Slottet og Amager. Paa alle Punkter blev der pudset, pyntet og istandsat. Borgervæbningen og Knægtene fik Befaling til at polere deres Harnisker og Spyd. Drabanterne fik nye Fløjelstrøjer og straalende Sølvhattebaand. Der blev anskaffet nye Faner af Guld og rødt Damask med paamalede Figurer. Guldkareten blev forgyldt op paany. Og om det saa var den store Kedeltromme, fik den et nyt Fløjelsdækken[3].

At disse Forberedelser krævede betydelige Udgifter, er let at forstaa. Men det uheldige var, at Kongens Pengekasse netop for nylig var bleven stillet paa en haard Prøve, idet kort før Prinsens Fødsel det sidste store Afdrag var blevet betalt paa det Laan, som Kongen under den nordiske Syvaarskrig havde maattet gøre hos sin Svoger, Kurfyrst August af Sachsen. Den 1ste April var der blevet sendt ikke mindre end 938,000 Kroner afsted til Sachsen, en efter Datidens Forhold overordentlig stor Sum. Kongen havde ikke paa egen Haand kunnet udrede dem alle, men havde maattet laane 147,000 Kroner af sine Rigsraader og andre blandt Adelen mod Løfte om at tilbagebetale dem senest til Pinse[4]. Nu skulde han altsaa ikke blot udrede alle Udgifterne til Barselgildet, men tillige tilbagebetale dette ikke ubetydelige Laan. Et Held var det, at Forfaldstiden for de aarlige Lensafgifter, den 1ste Maj, just indtraf saa belejligt lige før Festen. Paa dette Punkt kunde Kongen ikke skaane sine Gæster. En Del af dem havde haabet at kunne spinde Tiden lidt længere ud. Nogle stod endnu tilbage med, hvad de skulde have betalt

forrige Foraar. Men Kongens Taalmodighed var svunden med hans Kassebeholdning. De fik alle en temmelig skarp Paamindelse om at betale snarst muligt, senest i Ugen før Pinse[1].

7

Medens saaledes Forberedelserne skred fremad og Tiden til Festlighederne nærmede sig, kom der pludselig en ligesaa uventet som ubehagelig Afbrydelse. Der udbrød Pest i København. Det var et Onde, som Datiden vel var langt mere vant til, end man nu heldigvis er. Med korte Mellemrum vendte den stadig tilbage. Det var saaledes ikke et Aar siden, at den sidst havde raset[2]. Men den undlod ikke hver Gang at medføre den samme trykkede, uhyggelige Stemning, den samme Skræk, den samme Forstyrrelse i alle Forhold. Aarsagen til dens Komme er let forklarlig. København var som alle de øvrige Byer i Danmark den Gang et Mønster paa Urenlighed, og paa Grund af Byens Størrelse blev Virkningerne deraf des stærkere[3]. Trods alle Forbud laa der foran de fleste Huse store Affaldsdynger ud paa Gaden; det var hver enkelt Mands Sag at føre dem bort, og det skete derfor ikke. Der var vel Rendestene midt i Gaderne, men de manglede afpasset Fald, saa paa mangt Sted samlede der sig midtvejs en Sump, som ikke kunde komme videre. I disse hjemlige Omgivelser trivedes løsgaaende Svin fortræffeligt. Det var vel forbudt at holde dem paa Grund af den Stank, som udbredte sig fra deres Indelukker, der var om muligt endnu urenligere end Gaderne. Men Forbudet blev ikke overholdt. Højt regnet blev der en Gang imellem gjort Jagt paa dem, der gik løse paa Gaderne. Under Ungdommens Jubel galopperede saa de skræmte Svin omkring, forfulgte af et

Fig. 16. Et Svin.
(Tegning af O. Sinding.)

Par Bysvende. Loven tilkendte Bysvendene, hvad de paa denne Vis kunde fange, men i Reglen affandt de sig hellere med Ejeren, og Svinene forblev i Live (Fig. 16). Midt i de fleste Gaarde, men skjult for Øvrighedens tillukte Øje, laa der gerne en Mødding, opført af Dynger fra Køkkenet og Stalden og det værste Skarn, som Sømmeligheds-Hensyn forbød at kaste ud paa Gaden. Naar nu hertil kom, at alle Byens Kirkegaarde laa indenfor Voldene, og at i Kirkerne selv Kiste paa Kiste for enhver, der havde haft Raad til at betale, opstabledes i Sidekapeller, bag Koret eller tæt under Kirkegulvet, saa at Helligdommene blev Smitstoffets Hovedhjem — saa er det mere at undres over, at Sygdommene stundom ophørte med at rase, end at de kom saa hyppigt igen.

Som det i Reglen gaar, var Virkeligheden denne Gang slem nok, men Rygterne ti Gange værre. Man savnede alle Midler til at kunne bedømme Farens Størrelse og overdrev den derfor i betydelig Grad. Offentlige Meddelelser om Sygdommens Omfang, eller planmæssig Ledelse og Fordeling af Lægetilsynet kendtes end ikke af Navn. Man holdt sig kun til, at Kirkeklokkerne stadigt ringede til Lig, og hvad Peblingerne fortalte, der havde sunget omkring Kisten. Paa den Maade kom de utroligste Historier i Omløb og vandt Tiltro. Enhver, der blev skræmmet op af en overdreven Beskrivelse, lod den i forbedret Form gaa videre, og der var intet Middel til at standse de løsslupne Rygter eller gendrive dem. Under disse Omstændigheder var der al mulig Udsigt til, at enten Sygdommen selv eller Rygterne om den vilde afskrække Folk fra at komme til Barselgildet og saaledes forspilde den hele Fest.

Rygtet naaede naturligvis hurtigt ud til Frederiksborg og afbrød Kongen i hans Forberedelser. Det syntes klart, at enten maatte det hele opgives eller Festen forlægges til et andet Sted. Det var kun højst nødigt, at man tænkte sig den første Mulighed. Gæsterne var jo indbudne, de fleste Forberedelser trufne, og Anledningen var i sig selv for vigtig til at gaa upaaagtet hen. Paa den anden Side at forlægge Festen til Frederiksborg eller til Roskilde havde sine store Misligheder. Frederiksborg laa

ikke ved Søen, og det vilde være næsten umuligt at bringe alt det meget til Vogns dertil, som udkrævedes til Festlighederne. Roskilde laa vel ved Havet, og Domkirken egnede sig fortræffeligt til at forrette Daabshandlingen i. Men saa savnede man et Slot til at samles i bagefter. Den fordums Bispegaard var for uanselig til saa mange og saa fornemme Gæster.

Medens Kongen vejede disse forskellige Løsninger mod hinanden og ikke følte sig tilfreds med nogen af dem, tog han den Beslutning, der var ham værdigst: Han red, trods sine Omgivelsers Bønner, selv ind til Byen for at lede Kampen mod den farlige Fjende. Kongens Komme gjorde stærk Virkning i København. Man fattede nyt Mod, og de Rygter, der hidtil ikke havde været til at stænge inde, standsedes nu af sig selv ved hans Nærværelse. For saa vidt gjorde hans Ankomst allerede straks Underværker. Men hvad mere var, det lykkedes ham inden kort Tid virkelig at faa Bugt med Sygdommen. Han var nemlig i Besiddelse af to heldige Egenskaber. Han havde et sundt, naturligt Blik paa Forholdene og en Myndighed som ingen anden til at gennemføre, hvad han holdt for det rette. Han saa hurtigt, at en af Sygdommens farligste Forbundsfæller var den store Urenlighed i Københavns Gader. Øjeblikkelig gav han da Befaling til en storartet Renselses-Fest. Alle Borgerne maatte i Virksomhed. Gaderne blev ryddede, Gaardene tømte, Læs paa Læs kørtes ud af Byen. Og medens Arbejdet stod paa, hjalp Himlen med, thi Regnen øsede ned, kuede Stanken og skyllede Rendestenene saa rene, som de ikke længe havde været.

Virkningen af dette Middel var forbavsende. Pesten tog øjensynlig af. Da Solen efter nogle Dages Forløb atter belyste det tvættede København, var der Solskin forinden som foruden, Pesten var glemt, Luften var atter ren og klar, og Stemningen i Byen saa lys og foraarslet som den Himmel, der hvælvede sig derover. Skade, at denne hele Lærdom frugtede saa lidt; thi med Faren svandt ogsaa den nye Sans for Renlighed. Lidt efter lidt groede atter Bunkerne paa Gader og i Gaarde, først bly og forsigtigt, saa mere dristigt, og snart var atter alt i den gamle Gænge. Kun eet Gode af mere blivende Værd medførte For-

skrækkelsen. Der udstedtes en kongelig Forordning om, at for Fremtiden skulde alle Slagterier være udenfor Byen[1]. Herved ophævedes den Uskik, at Blod og Kødaffald flød ud i Rendestenen og blev staaende dèr og stank, naar det ikke kunde komme videre. Det var et lille Skridt fremad, men der var endnu mange tilbage. Der skulde gaa lange Tider hen, før man drev det saa vidt, at Pesten ikke stadigt hjemsøgte København.

8

Medens man endnu i Hovedstaden priste Kongens Mod og den Naade, Herren havde vist ham ved at lade ham overvinde Satans Rænker — som sædvanlig fik nemlig Djævlen Skylden — var Kongen selv forlængst tagen til Frederiksborg. Det nærmede sig nu stærkt til den Tid, da man kunde vente Gæsterne. Kongen sendte derfor Befaling til alle Lensmændene om at modtage de fyrstelige Fremmede med sømmelig Ære og sørge for deres standsmæssige Underholdning paa Vejen.

Der var efter Datidens Skik sendt Indbydelse til alle beslægtede eller blot nærboende Fyrstehuse. Men da det kom til Stykket, meldtes der Forfald fra de fleste Steder, og Udsendinger mødte i Fyrsternes Sted. Det var tilsidst kun Kongens Farbroder, Hans den Ældre fra Sønderjylland, og Hertug Ulrik af Meklenborg, der kunde ventes i egen Person.

Af disse var Hertug Hans lidt af en Særling. Som ung havde han bejlet til adskillige, blandt andre til Maria Stuart. Senere var han efter sin Broder, Christian den Tredjes Død, bleven enig med sin Svigerinde, Enkedronning Dorothea, om, at de to vist kunde passe sammen. Men Tanken om saadant Giftermaal mellem Broder og Broders Enke stod for Datiden som en himmelraabende Vederstyggelighed. Baade kirkelige Betænkeligheder og hendes Børns Indvendinger fik dem da til at opgive Partiet. Farbroder Hans blev aldrig Frederik den Andens Stedfader.

Fig. 22. København, s
(Efter Braunius:

Fra den Stund af blev Hertug Hans mere og mere en udpræget Pebersvend. Som saadan indrettede han sig lunt inden Døre paa sit nybygte, prægtige „Hansborg“ ved Haderslev (Fig. 17) med den morsomme Aflægger „Sparepenge“ nede i Haven. Alt imens han endnu venskabeligt ved Bud og Gaver hyggede om sin uopnaaede Svigerinde paa det nærliggende Koldinghus — et Par ældre, kurrende Skovduer hver i sin Skov — saa udformede han sig selv mere og mere til en retsindig, elskværdig, sær Patron, en brav Onkel, der trods sin

…a Valby Bakke. 1587.
…trum urbium IV.)

jævne Ligefremhed, sin Gemytlighed og Sans for et højt Bæger dog vilde, hvad han vilde.

Det havde viist sig just nu for nylig. Lige saa standhaftig og paastaaelig som sin stridbare Broder, Hertug Adolf, nægtede han at anerkende den danske Fortolkning af hans Lenspligt overfor Kongen af Danmark. Der herskede da for Tiden egentlig et spændt Forhold mellem ham og Frederik den Anden. Men medens Hertug Adolf af samme Grund sendte Afbud, lovede Hertug Hans netop at komme. Hvorfor ikke? — Strid? —

Aa, ba, ba! Gamle Venner, godt Bord, udsøgt Vin fra Tolderen i Helsingør. — Men een Ting maatte han have sig frabedt. Det var alle de dumme Dikkedarer med latinske Festtaler, Adelsmænd til Hest, opstillet Borgervæbning med „lange Rør", Spyd og Hellebarder, Lensmænd, Borgmestre og Trompetere trampende om sig, hvor man saa gik og stod. Han vilde have Lov til at

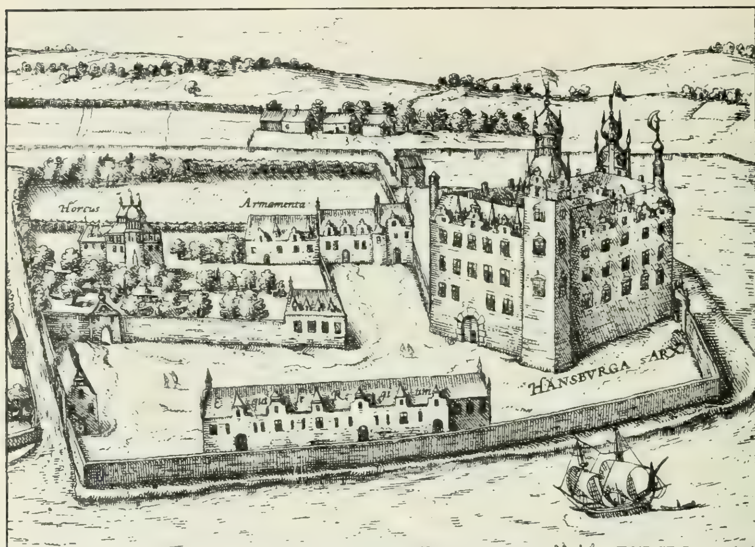

Fig. 17. Hansborg i Sønderjylland ved Haderslev, opført 1557—62 af Frederik II's Farbroder, Hertug Hans den Ældre. Tilvenstre i Haven: „Sparepenge".
(Braunius: Theatrum urbium IV.)

rejse som han vilde. Holde Hvil eller drage fort, som han selv lystede. Kort sagt være ganske ubunden. Derfor kunde jo godt baade Fadebur, Vinkælder og Himmelseng være i udsøgt Stand, hvor han kom frem.

Det blev da Aftalen, at Hertug Hans skulde rejse hvad en senere Tid vilde kalde: „incognito" fra Haderslev til København. Til Lands naturligvis, og med bedste Smakker over Bælterne.

Han blev sikkert imødeset i Danmark med en lignende Blanding af Følelser. Egentlig var han jo kun en opsætsig Lensmand. Men det var dog kønt af ham at ville komme alligevel. Og „gamle

Hans", som Frederik den Anden kaldte ham, hvo kunde for Alvor vredes paa ham? Han var lige fornøjelig ved et Bord og ved et Bæger. Og Hjertet, det var af bedste Slags. Da han for seks Aar siden var Gæst paa Frederiksborg, havde han efter Middag trukket et kongeligt Gældsbrev paa 8000 Daler frem og uden videre skænket Kongen det. Med Føje skrev Frederik den Anden bagefter herom til Peder Oxe: „Kunde jeg give flere saadanne Gæstebud, vilde jeg gerne gøre et hver 14. Dag" [1].

Fig. 18. Hertug Ulrik af Meklenborg.
(Efter samtidigt Stik.)

Nej, en saadan Onkel som „gamle Hans" var en kær og uvurderlig Gæst.

Den anden fyrstelige Gæst, der ventedes, var Kongens Svigerfader, Hertug Ulrik af Meklenborg (Fig. 18). Han var som andre Mennesker og havde ikke noget imod at blive gjort Stads af. Og der var saa megen mere Grund hertil ved denne Lejlighed, da han jo som den nyfødtes Bedstefader var en af Festens Hovedpersoner. Der havde bestandig hersket det venskabeligste og fortroligste Forhold mellem Svigerfader og Svigersøn. De havde staaet hinanden bi med Raad og Daad. Der var da ikke her, som overfor Hertug Hans, noget enkelt sort Punkt, der burde glemmes og undgaas. Det skulde da være, at det store Laan, hvormed Ulrik havde forstrakt Frederik den Anden under Syvaarskrigen, endnu ikke var tilbagebetalt og endnu mindre kunde ventes eftergivet. Men naar Hertugen ikke mindede herom, saa gød sligt et uomtalt Mellemværende egentlig forøget Glans over Mødet, saa at hver Æresbevisning ligesom fjedrede end mere følt og ment.

Hertugens Land Meklenborg laa saa nær ved Danmark, at han med god Vind paa mindre end et Døgn kunde komme fra Warnemünde til København; Kongens Krigsskibe stod i saa Henseende til hans fulde Raadighed. Men Søen var Hertug Ulriks svage Side. Han foretrak, i Stedet for den tvivlsomme Fornøjelse at se Møens Klint fra Søsiden (Fig. 19) og bagefter

Fig. 19. Det kuler op ved Møens Sydklint.
(Maleri af C. V. Eckersberg.)

utvivlsomt at blive gynget i Køgebugt, hellere at faa Foden saa snart som muligt paa fast Grund. Falsters Form var derfor som skabt for hans Besøg. Den lange Gedserodde rakte ham ligesom en hjælpende Haand i Møde, som aldrig blev forsmaaet. Afstanden mellem Landene var her kun knap 5 Mil, og Hertugen fandt sig i den ubekvemme Landingsplads, den lidet indbydende Gedser Kro og den lange, tunge Vej til Nykøbing, naar han derved blot kunde undgaa længere Ophold paa Søen.

Her paa den sydlige Pynt af Gedserodde (Fig. 20) havde da

altsaa Dronningens Hovmester, Peder Bille, og en anden Rigsraad tilligemed en hel Del Adelsmænd med deres pyntelige Følge af Ryttere Befaling til at modtage Hertugen, naar han steg i Land[1]. Men i sidste Øjeblik forandrede Æresgæsten sin Rejseplan og kom senere end anmeldt. Der var nu for kort Tid til, som oprindelig bestemt, at holde en lille Familjefest i Frederiksborg forud for Stadsen i København. Men opgav man den, vilde Hertugen komme for tidlig til Hovedstaden. Der sendtes

Fig. 20. Gedserodde.
(Tegning af J. E. C. Rasmussen. 1888.)

da Ilbud til Peder Bille om, at han hemmeligt skulde forhale Rejsen, gøre Dagsrejserne korte, hyppigt foreslaa Jagtture o. s. v., kort sagt spinde Tiden ud, uden at Gæsten mærkede det.

Peder Bille udførte troligt Befalingen. Da Hertugen var landet og havde hørt paa den uundgaalige, lange Velkomst-Tale — det eneste, som Peder Bille ikke var betroet til, men hvortil man efter Datidens Skik havde sendt en særlig „Orator“ — vidste Dronningens Hovmester saa vel at opholde den høje Gæst, at den overflødige Tid gik behageligt hen, og Toget først naaede paa den bestemte Dag til Køge.

Imidlertid var alt lutter Liv og Bevægelse i København. Det nærmede sig stærkt til Pinse, daglig kom der nye Skuder ind i Havnen og lossede ved Slotsholms-Siden, lange Rækker af Bøndernes Pindevogne (Fig. 21) rullede ind ad Stadens to Hovedporte, og hvert Øjeblik maatte man til Vinduerne paa Vestergade og Nørregade, naar en Adelsmand under Trompetskrald holdt sit Indtog med sine fløjelsklædte Ryttere. I Butikerne var de bedste Varer stillede frem, paa Gaderne slentrede de Fremmede om, købslog ind ad Butiksvinduerne eller traf paa Bekendte. De adelige Gaarde, som ellers stod ubeboede, var vaagnede til nyt Liv. Hestene stampede i den uvante Stald,

Fig. 21. Bøndervogne 1559.
(Resen: Frederik II's Krønike.)

Ejeren lænede sig over Svalegangens Rækværk, i Stuerne lagde Fruer og Jomfruer den sidste Haand paa Festdagens Pynt. Alt saa kort sagt anderledes ud end til daglig. I stort som i smaat mærkedes det samme: at Festen stundede til.

Dronningen holdt sin Kirkegang første Pinsedag i Frederiksborg Slotskirke. Om Aftenen kom et ridende Bud fra Gedser og meldte, at Hertug Ulrik alt var ankommen, men Peder Bille skulde nok gøre sit bedste, for at han ikke skulde komme for tidligt til København. Der var da ingen Tid længere at spilde, og næste Dag drog hele Familjen til København. Det var et stort Følge. Dronningen, hendes Moder og den lille Prins kørte naturligvis, Kongen red. Men Dronningen var svag endnu, Skovvejene var selv i godt Vejr kun lidet magelige at køre paa, — for Øjeblikket var de selv efter Datidens Begreber i slet Stand[1] — og Vognene var trods alle deres Guld- og Sølvbeslag

dog uden Fjedre, saa at almindelig Fart var lutter Stød og Rysten. Det gik derfor kun Fod for Fod. Dette blev Kongen uudholdeligt i Længden. Støvet stod tæt og trykkende paa de lumre Skovveje, Sommersolen brændte, og Hestefluerne plagede Dyr og Rytter. Han sporede da Hesten og fløj i Forvejen, saa at han inden kort Tid var i København, medens det blev Aften, før Vogntoget svingede ind ad Nørreport.

Næste Dag anvendtes af Dronningen til højst fornøden Hvile. Kongen derimod var alle Vegne omkring for at kaste et sidste Blik paa alle de trufne Forberedelser. Medens han saaledes var snart i Slottets Sale, snart paa Volden, snart paa Skibene, red hans Svigerfader med sit Følge den sidste Dagsrejse fra Tryggevælde til Køge. Mod Aften naaede han denne By. Borgerne stod i Gevær, Borgmester og Raad bød ham Velkommen og indbød ham til et Maaltid paa Raadstuen, hvorefter han lagde sig til Ro i Borgmesterens vel „dragne“ Storstue. Borgerne fik siden Ros af Kongen for deres belevne Optræden ved denne Lejlighed og det godt ordnede Maaltid. At det har været udsøgt og smagt Gæsterne vel kan sluttes af, at de Fremmede spiste og drak den Aften for ikke mindre end 662 Kroner i vore Penge, en efter Datidens Forhold ikke ubetydelig Sum[1].

9

Tidlig næste Morgen red Hertug Ulrik fra Køge, og lidt op paa Formiddagen drog Kongen[2] fra København med alle sine adelige Ryttere. De mødtes i Landsbyen Viersløv, og i Spidsen for det samlede Følge red nu Svigerfader og Svigersøn til København, hvor Festlighederne skulde aabnes med deres højtidelige Indtog.

Da de var komne over Valby Bakke, hvorfra man tydeligt saa ind over Byen (Fig. 22) med alle dens Spir, der flokkede sig som Børn om Frue Kirkes vældige Skib og Taarn, red de frem ad Vejen langs Markerne, hvor nu Vesterbro er, forbi Kaalhaverne paa venstre Side og Galgen og Pappegøjestangen

paa højre. Da de kom ind i de nuværende Alleer, hvor der den Gang stod tæt med Vejrmøller, modtog de Byens første Hilsen. Neppe havde de nemlig drejet om dèr, hvor Vejen svingede, og faaet Øje paa den venlige Vesterport, som med sit spidse, røde Tag lignede Taarnet paa en Landsbykirke, førend det med eet glimtede rundt om fra Volden, og i samme Nu sitrede Luften under det voldsomme Tordenbrag fra alle de paa een Gang affyrede Kanoner. Virkningen var storartet. Medens Jorden rystede, og de smaa Ruder i de nærmeste Bygninger styrtede klirrende ned, opstod der en ubeskrivelig Forvirring iblandt Rytterne. Hestene stejlede og foer til Side, trods Tøjler og Sporer vilde ingen fremad, men søgte stadig at gøre omkring, thi Skud paa Skud blev det ved at dundre fra Volden, medens alting indhylledes i en tæt Krudtrøg. Det var rigtig en Modtagelse efter Datidens Smag. Der var Effekt deri, og rig Lejlighed til at vise sin Rytterfærdighed. En saa øredøvende Larm som Kanonernes Brag, Borgernes Hurraraab og Hestenes Trampen under Porthvælvingen var et værdigt Forspil til en kongelig Fest.

Da Fyrsterne var komne lykkeligt indenfor Porten, modtoges de af Byens Borgere, der stod opstillede i tvende Rækker, en paa hver Side af de snævre Gader. De tog sig godt ud i deres blankt polerede Harnisker og Stormhuer med Bøsserne eller de lange Hellebarder i Haanden. Det var prøvede Folk; mange af dem havde været med i den sidste nordiske Syvaarskrig og bar endnu blivende Mærker deraf. Jublen var stor, hvor Toget drog frem. Gaderne var overfyldte, og fra alle Vinduer, Tage og Bislag lød der Velkomsthilsener til de indridende. Byen var i sin Festdragt. Dels i Anledning af Pinsen, dels paa Grund af Indtoget var Gaderne bestrøede med Blomster, og fra alle Vinduer og Karnapper, fra Kælder til Tag var Husene efter Datidens Skik smykkede med Bøgegrene, „udmajede“ som det kaldtes.

Toget gik ad Hovedgaderne, de bredeste, der var — Nutiden vilde snarere have kaldt dem Gyder — gennem Vestergade, over Byens største Plads, Gammeltorv, ad Klædeboderne Skovbogade, Vimmelskaftet, forbi Tøjhuset (det nuværende

Løveapotek) og den endnu kullede Helliggejstkirke, som først ti Aar efter skulde faa tilbygt Taarn. Saa svingedes der ned ad Højbrostræde, som nu længst er forsvundet og har maattet vige for Højbroplads, og man fik Øje paa Rejsens Maal, Byens Slot med dets rødlige Mure (Fig. 23 og 24). Ved Højbro udvidede Blikket sig, og man kunde se ned ad Havnen til begge Sider og over paa Slotsholmen med den gamle Kongeborg og den klosteragtige Kancellibygning foran Porten. Men det var ikke Øjeblikket til at se sig om, thi med eet gentoges Scenen fra Vesterport. Fra Krigsskibene, der fyldte Havnen paa begge Sider Broen, og fra Slotsholms-Volden affyredes alle Kanonerne, og paany skræmmede ved Larmen kneb det med at faa de urolige Heste frem over Højbro. Ved en lignende Lejlighed var Kongen for en halv Snes Aar siden styrtet med sin Hest ud over Broen og kun bleven reddet ved Hjælp af sin tro Mand, Jørgen Brahe, der fik sin Helsot derved[1]. Men slige Uheld glemtes hurtigt og kunde i hvert Fald ikke være tilstrækkelig Grund til at slaa af paa Hertug Ulriks fyrstelige Modtagelse. Det var ogsaa kun af Hensyn til Festens ringere Grad, at Hertugen undgik at overraskes paa en ny Maade, da han nærmede sig Slottet. Ved Frederik den Andens Kroning var nemlig Kongen paa dette Sted ved Hjemkomsten fra Kirken bleven modtagen med en gloende Drage, fyldt med Raketter, der foer ham i Møde fra Porten og satte hans Ridefærdighed paa den sidste og vanskeligste Prøve[2].

Fig. 23. Københavns Slot o. Aar 1600.
(Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

Denne Gang slap de imidlertid ind ad Porten uden videre Opmærksomheder, og den kærkomne Gæst modtoges paa Trappen af sin ventende Hustru og Datter.

Stor var Glæden paa Slottet, da man efter de første Velkomsthilsener var kommen til Ro. Bedstefaderen kunde ikke blive træt af at løfte paa og kærtegne den lille Gut, hvis blomstrende Udseende og usædvanlige Vægt han naturligvis pligtskyldigst

Fig. 24. Københavns Slot, omkring Aar 1600, set fra Slotspladsen. (Efter Mejborg.)

beundrede. Han maatte høre af sin Hustru og Datter om alt, hvad der var sket i Mellemtiden, om hvor nær det havde været ved, at de ikke havde skullet mødes mere, og om hvor omhyggeligt Moderen havde plejet hende. Saa afbrødes pludselig Beretningen, for at spørge til de to ældste Børn, der opdroges i Meklenborg hos Bedsteforældrene, de kære smaa, de eneste, der savnedes her, for at gøre Kresen fuldtallig. Saaledes fløj Spørgsmaal og Svar og nye Spørgsmaal imellem dem. Øjeblikkene løb, og det blev sent paa Natten, før nogen af dem kom til Hvile.

Sligt mærkes gerne næste Morgen. Men Kongen var en Morgenmand, hans Svigerfader det samme, og trods Dronningens Træthed maatte hun ogsaa op og begynde dèr, hvor man var sluppen om Aftenen. Timerne var nemlig kostbare, thi Hertug Hans fra Holsten maatte snart være der, og hans Nærværelse vilde lægge en Dæmper paa den snævrere Kres's fortrolige Samtaler. Ikke fordi han jo nok hørte til Familjen, han var jo Kongens Farbroder og altsaa Hertuginde Elisabeths Broder, men han var dog altid et Led længere ude, og det politiske Mellemværende stillede ham endnu fjernere. Man maatte derfor have talt ud, til han kom.

Hans den Ældre lod ikke forgæves vente paa sig, han kom og afsluttede Festens private Del. Som ovenfor meldt havde han frabedt sig alle Modtagelses-Ceremonier, og var derfor reden uden Ledsagelse gennem Landet. Anstanden bød dog at lade ham komme ikke ganske slet og ret til København. Han blev derfor modtagen i Roskilde af et ridende Følge, der fulgte ham til Hovedstaden; derimod slap han for Kanonskud, Borgervagt og Blomster. Han blev tagen imod paa Slottet i den rette Følgeorden, først af Kongen, saa af Hertug Ulrik, derpaa af Dronningen og sluttelig af Hertuginden, alt „med stor Ære og Reverentze". Saa fik han sit Værelse anvist paa anden Sal over Porten, altsaa med Udsigt til Slotspladsen, Kanalen og Husrækken paa den anden Side. Omstaaende Billed (Fig. 25) viser os omtrent, hvad han maa kunne have set. Kun manglede Helligaandskirken — som før omtalt — den Gang endnu sit pyntelige Taarn. Tør man stole paa Fru Elsebe Krabbe — og det tør man — har Værelset selv sikkert været vel draget og den store Himmelseng kosteligt omhængt samt fyldt med Dyner.

Alle de andre Gæster kunde hvile ud og styrke sig til Søndagens Anstrængelser, kun ikke hun og de øvrige Dragefruer. Deres Hverv paa Slottet var endt, men dermed var ikke alt til Ende. Scenen for deres travle Virksomhed forlagdes blot til Festens andet Hovedpunkt, til Fruekirke. Med Vilje havde man udsat dennes Udsmykning til allersidst, for ikke at lukke den for længe for de dagligdags kirkelige Handlinger. Nu gik man

med fuld Kraft paa Forberedelserne her. Der blev udrettet utroligt meget i Løbet af to Dage. Først blev der af Tømmermænd rejst to Tribuner langs Væggene i Koret, den ene til de adelige Jomfruer, den anden til Kongens Sangere. Saa blev Koret, Tribunerne og hele Kirken fra øverst til nederst overdraget med rødt Klæde, Gulvet belagt med rødt Silketøj, og i Koret opstilledes der en stor, massiv Sølvdøbefont, støbt af de Krigsomkost-

Fig. 25. Udsigt fra Københavns „Blaataarn" o. Aar 1600.
(Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

ninger, som Sverige ved sidste Fredsslutning havde betalt til Danmark. Endelig blev der tæt ved Alteret dannet et mindre Værelse, hvorhen Bedstemoderen under den lange Gudstjeneste kunde forføje sig med den lille, saafremt han skulde trænge til en liden Forfriskning. Dette Værelse blev indvendigt betrukket med karmoisinrødt Fløjl og iøvrigt udstyret paa det rigeste. Da dette storartede Værk var til Ende, begav Fruerne og deres Hjælpere sig bort, der blev sat Vagt ved de aflaasede Døre, de skulde først aabnes paa selve Højtidsdagen.

Nu var alt i Orden. Gæsterne var alle komne, det vrimlede i Staden af Rigsraader, Adelsmænd og deres Folk. Hvert Hus

var besat, hvert Stald optagen. Værst farne var de, der ikke selv havde Gaard i København, hvilket f. Eks. gjaldt næsten alle de holstenske Adelsmænd. Saafremt de ikke fik Husrum hos adelige Venner og Bekendte, henvistes de til Kompagni-Huset, der i Festens Anledning af Borgerne var stillet til Afbenyttelse. Men ogsaa her slap Pladsen op, og nu var gode Raad dyre. Alle Byens Herberger lige fra Oksekoppen paa Østergade til de simplere i Færgestræde var forlængst optagne. De husvilde adelige Gæster maatte da paalignes Borgerne, der paa Forhaand havde nok at gøre med at huse deres egne Venner og Slægtninge, som ofte langvejs fra var strømmede hid; thi fra Vinduer og Døre havde da ogsaa Borgerlige Lov til at se paa Stadsen. Naar nu foruden alle disse indbudne og nysgerrige regnes en stor Mængde Handlende, der betragtede det hele som et Marked og i Massevis havde givet Møde, for ikke at tale om alle de Bønder, der i sidste Øjeblik havde bragt Varer fra Lensmændene til Byen, og gerne vilde se Forestillingen med — saa vil det forstaas, at Lørdag Aften var der ikke en Smule Husrum mere tilbage i København, hvordan det saa end forholdt sig med Hjerterummet.

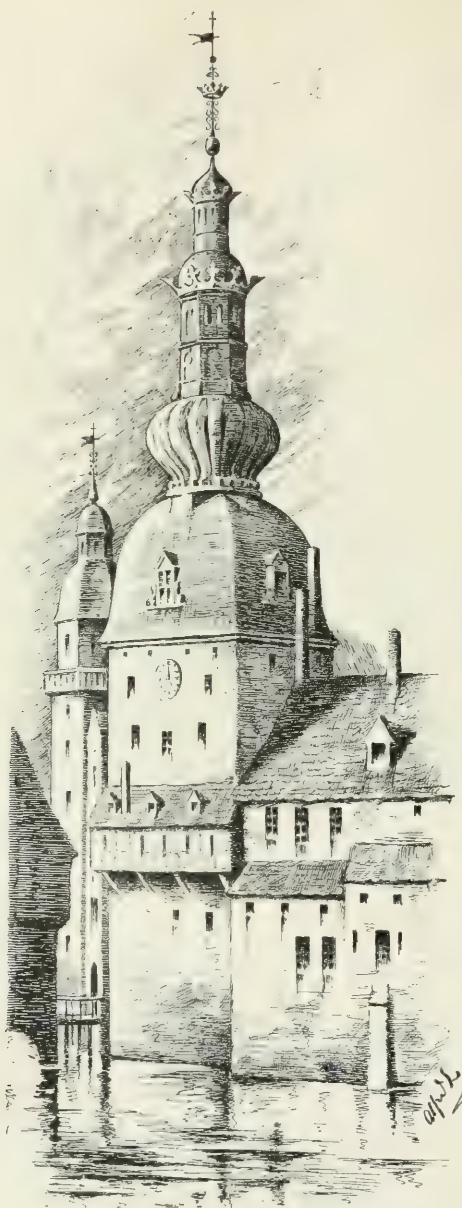

Fig. 26. Københavns Slotstaarn („Blaataarn“).
(Efter Johan van Wycks „Delineation“ af 1611 og et Stik i „Origines Hafnienses“.)

DAAB

1

SØNDAGEN den 2. Juni brød frem. Det var det dejligste Vejr, ikke en Sky paa Himlen. Allerede fra Solopgang var man paa Benene, paa Slottet saavel som i Husene. Husene skulde jo være pyntede, Beboerne i deres Højtidsklæder, Gæsterne iførte deres stiveste Stads og til Stede paa Slottet — alt til Klokken 8. Der var ikke megen Tid til Øllebrødet den Morgen, og dog maatte man som sædvanlig have det og en lille Hjertestyrkning foruden, thi det kunde vare længe, før der atter blev Tid til at spise.

Da Sejrværket viste 8 paa det nordre Slotstaarn (Fig. 26), vrimlede allerede Slotsgaarden af de ind-

budne Gæster. Rigsraaderne var mødte betids og fuldtallige, kun Jørgen Lykke (Fig. 27) manglede. Han var lovlig undskyldt, thi han var kort forinden sendt i et Ærinde til Schlesien; men Kongen havde vist ham den Naade, at lade hans Søn for denne Dag udfylde hans Plads. Derfra kom det Særsyn, at en ganske ung Mand gik som Nummer 5 blandt de ældste Raader. Saasnart de var samlede, gik de op og hilste paa Kongen; det samme gjorde de andre Faddere. Resten af Indbudne blev derimod i Gaarden, hvor Hofmarsken, Hans Belov, havde et vanskeligt Arbejde med at faa Følget stillet i Orden.

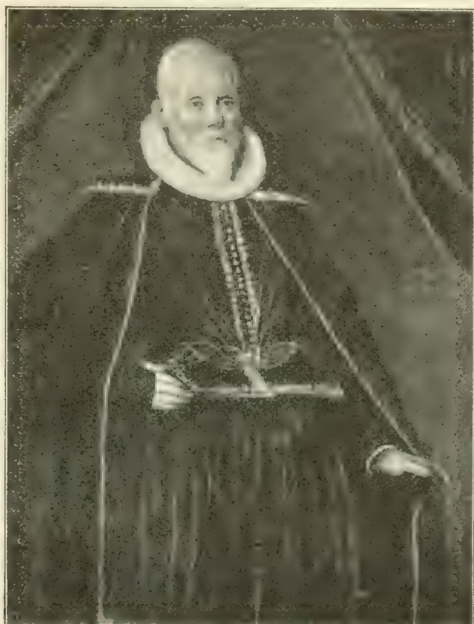

Fig. 27. Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, Ridder og Danmarks Riges Raad. † 1583.
(Maleri paa Overgaard.)

Det var et Billede for en Maler, som de stod dèr mellem de høje, røde Mure i broget Forvirring, Gruppe ved Gruppe, snakkende, leende, mønstrende hinanden. Ved første Øjekast syntes det en planløs Blanding af fantastiske Dragter som paa en Nutids-Maskerade; men dog var der ved nærmere Eftersyn en vis regelbunden Ensformighed i al denne Virvar. Herrerne havde alle højpullede, runde „spanske Hatte" (Fig. 28 og 29), omtrent som Nutidens sorte Silkehatte, kun mere smalskyggede og rundpullede. Præcis paa samme Sted i Nakken var der anbragt en Strudsfjer som Hestehale, og Hattebaandet var enten af Silke med et Par Snipper bagud, eller hos de fineste en Krans af Guldsmykker med et større Klenodie

paa Siden, Datidens Hovedprydelse i dobbelt Forstand, om hvilken Mode Hyrekuskenes Kokarder nu er den sidste afblegede Erindring. Alle Ansigter, de gamle som de unge, viste en stærk Tilbøjelighed til Knebelsbart og Fipskæg og tæt studsede eller helt glatragede Kinder. Men under Hagen sad lige stift og stramt paa dem alle den hvide, krusede Pibekrave. Forneden støttedes denne af Trøjekraven, som til Haan for al Bekvemmelighed ikke faldt ud over Skuldrene, men klemt fast om Halsen og tæt knappet sluttede helt op til Hagen. Det gav dem alle noget stift og afmaalt i Hovedets Bevægelser. Moden gjorde det pudsige usynligt, men ovenfra set tog det sig ud, som om hver Figur forsigtigt balancerede om med sit Hoved paa en riflet Tallerken.

Fig. 28. Spansk Hat. Oluf Mouritssen Krognos til Bregentved.
(Maleri paa Frederiksborg.)

Alle Herrerne bar tæt knappede Fløjelstrøjer og folderige Benklæder af samme Stof, der standsede ovenfor Knæet. Hvad Farven angik, herskede der frit Valg, dog var leverfarvet, mørkeblaat og karmoisin afgjort i Overvægt, i det mindste hos de ældre. Men den korte, lille Kappe, der stumpede af lidt under Hofterne og med sin underlige, stift udstaaende Krave lignede et lidt forskaaret Slag, var ensfarvet hos dem alle: sort Fløjel, fodret med Skind. Over Brystet bares en lang Guldkæde, der hos mange gik 3—4 Gange om Halsen. Man maatte se nøjere til, for at se Forskellen; thi hos alle endte den i en

lille Medaljon midt paa Brystet, men kun for enkelte udvalgtes Vedkommende bestod denne i Hs. Majestæts Kontrafej, skænket af Ham selv. Om Livet var spændt et forgyldt Bælte, hvori den store Kaarde hang. Den venstre Haand med den lange Stridshandske havde i ledige Øjeblikke ligesaa bestemt sin naturlige Plads paa Kaardeheftet som nu i Vestekæden. Forneden endelig var Dragten den samme hos alle: tætsluttende Strømper eller Hoser, der begyndte ovenfor Knæet og i det mindste en Dag som denne endte med en sirlig lille Ankelsko, med Spænder og Sløjfe oven paa Vristen. Strømpernes Farve var meget forskellig, hos de fleste lys, hvid, brandgul eller askegraa, kun hos enkelte meget satte Folk var den mørk. Stoffet var paa denne Dag Silke, ellers var det — Klæde. Paa dette Punkt stod nemlig Tiden langt tilbage. Man havde endnu ikke gjort den lykkelige Opdagelse at strikke eller væve Strømper. Man tilskar og syede dem ligesom Benklæder, derfra denne dobbelttydige Benævnelse „Hoser". Det holdt haardt at faa dem af og paa, naar de ret skulde slutte om Benet. Og vil man mindes om deres øvrige Ufuldkommenheder, behøver man blot at læse Brevene fra Syvaarskrigens Tid til Mødrene og Hustruerne i Hjemmet. De har alle samme Omkvæd: Send mig endelig en halv Alen Klæde til et Par Hoser! det sidste har jeg nu haft paa i 4 Maaneder, saa jeg trænger haardt til et Par nye.

Fig. 29. Spansk Hat.
Kong Johan III af Sverige.

Damernes Dragt var saavidt muligt i samme Stil som Herrernes. Paa Hovedet bar de en lille bitte Hat, hos nogle lignede den Mændenes i Form (Fig. 30), hos andre nærmede den sig til

Fig. 30. Lille Damehat. Dronning Sophia af Danmark.
(Resen: Frederik II's Krønike.)

en Baret (Fig. 31). Men hos alle var den kun til Lyst, ikke til Nytte, paa Grund af dens Lidenhed og anbragt som den var skævt ned paa Siden, ofte med en koket lille Fjer i. Den gav selv et almindeligt Ansigt noget kækt, næsten udfordrende i Udtrykket. Det tænkte dog ingen over. Med slig en lille Hat

eller Baret havde Kvinder sikkert altid gaaet siden Tidernes Morgen. I hvert Fald bar da den samaritanske Kvinde en saadan, da hun talte med Jesus ved Brønden (Fig. 32).

Hattens eller Barettens udfordrende Udseende svarede ikke

Fig. 31. Baret.
Prinsesse Anna af Danmark, gift 1548 med Kurfyrst August af Sachsen.
(K. v. Weber: Anna, Churfürstinn zu Sachsen.)

til Resten. Neden under kom nemlig det ærbareste Huetøj af Verden. Som en tæt sluttende Hætte, i Lighed med Bøndergigernes nuværende, men uden Rynker i Nakken, skjulte den omhyggeligt, i hvert Fald hos alle Fruer, hver en Snip af Haaret. Til daglig af Fløjl, men ved en Fest som denne af tæt Silketøj besat med Perler eller Guldpailletter værnede den som

en Drage om de skjulte Lokker. Selv den mest uhøviske Svend skulde ikke prale af at kende Farven paa en gift Kvindes Haar.

Fig. 32. Jesus og den samaritanske Kvinde.
Kalkmaleri fra omkring 1565 i Hørve Kirke paa Sjælland.
(Efter Akvarel af J. Kornerup 1885. Nationalmuseet.)

Men ak, hvo skulde have anet, at denne Dag var Ærbarhedens sidste Festdag? Da det Barn, som nu skulde døbes, var blevet voksent, fandtes der saa godt som ingen tugtig Kvinde i Danmark: Enhvers Haarfarve var kendt, thi skamløst bredte der

sig da to store Bukler Haar paa hver Side af den bekymrede Huesnip i Panden.

Var Damernes Haar godt værnet, saa var Hals og Skuldre ikke mindre vel forvarede Den øverste Del af Befæstningen dannedes af den brede Pibekrave, der var ligesaa solid som Mændenes, et fast Hvilepunkt for Hagen fortil, og i Nakken for Huetøjets nederste Perlerand. Under Pibekraven kom — atter ligesom hos Herrerne — den tætsluttende, opretstaaende Krave paa Livstykket. Knap ved Knap stængedes hvert dristigt Blik ude. Helt op under Pibekraven stod disse Knapper paa Vagt, og den pansrede Hals blev ligesaa ubevægelig som den var usynlig. Og dog var den Genstand for alles Blikke, thi uden om alle disse Forskansninger løb en gylden Mur, et tommebredt Guldhalsbaand, besat med Perler, forneden bærende et Ædelstens-Smykke. Som om dette ikke var nok, hang der over Skulderen ned paa Brystet en ny Guldkæde, ligesaa fint og kosteligt udarbejdet og endende paa samme Maade. Det var gyldne Lænker og som saadanne tunge. Glemte den forelskede Yngling det, fik han det sikkert at mærke, naar han en Gang som Ægtemand og Fader skulde forny dem for Hustru og Døtre.

I Kjolernes Snit var der stor Ensformighed. Alle bestod de af en lang Overkjole med Pufærmer, gennem hvis Spalter Indrekjolens Ærmer skinnede ud, og neden under et svært Livstykke og dito Skørt. Men hvad Farven og Stoffet angik, delte Gæsterne sig i to Partier. Alle Fruerne havde mørk, i Reglen karmoisinrød Fløjels-Overkjole, guldbroderet Livstykke og blomstret Silkeskørt. Jomfruerne derimod var alle iførte Sølvmorsdragter. Kun een af dem, der var trolovet, var klædt som Fruerne i rødt Fløjl og Silke, et talende Vidnesbyrd om, at Trolovelser ikke lod sig hæve.

Vi har kastet et Blik paa disse straalende Dragter. Lad os, medens Øjet endnu er blændet af alt det meget Fløjl og Silke, Guld og Perler, hurtigt glide hen over, at Ydersiden lovede mere end det Indre holdt. Linned var i den Tid sjældnere end nu til Dags. Hos enkelte af Gæsterne tillod da maaske de brede Pibekraver og krusede Haandlinninger sig en lille, hvid Løgn, naar

de antydede, at der indenfor fandtes et dertil svarende hvidt Klædningsstykke.

2

Enhver selv den ubetydeligste Begivenhed har sin hemmelige Forklaring, uden hvilken den ikke helt forstaas. Paa et eller andet Punkt ligger der bundfældet noget tilsyneladende ligegyldigt, noget tilfældigt, som den fremmede glider let og uforstaaende hen over og kun den indviede fatter. Saaledes ogsaa her. Hvo skulde se, at der over denne Forsamling med de glade Ansigter, de vejende Fjer og glimrende Dragter hvilede et skjult Tryk? Og dog var det saa. Det var ikke et mørkt Punkt paa den politiske Himmel, det var ingen Familjesorg, der havde ramt een og dermed alle de indbyrdes beslægtede Adelsstammer. Nej, det var noget helt andet, noget, der angik netop det, der her syntes at være Glædens og Festlighedens Udtryk, selve Dragten. Sagen var, at for knapt et halvt Aar siden var der udstedt en ny Forordning mod de altfor pyntelige Dragter, udstedt og affattet af de samme, mod hvem den nu for første Gang skulde bringes i Anvendelse.

Da Bonden fra Samsø kom med Havfruens Budskab til Kallundborg, hvor Rigsraadet var samlet, var dette nemlig just i Færd med at hvæsse et Vaaben mod den stigende Overdaadighed. Med største Strænghed havde de værdige Raader forbudt at smykke Hatte og Huer med Ædelstene; ingen Frue eller Jomfru maatte for Fremtiden bære Ædelstene andetsteds end i Klenodiet, der hang i Hals- eller Brystkæden. Guldpailletter paa Huetøjet og paa Fløjlskjolen skulde fremtidig være banlyste, for ikke at tale om den vanvittige Yderlighed at besætte Pufærmerne og bræmme Kjolens Nederdel med Guldkæder. Nej, ædel Simpelhed i Klædedragten skulde være Fremtidens Pryd, og dette Omslag i Tonen, denne nye og bedre Tid skulde begynde fra den Dag, Forordningen blev offentliggjort. Til Skræk for alle ildesindede blev der endnu tilføjet, at Overtrædelser vilde blive straffede med Tabet af de forbudne Smykker[1].

Det var naturligvis ifølge Samraad med Kongen og med hans Minde, at disse Bestemmelser blev vedtagne, saa fra den Kant var der altsaa ingen Fare at frygte. Men langt sværere blev Stormen for de vise Fædre, da de kom hjem til deres Hustruer og Døtre. Her udbrød der en aaben Fejde, en sand Guerillakrig over hele Landet. Fra alle Sider blev Familjens Overhoved angrebet; snart blev han drillet, snart blev han kælet for, snart overfuset, men Hensigten var bestandig den samme: at faa ham til at overtræde det nys vedtagne. Der lod sig ogsaa anføre en Del for Kvindernes Sag. At Luksus kan standses ved Love, fremviser Historien ikke mange Eksempler paa. Og anvendt paa de enkelte Tilfælde gav den nye Forordning ogsaa billig Grund til Harme. Disse Smykker, disse Huetøjer og Handsker, disse Fløjlskjoler, som deres Mødre havde baaret før dem, skulde de nu pludselig kasseres blot efter et gnavent Rigsraads Luner! — Ikke kasseres, blot omdannes, de overflødige Prydelser pilles af. — Ja, men det var netop at kassere dem. Hvorledes vilde en Rubin-Halskæde tage sig ud, naar man tog Rubinerne bort, eller en guldbesat Hue, et Par perlestukne Handsker, naar man sprættede Guldet og Perlerne af? De var jo ubrugelige, saa man maatte have nye. Den nye Forordning gav altsaa blot Anledning til forøgede Udgifter, til yderligere Luksus, idet man maatte anskaffe nyt, hvor man før kunde have brugt det gamle.

Galt var det, men værre blev det, da Indbydelserne til Barselgildet kom. Den første Lejlighed, hvor Forordningen skulde bringes i Anvendelse, var altsaa den, hvor man nødigst vilde finde sig i dens Følger, en kongelig Familjefest, den størst tænkelige, hvor det netop gjaldt om at udfolde al mulig Pragt og vise sin Deltagelse. Det var nu hundrede Aar siden, at en slig Begivenhed var indtruffen i Danmark, at der var født den regerende Konge en Søn og tilkommende Tronarving[1]. Og nu skulde man ikke engang maatte møde i de Dragter, med de Smykker, der havde været paa ved Kongens Bryllup og de to Prinsessers Daab! En kort Mønstring af Dragkisternes og Skrinenes Indhold overbeviste hurtigt Husets Damer om, at netop disse og

ingen andre passede ved denne Lejlighed. De gad dog set, om Kongen vilde glemme sine første Pligter som Vært og selv straffe sine Gæster, fordi de gjorde ham og hans Hus Ære ved at møde pyntede!

Kvinden er udholdende; mangt et Faderhjerte maatte tilsidst give efter og bevilge, hvad der forlangtes. Men Følelserne skifter med Omgivelserne. Hvad der en Vinteraften paa Herregaarden syntes et ubetydeligt Offer for Familjefreden, skiftede Karakter, blev vigtigt og ansvarstungt i Kongens Borg mellem Standsfællers spejdende Øjne. Mere end een Rigsraads Blik blev usikkert, naar det hin Junimorgen i Slotsgaarden tilfældigt faldt paa hans Hustrus eller Døtres forbudne Pynt. Sky søgte det ned og fandt atter Ro ved at dvæle ved hans egen bramfri Dragt. Thi i denne Henseende havde ingen af dem svigtet, enhver af Rigsraaderne mødte — saa vidner den gamle Beretning — tarveligt og prunkløst klædt, „smykket med indre, ikke med udvortes Prydelser."

Men deres Hustruer og Døtre var smykkede med begge Slags. Derfor denne usædvanlige Veltalenhed saavel mellem Kvinderne som blandt de unge Mænd; derfor denne Skotten til Siden, disse Tilløb til overlegen Ro, denne Fnisen og dog halvt flove Fornemmelse; derfor denne underlige, ubestemmelige Tone over det hele, Følelsen af et Tryk, som man vilde befri sig for gennem overstadig Munterhed, som kun den uindviede kunde forveksle med ren, ublandet Glæde. Som de stod der, mindede de om en Flok Skolebørn, der er forberedte paa Skænd, skønt de kommer i Optog for at lykønske Læreren paa hans Fødselsdag.

Med denne lille Biforklaring bliver Udtrykket i de forskellige bekendte Ansigter os dobbelt forstaaeligt. Der er bekendte Folk nok, thi alt, hvad der er af stort og mærkeligt i Danmark, er her samlet. Efterhaanden som Fadderne kommer ned fra deres Morgenbesøg hos Kongen, fyldes Gaarden mere og mere. Hist staar den gamle, firskaarne Søhelt, Peder Skram. Ryggen er bøjet af Aarene, men endnu er han kraftig, det viser Udtrykket i det vejrslagne Ansigt og hans store Hænder. Hans Syn har

tabt sig, derfor ser han ikke de mange Lovbrud omkring sig; saa han dem, vilde han maaske endda godmodigt ikke lægge Mærke til dem. — I hans Nærhed er en tom Plads, den trofaste Johan Friis er ikke mere. Hvad vilde han ikke have givet for at

Fig. 33. Niels Kaas.
(Maleri paa Rosenborg.)

have oplevet denne Dag: at se sin Herre fyrsteligt gift, og Danmark velsignet med en Tronarving? — Dèr staar en midaldrende Mand med sænket Hoved. Ansigtet er allerede furet, Blikket alvorligt, næsten bekymret, og dog spiller der et lille, gemt Smil som Bundfarve under Alvoren. Det er Niels Kaas (Fig. 33). Han har set det altsammen, ingen ulovlig Pynt er undgaaet ham, og han kunde roligt fordømme, thi han har ingen

Hustru, intet Barn blandt Kvinderne derovre; men dog dømmer han mildt. Han har afvejet alle Hensynene og set, at det er baade det humaneste og det klogeste i Dag som saa ofte at lukke Øjnene.

Det mener vist næppe hans Sidemand, den myndige Herre med det stive, forretningsmæssige Ydre, Jørgen Rosenkrans (Fig. 34). Og dog, ser man nøje til paa disse haarde Træk og hvasse Blik, synes de stundom at forraade, hvad de vil skjule: en Underbund af lutter betænksom Velvilje.

I den Klynge blandt de holstenske Raader rager en Mand frem, ikke ved sin Højde, men ved sit ejendommelige Ydre. Det er Statholderen i Slesvig og Holsten, Henrik Ranzau. Dette Ydre vilde man lægge Mærke til, hvor man saa saa det. Det er paa een Gang Hofmanden, Krigeren og den stille Tænker, ligeligt forenede i samme Person. Der er Kraft, Ynde og Ro i denne Skikkelse. Disse brune Krøller, de kloge, spillende, blaa Øjne, det kække, velplejede Skæg, Hovedets Form, den hele Holdning og de elegante Bevægelser vilde gøre ham kendelig, om han saa blev stillet nederst. Kun Skade, at han veed det selv. Det lyser frem af hans hele Optræden; han er for klog og for stolt til at bejle til andres Bifald, men han skænker sig stadigt sit eget. Han er i Dag fri og let som sædvanlig, overlegen ogsaa hvad Dragten angaar. Han er den pynteligste af dem alle uden at være overdreven, hans Pynt strider mod Forordningen, og dog kan han le, thi denne gælder kun til Kongeaaen.

Hvor er han henne i Dag, den eneste danske Statsmand, der overgik ham i Statskløgt, han, der landflygtig og berøvet alt tvang dem til at kalde sig tilbage og ved sin Snildhed reddede sit Fædreland, sin Formue og sit Rygte — hvor er Peder Oxe? Han er gaaet forud til Frue Kirke. Nu hviler han stille under Koret. Ingen plejer nu de unge Træer paa Gisselfeld, ingen tæmmer Rigsraaderne, ingen værner om hans Ret. Derfor blev Forordningen anvendt mod ham, Alabastret til hans Gravmæle forbudt og erstattet med Sandsten[1], medens de andre aabenlyst kan overtræde Bestemmelserne. Havde han levet endnu, havde det vel været omvendt.

Fig. 34. Jørgen Rosenkrans.
(Maleri af Tobias Gemperlin, paa Rosenholm.)

Hist staar endnu en mærkelig Skikkelse. En bredskuldret, korthalset, lidt sammensunken og dog trodsig Figur. Med sikkert Blik ser han sig om. Øjet er klogt, tankefuldt, men aands-

nærværende. Den brede Pande, den misdannede Næse, det store, lidt overdrevne Mundskæg, den sikre, rolige, næsten ud-

Fig. 35. Tyge Brahe.
(Maleri paa Frederiksborg.)

fordrende Holdning giver ham paa een Gang noget frastødende og tiltrækkende. Det er Kongens nye Yndling, Tyge Brahe (Fig. 35). Han staar som paa Vagt, han veed, at hin Latter gjaldt ham, at der hviskes i Krogene om hans Hustru, om Blæk paa

hans Hoser og andre Ord med Brodd i. Men han staar rolig; han veed, at han har Kongen i Ryggen, Hveen i Forlening og et skarpt Svar paa rede Haand. Den pyntede Dame, for hvem han nys priste hendes Mands Fortjenester af den kallundborgske Forordning, lader ham sikkert i Ro for det første.

3

Men det er ikke længere Tid til at betragte de enkelte. Den store, klodsede, sølv- og guldbeslagne Vogn, med de 8 hvide Heste for, er allerede kørt frem foran Bislaget, og den betroede Bedstemoder kommer forsigtigt og dog værdigt, med den lille paa Armen, ned ad Trappen for at stige til Vogns. De første i Optoget er alt inde i Porten, Hofmesteren kaster et sidste prøvende Blik over Skaren, om alle er paa deres Pladser, og Toget sætter sig i Bevægelse.

Ned ad Slotspladsen gik det med afmaalte Skridt i den fastsatte Orden. Tre og tre, først Hofmarsken, ledsaget af den unge Pfalzgrev Ludvig — vi kender ham fra hans Vantro, da den store Sten skulde flyttes — samt Hertug Ulriks Hofmester. Saa alle Hofsinderne, de danske som de meklenborgske, derpaa efter et lille Mellemrum Dronningens og Adelens de sølvmorsklædte Jomfruer med den trolovede karmoisine imellem. Saa den store Karet, hvori Bedstemoderen med Dagens Helt paa Skødet, derpaa Bedstefaderen og Hertug Hans til Hest, det danske Rigsraad og hele Skaren af Adelsmænd.

Næppe var Toget kommet udenfor Slotsporten, før det modtoges med stormende Jubel fra den forsamlede Mængde. Hoved ved Hoved stod de paa den tætfyldte Plads, og værre blev det i de snævre Gader. Hvert Vindue, hver Forstue, hver Trappe var besat, paa Bislagene var de krøbne op, og mange Steder havde de taget Tagstenene af Taget og stukket Hovederne ud mellem Sparrerne. Enhver vilde se Stadsen, om det saa kun var paa Hovedet. Lykkelig den, der fik et Glimt at se af den lille. De trykkedes og trængtes om Vognen, den glade Bedste-

moder sad stolt og omhyggeligt og viste ham frem, medens hun forstod hvert Tilraab, hver Velsignelse, der blev udtalt over ham. Hun var jo selv en dansk Prinsesse, Frederik den Førstes Datter. Denne Dag var en Hædersdag ogsaa for hende, hun følte sig paany knyttet til Hjemmet, gennem hende havde nu den gamle Stamme atter skudt et friskt Skud. Kun med Møje banede Toget sig Vej gennem de opfyldte Gader; Mylren af Mennesker, Hurraraabene og Blomsterkostene, der kastedes fra Vinduerne, syntes ikke at skulle faa Ende.

Fig. 36. Frue Kirke, set fra Blaataarn o. Aar 1600.
(Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

Medens Toget saaledes langsomt kæmpede sig frem ad den bekendte Vej gennem Højbrostræde, Vimmelskaftet og Skoboderne, havde der imidlertid samlet sig en uoverskuelig Mængde ved Frue-Kirkegaard, hvor der var mest Sandsynlighed for at faa noget at se. Herligt tog Kirken (Fig. 36) sig ud som den laa der, med de svære, røde Mure og det mægtige Taarn med de fire smaa mindre, hvor Spiret begyndte (Fig. 37). Spirets Kobbertag tabte sig i den klare, blaa Luft og syntes at række sin forgyldte Fløj op mellem de enkelte, hvide, sejlende Bomuldsskyer. Men det var kun faa Blikke, der i Dag rettedes mod Fløjen. Alles Opmærksomhed var henvendt paa de smalle Indgange over Kirkegaarden, hvor Drabanterne holdt Vagt og drev enhver uvedkommende tilbage. Tiden begyndte at falde de ventende lang. Man greb, hvad man kunde, for at holde Humøret vedlige, og alt, hvad der gav mindste Anledning, maatte tjene til Skive for Vittigheden. Det gik saaledes ud over den ulykkelige Raadmand, der i Tillid til sin Stilling gik frem og forlangte at indlades. Under almindelige Forhold havde en Raadmand vel noget at betyde; men en Dag som denne var selv han for ringe, og det var ikke Bysvende, men Drabanter, der holdt Vagt. Vagten

viste ham da tilbage, al hans Højrøstethed hjalp ham ikke. Under Mængdens Jubel og Hujen og en Regn af Vittigheder af den Slags, som hver Slægt skaber og kun Samtiden fuldt forstaar, blev han atter nedstødt i det Samfund, som han havde søgt at hæve sig over.

Bedre gik det vor Meddeler, hvem vi har at takke for, at vi kender saa mange Enkeltheder fra hine Dage, den altid glade, snakkesalige Rasmus Glad. Han besad alle de Talenter, der er nødvendige for at bane sig Vej, og med den fornødne Dristighed nærmede han sig Vagten. Da han blev spurgt, hvem han var, svarede han med mild Værdighed: „En af de højlærde"; og straks aabnedes Rækken, og man gjorde ærbødig Plads.

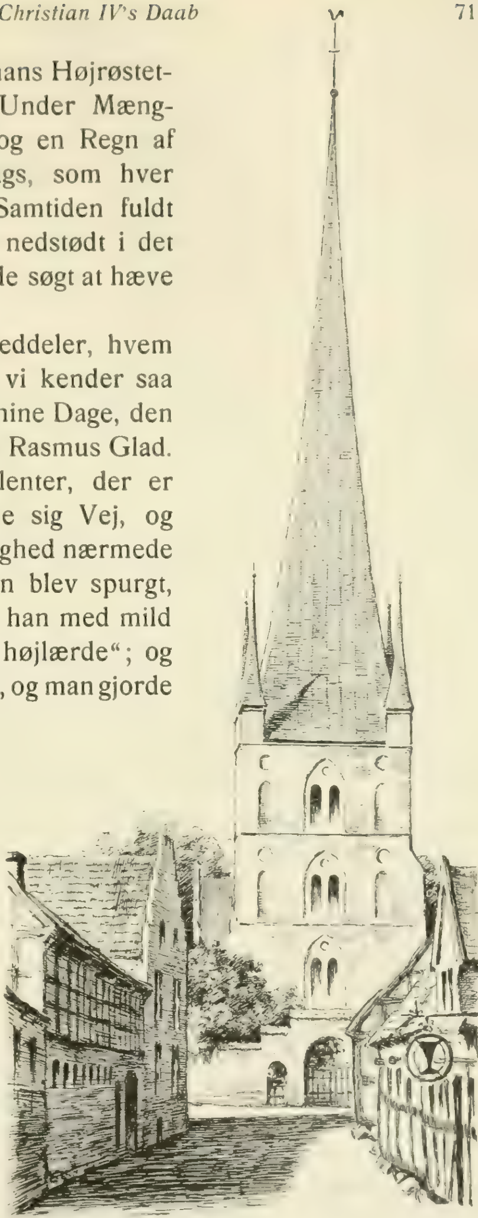

Fig. 37. Frue Kirke i Slutningen af det 16de Aarh.
(Efter Johan van Wycks Delineation af R. Mejborg.)

Ganske Uret havde han ikke. Han var virkelig en af de højlærde, eller havde i det mindste været det, idet han i sin Tid havde været teologisk Professor. Men det var kun ved en Lejlighed som denne, at han gjorde den Titel gældende. Ellers foretrak han langt den finere: „ærlig og velbyrdig Mand". Frederik den

Anden havde nemlig optaget ham i Adelsstanden. Forlængst var han udtraadt af Professorernes Kres og nød nu en blid Fritid viet til Digtekunst, Videnskab og Bynyt. Fra sin egen Gaard paa Hjørnet af Studiestræde, som Kongen havde skænket ham, kunde han i Ro og Mag have set paa Stadsen. Men han foretrak at trænge sig gennem Mængden over til Kirken, for nærved at betragte det hele. Priset være Rasmus Glad! Han virkede til Gavn for de kommende Slægter, da han i hine Festdage var paa Færde overalt, talte med Alverden og opskrev (Fig. 38), naar han kom hjem, hvad han havde set og hørt. Lad os da bringe ham vor Tak herfor paa den Maade, som han satte mest Pris paa, ved at ihukomme hans Navn, og lad os glæde ham i hans Grav ved at mindes, hvad han saa nødigt vilde have glemt, at næsten alle Rigsraaderne nikkede til ham, da de gik op ad Kirkegulvet, ja Hans Skovgaard, den herlige Mand, trykkede ham endog i Haanden.

Medens de højlærde forventningsfulde gik op og ned i Kirkens Midtergang og paa Latin udtrykte deres Beundring for den kostelige Udsmykning eller valgte sig et belejligt Stolestade, hvorfra de snart skulde fortrænges, naar Følget kom — banede Toget sig langsomt Vej gennem Gaderne og naaede endelig til Frue-Kirkegaard. I en Hast strøedes Blomster for Indgangen, Fløjdørene oplodes, og ind vandrede den stadselige Skare, tre og tre, og fyldte snart Kirken fra Indgang til Kor. Bedstemoderen fremledtes af sin Mand og sin Broder, Hertug Hans den Ældre, og med Barnet paa Armen styrede hun straks op i Koret til det Værelse, som dèr var dannet for hende og Dagens Helt. Stakkel, han kunde ogsaa nok trænge til noget at styrke sig paa. Turen til Kirken havde taget god Tid, og der var lange Udsigter til, at han skulde komme hjem igen. Vidtløftige Gudstjenester var nemlig Datidens svage Side; i Modsætning til Katolikerne maatte man hævde Prædikenens Betydning. Men selv om saadant kunde opbygge de ældre, var det dog maaske et Spørgsmaal, om den lille vilde sætte Pris derpaa.

Imidlertid ordnede Følget sig i Kirken. Fyrsterne med Rigsraaderne og de ældste Adelsmænd tog Plads i Koret, Resten

Den aldermectigsk

Gud beuare oc styre Eders Konlig Maiestat med
sin hellig aand Sig til ære, Eder til salighed
oc Danmarckis Rige til beste oc gode. Amen.
Vittebergæ 28 Decembris Anno a nato christo 1560.

E. K. M.

forplichtig C. Erasmus
Laetus.

Fig. 38. Rasmus Glads Haandskrift.
(Af et Brev til Kong Frederik II paa det Kongelige Bibliotek.)

maatte nøjes med de lavere Pladser. Men allesammen passede de at overholde den nye Skik, som just nu var indført og paa denne Dag skulde stemples som den rette: Mændene indtog Stolestaderne til højre, Kvinderne til venstre. Efter saa glimrende en Indvielse havde denne Skik sejret. Aaret efter indførtes den i Nicolai Kirke[1] og trængte lidt efter lidt dog ikke uden Modstand igennem i Landets øvrige Kirker.

Da de kongelige Sangere vistnok til Orgeltoner (Fig. 39) havde

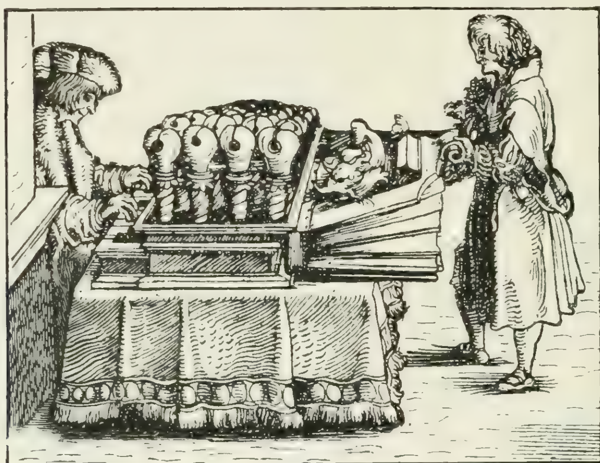

Fig. 39. Et Orgel i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.
(Efter Hans Burgkmair.)

sunget Salmen, og Sjællands Bisp, Poul Madsen, læst Epistlen, gik han fra Alteret ned til Døbefonten. Bedstemoderen kom frem med den lille, og den store Skare af Faddere flokkede sig om dem, Fruerne og Jomfruerne omhyggeligt til venstre, Adelsmændene til højre. Derpaa foretoges Daaben. Skønt Kongen havde befalet, at „Alting skulde skee simpelt og enfoldigt efter Kirkeordinantsen og den vanlige Vis og Sædvane“[2], var dog Fristelsen for stor for Summus Teologus til, at han ikke skulde bukke under. Han benyttede Lejligheden og holdt først en „herlig Fortale om den oprindelige Synd og Daabsens Kraft“. Da Barnet derpaa var døbt og havde faaet Navnet Christian

og ikke videre — det eneste Punkt, hvor Datiden var kortfattet — udviklede han, hvad der laa i dette Navn, og uddrog deraf, at Barnet sikkert vilde træde i sin Faders, Kong Frederiks, Fodspor. Sluttelig henvendte han en Formaning til Fadderne, og dermed havde den lange Daabshandling Ende.

Bispen havde messet ved Alteret, de kongelige Sangere sunget endnu et Par Salmer, Gudstjenesten syntes nu at maatte være forbi. Men den kendte kun Tiden slet, der kunde tro sligt. Nu begyndte den først. Det var hellig Trefoldigheds Søndag, Dagens Evangelium burde oplæses og tydes for Tilhørerne, og den almindelige Søndags-Gudstjeneste tog derfor nu sin Begyndelse. Efter fornyet Salmesang besteg Præsten ved Frue Kirke, hæderlig og højlærd Mand, Magister Katholm, Prædikestolen og udlagde Dagens Tekst. Han var Datidens bekendteste Prædikant. Hvad man navnlig beundrede hos ham, var hans Evne til snart med Tordenrøst at opskræmme de sikre, snart med mild, stille Hvisken at husvale de bedrøvede[1]. Der er ingen Tvivl om, at han paa bedste Maade har anvendt begge Former ved denne Lejlighed. Sligt kræver imidlertid sin Tid. Og man tør derfor maaske slutte, at i det mindste Hertug Ulrik og de meklenborgske Adelsmænd, som intet forstod af, hvad han sagde, var ret vel fornøjede, da han standsede henad Middag, og den lange Gudstjeneste virkelig fik en Ende.

Under brusende Salmesang rejste nu Følget sig. De store Døre aabnedes, og Sollys og Sommerluft strømmede ind, medens det friske Grønne paa Kirkegaarden vinkede ud i det frie. Toget satte sig i Bevægelse. Men denne Gang var der Musik, Trommer og Trompeter, Piber og Skalmejer i Spidsen. Og havde Jublen, der modtog dem udenfor, før været stor, saa kendte den nu ingen Grænser. Enhver vilde se, enhver vilde hilse den unge vordende Konge ved Navn, han, der nu helt var en af deres, da han var optagen i Menigheden og lykkelig unddragen Satans første Anløb. Det var kun med største Møje, at Toget banede sig Vej, og selv Bedstemoderen havde vistnok faaet nok af Hyldesten, da Kareten endelig slap ind ad Slotsporten, hvor Drabanterne var opstillede og drev alle uvedkommende tilbage.

4

Stolt førte Bedstemoderen sit betroede Klenodie op til Forældrene, der længe havde ventet deres Komme og nu tog glædestraalende mod den lille, kyssede ham og kaldte ham for første Gang ved Navn. Men længe fik de ikke Lov at beholde ham. Bedstemoderen var ikke Bedstemoder og Gudmoder for intet, hun førte snart efter den unge Herre bort med sig til hans eget Gemak, til stillere Glæder, der mere stemmede med hans Aar og Tilbøjeligheder.

Forældrene havde ogsaa nok at tage vare. De skulde tage mod Lykønskning af alle Gæsterne, for ikke at glemme det vigtigste, modtage Faddergaverne. Denne sidste Skik viser os Tiden i hele sin Troskyldighed. Midt i Salen stillede Dronningen sig op med sin Hovmester, Peder Bille, ved Siden. Fadderne ordnede sig for Enden af Salen som Bønderne paa en Offerdag, og gik saa „efter kirkelig og gammel Skik“ en for en forbi Dronningen, bøjede sig og overrakte deres Faddergave, hvorpaa hun takkede dem og overrakte den til Hovmesteren. Saaledes passerede de alle forbi. Og da Faddernes Antal var betydeligt, tog Forestillingen lang Tid, men indbragte til Gengæld ogsaa den lille en ret anselig Sum at begynde Livet med. Ogsaa i denne Henseende var nemlig Tiden yderst ligefrem. Hvad man gav, gav man helst, om ikke i rede Penge som Skuemynter og deslige, saa dog i en Form, hvor Værdien med Lethed lod sig bestemme. Forgyldte Sølvbægere, Kander, Skaale o. s. v. var det almindelige, og ingen tog det fortrydeligt op, om saadanne Gaver ved en anden Lejlighed brugtes paany eller vandrede i Smelteovnen. En af Foræringerne ved denne Lejlighed er kendt, Statholderens i Slesvig og Holsten, Henrik Ranzaus. Skønt det ganske vist til alle Tider har været vanskeligt at finde paa en passende Faddergave, vil næppe nogen nu optage hans Idé: han forærede et stort, sølvforgyldt Saltkar. Men til Gengæld var det forsynet med en sirlig latinsk Indskrift, hvori den belevne Giver ønskede den nydøbte hans Forfædres Egenskaber: Christian den Førstes Lykke, Frederik den Førstes Vennesælhed, Chri-

stian den Tredjes Fromhed og Frederik den Andens Højmod[1]. Det var et Held for Ranzau, at han ikke behøvede at nævne Christian den Anden med i denne Række.

Nu var da Øjeblikket endelig kommet, da man kunde begive sig til Bords. Een Sal formaaede ikke at rumme de mange Gæster, og Etikette-Hensynet gjorde det ogsaa ønskeligt at fordele dem. Man skiltes derfor ad i forskellige Afdelinger. Kongen, Fyrsterne, Rigsraaderne og de øvrige Faddere samt alle de fremmede Adelsmænd gik for sig. Lidt efter gik Dronningen, hendes Moder og alle Damerne, førte af Dronningens Hovmester, Peder Bille; de skulde spise i den nordre Fløj ud mod Højbro. Endelig kom den lavere Adel, hvis Rækker var en Del udtyndede, thi de fleste af dem skulde ligesom Hofsinderne varte op ved Bordene og maatte foreløbig nøjes med at betragte alt som blot Skueretter. Den store Masse af fyrstelige og adelige Tjenere skulde ogsaa bespises, men der var ikke Plads nok i Slottet. De anbragtes da i Kompagnistræde, i Borgerskabets Kompagnihus, og tør man slutte noget fra Regningerne for, hvad her blev nydt, har Stemningen næppe været mindre høj i Strædet end paa Slottet.

Da Kongen og hans Gæster var komne op i deres Sal, tog Kongen først Plads, saa bød han sin Svigerfader og Onkel at sætte sig, derpaa fik Resten i forskellige Hold efter deres Rang Indbydelse til at gaa til Bords. Salen var „draget“ paa det prægtigste, Bordet bugnede af Sølvtøj, Tallerkener, Bægere, Vinkander og Konfektskaale i en Uendelighed, altsammen blankt og straalende. Og det havde let ved at skinne nyt, thi intet var ældre end Syvaarskrigen, da hele Kongens Bordstel havde maattet vandre i Mønten. Søgte Hertuginde Elisabets Blik efter en Barndoms-Bekendt blandt de mange, saa traf det intet. Paa alting stod der F. S., Fredericus Secundus, som det skulde læses, eller Frederik og Sophia, hvis man vilde sige Dronningen en Artighed. Midt paa Bordet tronede de vældige Skueretter, i de dristigste Former og prydede med alle Regnbuens Farver. Fra Salens Ende brusede „Instrumentisternes“ Musik, tappert anført af Mester Jacob, der kun standsede for at lade de 12

kongelige Sangere komme til Lyd. Stakkels Mester Jacob, skønt han brugte sig saa flinkt, blev han dog, inden Aaret var omme, afskediget som Kapelmester; en Italiener, der vistnok denne Dag for første Gang lod sig høre, fortrængte ham, og den fordums Kapelmester maatte lystre en fremmed Taktstok[1].

Da Gæsterne havde taget Sæde og behørigt beundret den festlige Ordning, begyndte det lange Tog af Retter. Kæmpemæssige Sølvfade og et Utal af Bakker, belæssede med Alverdens kogte, stegte, ferske, saltede og røgede Herligheder, vrimlede med eet frem. Fra det usynlige Ophav i Dybet bragtes de hid af en Mylr af „Herremænd" i forskellige Aldere, lige fra de unge, vimse Pager til gamle, firskaarne Karle, hvis fløjlsbedækte, guldbehængte Bryst var bredt som en Bringe, og som med een Haand tog et Fad saa let som de løftede en Mand af Sadlen. Fra et uudtømmeligt Væld strømmede de ud over Salen, kvægede og nærede overalt i det hele store Legeme, krydsede hinanden saa flinkt som Fluer under Loftet paa en Sommerdag, væltede ikke hverandre eller snublede, skønt Pibekraverne forbød dem at se deres eget Bryst, og Kaarden ved Siden hvert Øjeblik truede med at spænde Ben for dem.

Den ledende Tanke i det hele var Køgemesteren, Kasper Markdanner, om hvem Rygtet vilde vide, at han var Kongens Halvbroder. Men hvorledes det end forholdt sig med hans Oprindelse, saa var det et godt Fund, da Peder Oxe i sin Tid opdagede ham i Tyskland og drog ham tilbage til hans gamle Fædreland. Først fornylig havde han tiltraadt sin Tjeneste, men i Dag udfoldede han sin fulde Storhed. Det mærkedes hurtigt, at han havde tidligere været i samme Stilling under saa vanskelig en Herre som Hertug Adolf, og at han i 20 Aar havde tumlet sig ved Hofferne i Frankrig, Spanien, Italien og Østerrig. Aldrig havde Retterne været saa udsøgte og Tillavningen saa fortrinlig som netop i Dag. Selv de meklenborgske Adelsmænd, hvis Dom havde Vægt, da de boede nærmere ved Smagens Sæde — Kejserhoffet og Spanien — havde intet at bemærke, men lod sig Maden smage. Med denne Dag var derfor Kasper Markdanners Ry grundfæstet. Og han fortjente det, thi med sydlandsk Iver og dansk

Sindighed var han til Stede og styrede overalt, i Køkkenet, paa Gangene og i Spisesalen. Han kunde give de fremmede Kokke Besked i hvad Sprog de saa end tiltalte ham, og vilde en af Herremændene ikke lystre, saa var Kasper Markdanner en Adelsmand saa vel som de, og han havde maalt sin Klinge baade med Franskmænd og Tyskere, Nederlændere og Tyrkere[1].

Gik Anretningen med Sikkerhed, saa gik selve Spisningen med ikke mindre. Det var heller ikke forgæves, at de store Vinkander uafbrudt bares om, de fandt rigelig Afsætning; thi havde hver enkelt Gæst end ikke et Regiment Glas foran sig, men kun højst et Par Bægere, saa tømte han dem des flittigere. Da derfor Sulten var tilfredsstillet, naaede man snart til det Punkt, hvor Udfordringerne og Væddekampene begyndte med de store Drikkekar, som det gjaldt om i eet Drag at tømme til de indvendigt afsatte Mærker. Denne Idræt bragte altid Stemningen i stærk Stigen, og da man naaede Kagerne og Konfekten — som Datiden viede en særegen Opmærksomhed — var Tonen vistnok mildest talt noget højrøstet. Men det forargede ingen. Det sømmeliges Rige var større dengang end nu, Munterheden flyttede Grænsepælene og overvandt selv Tidens største Tyran: Standsforskellen. Derfor var Festens Slutning en forvirret, øredøvende Blanding af Musik, Latter, Sang og Talen i alle mulige Tungemaal, Dansk, Tysk, Plattysk, Latin. Intet fælles Forenings-Punkt knyttede længere de frigivne Elementer sammen, kun en vældig Bifaldssalve slog undertiden igennem, naar et nyt, storartet Konditor-Mesterstykke bares frem og aftvang Beundring. Men over dem alle tronede sejrrig en mægtigere Konge end ham for Bordenden: Vinens Gud. Med sin trofaste Følgesvend, Munterheden, ledede han usynligt det hele, han fordoblede Antallet af de fældede Vildsvin i Hertug Ulriks Jagthistorier, han fik de gamle Rigsraader til at le, saa Taarerne trillede ned ad deres Kinder, han spildte Vin paa de værdige Fædres Pibekraver, gjorde Henrik Ranzau aabenhjærtig, stampede Takt i Gulvet med de unge, og lærte de opvartende Herremænd at tage deres Part af Vinen paa Trappen.

Medens man saaledes morede sig paa bedste Maade paa

Sværdsiden, stod Spindesiden heller ikke i Skygge. I Dronningens Sal løsnede Vinen Tungen saavel som i Kongens, om end Ordet ikke blev givet fuldt saa frit. Det var blot i Begyndelsen, man sad med Øjet heftet paa Tallerkenranden eller spejdede efter, om de andre tog med Kniv eller med Fingrene. Isen blev snart brudt. Og her var meget baade at se og at høre. Pufærmer, Huesnit, Smykker skulde mønstres og bedømmes, Nyheder meddeles. Snart var Samtalen i fuld Gang over hele Linjen. Appetiten var maaske ringere i denne Sal, men til Gengæld var Kritiken des finere og Retterne sikkert des mere udsøgte. Kasper Markdanner maatte kun have haft liden Erfaring som Køgemester, om han ikke havde vidst, at ved dette Bord vilde Dagens Skæbne blive afgjort, her gjaldt det om at sejre. Naar nu hertil kom, at Vinen ingenlunde blot blev nippet til, Dronning Sophia f. Eks., hvem ingen vilde beskylde for Umaadelighed, plejede til daglig at drikke omtrent 3 Pægle Rhinskvin[1] — ved en festlig Lejlighed som denne nød hun vel mere, og Selskabet fulgte hendes Eksempel — saa tør man antage, at saavel Fruer som Jomfruer gjorde behørig Besked og i en glad, til Festen svarende Stemning rejste sig, da Taflet efter nogle Timers Forløb blev hævet.

Næppe var man samlet for neden, Herrer og Damer, før der tænktes paa næste Akt, Dansen. Datiden kendte ikke til det Overgangsled, som Kaffen nu danner. Man skred straks til Handling, og med Kongen og Fyrsterne i Spidsen vandrede det samlede Selskab op paa den store Sal, hvor Dansen begyndte. Rigtignok var det højlys Dag endnu, men en slig tilfældig Omstændighed burde ikke hindre Glædens naturlige Udbrud, saalidt som den formaar det den Dag i Dag ved en Folkefest paa Landet. Man stillede sig op i en lang Række med hinanden i Haanden og gjorde højtidelige Trin, alt imens Forsangeren paa Fløjen sang en Sang, hvortil alle efter hvert Vers istemte Omkvædet. Skønt Visen kunde være lang og man i Reglen kendte Ordene, gav den stadige Overgang fra Enkeltsang til Omkvæd dog rig Afveksling. En kraftig Mandsstemme kunde lyde godt, ledsaget af Fløjte, mens de enkle Dansetrin lige-

som tegnede Baggrund. Og hvor brød Brændingen saa ikke paa, naar Omkvædet faldt ind, mens Trommer dundrede løs og sporeklirrende Støvler stampede Takten! Selv gamle, kendte Viser — Svend Vonved, Dronning Dagmar, Det donner under Ros, og hvad de alle hed — blev nye og indholdsrigere ved denne Opførelse.

Eller man dansede paa nymodens Maade og lod den lange Række efterhaanden opløse sig i Par. Under ørefaldende Musik af baade Trommer og Fløjter, Giger og Trompeter svingede saa de to rundt, hun med Armene stift ned for sig, han med en Haand paa hver Side af hendes Liv. Sligt kunde gøres med værdig Anstand. Men denne Polskdans kunde ogsaa udføres med saa stærke Kast og Sving, at selv en fastbunden Perlehue røg skævt, og hele Stuen snurrede rundt for Hovedet derunder. Derfor maatte ogsaa alle hen og se til, naar denne Dans begyndte, ikke blot nidkære Mødre for at se Fejl hos andres Børn, men selv ældre, glade Herrer, der forlængst var havnet i en Krog med en Kande Vin til en saftig Historie og et Slag Tærninger.

Eller ogsaa dansede eller legede man — især ud paa Aftenen, lidt hulter til bulter, gamle og unge, naar Humøret ret var oppe — de velkendte Sanglege. Evige Løjer at se en værdig Rigsraad i „Kæde-Tagfat" eller som „Munk i Enge"! Hvor var det morsomt, naar en Hofsinde som „Høg efter Duen" løb efter en af dem fra Jomfrukamret! Jo, jo. „Men hun vilde nu lade sig fange", mente Veninderne. Eller naar i „To Mand frem for en Enke", en virkelig Enke kom ud, en med baade Gaard og Gods. Hvor blev der ikke Bid! Ikke to Mand, men fem fo'r de frem, saa Latteren bruste.

Mod Sædvane tændtes denne Aften Kerterne ikke straks, da det mørknedes. Der forestod en Overraskelse. Under Maaltidet havde Chefen for Tøjhuset, Mester Rudolf, ladet føre en Masse Fyrværkeri-Sager fra Tøjhuset i Vimmelskaftet hen foran Slottet, og da Mørket faldt paa, opsendtes de første Raketter. Alle ilede til Vinduerne, og under Beundrings-Udbrud og Bifaldsraab saavel fra Gæsterne for oven som fra den hele uindbudne

Mængde nedenfor, der Hoved ved Hoved fyldte hver Plet, hvorfra man kunde se noget, snurrede nu Sole, Sværmere og Fontæner, lyste Navnetræk i Transparent og straalede sindbilledlige Figurer, hvortil Datiden var langt mere opfindsom og samtidigt langt fornøjeligere at have til Tilskuer, end vor Slægt. Fyrværkeriet gjorde stormende Lykke. Først da Knaldet af den sidste Raket var hendøet, skiltes Mængden dernede ad og ilede ad Hjemmet til. Det var langt over Sengetid. Taarnvægteren havde forlængst blæst ti, førend mangen Husfader den Nat slog Skodden for sin Gadedør.

Paa Slottet derimod syntes man utrættelig. Da Fyrværkeriet var tilende, tændtes Kerterne, og Dansen begyndte forfra. Men selv om man er nok saa danselysten, og selv om man har en Tørst, der ikke ræddes for hele Kongens Vinkælder, saa har dog alt sin Grænse. Det Tidspunkt kom tilsidst, da, som den gamle Beretter udtrykker sig, „Vinen, Søvnen og Mødigheden tvang enhver til Sengs og Rolighed“ [1]. Gæsterne skiltes endelig ad. Spredte Flokke af vaklende Fædre, søvnige Mødre og trætte Døtre bevægede sig ned ad det snevre Højbrostræde til den ventende Bolig i Byen. Kerterne sluktes i Salen paa Slottet. Kun enkelte Lys bevægede sig endnu paa Gangene og i Gæsteværelserne som de sidste Gnister i udbrændt Papir. Saa sluktes ogsaa de. Slottet laa mørkt og øde. Nattens Stilhed bredte sig over den slumrende By.

5

Det var ikke mange Øjne, der næste Morgen saa de første Solstraaler paa Frue-Kirkefløj. Gæsterne gjorde ogsaa vel i at hvile sig ud, thi der forestod dem nye Anstrængelser. I passende Tid — omtrent paa den Tid, vi nu plejer at staa op — mødte dog alle til Frokosten paa Slottet, rede til at genoptage Gaarsdagens Virksomhed. Med viis Forudseenhed var imidlertid Festprogrammet ordnet saaledes, at det denne Dag ikke kom saa meget an paa at spise og drikke som paa de aandelige Nydelser. Kongen vilde nemlig overraske sine Gæster med det sjældne

Syn af et Skuespil, og derfor skulde man kun holde en almindelig Frokost og Middag paa Slottet, hvor ingen var forpligtet til at spise og drikke mere, end han kunde taale. Middagsmaaltidet skulde ikke vare mere end en Timestid og være til Ende Klokken 1, for at Skuespillet saa kunde begynde. Følte nogen sig skuffet ved denne Ordning, kunde han altid tage Oprejsning ved Drikkelaget om Aftenen.

Dagens Hovedpunkt var altsaa Skuespillet, og dette imødesaas med Spænding saavel af Tilskuerne som af Skuespillerne. Allerede før Christian den Fjerde var født, havde Kongen sendt Bud til Universitetet, at han, saafremt Barnet blev en Prins, ønskede ved Barselgildet et Skuespil opført af Studenterne. Da dette Tilfælde indtraf, tog man fat med stor Iver, og de to Professorer, Magistrene Jacob Madsen og Peder Aagesen, fik travlt med at indøve dem, der skulde optræde. Man valgte to bibelske Stykker, Susannes Historie og David og Goliath. Og med en Alvor, som var det en Kirkefest, der forberedtes, anvendte nu de unge Teologer Tid og Flid paa at indstudere deres Roller. Tiden var godtroende i saa Henseende og vilde føres bag Lyset. Man bildte sig selv og andre ind, at slige Stykker var andet og mere end en munter Spøg og maaske en gavnlig Øvelse for de unge i at føre sig og tale fremmede Sprog. Man skruede Stykkernes Betydning op til, at de skulde tjene til Troens Befæstelse og fremme Sædeligheden ved at fremstille baade afskrækkende og opmuntrende Eksempler. Man bedrog sig, Udfaldet viste det; det blev kun en fornøjelig Studenter-Komedie, et tydeligt Varsel om, at Kunsten var ved at flagre sig løs fra Kirkens Svøb. Ligesom i Oldtiden det græske Skuespil udviklede sig af de religiøse Optog og Fester, saaledes ogsaa den nyere Tids. Danmark var dengang paa Overgangs-Trinet, men det havde langt, grumme langt frem endnu. Medens disse kluntede Skuespil, et udklippet Stykke Bibelhistorie omsat i Samtaleform, betegnede det aandelige Højdepunkt herhjemme, skrev og opførte allerede Shakspeare sine udødelige Skuespil i England.

Men slige Betragtninger anstillede nu ingen den Dag. Og det var maaske ikke det værste. Man mødte, fast bestemt paa at

ville more sig, og det opnaaedes. For Universitetet stod der en Del paa Spil med Dagens Udfald, og derfor imødesaa Professorerne det vistnok med ikke ringe Spænding. Heraf afhang det nemlig, om Højskolen atter skulde tilkæmpe sig sin gamle, hæderlige Plads i det almindelige Omdømme. De Højlærde havde nemlig i de senere Aar søgt at udvide deres Omraade, og derved vakt en Modstand og Uvilje imod sig, som langt fra endnu havde lagt sig. Det har altid været den lærde Stands Orm at komme i Kast med de Fornemme, Straalerne af Hoffets Glans har trylllet den fuldt saa vel som det himmelske Lys. Og just paa den Tid havde Mænd som Rasmus Glad ved deres Eksempel vist, at Springet lod sig udføre fra Katedret til Adelstanden.

Men næppe opdagede Adelen denne Mulighed, førend den gjorde alt for at fjerne den. Og det var dobbelt nødvendigt at hævde Afstanden, da just samtidigt Lærdom blev mere almindelig blandt Adelsmænd, saa det var at befrygte, at de fælles Interesser skulde udviske Forskellen mellem de to Stænder. Mænd som Tyge Brahe dannede i saa Henseende et afskrækkende Eksempel. Kongen var ikke til at stole paa, hans nærmeste Omgivelser, navnlig Niels Kaas, ikke heller. Instinktmæssig sluttede da Adelen sig sammen til fælles Kamp mod den opadstræbende, paatrængende lærde Stand.

Stakkels Rasmus Glad maatte døje mangen bitter Time paa Grund af sit Adelsbrev; som da Slotsherren i København, der altid tilforn havde ladet ham sidde ved sin Side ved Bordet, nu anviste ham den nederste Plads med den Bemærkning, at før var han den første af de Lærde, nu kun den sidste blandt Adelsmænd[1]. Værre endnu gik det til ved Rigsraad Hans Skovgaards Bryllup, som Kongen lod fejre paa Københavns Slot, og hvortil han havde været saa naadig at indbyde alle Professorerne. Thi da disse kom dertil i deres lange, værdige Præstekapper, havde de misfornøjede Hofmænd deres Folk ude, som, uden at de Højlærde mærkede det, sprættede deres Kapper op i Ryggen, saa at de hele Dagen igennem gik til Nar i de kongelige Sale[2]. Og selv Universitetets seneste Skridt, da de for nylig havde valgt Tyge Brahe til

Universitets-Rektor[1], var mildest talt uheldigt. Den offentlige Mening maatte stemple det som Vigtighed. Professorerne opnaaede kun at trække ham ned derved, uden at hæve sig selv. Og at han tilmed sendte dem et Afslag, gjorde det hele først ret latterligt.

Her var altsaa nok at gøre godt igen, nok tabt Jordsmon, som det gjaldt om at tilbagevinde. Og det kunde ske ved denne Lejlighed, naar blot Skuespillet vilde løbe heldigt af. Lykkedes det at rive Tilskuerne hen, vilde det lærde Lag blive Dagens Helte, de havde i saa Fald givet et Bidrag til Festens Forherligelse, som ingen andre kunde yde, og de havde atter ad en uventet Vej sejrrigt betraadt den Kongeborg, hvorfra de sidst havde maattet flygte med forhaanede Rygge. Hvad Under da, at Festen imødesaas med Spænding, og at mere end eet Hjerte bankede uroligt, da det skæbnesvangre Klokkeslet nærmede sig.

Da det kortvarige Middagsmaaltid var til Ende, begav Kongen og hans Gæster sig til Tilskuerpladserne[2]. Vejen var ikke lang, de havde kun at gaa hen til Vinduerne, der vendte ud imod Gaarden (Fig. 40). Thi i Gaarden foregik det hele. Man kendte ikke til en senere Tids Forfinelser med en særskilt Teaterbygning, Kulisser og Dekorations-Forandringer. En afspærret Plads paa Brostenene udgjorde den prunkløse Scene, og fra et Telt i Baggrunden, hvor Omklædningen foregik, kom de spillende frem, efterhaanden som de skulde optræde. Men var Scene-Indretningen saaledes kun fattig, omtrent som til en tarvelig Beriderforestilling paa en Markedsplads i vore Dage, saa var Publikum saa meget desmere talrigt, udsøgt og fornøjeligt. Kongen, Dronningen og de fyrstelige Gæster stod paa en Altan (exedra), hvorfra man kunde overse det hele. Desuden var alle Vinduer i Sale og Gemakker ud til Gaarden besatte. Paa Trappegangene stod de, og Skulder ved Skulder nede paa Jorden saa mange, Gaardspladsen kunde rumme. Og det var ikke en blandet Hob af nysgerrige: de udenlandske Gæster og saa for Resten blot Kældersvende og Drabanter. Nej, det var Blomsten af alt, hvad der fandtes i Danmark af fornemt, rigt og dygtigt, en broget, kostelig Krans af Graaskæg med Guldkæder, skønne Kvinde-

Fig. 40. Københavns Slotsgaard, omkring Aar 1600.
(Efter R. Mejborg.)

skikkelser, Strudsfjer og lærde Kalotter. Og hvad Opmærksomhed angik, saa veg de for ingen. Vil man have en Maalestok, behøver man blot at vide, at de holdt trofast ud et Par Timer igennem, bestandig oppe og lønnende hvert Optrin med nyt Bifald, skønt Halvdelen af dem ikke forstod et Ord af, hvad der blev sagt, da Stykket var paa Latin, og alle paa Forhaand kendte Handlingens Udfald fra deres Børnelærdom. En Nutids-Forfatter kunde misunde sin lykkelige Forgænger sligt et Publikum.

Det Skuespil, der opførtes, var Susanna, en „Tragikomedie“ af Sixtus Birch, død som Rektor i Augsburg 1554[1]. Stykket var altsaa ikke nyt, men et Laanegods fra Tyskland, hvor det havde gjort Lykke, var blevet trykt flere Gange og vel rimeligvis ogsaa opført. Det havde altsaa Udlandets Stempel for at være godt, og var for saa vidt nogenlunde sikret mod ublid Medfart. Men naar det nu ikke blot passerede, men endog trods den efter Nutidens Begreber slæbende Samtale-Form, det fremmede Sprog og det kun altfor velkendte Indhold alligevel vakte jublende Bifald, saa maa Aarsagen hertil søges ikke alene i Tilskuernes ringe Fordringer, men ogsaa i de spillendes Fortjenester. Studenterne har sikkert gjort sig al mulig Umage for at underholde deres Publikum; hvor Ordene svigtede, hjalp Fagter og udvortes Løjer, og vedvarende Bifald viste, at de havde truffet det rette.

Kongen havde altsaa megen Tilfredsstillelse af den Nydelse, hvormed han havde overrasket sine Gæster. Alle var tilfredse, Vært saa vel som Gæster og Skuespillere, og med udelt Glæde hørte man, at en ny Forestilling skulde gives den næste Dag. Førend man imidlertid skiltes ad, optraadte endnu en Trup, det yngste Danmark, Skoledrengene fra Latinskolen i København. De opførte en Ballet, Pygmæernes Kamp med Tranerne (Fig. 41), hvortil Stoffet var hentet fra Homer, og altsaa krævede Lærdom for at forstaas, men hvis Udførelse, som det sømmede sig en Ballet, var det afgørende. Børnene tog sig pudsigt ud, som de hoppede om, iførte Fuglefjer eller efterlignende de bitte Pygmæer. Der var næppe nogen dybere Tanke i Stykket, som kunde

gaa tabt, fordi man ikke vidste, hvad det sigtede til. Man betragtede det derfor som et blot Spektakelstykke, en enkelt lærd Tilskuer citerede maaske ved sig selv et Par Linier af Homer, Resten klappede, lo og morede sig.

Forestillingen var til Ende. Tilskuerne forlod deres Staapladser, hvor de saa troligt havde holdt ud, Studenterne drog tilbage til Studiegaarden. Men Klokken var først 3—4 endnu;

Fig. 41. Kamp mellem Eventyr-Dyr.
Kalkmaleri i Voldby Kirke ved Grenaa i Nørrejylland.
(Efter Akvarel af Magnus Petersen 1891, i Nationalmuseet.)

Resten af Dagen maatte anvendes. Kun en Taabe kunde spørge om hvorledes. Man gik op paa Salen, hvor Bægerne ventede, og Drikkelaget begyndte. Der var en Del at indhente, og Selskabet har sikkert gjort sit Bedste. Men der var en Mangel ved denne Ordning, Kvinderne var uden Beskæftigelse. Drikke omkap med Mændene formaaede de ikke, vige Pladsen vilde de ikke. De anvendte da deres gamle Vaaben. Da Musiken spillede op, og Jomfruerne begyndte paa deres Sirenesange, faldt mere end een Ungersvend fra og ilede til de dansendes Rækker.

De tiloversblevnes Standhaftighed blev stillet paa en ny og farlig Prøve, da Kongen lidt længere ud paa Eftermiddagen lod

„holde en Fægteskole“, som det kaldtes, det vil sige en Forestilling i Vaabenbrug. Det var en meget yndet Forlystelse, som gerne endte med, at Tilskuerne selv optraadte, og enten udfordrede Fægtemestrene eller kæmpede indbyrdes. Først herved fik Forestillingen sin rette Alvor. Hvad ænsede man, om et Par maatte bæres blødende bort. Det viste blot, at det var brave Adelsfolk og uforsagte Karle. Det trykkede ikke Stemningen mere end Latteren over, at en, besejret af Vinens Magt, tumlede om og væltede et Bord og nogle Vinkander i Faldet. Man var vant til alt sligt, det var gængse Former for Selskabelighed. — Man morede sig kort og godt paa bedste Maade, og med saadan og „megen anden lovlig Tidsfordriv“ gled Tiden hen indtil Aften.

Fig. 42. Peder Skram.

6

Næste Dag udgjorde det lovede Skuespil afgjort Dagens Hovedforlystelse. I betimelig Tid samledes man paa de vante Pladser. Tilstrømningen var endnu større end Dagen forud. Gamle Peder Skram (Fig. 42), der paa Grund af Alder hverken saa eller hørte godt, havde givet Afkald paa sin Plads blandt Rigsraaderne i Vinduerne ved Kongen og stillet sig i Gaarden lige ved Skranken. Da han opdagedes af en af Drabanterne, havde denne stor Møje med at bane sig Vej og skaffe den alderstegne Herre en Siddeplads.

Lige over for Kongen, i Slotskirken, havde vor Meddeler, den utrættelige Rasmus Glad, vidst at skaffe sig Plads. Her stod han i et Vindue tilligemed Hofpræsten, Anders Sørensen

Fig. 43. Anders Sørensen Vedel.
(Maleri af Tobias Gemperlin 1578, i Frederiksborg-Museet.)

Vedel. Ovenstaaende Billed (Fig. 43) viser os denne, som han saa ud, da han Aaret efter blev malet. Begge var de vel anskrevne hos Frederik den Anden. Vedel var just i disse Dage

gaaet ind i sin Stalbroders Forretning og havde forfattet et Lykønskningsdigt til Kongen, hvorfor han siden modtog 120 Kroner[1] til Tak. Om det nu var den kongelige Gunst eller lavere Forbindelser, de havde at takke derfor, vides ikke, men vist er det, at de gennem Kældermesteren fik en Kande fortrinlig Vin ind til sig, hvormed de gjorde sig til Gode i den lange Ventetid.

Fig. 44. Djævel-Figur.
(Jesus fristes af Djævelen. Efter Chr. Pedersen: Om vaar Herris død oc pine. 1531.)

Denne Dag var Stykket ikke paa Latin, men paa Tysk. Det kunde derfor gøre Regning paa et langt større Publikum. Thi ikke blot forstodes dette Sprog af Kongen, Dronningen og alle de fremmede, men sikkert ogsaa af saa godt som alle de til Stede værende Adelsmænd, der enten havde været udenlands eller dog i syv Aar ligget i Lejr med Tyskere. Men selv om en og anden ikke fuldt kunde fatte, hvad der blev sagt, saa gjorde dette ikke noget alvorligt Skaar i hans Forstaaelse. Stykket drejede sig om Kampen mellem David og Goliath, en Handling, der lod sig følge selv uden Kendskab til Sproget.

Interessen var derfor stor. Man trykkede og trængte paa for

at komme til at se og høre, og de maskerede Figurer, der skulde holde Orden i Gaarden, havde nok at gøre med at splitte de altfor tætte Klynger[1]. Værst farne var de bageste, der aldeles maatte opgive at se, hvad der foregik, og kun af Bifaldstumlen kunde slutte sig til, naar der blev sagt eller foretaget noget morsomt. Et Par af disse ulykkelige greb i deres Fortvivlelse en Bænk, som stod udenfor det kongelige Køkken, og slæbte den

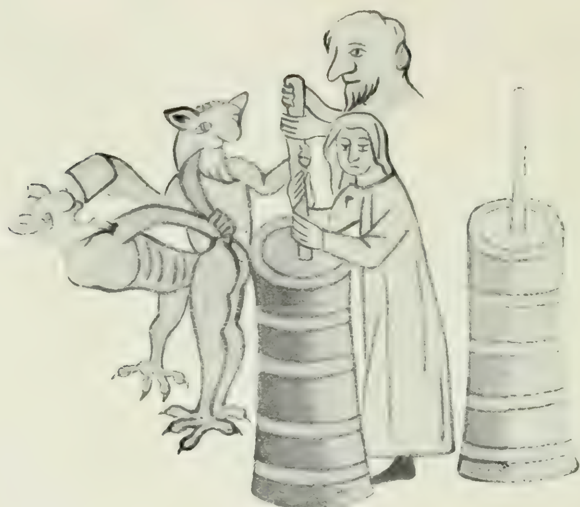

Fig. 45. Djævle-Fagter.
Kalkmaleri i Faxe Kirke paa Sjælland.
(Efter Akvarel af Zeuthen i Nationalmuseet.)

hen foran Slotskirken, hvor Trængselen var mindst, da man her kun saa det hele bagfra. Ikke desmindre fandt mange Ideen god, og den nyskabte Tribune blev fyldt i et Øjeblik. Herved spærredes imidlertid Udsigten for de lærde Mænd i Kirken, og stor var deres Forbitrelse, da de i Stedet for David og Goliath kun fik se en Række mørke Rygge og bagud stikkende Kaarder. Langt om længe lykkedes det dem at faa fat i en af Ordens-Politiet, en Djævlemaske (Fig. 44), der havde udmærket sig ved sit forfærdelige Ydre og sine vilde Fagter. Ham fik de ind i Kirken, klagede deres Nød for ham og bad ham om med

List eller Magt atter at skaffe dem deres gamle Udsigt. Djævlen hylede og krøb sammen, til Tegn paa, at han vilde adlyde dem, men forlangte dog først en Slurk Vin af deres Kande. Da han havde drukket som seks, foer han ud af Kirken; men i Stedet for at hjælpe dem sendte han dem blot en Afskedshilsen i Form af nogle Fagter (Fig. 45), der ikke var til at misforstaa. De Lærde, der paa een Gang saa sig bedragne baade for deres Udsigt og Mundgodt, bandte den flygtende; deres Latter over Glads Bemærkning, at en Djævel altid lokker med falske Løfter, var sikkert noget tvungen. Dog den retfærdige Sag sejrede. Kort efter overfyldtes Bænken, den brast, Befolkningen styrtede ned og brød Arme og Ben. En brak Halsen. Men Udsigten blev atter fri.

Paa Scenen gik imidlertid Stykket sin Gang. David kom med sin Slynge og fik lykkeligt Goliath fældet (Fig. 46). Men da Kæmpen var dræbt, og Filisterne efter Bestemmelsen skulde flygte, følte disse for stærkt det krænkende i at skulle vige, tilmed her for Kongens og de fremmede Fyrsters Øjne. De blev derfor og optog Kampen. De Studenter, som forestillede Jøderne, lod sig imidlertid ikke denne Udfordring byde to Gange. I Tillid til deres gode Sag stormede de løs paa Filistrene, og en voldsom Kamp begyndte.

Denne bratte Overgang fra Forestilling til Virkelighed blev fulgt med levende Interesse af Tilskuerne. Ingen følte sig stødt derved eller søgte at standse Optøjerne, men alle var de med med Liv og Sjæl og opmuntrede ved Tilraab Jehovas Stridsmænd. Gamle Peder Skram (Fig. 47) — om hvem hans Datter ikke uden Grund sagde, at han var „gruelig hastig“ — blev Fyr og Flamme. Minderne fra Bornholm og Laholm vaagnede i ham ved Synet af, hvor flinkt de unge brugte sig. Han stampede, klappede og lo, og nær var han sprungen over Skranken for selv at slaa løs paa Filistrene. En Stund var Kampen staaende. Vaabenlarmen overdøvede alt og mange segnede paa begge Sider. Israel fik ingen let Sejr. Men tilsidst forkyndte dog et uhyre Bifaldsraab fra Tilskuerne, at Filisterne endelig for Alvor maatte flygte. Jublen syntes ikke at skulle faa Ende. Og med fuld Føje,

thi et saa morsomt Stykke, saa tro en Gengivelse af Virkeligheden havde ingen af de tilstedeværende forhen set.

Da Skuepladsen var ryddet, de saarede bragt ud og Sporene af Blod fjernede, opførtes et lille, muntert Efterspil, der var

Fig. 46. David og Goliath. Billed i Christian III's Danske Bibel 1550.
(Efter Universitetsbibliotekets Eksemplar.)

særligt skikket til atter at bringe de bevægede Sind i Ligevægt. Det var en Ballet, kaldet „Daaredansen", oprindelig forfattet af den dygtige Rektor i Aarhus, Morten Børup. Han var, som bekendt, i sit 27de Aar løben fra „Skanderborrig Enge", hvor han skulde slaa Græs, og havde begivet sig til Byen, hvor han be-

gyndte den trange, møjsommelige Vej fra Skolens nederste Bænk til dens øverste. Men skønt han paa denne Vandring maatte døje meget og ikke mindst af sine skægløse Kammerater, saa lærte han paa den Barnets Natur tilfulde at kende, og da han siden blev Rektor i Aarhus, vidste han fortræffeligt at anvende sine Erfaringer. Intet Under, at han var afholdt af sine Disciple. Thi i Stedet for efter Tidens Skik at sætte al Kraft paa at prygle den gamle Adam ud af Børnene, lod han de smaa Adamer have deres Frispas, og under Sang og Leg lærte de hos ham fuldt saa godt det ene fornødne, Latinen, som hos de andre. Navnlig var den 1ste Maj en

Fig. 47. Hr. Peder Skram til Urup, † 1581, efter Billedet paa Gravstenen i Østbirk Kirke i Nørrejylland.
(Fotografi af Kr. Hude.)

Festdag. Pyntede med Grønt og Blomster opførte saa hele Skolen en Dans og sang hertil den latinske Foraarssang, som deres Rektor havde digtet.

Den her opførte Ballet „Daaredansen“ var vel en Fastelavnsleg eller noget lignende. Den gjorde stadig stor Lykke, baade hos de udførende og Tilskuerne, og saaledes ogsaa denne Dag, da den gaves af Disciplene fra Københavns Latinskole. Alle lo ad de smaa, Kongen klappede i Hænderne og sendte dem en Gave til Tak. Men det var vistnok et stort Spørgsmaal, om nogen af de mange uddrog den Moral deraf, som formentlig var den skjulte Kærne: „at ligervis som Daarerne spilde deres Tid med Dans og Daareri, saa hensidder og den uforsigtige Verden sin endelige og stakkede Livstid udi mange unyttige, daarlige og syndige Bestillinger, hvilket med „Daaredansen“ altsammen forsvinder paa det sidste“[1].

Da Skuespillet var til Ende, begav man sig til Middagsmaaltidet, som denne Dag, saa vidt man kan forstaa Beretningerne, var henlagt til en lidt senere Tid, for ikke at afbrydes af Komedien. Det var heller ikke hver Dag, man kunde finde sig i at høre op til bestemt Klokkeslet. Nu gjorde man sig betalt for Gaarsdagens Præcished, og, saavidt det lader, gled Middagsmaaltidet ligesom ved Søndagsfesten over i Drikkelaget, saa at man højt regnet kun behøvede at gaa fra Spisesalen til Riddersalen for atter at mødes med de kære Bægere. Derimod synes Damerne denne Dag efter Maaltidet at have trukket sig tilbage til deres eget Omraade, saa at der altsaa ikke blev noget af Dans efter Bordet, en Omstændighed, hvorfra man maaske tør slutte til den Højde, Stemningen senere naaede paa Sværdsiden. Aftenen afsluttedes ligesom om Søndagen med et Fyrværkeri, der kaldte alle Ansigter til Vinduerne, baade de fint rødmende i Dronningens Gemakker og de mere blussende i Kongens.

Det kunde synes en Fejl i Ordningen, at man havde henlagt Raadslagningen mellem Fyrsterne samt deres Raader netop til Morgenen efter denne Fest. Men det var en af Tidens Ejendommeligheder, et Udtryk for dens Kraft, at en Rus var forsvunden med den Dag, man havde faaet den. Der er ingen Tvivl

om, at alle disse Fyrster og Raader, som Aftenen tilforn ikke var i Stand til at fastholde en klar Tanke eller gaa lige ad et Tavlegulv, Onsdag Morgen tidlig er mødte ædru og friske, rede til at behandle alvorlige Sager. Hvad deres Raadslagning drejede sig om, er ikke blevet bekendt; den foregik inden lukte Døre, og intet skriftligt blev vistnok affattet. Da der heller ikke lader sig paavise noget større politisk Skridt, som skriver sig herfra, har vel Samtalerne mest tjent til blot at befæste det alt bestaaende Venskab mellem Fyrsterne, og Aftalerne vel blot angaaet Fortsættelsen af den alt paabegyndte ydre Politik. Lige overfor Forholdene i Tyskland havde ogsaa de her forsamlede Fyrster saa godt som fælles Interesser.

Da de alvorlige Forretninger var til Ende, genoptoges de mere fornøjelige. Man samledes til Frokosten og siden til Middag, og da Maaltidet var forbi, var det ikke Bakkus, der blev den eneherskende, han maatte dele sin Magt med de ni Muser. Der var musikalsk Underholdning, man legede, sang, dansede. Enkelte fik sig vel ogsaa et Spil Kort eller Tærninger, men det var øjensynligt, at Damernes Magt var den stærkeste den Dag. Intet Under, thi de havde Dagen tilforn følt Ensomhedens Mangler. Forvisningstiden havde kun styrket deres Kraft, og desuden var dette maaske den sidste, i hvert Fald den næstsidste Aften, man var samlet, saa det var da naturligt, at man morede sig sammen. Det blidere Præg, som Damernes Nærværelse paatrykte Onsdags-Festen, har meddelt sig selv til Beretningen derom. Der er noget eget blødt i Ordene, naar det hedder: „Eftermiddagen blev med adskillige Instrumenter, Spillen, Legen og venlig Omgængelse til Aften hendreven“[1].

7

Om Torsdagen brast Programmet. Det lød saaledes: Harejagt paa Amager. Men Dagen faldt ud til noget helt andet. Da man kom op, var det nemlig daarligt Vejr, det regnede og blæste stærkt, og Jagten blev derfor efter nogen Underhandling opgiven.

Dette kunde synes underligt og kun lidet stemmende med Tidens Ry for Haardførhed. Krudtet kunde man jo da nok holde tørt, og Herrerne var vel ikke bange for en vaad Trøje. Men her kom det hverken an paa Krudtet, Herrerne alene, eller Regnen. Krudt brugte man for det første næppe, da det rimeligvis skulde have været en Hidsejagt, hvor det blot kom an paa at jage stakkels Morten træt med Ryttere og Hunde. Og selv om Herrerne havde haft Lyst, var Turen dog vistnok nærmest arrangeret for Damerne, og disse var dengang saa lidt som nu

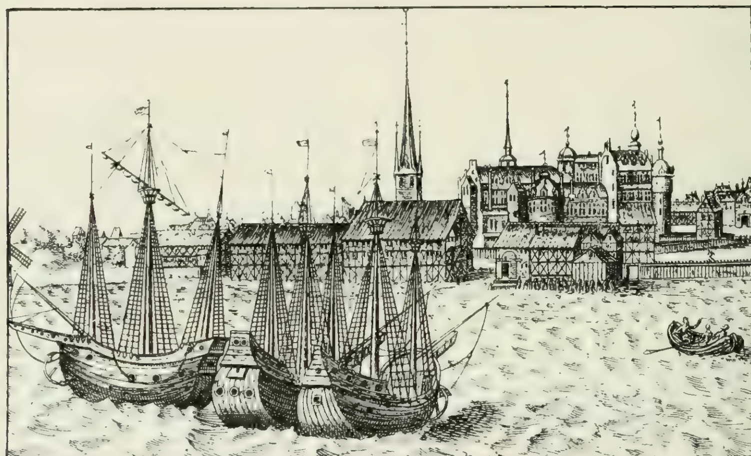

Fig. 48. Mellem Københavns Slot og Amager 1587.
(Braunius: Theatrum urbium IV.)

uvidende om, at Dragter af Silke og Fløjl ikke taaler Regn. Og endelig, saa var det at komme til Amager ikke gjort med at ride over Knippelsbro. Denne Bro eksisterede ikke dengang, saa lidt som Christianshavn. Man skulde sejle paa Kongens Skibe fra Havnen, ud over „Strømmen" (Fig. 48) til Amagers Kyst. Det var ikke et ganske ringe Stykke. Gik der høj Sø, kunde Gæsterne blive gynget mere, end de ønskede, og Overfarten med Hestene blive besværlig nok. Under disse Omstændigheder vil det forstaas, at Hertug Ulrik kunde frabede sig Turen, hans Følge være hjertelig glad over hans Beslutning og selv de danske Herrer finde Grundene antagelige.

Men noget maatte Dagen fordrives med. Formiddags-Forlystelsernes Tal syntes udtømt, der maatte da vælges noget, som, skøndt alvorligt, dog kunde være en Slags Adspredelse. Man anstrængte sig saa længe, til man fandt paa Raad. Hele det danske Rigsraad var samlet, man kunde jo saa holde en Herredag og afgøre en Retssag eller to. Det var altid en Slags Forstandsøvelse, en Form for aandelig Virksomhed, som Tiden satte Pris paa, et af de faa Omraader, hvorfor alle havde Interesse, og hvor alle Aldere ansaa sig for berettigede til at have en Mening. En Adelsmand var dengang ligesaa sikkert en Jurist, som hvert voksent Menneske nu er Politiker.

Rigtignok var der den Mangel, at selvfølgelig ingen havde taget Stævning til denne Herredag. Men ogsaa denne Vanskelighed blev hævet, idet tvende Parter frivilligt meldte sig og uden at gøre Fordring paa foregaaende Stævning og de dermed forbundne Formaliteter, henstillede deres Mellemværende til Kongens og Rigsraadets Afgørelse med det samme. De to Parter var Tyge Brahes Broder, Sten Brahe til Knudstrup, og Christoffer Gjøe til Gundersløvholm[1].

Striden drejede sig om en af de bekendteste Gaarde i København, Gaarden paa Hjørnet af Amagertorv og Niels Hemmingsensgade. Den havde allerede faaet en vis historisk Berømmelse, thi det var denne, som Christian den Anden i sin Tid havde skænket til Sigbrit og Dyveke. De ældste af Rigsraaderne kunde maaske huske som Børn at have set deres Fædre trippe om udenfor i Sne og Slud, ventende paa at faa den mægtige Hollænderinde i Tale. Siden var den kommen i Herluf Trolles Eje, og det var dèr, han netop paa denne Dag for 12 Aar siden var draget ind, da han kom tilbage fra den hæderlige Kamp under den meklenborgske Kyst, og skøndt haardtsaaret endnu ikke vilde give tabt, men med Sværdet paa Skulderen, støttende sig til sin Broder, vandrede sin sidste Gang fra Højbro til Hjemmet. Bag disse Mure havde han udaandet i den trofaste Birgitte Gjøes Arme, og denne havde siden, gavmild som hun var med sit Gods i levende Live, skænket Gaar-

Fig. 49. Christoffer Gjøe til Gunderslevholm, † 1584.
(Maleri paa Gaunø.)

den til sin Søsterdatter og Navne, Birgitte Rosenkrans, der var gift med Sten Brahe.

Sagen syntes for saa vidt klar nok og ikke i Stand til at fremkalde nogen Retstrætte. Ikke destomindre traadte Sten Brahe nu frem og klagede over, at Christoffer Gjøe, en Broder til Bir-

gitte Gjøe, og altsaa en Morbroder til Sten Brahes Hustru, søgte at hindre dem i Besiddelsen trods Skøde og Gavebrev.

Christoffer Gjøe (Fig. 49) fik derpaa Ordet. Han sagde, at det var godt nok med dette Skøde og Gavebrev, de var ganske vist i lovformelig Orden, men det var heller ikke derfra, han hentede sit Bevis mod Sten Brahes Ejendomsret. Det, der derimod var det afgørende, var, at han kunde med Vidner bevise, hvad Sten Brahe vel heller ikke vilde fragaa, at Birgitte Gjøe lige til sin Død saa frit som tilforn havde haft sin Bolig i denne Gaard, hver Gang hun opholdt sig her i Byen. Men heraf fremgik det tydeligt, at Gaarden, skøndt af Navn skødet bort til en anden, alligevel i Virkeligheden havde tilhørt Birgitte Gjøe lige til hendes Dødsdag. Det Skøde, der alt havde været afmægtigt, medens hun levede, kunde da umuligt blive mere kraftigt ved hendes Død, og Skødet burde derfor kasseres som kraftesløst lige fra sin Fremkomst.

For at forstaa denne Bevisførelse maa det erindres, at det var en Retsgrundsætning, at afhændet fast Ejendom straks skulde overdrages til den, til hvem Skødet eller Gavebrevet var udstedt. Skete dette ikke, betragtedes Skødet eller Gavebrevet som ugyldigt. Saaledes havde de samme Rigsraader, som nu var samlede, for 3 Aar siden fradømt en Mand en Gaard, om hvilken det i Skødet hed, at den først skulde tiltrædes efter Giverens Død, og det uagtet dennes nærmeste Arving havde stadfæstet Gaven, og Modtageren havde faaet en Rigens Kanslers Dom for, at den nu tilhørte ham [1]. Christoffer Gjøes Indvending var altsaa ikke at spøge med.

Sten Brahe maatte derfor ogsaa, da han paany tog til Orde, hente sine Beviser andetsteds fra end fra det omstridte Skødebrev. Han gjorde opmærksom paa, at den Mand, der boede i Gaarden, havde lige siden Skødet blev udstedt bestandig betalt Huslejen til Sten Brahes Hustru. Og det var ikke en tilfældig Overenskomst mellem de to, men der eksisterede en tinglæst Befaling til ham om ikke at betale den til andre. Hvad endelig Sagens Kærnepunkt angik, at Birgitte Gjøe havde efter Afhændelsen oftere haft Natteleje i Gaarden, saa henstillede han det til Rigsraaderne, om de ikke med Birgitte Gjøe vilde have

erklæret hans Hustru for meget utaknemmelig, saafremt hun ikke havde villet unde sin Velgørerinde saa meget som Nattely i den Gaard, hun selv havde skænket hende.

Om det var denne sidste Appel til sund Sans, der overbeviste Dommerne, eller vel snarere den Omstændighed, at en Del af Gaarden havde været udlejet, saa at man fra Modtageren af Lejen kunde drage Slutning med Hensyn til Ejeren — vist er det, at Retten tilkendte Sten Brahe og hans Hustru Ejendomsretten til Gaarden. Hermed var Sagen afgjort og det sidste Forsøg fra Birgitte Gjøes Slægt paa at faa fat i hendes fordums Ejendomme faldet ligesaa uheldigt ud som deres første, da de endnu i hendes levende Live gjorde Fordring paa selve Herlufsholm. Slige Familje-Processer synes ikke at have stødt Datiden i samme Grad som os. I det mindste gentog de sig næsten efter hvert betydeligere Dødsfald. De fulgtes med levende Interesse af alle, baade af dem, hvis Formue stod paa Spil, og af dem, som i det hele kun saa et interessant Retstilfælde. Og hvad Parterne selv angik, saa gjaldt det samme vel dengang som nu: de førte Sagen af de reneste Bevæggrunde, uden al Egennytte, blot for at forskaane deres Efterkommere for et uafgjort Retsspørgsmaal.

Da der ikke meldte sig flere Parter, hævedes den korte Herredag, og ovenpaa denne aandelige Adspredelse skred man til de legemlige, som vi kender fra de foregaaende Dage. Beretningerne tier om denne Dags Festligheder. Men vi kan slutte, at Tanken om den nære Skilsmisse har givet Selskabeligheden et mere inderligt Præg, thi Opbruddet var bestemt til næste Morgen. Kongen havde med Rette ment, at Opholdet i København maatte blive hans Gæster lidt ensformigt i Længden, og derfor bestemt at drage om Fredagen til Frederiksborg, hvor man paa Jagtture kunde have den Bevægelse, man nu i saa mange Dage havde maattet savne, og tillige uden Kontrol af Hovedstadens Beboere kunde mere frit overgive sig til Vinens Glæder. Dette sidste Hensyn i Forbindelse med den indskrænkede Plads paa Slottet derude var sikkert Grunden til, at saa godt som alle Fruerne og Jomfruerne og en stor Del af Fædrene ikke fulgte

med, men Fredag Morgen tog Afsked og drog hjem til deres eget. Selv mange af Rigsraaderne brød op med det samme.

8

Følget, der ledsagede Kongeparret, Bedsteforældrene og den lille til Frederiksborg, var altsaa kun ringe imod den Mængde, der havde været samlet paa Københavns Slot Dagene forud. Til Gengæld var maaske denne Skare des mere udsøgt; foruden de første Embedsmænd og Hoffolkene bestod den sikkert kun af lutter prøvede Folk. Og det kunde gøres Behov; thi selv Rasmus Glad lægger ikke Skjul paa, at det gik varmt til paa Frederiksborg, og at man ovenpaa Jagtturene „morede sig stærkt ved Bægrene". Hans Undskyldning for Kongen er kun saa som saa. „Andre blev ofte drukne, medens han holdt sig ædru. Og naar han stundom overskred Grænsen, saa fulgte han blot andres Vilje, men gav ikke efter for egen Lyst." En føjelig Vært og muntre Gæster.

Da man i tre Dage havde moret sig paa Frederiksborg med Jagt og Drikkelag, indbød Kongen sine Gæster til at følge med til Kronborg og tage Arbejderne i Øjesyn. Fæstningsværkerne var vel langt fra færdige, kun enkelte „Postejer", som de stensatte Bastioner kaldtes, var fuldt i Stand, og af Slotsbygningen stod der kun et Par Længer og nogle af Taarnene; men hvad der var færdigt, var alt indrettet til Beboelse, saa man godt kunde opholde sig der nogle Dage (Fig. 50).

Det var ikke uden Grund, at Frederik den Anden sidst førte sine Gæster til dette Sted, thi det var hans ypperste Kongeværk, og selv ufuldendt maatte det forbavse enhver. Allerede Beliggenheden med den henrivende Udsigt over Sundet og de forbisejlende Skibe maatte gøre Indtryk navnlig paa de fremmede, der ikke var vante til sligt et Syn. Og Anlæget taalte vel at ses efter i Enkelthederne. Tiden har ødelagt dette Frederik den Andens stolteste Værk. Det afbrændte Aar 1629, saa at alt Metal smeltede, og kun Ydermurene stod tilbage. Siden er det blevet beskudt og har været i Fjendehaand. Intet Under da, at de fat-

tige Rester ikke har kunnet taale Sammenligningen med det uskadte, yngre Frederiksborg. Det er gaaet Bygningerne som deres kongelige Mestre: Eftertiden har ladet dem glide i eet, og taknemlig ihukommet den yngre for, hvad der tilkom den ældre. Men kunde Samtiden tale, saa vilde den melde om Bekostninger, mod hvilke Udgifterne til Frederiksborg var en Ubetydelighed, om det fineste Arbejde, om Udstyrelsen af Sale, Gulve, Lofter, Kaminer og Døre, om Skønhed, Rigdom og Pragt, mod hvilke

Fig. 50. Kronborg under Opførelse. Tilhøjre: Lysthuset paa „Strandpostejen“.
(Braunius: Theatrum urbium.)

selve de berømte Værelser paa Frederiksborg — nu desværre et forbigangent Minde som hine — kun var fattige.

Men der var mere at mærke ved Kronborg end Bygningernes Skønhed og Fæstningsværkernes Styrke. Der laa en egen Duft over Stedet, som uvilkaarlig paavirkede enhver og gav Beundringen et forhøjet og ejendommeligt Præg. Det var denne Tilsætning, der maaske tiltalte Frederik den Anden mest og gjorde ham denne Plet kær som ingen anden. Den hidrørte ikke fra Omgivelserne, ikke engang fra Genboen Uranienborg, som Kongen med ædel Gavmildhed havde sat i Stand til at hæve sig som Medbejler. Nej, den laa i den Forvisning, som alt stiltiende

forkyndte, at Kronborg var mere end en Pragtbygning, mere end en Fæstning: et stensat Vidnesbyrd om Kongens hele Magt. Den var nemlig det synlige Udtryk for, at Danmark var Herre paa Havet. Den spærrede for Hovedvejen mellem Øst og Vest

Fig. 51. Sundet mellem Kronborg og Helsingborg i Slutningen af det 16de Aarh. (Braunius: Theatrum urbium IV.)

(Fig. 51). Ærbødigt maatte hvert Skib stryge Sejl for Fæstningen og erlægge sin Gave for frit at passere. Og disse Mure, som roligt skuede ud over Søen, havde end ikke kostet Landets Børn en Skilling. De fremmede, mod hvem de var rettede, havde selv maattet betale dem. Den dristige Tanke, at Havet fra det hvide Hav til den finske Bugt tilhørte Danmark — tid-

ligere uhørt som Drøm, nu en simpel Virkelighed — fandt her sit haandgribelige Bevis. Kronborg var det faste Jernbaand, der holdt den store Bue sammen, Øresundstolden var Herredømmets gyldne Frugt. Og Frederik den Anden forstod at nyde den. Paalæg paa Paalæg havde de forbisejlende maattet finde sig i under hans Regering, ingen turde sætte haardt mod haardt. Udbyttet var Kongens egen Indtægt; medens han overalt i Landet følte sig forpligtet til Regnskab, var han her alene paa egen Grund, Kronborg var hans eget private Værk, det var Kongens Gave til Landet.

Disse og lignende Tanker foresvævede uvilkaarligt enhver, der besøgte Stedet. Derfor var Kongen utrættelig i at vise sine Gæster omkring, og ubevidst fornam disse den Afstand mellem ham og dem vokse paany, som Drikkelagene havde hævet. Set i disse Omgivelser var han mere end den fornøjelige, belevne Vært. Thi hvad man her saa og følte, var ikke blot tilfældigt sket under hans Regering, men det var hans egen virkeliggjorte Tanke. Med Føje havde han sidste Vinter omdøbt Borgen og befalet, at den ikke mere maatte kaldes Krogen, men Kronborg[1], thi den satte Kronen paa hans store Værk. Og Forsynet begunstigede hans Plan. Festens Anledning mindede jo derom. Med frejdigt Haab kunde han nu rulle den vældige Sten videre fra Grønnehave did ud paa Odden, hvor forsænkede Skibe brød Vandets Kraft. (Se Fig. 12 og 50.) Gud havde nu skænket ham en Søn. Det Værk, som han selv havde grundlagt og hævet over Vandskorpen, skulde nu ikke synke hen og overskylles ved hans Død. Hans Efterkommere skulde bygge videre derpaa.

Det er et Spørgsmaal, om Synet af alle disse storartede Anlæg har tiltalt Gæsterne i samme Grad som deres kongelige Vært. Paa Dronning Sophia nær, som vel med en egen Interesse har betragtet den store Sten, Christian den Fjerdes Tvillingbroder, Mindet om hine Dages bekymrede Uro, — paa Dronningen nær, som delte sin Husbonds Kærlighed til denne Plet, om hun end kun halvt var inde i hans Planer, har vist ingen af de andre kunnet befri sig for en ubestemt Følelse af, at her var et Punkt, hvor Kongens og deres Interesser ikke helt faldt sam-

men. Hertug Ulrik af Meklenborg har med al sin Glæde over sin Svigersøns Magt ikke kunnet skjule for sig selv, at disse Mure gjorde Østersøen til en Indsø, og denne Jærnport stængede for hans egne Stæder saavel som for hans Naboers. Og hvis Rigsraaderne og Adelsmændene har tænkt sig om, saa maa de med Bekymring have anet, at dette Tegn paa Danmarks Vælde, denne rige, kongelige Særindtægt, var ret beset et Vaaben, der var farligst for dem. Denne gyldne Nøgle kunde i sin Tid lukke op for en uindbuden Gæst, for Enevælden. Kun een var i lykkelig Uvidenhed om alt dette, den nyfødte spæde, som den glade Moder og Bedstemoder løftede op, for at han ogsaa kunde se sig om som de store. — Han blev selv engang stor; men desværre han blev aldrig fuldt vidende om, hvad Kronborg betød, at dèr var Løngangen til den Kongemagt, som ene kunde redde Landet. Vel sankede han Guld her ved Sundet som sin Fader; men med den gyldne Nøgle lukkede han kun til for Skibene derude, ubekendt med dens skjulte Magt til at aabne for ham i Hjemmet. Bommen sprængtes tilsidst, rev Nøglen af hans Haand, og Sundprovinserne drev bort med det samme.

Tre Dages Ophold paa Kronborg maatte synes tilstrækkeligt. Man vendte atter tilbage til Frederiksborg. Men heller ikke her kunde Opholdet blive af lang Varighed, Tiden led, og Festlighederne maatte engang have en Ende. Nu havde man været sammen i 14 Dage, en tilstrækkelig Tid til et Barselgilde. Gæsterne maatte antages at have ransaget alle Vinkælderens Dybder, saa der var intet, som jo havde været for Dagens Lys. Og de kære Slægtninge havde haft Ro nok til at tale ud. Man maatte altsaa tænke paa Opbrud. Paa gammeldags Vis tog Kongen Afsked med sine Gæster. Ingen maatte drage tomhændet bort, enhver fik før Bortrejsen en Gave. Tjenerne fik Penge, Herrerne Ringe, Guldkæder, Hattebaand eller andet, et Par blev, hvad de maaske satte fuld saa megen Pris paa, udnævnt til Ritmestre. Allerede forinden havde Kongen befalet Christoffer Valkendorf at lade betale alt, hvad de fremmedes Folk og Heste havde fortæret i København[1] — „udkvitteret dem af Herbergerne", som det kaldtes i Datidens Sprog — og lignende

Bud gik over til den gamle og nye Kro ved Frederiksborg. Det havde været indbringende Dage for de to Kromænd. Hver mødte med en Regning paa omtrent 1500 Kroner[1], anselige Summer, der ellers svarede til flere Aars Omsætninger. Men der var heller ikke blevet sparet hverken paa Vin og Rostocker-Øl eller Foder og Strøelse.

9

Hver Dag mindskedes nu Flokken. Den 17de Juni skete Hovedopbruddet[2]. Kongen og Dronningen, den nyfødte Prins, Bedsteforældrene, Hertug Hans, Resten af adelige Gæster, alle steg de til Hest, saa vidt de formaaede, eller kørte den lange Vej fra Frederiksborg over Slangerup til Roskilde. Det var et anseligt Tog. Var end de fornemme Vognes Antal ringe, saa var Rytterne des flere, en 6—700 Heste ialt, Tjenerne medregnede, og bagefter fulgte den lange Række af tilsagte Bøndervogne, der maatte køre Rejsegodset. Skøndt hver enkelt Pindevogn, med sit runde, kyseagtige Dække over, kun kunde rumme lidt, havde de dog ondt ved at følge de vælige Gangere forude. Førend man naaede Roskilde, var de sikkert ogsaa sakkede langt agter ud, hvormeget saa end Herrerne bandede, og Følget og Hoftjenerne lod Skældsordene gaa videre.

I Roskilde var alt forberedt til Modtagelsen. Fyrsterne skulde bo i Lensmandens, Lauge Becks Bolig, den gamle Bispegaard. Kongen og Hertug Hans skulde ligge „dèr, hvor de plejede“, formodentlig i de to Gæstekamre, medens Lauge Beck havde maattet rømme sit Dagligværelse og Sovekammer, for at skaffe passende Plads til Hertugen og Hertuginden af Meklenborg[3]. Alle Værelserne var naturligvis vel „dragne“ med Lagener og Duge, enkelte maaske endogsaa med rødt Klæde fra øverst til nederst. Resten af Følget anbragtes i Byen hos Kannikerne og Borgerne, Hestene saa vidt muligt i Byen, ellers i Landsbyerne der omkring. Allevegne blev der levet højt den Aften og ikke mindst i Bispegaarden. Madvarerne og den simple Vin havde

Lauge Beck maattet sørge for, men Konfekten, Kagerne og den bedste Vin var det Skik og Brug, at Kongens Apoteker førte med sig. Derfra den Iver for, at de tilsagte Bøndervogne skulde holde Trop med det øvrige Tog. Kom de for silde, kunde Maaltidet fordærves for deres Skyld.

Over Bordet drak man Afskedsbægere med Hertug Hans, thi næste Dag skulde deres Veje skilles, han vilde drage mod Vest ad Korsør til, de andre syd paa til Køge. Afskeden har sikkert været varm, som det sømmede sig ovenpaa saa storartede Festligheder, men ret længe har man næppe holdt ud, thi næste Morgen tidlig skulde man videre.

Fig. 52. Narrefigur, malet i Helligtrekongers Kapel i Roskilde Domkirke.
(Efter Magnus Petersen.)

Junisolen havde skinnet et Par Timer paa Domkirkens kullede Taarne, Kvinder og barbenede Børn havde alt fyldt deres Krukker ved Maglekildes brusende Væld. Kongen havde vel benyttet Morgenstunden til at vise sin Svigerfader og Hertug Hans Domkirken og især Helligtrekongers Kapel (Fig. 52 og 53), hvortil Christian den Tredjes Lig ad Aare skulde føres fra Odense[1]. Han havde maaske ogsaa ved Udgangen talt med sine Frænder om, hvor det vilde give Kirken et andet Syn, hvis man satte Spir paa Taarnene (Fig. 54), en Tanke, som han oftere kom tilbage til[1], men aldrig fik udført. Det var først den nyfødte — om hvis Mening ved denne Lejlighed ingen spurgte — der et halvt Hundrede Aar efter, da han selv var naaet til at tænke som de gamle, skulde virkeliggøre det paatænkte og Aar 1635 lade Spirene opsætte (Fig. 55).

Saa maatte man da endelig skilles ad. Det lange Rytterfølge, som var samlet ud for Roskildgaard, delte sig i to. Den ene Del med Hertug Hans og alle de fynske og jyske Gæster drog ad Ringsted til, Kongen og de andre sydefter mod Køge.

Efter at have overnattet i Tryggevælde naaede Kongen og

hans Følge næste Dags Aften til Vordingborg. Her kunde Damerne og den unge Herre hvile sig ud, medens Kongen og hans Svigerfader forlystede sig ved Jagten. Thi skønt Hertug Ulrik paa Udturen havde opholdt sig et Par Dage i Vordingborg og jaget paa Vildtbanerne dèr, saa var disse i sig selv for righoldige, og Lensmanden, Ejler Grubbe, vist ogsaa for snild til, at han

Fig. 53. Riddersal (nu Landemodesal) over Helligtrekongers Kapel i Roskilde Domkirke.

ikke skulde have holdt et Par uberørte tilbage, saa at der nu kunde gøres et betydeligt Efterslæt.

Da ogsaa denne Idræt var omme, slog endelig den sidste, den virkelige Afskedsstund. Med bevægede Hjerter sagde Frederik den Anden og Dronning Sophia deres kære Gæster Farvel, sendte tusinde Hilsener — eller „gode Nætter", som det i Datidens Sprog hed — til deres to ældste Børn, Elisabeth og Anna, derovre i Meklenborg, og afleverede sluttelig efter mange Kys deres sidste dyre-

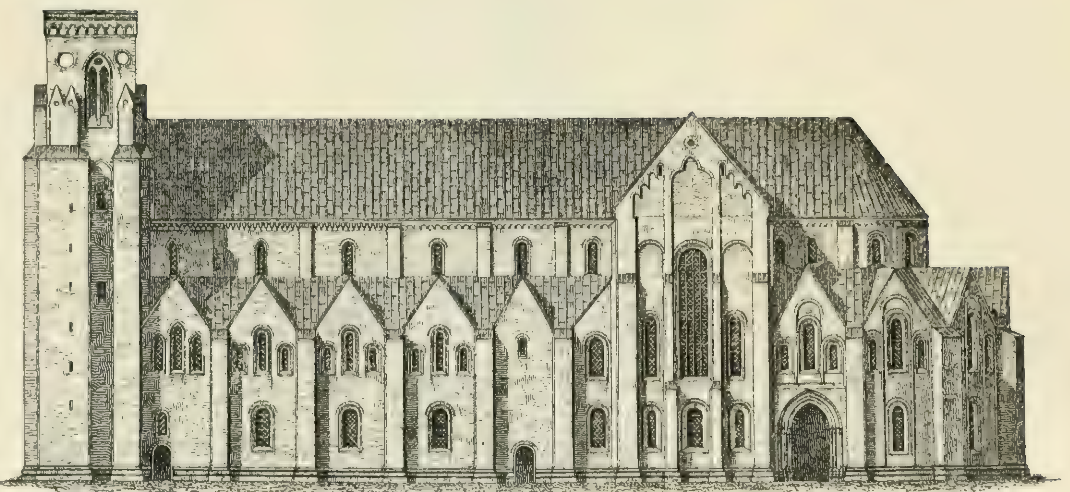

Fig. 54. Roskilde Domkirke uden Spir og førend Helligtrekongers Kapel (1459—64) var blevet opført.
(Efter „Danske Mindesmærker“.)

bare Skat, den lille nyfødte, til de betroede Bedsteforældre. Thi dette var Meningen med Christian den Fjerdes Rejse herned. Han skulde skilles fra sine Forældre, følge med Bedsteforældrene til Meklenborg og dèr under deres Røgt og Pleje henleve sine første Aar. Det kunde synes underligt, at Forældrene vilde give Afkald paa ham, dobbelt underligt i et Tilfælde som dette, hvor saa meget afhang af Barnets Liv, og saa meget kunde tale for, at

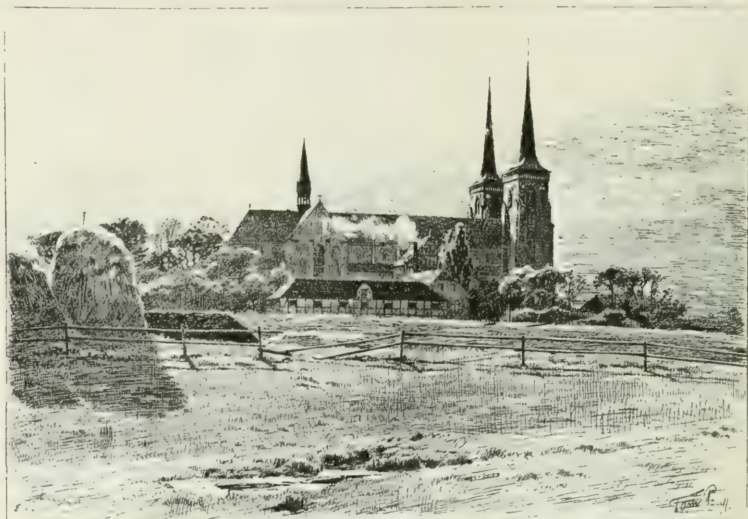

Fig. 55. Roskilde Domkirke med Spir.
(Tegning af Tom Petersen.)

han blev i Landet. Eftertiden har derfor været i Forlegenhed med denne Begivenhed, halvt undskyldende har man fremhævet den som et Bevis paa det smukke, hjertelige Forhold, der herskede mellem de to nær beslægtede Fyrstehuse. Men som enhver vil se, dette er ikke nok til at dække den Sorgløshed hos Frederik den Anden og Mangel paa moderlig Ømhed hos Dronning Sophia, som synes at skjule sig derunder.

Set med Nutids Øjne bliver den hele Sag uforklarlig; den forstaas kun ret ved at ses i Datidens Belysning. Men saaledes betragtet var det, der skete, i den Grad det rette, at det modsatte

vilde have krævet Forklaring og Undskyldning. Efter Datidens Begreber tilkom det nemlig Mormoderen at opdrage Barnebarnet. Var hun som her Barnets Gudmoder tillige, forøgedes hendes Ret end yderligere. Denne Opfattelse var i den Grad rodfæstet, at Datteren i Tilfælde af, at hendes Moder ved Alder eller Svagelighed var forhindret fra at komme til hende, selv maatte før Nedkomsten begive sig til sit gamle Hjem, for senere at lade Barnet tilbage under dets Bedstemoders Varetægt[1]. Som Hertuginde Elisabeth nu modtog Christian den Fjerde, havde hun i sin Tid modtaget de to ældre Søstre som spæde. Kurfyrstinde Anna af Sachsens ældste Søn havde for ikke længe siden tilbragt sine første Aar her i Danmark under Mormoderens, Dronning Dorotheas Øjne. Hvad Frederik den Anden og Dronning Sophia nu gjorde, var altsaa ikke andet end deres Pligt og Skyldighed, alt andet vilde have været urigtigt.

Men derfor var det lige tungt at skilles fra den lille. Og med Vemod fulgte Blikket de bortdragende, indtil den hele Flaade af Færgebaade og Skuder svandt bag Pynten af Masnedø. Saa brød ogsaa Kongen og Dronningen op. Medens Christian den Fjerde for første Gang i sit Liv prøvede aaben Sø mellem Falster og Meklenborg, drog hans Forældre alene tilbage ad Vejen til Frederiksborg.

10

Barselgildet var tilende. Men skøndt alt snart vendte tilbage i de gamle Folder, var der dog endnu nogle Følger af Prinsens Komme til Verden, der, som et Par sidste Dønninger, kom efter de egentlige Festligheder og derfor ikke her maa forbigaas.

Vor gamle Bekendt, Bonden fra Samsø, kom paany til Kongen med Besked fra Havfruen. En Spaadom har forskellig Værdi før og efter den Begivenhed, hvorom den varsler. Selv om den er gaaet helt i Opfyldelse, synker dog dens Kurs, saa saare man har faaet Virkeligheden istedet. Det maatte den stakkels Bonde sande. Da han første Gang kom frem, mødte han

lutter spændt Opmærksomhed. De fleste saa i hans Komme en Indgriben af en højere, underfuld Magt; man trykkede hans Haand og rakte ham Gaver; og selv i de vantro Smil blandede sig ingen Spot, i alle læstes det samme Ønske: Gid det var saa vel. Men nu var alt anderledes. De troendes Tal var stærkt aftaget — saa stor er den menneskelige Utaknemmelighed. Man gik ham stærkere paa Klingen, lo ad ham; de vantro trak ham frem, de troende skyede ham som en besværlig Gæst.

Han kom ogsaa i et uheldigt Øjeblik til Frederiksborg, just da Kongen og alle Gæsterne var bortdragne og kun hans fødte Fjender, de gejstlige, var tilbage. Disse med Hofpræsten Mester Knopf i Spidsen tog ham nu ordentlig i Skole. De var ifølge den almindelige Mening og gammel Hævd de eneste lovlige Forkyndere af overnaturlige Aabenbarelser. En Indgriben af fremmede i denne deres Næring kunde føre til de betænkeligste Følger, den burde da straks modarbejdes med de virksomste Midler. Den nybagte Profet blev derfor behandlet efter alle Kunstens Regler, snart forhørt om alle Biomstændighederne, snart udleet, snart besvoret i Guds Navn at afstaa fra dette Djævelens Værk.

Da man havde spurgt den gamle om Aarsagen til hans fornyede Komme, svarede han, at Havfruen paany havde været hos ham og strengelig befalet ham igen at gaa til Kongen. Hvad hun havde forudsagt, var gaaet i Opfyldelse, Kongen havde faaet en Søn, Riget en Tronarving. Men Kongen havde ikke opfyldt sit Løfte, thi Synd og Last gik endnu stærkt i Svang iblandt Folket, og der var intet gjort for at udrydde Ondet. For nu at afvende Guds retfærdige Vrede og Straf i denne Anledning befalede hun Kongen at lade tre Aar i Rad holde almindelige Bededage over hele Riget, paa hvilke man skulde afbede Guds Vrede og anraabe Herren om at lade Naade gaa for Ret.

Dette Budskab var saa uskyldigt og saa overensstemmende med Bibelens Lære, at selv Præsterne intet kunde finde at indvende derimod. De greb derfor Sagen an fra en anden Side og holdt Forhør over Bonden, angaaende alt Havfruen selv vedkommende, for paa denne Maade at lokke ham i Fælde. De fik

da efterhaanden ud af ham, at første Gang, hun havde vist sig for ham, var da han en Gang kom ned ved Samsø Strand lige overfor Kyholm. Hun var som en dejlig Kvinde at se til, med Ansigt ganske som Menneskers, kun var Øjnene usædvanligt store. Hendes Legeme var tæt besat med fine, smaa Haar ligesom paa en Sælhund, hendes Bryst var jomfrueligt, hendes Hænder og Fødder temmelig store og flade. Hun var klædt i en lang, sid Kjortel af Farve som et Marsvinskind, som hun omhyggeligt indhyllede sig i. Hun havde begyndt at tale til Bonden, og da han var en gammel Mand, paa over de 70, og led af Gigt i det ene Ben, saa at han ikke kunde taale at staa, havde hun sat sig ned hos ham og forkyndt ham, at Dronningen skulde føde en Søn, Rigerne til Ære. Derpaa havde hun befalet Bonden at drage til Kongen for at melde dette samt paaminde Kongen om at afskaffe al den Synd, der herskede trindt om i Landet.

Da hun var forsvunden, havde Bonden ment, at det var en Rejse, som vilde være saare vanskelig for ham i hans Alder og med hans Skrøbelighed. Desuden var han ikke vant til at tale med saa høje Folk, og det var meget tvivlsomt, hvad de vilde sige, naar han bragte dem slige Tidender. Han opgav derfor Rejsen og blev hjemme i Ro.

Men nogen Tid efter var hun kommen igen og havde tiltalt ham haardt for hans Ulydighed og truet ham med en svær Ulykke, saafremt han ikke udførte hendes Befaling. Hvad Rejsen angik, behøvede han ikke at frygte, den skulde blive ham let og lidelig, og han skulde komme ligesaa uskadt hjem, som han drog ud. De havde derpaa talt videre sammen, og i Samtalens Løb havde Bonden faaet at vide, at hendes Navn var Ibrant. Hun boede derude i Dybet, hvor hendes Moder og Mormoder havde boet før hende. Det var hendes Mormoder, som havde forkyndt Kong Valdemar, at hans Dronning skulde føde en Datter, som skulde overgaa sin Fader i Vælde. Siden den Tid havde hendes Moder levet der et Par Hundrede Aar, og efter hendes Død havde hun selv beboet Dybet en 80 Aar. Hun vidste og klarlig at drage til Minde alt, hvad der i denne Tid var sket i Danmark.

Derpaa var han — som de vidste — vandret afsted og havde i Kallundborg og siden paa Antvorskov bragt sit Budskab. Men da han var vendt tilbage, havde Havfruen tredje Gang vist sig for ham og befalet ham at bringe det Bud, som han nu havde meddelt. Han bad dem derfor paa det indstændigste om at skaffe ham Kongen i Tale, da han ellers ikke vilde blive fri for Havfruens Plagerier.

De gejstlige Forhørsdommere var alle sammen enige om, at Bonden foer med Tant, og at det blot var de mange Drikkeskillinger fra forrige Tur, som havde fristet ham til at gentage en saa indbringende Forretningsrejse. Rasmus Glad, som just var i Besøg hos Christoffer Knopf og havde overværet Forhøret, gav Tonen an og begyndte at fremdrage de pudsige Sider ved Sagen. Blandt andet sagde han, at Rasmus Nielsen — saa hed Bonden — kun havde villet narre dem, hvad ogsaa Havfruens Navn antydede. Thi Bogstaverne i Navnet „Ibrant" gav, naar de læstes ret, Gaadens Løsning. Hvert var nemlig Forbogstav i et eget Ord, og (naar de sattes lidt om) stod der: „*I*del *T*ant *b*ær *a*tter *R*asmus *N*ielsen". Vittigheden var tarvelig nok, men Glad beretter selv, at den gjorde Lykke, og at baade Arild Hvitfeld og de andre kongelige Sekretærer, der var til Stede, lagde Latter til.

Da man i nogen Tid havde taget Bonden fra den komiske Side, slog man om og søgte først i fleres Paahør, siden i Enrum at gøre ham begribeligt, hvor forfærdelig en Sag det var, han havde indladt sig paa ved at gaa Bud for Djævelen. Stod der ikke i Kristi Lære, at hverken Sibyller eller Havfruer kunde forudsige Fremtiden, men al den Kundskab, der var Menneskene fornøden, indeholdtes i Guds Ord? Var Budskabet nu ikke fra Gud, saa var det fra Djævelen, og Overbringeren hjemfalden til den højeste Straf. Dog, de vilde se Sagen fra den mildeste Side og forudsætte, at Djævelen ikke havde haft sin Finger med deri. Hvorledes maatte det saa forklares? Ganske simpelt ved, at Bonden enten var sindssvag eller en Bedrager. I begge Tilfælde vilde han sikkert blive fængslet og rimeligvis straffet. De raadede

ham derfor til at drage skyndsomst bort, medens det endnu lod sig gøre.

Den arme Bonde var ganske sønderknust. Sukkende og skælvende svarede han, at han aldrig havde anet, at det var saa farligt, hvad han havde for. Han havde visselig gerne ladt være, men dels fordi Ordene, som han skulde berette, forekom ham uskyldige, dels af Frygt for Havfruens Trusler havde han paataget sig dette Hverv. Dertil svaredes ham, at han var ikke den første, hvem onde Aander havde søgt at daare med fagre Ord. Heller ikke kunde man slutte noget af, at en Del deraf havde vist sig at være sandt. Ogsaa Slangens Ord i Paradis havde været delvis sande. Men selv om h a n lod sig narre, saa skulde han vide, at d e ingenlunde agtede at indføre nye Helligdage blot paa et Ord af Djævelen.

Bonden var haardt i Knibe. Men hans Udholdenhed sejrede, han blev og forlangte at tale med Kongen. Denne rejste straks efter sin Ankomst op til Kronborg, men kom snart igen tilbage, og man meldte da den samsøske Bonde for ham, med Tilføjende af, at han bragte ny Besked fra Havfruen. Kongen lo og sagde: „Naa, har han nu igen gode Tidender til Os?“ Man svarede, at han kom for fra Havfruen at begære Bededage indførte. Da vendte Kongen sig til sit Følge og sagde: „Naar skal jeg dog blive fri for den Snak! Fanden maa sandelig have lagt sig efter Fromhed i den sidste Tid, siden han nu skyer Laster og priser Dyden. Paa Antvorskov var han efter Umaadeligheden, nu kræver han Bønner til Gud. Det ligger dog ellers ikke i hans Interesse, med mindre han helt har forandret sig.“

Derpaa blev Kongen alvorlig, gik hen til et Vindue og stod i nogen Tid tavs, hensunken i Tanker med Ryggen mod de andre. Endelig vendte han sig og sagde: „Med Urette bebrejder man mig, at jeg ikke bekæmper Synden. Jeg sørger for, at Kirken er vel udstyret med Hyrder, der prædiker imod Lasterne, og selv forfølger og straffer jeg Lovens Overtrædere. Men paa Spøgeri som dette agter jeg ikke. Jeg holder mig til Guds Befalinger gennem hans Ord og vil ikke modtage nye gennem en Havfrue, der sikkert kun er et af Satans Redskaber. Kun Ordets Tjenere

er Sandhedens Forkyndere. Selv om Havfruens Tale bærer Hellighedens Skin, vil jeg ikke agte derpaa. Jeg gør Abrahams Ord til den rige Mand til mine: Vi have Moses og Profeterne, dem skulle vi høre. Men hvad Bonden angaar, saa sig til ham, at jeg endnu denne Gang for hans Alderdoms og Svagheds Skyld vil skaane ham, enddog han enten er sindssvag eller et Redskab for Djævelens Svig. Men lad ham vogte sig for at komme igen, at jeg ikke skal optænke andre og tilbørlige Midler mod ham."

Fig. 56. Vorherre skaber Havfruer, Hummer, Krebs o. s. v.
Kalkmaleri i Majbølle Kirke paa Lolland.
(Akvarel af J. Kornerup i Nationalmuseet.)

Dermed var Sagen omme. Bonden blev ikke stedt for Kongen, men maatte vandre bort med uforrettet Sag. Præsterne var tilfredse. Kongen drog paa Jagt.

Men netop denne Modstand gjorde sit til, at Troen paa Havfruen paany vandt i Styrke. Sagen blev igen Genstand for almindelig Omtale. En Del paastod vel, at det hele kun var opdigtet af Bonden. Men mange mente som saa, at Gud er en underlig Gud i sine Gerninger og har opfyldt ikke blot Jorden, men Luften og Havet (Fig. 56) tillige, med mangehaande underlige Skabninger, der ogsaa kender og ærer deres Skaber. Hans Ord staar fast: Ikke blot de, som ere i Himlen og paa Jorden, men ogsaa de, der ere under Jorden,

bøje deres Knæ og prise altings Herre. Præsterne turde dog maaske have haft Uret i at forlange Havfruens Sendebud afvist.

Thi at slige Havfruer er til, det viser den daglige Erfaring og mange troværdige Historier. Ser man dem ikke ofte afmalede rundt om i Landets Kirker, grangiveligt fremstillede efter deres forskellige Natur, nogle med een, andre med to Haler? (Fig. 57.) Hvo har ikke hørt om den Kvinde, som for nogle Aar siden fangedes ved Frisland, laadden paa sit ganske Legeme som en Sælhund? Hun levede længe efter paa Land, tjente og arbejdede i Huset som en anden Kvinde, til hun omsider døde og blev begraven. Det er og alle vitterligt om den Havfrue, som velbyrdig Hr. Peder Skrams Fiskere fangede ud for Mundingen af Laholms Aa. Da hun ikke vilde spise og drikke, lod han hende atter føre ned og sætte ud igen, og da hørte alle tilstedeværende ganske tydeligt, hvorledes en mangfoldig Skare under Vandet sang Te Deum laudamus. — Nej, Guds Gerningers Mangfoldighed overgaar al menneskelig Forstand. Derfor maa vi kun prise hans ubegribelige Almagt, men med stor Beskedenhed dømme om sligt.

Fig. 57. En Havfrue. Kalkmaleri i Vigersted Kirke paa Sjælland. (Akvarel af J. Kornerup 1890 i Nationalmuseet.)

Saa lyder den gamle Tale. Endnu 100 Aar efter gentoges den med barnlig Tillidsfuldhed[1]. Hvad derimod Havfruen selv angaar, saa har hun ikke siden vist sig. Den Behandling, hun fik, var ogsaa kun lidet taknemlig.

11

Hver Tid har en Overtro, som den forkaster, en anden, som den godkender. Medens Bonden blev afvist, fordi han hentede sin Visdom fra Havet, fik Tyge Brahe kongelig Befaling til at

læse Prinsens Skæbne i Stjernerne. Det var en Ordre, der var lettere at give end at efterkomme. Thi skulde den udføres med Grundighed, krævede den megen Flid og stor Nøjagtighed. Man maatte først med Bestemthed vide, paa hvad Tid han var født. Paa dette Punkt laa der allerede en stor Vanskelighed, thi Datidens Uhre gik meget uregelmæssigt. Man vidste dette, men kendte endnu ikke Midlet derimod: at gøre deres Gang jævn ved Hjælp af Pendulet. Der var altsaa nærliggende Mulighed for, at Klokken kunde have været $4^1/_2$ paa Frederiksborg, da Prinsen blev født, medens samtidigt Uhrene paa Hveen viste et Kvarter før eller efter. Skøndt saa meget afhang deraf, kunde man ikke overvinde denne oprindelige Vanskelighed. Som Følge deraf blev der altid noget usikkert ved ethvert „Nativitet“.

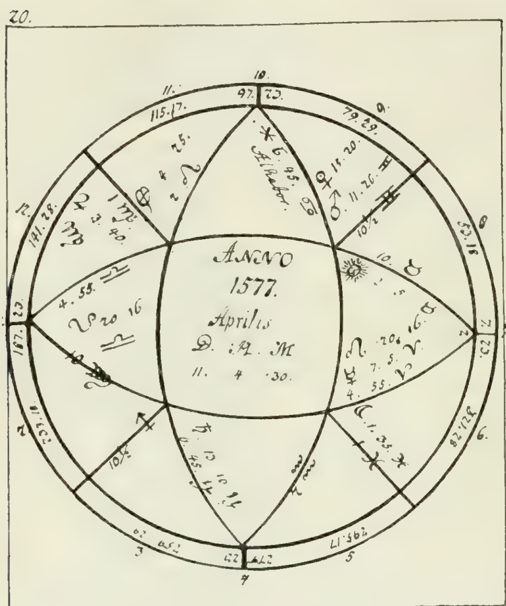

Fig. 58. Christian IV's Nativitet, beregnet af Tyge Brahe.
(Efter Haandskrift i det Kongelige Bibliotek i København.)

Men var Fødselsstunden blot given, saa kunde man ogsaa med temmelig Sikkerhed udregne Resten. Det gjaldt da blot om med Nøjagtighed at beregne, hvorledes de enkelte Stjerners Stilling havde været i samme Øjeblik: om de havde været i Opgang eller Nedgang, hvilke Planeter, der havde været de herskende i den Stund, om de havde været i dette eller hint af Dyrekredsens 12 Huse, med hvem de havde været i „Konjunktion“, „Opposition“ o. s. v.

Tyge Brahe greb Sagen an med stor Iver, og den 1ste Juli var Arbejdet til Ende (Fig. 58). Skriftet blev, som naturligt var, tilegnet den unge Herre, og for at baade Læg og Lærd kunde have godt deraf, sendtes det i to Affattelser, en udførlig paa Latin og en mere kortfattet paa Tysk[1], den sidste naturligvis bestemt for Kongen og Dronningen.

Det maatte i det hele taget kaldes ret gunstige Udsigter, der viste sig for den lilles Fremtid. Planeten Venus havde været den regerende i hans Fødselsstund (Fig. 59). Han vilde derfor blive

ASPECTUS PLANETARUM.													
♈	♉	♊	♋	♌	♍	♎	♏	♐	♑	♒	♓	G.	M.
	⚹	□	△		☍		△	□	⚹		☾	1.	35.
•	☉		⚹	□	△		☍		△	□	⚹	2.	5.
	△	□	⚹		♃		⚹	□	△		☍	3.	40.
☿		⚹	□	△		☍		△	□	⚹		7.	5.
⚹		♂		⚹	□	△		☍		△	□	11.	20.
□	△		☍		△	□	⚹		♄		⚹	13.	10.
⚹		♀		⚹	□	△		☍		△	□	15.	20.

Fig. 59. De gunstige Planetstillinger i Christian IV's Fødselsstund Aar 1577 den 11te April Kl. $4^1/_2$ Eftmd., beregnede af Tyge Brahe.
(Efter Haandskrift i det Kongelige Bibliotek.)

velskabt, af Middelhøjde, godgørende og retskaffen, faa Sans for Musik og Kunst, men desværre ogsaa stor Tilbøjelighed til Vellyst og alle sanselige Nydelser. Mars havde været stillet saaledes, at han sikkert vilde faa stor Lyst til Krigsvæsen og selv blive flink og tapper i Krig; derhos vilde han ogsaa faa Lyst til Jagt, Spil og al Slags Selskabelighed, samt til at erhverve Rigdomme, dog fortrinsvis for saa vidt de kunde faas gennem Krig. Saturn spaaede ham fornøden Alvor, Merkur god Forstand, Lærenemhed og Interesse for Kunst og Videnskaber, især Medicin. Af Jupiters Stilling kunde sluttes, at han i Almindelighed vilde have Held med sig, dog skulde han vogte sig for alle Sager, der vedkom Religion og Gejstlighed. Hans Ære skulde blive stor, der-

for borgede den klare Stjerne Alhabor i Sirius, som stod højt paa Himlen i hans Fødselsstund; dog kunde det af Solens Stilling ses, at denne Ære ikke vilde naas uden Modgang.

Iøvrigt vilde han blive af sangvinsk Sindsbeskaffenhed og naa stor Rigdom baade ved Krigsbedrifter og Giftermaal. Men hvad der erhvervedes paa denne Vis, skulde afstedkomme nogen Tvedragt. Store Rejser vilde han komme til at foretage, staa sig vel med Konger og Fyrster, dog mindre godt med sine Søskende, og være ilde set af gejstlige Magthavende. Sine Fjender skulde

ANTISCIÆ PLANETARUM.						
♄	♃	♂	☉	♀	☿	☾
G. M. 16. 50.	G. M. 26. 20	G. M. 18. 40	G. M. 27. 55	G. M. 14. 40	G. M. 22. 55	G. M. 28: 25
♊	♎	♑	♒	♑	♓	♈
♐	♈	♋	♌	♋	♍	♎

Fig. 60. De ugunstige Planetstillinger i Christian IV's Fødselsstund 1577, beregnede af Tyge Brahe.
(Efter Haandskrift i det Kongelige Bibliotek.)

han overvinde, dog skulde han vogte sig for Fangenskab, thi Merkurs Stilling syntes at tyde paa, at sligt kunde være at befrygte (Fig. 60). Han vilde ikke blive saa tilbøjelig til Ægteskab som til fri Kærlighed. I Frieri vilde han være heldig og mest tilbøjelig til at indgaa Ægteskab i sit 20de, 33te og 47de Aar — hvis det ellers ikke saa var for sent. Han vilde kun faae faa Børn. Han skulde blive sund og kraftig, men dog underkastet Sygdom i sit 6te, 12te, 14de og 29de Aar.

Omkring hans 56de eller 57de Aar tydede alt hen paa, at han da vilde blive udsat for Farer, der rimeligvis vilde medføre hans Død. Efter astrologiske Mærker at dømme, vilde han ikke kunne

overleve dette Aar, med mindre Gud naadigt vilde forlænge hans Liv. Kom han mod Forventning vel derover, vilde han opnaa en høj og lykkelig Alderdom. Den Sygdom, hvoraf han skulde dø, vilde han selv have paadraget sig ved overdreven Vellyst og for stærk Nydelse af Mad og Vin. Intet tydede derimod paa en unaturlig Død.

Dette var Hovedindholdet af Tyge Brahes Skrift, der i lige Grad udmærkede sig ved den Omhyggelighed, hvormed Beregningerne var udførte, og den frimodige Aabenhjertighed, hvormed alt blev meddelt, det onde saavel som det gode.

Hvad Spaadommens Paalidelighed angik, saa veed vi nu, at meget deraf gik i Opfyldelse, meget indtraf ikke. Loven for Sandsynligheds-Beregninger skete Fyldest. Som ved enhver Gætning den Dag i Dag slog omtrent Halvdelen til, Resten ikke. Men Tyge Brahe vilde have harmedes over en slig Fortolkning. Thi Gætværk var det ikke; det var Udbyttet af vidtløftige Beregninger, støttede til Aarhundreders opsamlede Skat af dybsindig Granskning. Kun i tre Tilfælde, tilstod han, kunde der være Tale om Afvigelse, det var: hvis Fødselsstunden ikke havde været nøjagtigt opgiven, hvis Gud af egen Magtfuldkommenhed greb ind, eller hvis Mennesket i Kraft af sin Fornuft og frie Vilje unddrog sig Stjernernes Indflydelse. Lad os til Ære for vor store Landsmand antage, at alt har været rigtigt, men at eet, eller muligt flere, af disse Tilfælde er indtruffet og har medført Afvigelserne.

Skriftet blev modtaget med Taknemmelighed, næsten Ærbødighed af Kongen og Dronningen. Tyge Brahes Ry voksede stærkt derved. Han havde jo ved dette Værk godtgjort, at Astronomien ikke var en tom Leg, men en kongelig Kunst, den ypperste af alle Videnskaber. Bogen blev læst og atter læst af de rette vedkommende, thi udenfor de nærmestes snevre Kreds burde den af mange Grunde ikke komme.

Hverken Frederik den Anden eller Tyge Brahe oplevede at se den gendreven. Hvis Dronning Sophia i sin høje Alder undertiden har vaklet i sin Tro paa den, saa har maaske Synet af Kirstine Munk og af Trediveaarskrigen atter befæstet hende deri.

Men det var der nu i hvert Fald over 40 Aar til. Som Forholdene nu var, saa blev Bogen, som sagt, grundigt studeret, ikke mindst af Dronningen. Hvert Ord deri blev sikkert ofte taget frem og vejet paany. De dannede Rammen og gav Fantasien paa een Gang Vinger og Maal, naar hendes Tanker dvælede hos den lille i Meklenborg, og hun med en Moders Indbildningskraft udmalede sig sit Barns Fremtid. De lærte hende med mere Ro at se Vuggen staa forladt paa Frederiksborg.

Her ender Fortællingen om Christian den Fjerdes Fødsel og Daab.

JAKOB ULFELDS SENDEFÆRD TIL RUSLAND

1

KORFITS ULFELDS Bedstefader, den lærde Rigsraad Jakob Ulfeld, sendtes i Aaret 1578 af Frederik den Anden i Spidsen for et Gesandtskab til Moskva. Hensigten med denne Sendelse var at genoprette det venskabelige Forhold mellem Danmark og Rusland, som en Tid lang havde været brudt

Fig. 61. Trompetere, Piber og Trommeslager i det 16de Aarhundrede.
(Efter Olaus Magnus 1555.)

navnlig i Anledning af Lifland, hvor Frederik den Andens uheldige Broder Magnus havde bragt sit Fædreland og endnu mere sig selv i utallige Forviklinger. Saavel Frederik den Anden som Tsaren var stemte for en fredelig Løsning, saa Jakob Ulfelds Opgave maatte synes forholdsvis let. Med Vilje udstyredes Gesandtskabet mere pragtfuldt end sædvanligt. Ulfeld og hans tre Ledsagere — Gregers Ulfstand, Arild Urup og Poul Vernike — fik saaledes 6 Herremænd med til deres Opvartning, foruden en Mængde Tjenere, Pibere, Trompetere (Fig. 61) o. s. v., saa at

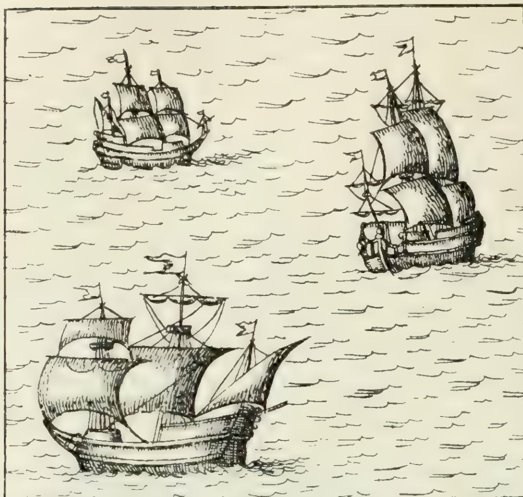

Fig. 62. Tre Skibe paa Frederik II's Tid sejler over Østersøen.
(Efter Resen: Fr. II's Krønike.)

det hele Rejseselskab kom til at bestaa af 106 Personer. I Maj Maaned lettede de tre Skibe, der skulde føre dem over, og sejlede ad Rusland til[1] (Fig. 62).

Efter en stærk Storm under Bornholm, hvor de to Skibe nær var forliste, naaede de endelig den danske By Arensborg paa Øsel. Herfra gik Rejsen videre til Fastlandet, og ved Pernov satte man Foden paa russisk Grund.

Hvis nogen af dem havde drømt om en behagelig Rejse, om forekommende Modtagelse og beundrende Hyldest af en udannet, men dog velvillig Befolkning, saa skulde de snart komme ud af Vildfarelsen. Næppe var de blevne omgivne af den russiske saakaldte Æresvagt (Fig. 63) og ret komne i deres Ledsageres Vold, før de fik at vide, hvad det var at gæste Barbarer. En Taterflok, der med Magt bliver ført ud over Grænsen, kunde ikke behandles værre. Der blev ikke taget mindste Hensyn til deres Ønsker. Som Fanger slæbtes de fra Sted til Sted under stadig Bevogtning. Det tillodes dem ikke at komme ind i Byerne, men der blev anvist dem Plads i forfaldne Skure i Forstæderne, hvor de maatte overnatte uden Tag over Hovedet og ofte tilbringe hele Døgn indenfor det snævre Gaardsrum; kom de udenfor, vistes de straks tilbage af Vagter. Og listede de sig til at købe noget Mad paa egen Haand i Stedet for den usle Føde, der bragtes dem, fik de indfødte, som de havde handlet med, Pisk i deres Paasyn.

Forgæves protesterede Ulfeld mod denne Behandling. Hans russiske Ledsagere svarede ham enten barskt, at han maatte finde sig i Landets Skikke, eller gav gyldne Løfter om snarlig Forbedring, og trak saa blot paa Skuldrene, naar alt blev som før. Befolkningen var raa og ildesindet; med fjendtlige Blikke betragtede de

Fig. 63. Russiske Krigere i det 16de Aarhundrede.
(Herberstein: Rerum Moscoviticarum commentarii.)

de fremmede i den uvante, korte Dragt og med det kortklippede Haar og Skæg. Naar der viste sig en dansk, gjorde de i massevis, Mænd og Kvinder, omkring og udtrykte deres Foragt ved Tegn, der ikke var til at misforstaa.

Langsomt bevægede Toget sig fremad. Markerne var øde, Gaardene afbrændte, overalt saas Spor af den grusomme Krig mellem Russerne og deres Naboer, Svenskerne og Polakkerne. Efter utallige Møjsommeligheder naaede de endelig til Novgorod.

Her holdtes de nogen Tid i Fangenskab og maatte hverken drage videre eller rejse hjem, som Ulfeld i sin Fortvivlelse forlangte.

Fig. 64. Tsar Ivan IV den forfærdelige.
(Samtidigt Billede.)

Men pludselig kom der Ordre fra Tsaren om, at de skulde skynde sig til Moskva. I Huj og Hast gik det nu afsted. Uafbrudt dreves de fremad over de endeløse Sletter. Der undtes dem knap Tid til at holde Maaltid. Russerne kunde eller vilde

ikke skaffe friske Forspand, saa at de udmattede Heste, som de havde haft med fra Novgorod, styrtede en efter en, og tilsidst kun Ulfeld og hans nærmeste kunde være til Vogns. Resten af Følget maatte slæbe sig dødstrætte fremad til Fods.

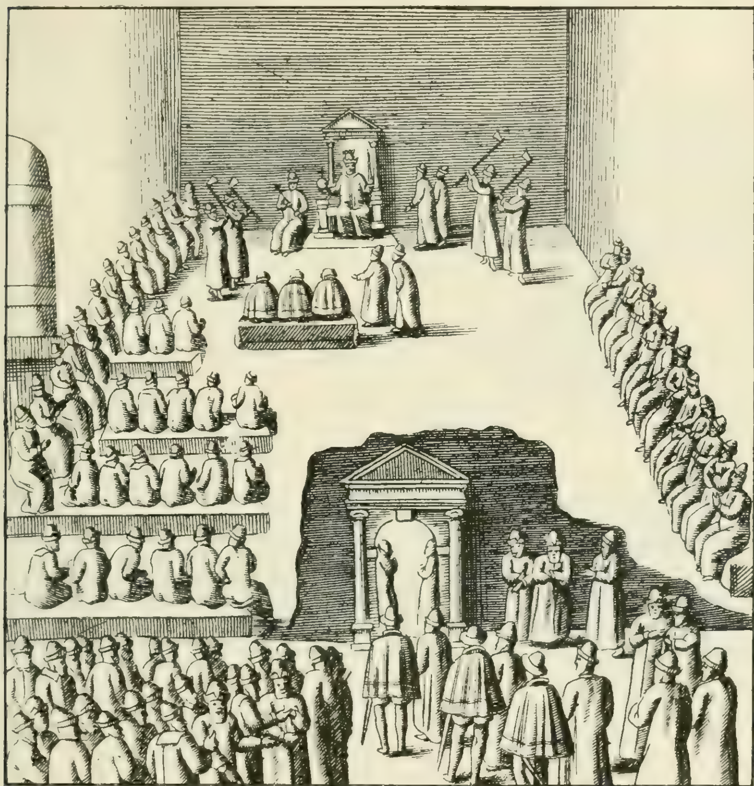

Fig. 65. Jakob Ulfeld og hans Ledsagere stedes til Audiens hos Tsaren.
(Efter Billed i Oversættelsen af hans Rejsebeskrivelse i Resens Fr. II's Krønike.)

Saaledes naaede de Moskva. Et Par Dage efter deres Ankomst, den 21de August, stedtes de til Audiens hos Tsaren (Fig. 64), om hvis Grusomhed de havde hørt saa meget fortælle undervejs. Modtagelsen var særdeles naadig (Fig. 65). Tsaren rakte dem Haanden, bød dem blive til Middag, og ved Bordet sendte han den ene Ret efter den anden hen til dem, en Op-

mærksomhed, som de hver Gang maatte takke for ved at rejse sig op, ialt 65 Gange. Og endda blev de skældt ud af Tjenerne, fordi de ikke havde passet paa at rejse sig ofte nok. Ulfeld nød den særlige Naade at maatte drikke af et Bæger, som Tsaren først havde drukket af. Og Selvherskeren over alle Russer gik endog saa vidt i sin Nedladenhed, at han mod al Sædvane brød Tavsheden ved Bordet og beklagede de mange Besværligheder,

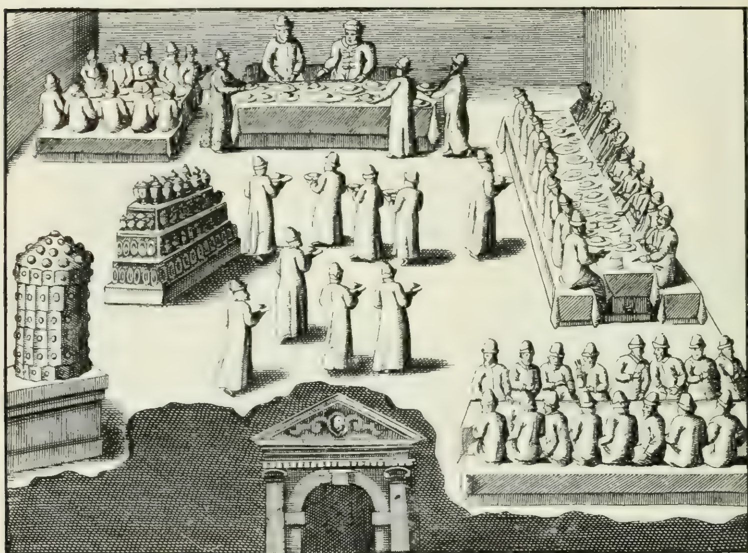

Fig. 66. Jakob Ulfeld og hans Ledsagere (øverst ved Bordet tilhøjre) til Middag hos Tsaren.
(Efter Billed i Oversættelsen af J. U.s Rejseberetning i Resens Fr. II's Krønike.)

som de havde maattet udstaa paa Rejsen (Fig. 66). Saaledes syntes alt at spaa godt for Ulfeld og hans Hverv.

Den næste Dag begyndte de egentlige Underhandlinger[1]. Jakob Ulfelds Instruks lød paa, at han skulde slutte en „evig“ Fred med Rusland. Men herpaa vilde man fra russisk Side kun gaa ind, hvis Danmark vilde slutte Forbund med Rusland og love det Hjælp mod dets Fjender. Dette havde Ulfeld ikke Fuldmagt til at love, og det vilde selvfølgelig have været højst ubesindigt af Danmark, om det uden Udsigt til Fordel alene for

Ruslands Skyld havde styrtet sig ind i en Krig med Sverige og Polen. Ulfeld maatte altsaa svare bestemt Nej til denne Betingelse. Men nu vendte Bladet sig. De russiske Underhandlere, der tilfulde forstod at vurdere det fordelagtige i at have Ulfeld i deres Magt, optraadte bydende, vilde ikke høre paa hans Indvendinger og endte med at opstille til Tvangsvalg: enten Fred kun paa 15 Aar eller Krig straks.

Begge Vilkaar var uheldige for Danmark. Det nuværende Øjeblik var med Flid valgt til at slutte en bestandig Fred, thi Tsaren var trængt af Fjender fra alle Kanter. Men hvo kunde vide, hvorledes Forholdene vilde stille sig om 15 Aar? Var Danmark til den Tid indviklet i Krig, kunde Rusland let komme til at diktere Betingelserne. Men paa den anden Side at antage det andet Vilkaar, Krig straks, var ligesaa farligt. Det var jo at styrte sig i Krig for at undgaa Krig. Og Russerne vilde have al Fordelen. De vilde naturligvis, længe før Krigserklæringen var naaet Danmark, begynde med at ødelægge de danske Besiddelser i Lifland, erobre Øsel og maaske trænge nordenfra ned i Norge. Al Ejendom i disse Egne vilde være plyndret og brændt, og alt levende myrdet eller bortført, før Frederik den Anden kunde bringe Hjælp.

Under disse Betragtninger krympede Ulfeld sig. I sin Nød forsøgte han endnu en Gang at gøre Forestillinger og indvendte, at da Russernes Forslag ikke var omtalt i hans Instruks, havde han ikke Fuldmagt til at besvare dette, men maatte først tale med sin Konge derom. Russerne var imidlertid ikke til Sinds at lade Fuglen saa let slippe dem af Hænde. De svarede, at han kunde gerne indhente nye Instrukser hjemmefra, men han skulde forblive dèr, indtil Svaret kom. Nu tabte Ulfeld ganske Modet; han havde paa Rejsen noksom erfaret, hvorledes russisk Velvilje mod fremmede tog sig ud, han ønskede ikke at stifte Bekendtskab med det modsatte. Hvad Respekt skulde denne Tsar have for Folkerettens Bud om Gesandters Ukrænkelighed, naar han daglig lige overfor sine egne Undersaatter overtraadte de simpleste Menneskelighedens Love? Et Aar eller to endnu i Rusland vilde være en Række af de utaaleligste Lidelser. Og hvad bor-

gede for, at Ulfeld nogensinde slap bort! Det rimeligste var, at Frederik den Anden vilde rent afslaa Tsarens Forslag og ofre Hensynet til sit Gesandtskab for det vigtigere til hele Fædrelandet.

Det var for meget; Ulfeld gav efter. Han beroligede sig selv med, at det var hans Pligt, som Forholdene nu var, at overskride sin Instruks og gaa ind paa Tilbudet om Fred paa 15 Aar.

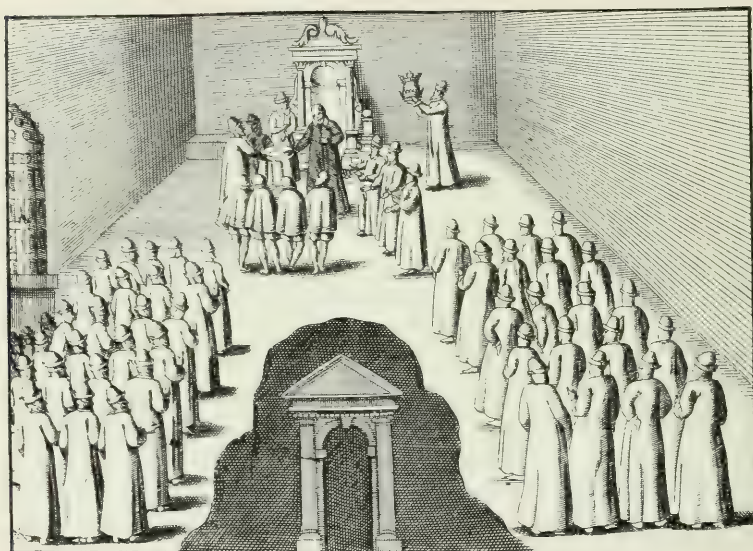

Fig. 67. Fredstraktaten underskrives.
(Efter Billed i Oversættelsen af Jakob Ulfelds Rejseberetning i Resens Frederik II's Krønike.)

Derved vilde han befri de danske Besiddelser for et pludseligt Overfald. Der blev vundet Tid, til han kom til Danmark; saa kunde jo Frederik den Anden altid lade være at godkende Traktaten. Hans Ledsagere delte ganske hans Mening, og under mange Ceremonier blev da Fredstraktaten underskreven og forseglet af dem alle, og Tsaren kyssede Dokumentet til Tegn paa, at han ubrødeligt vilde holde, hvad det lovede (Fig. 67).

Nu slog endelig den længselsfuldt ventede Afskedsstund. Ulfeld og hans Venner modtog rige Gaver, store Læs af de koste-

ligste Skind. Hans russiske Ledsagere paa Oprejsen til Moskva, over hvis Opførsel han havde klaget til Tsaren, blev piskede og kastede i Fængsel. Han udstyredes med nyt russisk Følge og gyldne Løfter om behagelig Hjemfærd. Med lettet Hjerte forlod da Ulfeld Russernes Hovedstad. Selv dens nyeste Pragtbygnin-

Fig. 68. Kirken Vassili Blagennoj i Moskva, bygget 1554.

ger (Fig. 68) havde nu i saa mange Dage staaet for ham som blot gyldne Nøgler i hans Fængselsdør.

Men hans nye russiske Ledsagere viste sig snart at være ikke et Haar bedre end de gamle. Næppe var Gesandtskabet kommet et Par Dagsrejser fra Moskva, før den gamle Behandlingsmaade indtraadte. Den samme usle Føde; de samme elendige Heste, som de indfødte sneg sig bort med, naar Mørket faldt paa; de samme Drillerier med slette Nattekvarterer, sendrægtig

Rejse og pludselige Opbrud. Efter mange Lidelser naaede de endelig Kysten i Begyndelsen af November. Men Aarstiden var da altfor fremrykket til at sejle hjem. De maatte drage over Land den lange Vej gennem Polen og Tyskland. Først den 6te Januar 1579 red de ind i Kolding. Hvad Følelser, de besjæledes af ved atter at være paa Hjemmets Grund, har Ulfeld tydeligt udtrykt i Slutningsordene af sin Rejsebeskrivelse: „Forresten ofre vi Tak til Himlens Gud, som frelste os fra den grumme Pharaos, det christelige Navns afsagte Fjendes, Moscovitens Haand og førte os uskadte hjem til vort Fædreland. Ham være Ære evindelig!"

2

Rejsen var nu forbi, Regnskabstimen forestod. Ulfeld kunde næppe dølge for sig selv, at Udbyttet af hans Sendelse kun var ringe, og at det opnaaede Resultat betydeligt afveg fra, hvad der var paalagt ham at udvirke. Og et Spørgsmaal var det, om Kongen og Rigsraadet vilde kunne forstaa hans Grunde til at gaa ind paa det russiske Tilbud; om ikke alle de Hensyn, der i Tsarens Nærhed forekom ham saa vægtige og indlysende, havde skiftet Karakter med Omgivelserne og vilde tage sig anderledes ud paa Koldinghus end i Moskva. Vist er det, han forhastede sig ikke med at afgive udførlig Beretning.

Omstændighederne kom ham i denne Henseende til Hjælp. Dagens brændende Spørgsmaal herhjemme var Ordningen af Hertugerne Hans's og Adolfs Forlening med Slesvig. Kongens Svoger, Kurfyrst August af Sachsen, og hans Svigerfader, Ulrik af Meklenborg, samt Landgreven af Hessen havde paataget sig at mægle Parterne imellem, og Underhandlingerne desangaaende optog al Interessen. Ulfeld slap da lykkelig igennem den første Skærsild. Efter at have aflagt en foreløbig Beretning til Kongen paa Koldinghus, i hvilken han vel næppe har fremhævet Skyggesiderne af sit Udbytte mere end højst nødvendigt, og hvor Frederik den Andens bekendte Godmodighed sikkert er kommen

ham til Hjælp, drog han over til Fyn, hvor hans Len Dalumkloster og hans Herresæde Kogsbøl (Holkenhavn) ventede paa ham.

Den 25de Marts endtes Striden mellem Kongen og hans Farbrødre ved Forliget i Odense. Endnu en Gang nød Jakob Ulfeld den Ære at optræde som en af Kongens højt betroede Mænd. Han mødte i Odense sammen med Kansleren Niels Kaas, Marsken Peder Gyldenstjerne og Jørgen Rosenkrans som Frederik den Andens Befuldmægtigede[1]. Det var et vigtigt og ærefuldt Hverv. Hans nys foretagne lange Rejse kastede en særegen Glans over ham. Han var prægtigere klædt i „Sobel og Maar“ end nogen af de andre. Han var dannet og beleven, havde nok at fortælle om. Indfødte og fremmede flokkede sig om ham. Det var Jakob Ulfelds sidste Hædersdag.

Thi et Par Dage efter brød Uvejret løs. Kongen var rejst til Sjælland og havde nu Tid til i Ro og Mag at sætte sig ind i Gesandtskabs-Sagen. Fredstraktaten med Rusland skulde jo desuden underskrives; den maatte aabne Øjnene paa ham. Frederik den Anden blev aldeles forbavset, da han hørte Overenskomkomstens Ordlyd. Han havde vel bestandig været imod den hele Plan med Gesandtskabet, og kun givet efter for Rigsraadets samlede Indstilling[2], thi det anede ham, at det blot vilde blive et unyttigt og kostbart Forsøg. Men et Udfald som dette havde han dog ikke ventet. Han vilde i Begyndelsen ikke tro, hvad han hørte oplæse. Det var saa himmelvidt forskelligt fra det Indtryk, han havde faaet gennem Ulfelds foreløbige Beretning, at han troede, her maatte være sket et Bedrageri ved Afskriften, og derfor øjeblikkelig lod Gesandtskabets Sekretær, Poul Vernike, kalde. Næppe traadte denne ind ad Døren, før Kongen overfusede ham og i sin Forbitrelse truede ham med den højeste Straf. Men da Poul Vernike fik forklaret sig, viste det sig snart, at her forelaa noget andet og mere end Fejl i Afskrivningen. Kongen var ude af sig selv af Vrede. Han lod hente Kansleren, Admiralen og Rentemesteren og forlangte snarest muligt Rigsraadet sammenkaldt for at paadømme dette uhørte Bedrageri. Der sendtes Breve til alle Landets Kanter, Rigsraadet fik Be-

faling at komme sammen til et særligt Møde i Roskilde, og Gesandtskabets 4 Hovedmænd stævnedes til at møde for Raadet og forsvare sig [1].

Den første Efterretning, som Ulfeld fik om den Storm, der ventede, var et Brev [2] fra Poul Vernike, hvori denne meldte ham, hvad der var sket, og ikke uden en vis Ondskab tilføjede, at han, Poul Vernike, ikke havde kunnet svare paa Sagens Kernepunkt, men blot henholdt sig til, hvad han ofte nok paa Rejsen havde faaet at høre, at han ikke var med som Gesandt, men kun som Skriver. Ulfeld forstod tilfulde Øjeblikkets Alvor. Han kendte for vel Kongens Vrede og sine Standsfællers Forsonlighed paa andres Bekostning. Der var ingen Tid at spilde, han maatte se at skaffe sig en paalidelig og indflydelsesrig Forbundsfælle. Hans Valg var hurtigt truffet. Den eneste, der kunde maale sig i Anseelse og Indflydelse med Niels Kaas, Christoffer Valkendorf og alle de andre Rigsraader, var Statholderen i Hertugdømmerne, Kongens Ven og prøvede Raadgiver, Henrik Ranzau. Ham gjaldt det om at vinde.

Skyndsomst drog Ulfeld ned til Segeberg og forestillede ham hele Sagen fra Ende til anden. Henrik Ranzau var for øvet en Statsmand og havde for klart et Blik til ikke snart at se, at der egentlig ikke var sket noget, der kunde komme Landet til Skade. Som Sagerne stod, havde Kongen baade Ret og Magt til at berøve Overenskomsten enhver Betydning ved at nægte den sin Underskrift. Og han kendte ogsaa Kongen for godt til ikke at vide, at naar dette først var gjort ham ret indlysende, vilde efterhaanden Vreden mod Gesandternes Personer sætte sig. Det faldt derfor Ulfeld let at bevæge ham til at skrive til Kongen. Ranzau vilde rimeligvis selv uden denne Opfordring have betragtet det som sin Pligt at gøre Kongen opmærksom derpaa og befri sin Herre for saa plump en Overrumpling som den russiske. Nu kunde han tillige gøre Ulfeld en Tjeneste og vise Rigsraadet sin Indflydelse. Han lovede derfor gerne at fremstille Kongen Sagen, som den stillede sig for ham, og gaa i Forbøn for Gesandterne. Lidt lettere om Hjertet forlod Ulfeld Segeberg.

Henrik Ranzau skrev til Kongen[1]. Han opfyldte ærligt sit Løfte til Ulfeld og talte varmt hans Sag. Men mod Sædvane var hans Ord uden Virkning. Kongens Vrede blev ikke dæmpet.

3

Stævningsdagen kom. Rigsraadet samledes den 13. Juli paa Roskildgaard[2]. Som kongelig Anklager optraadte Kongens Sekretær, Historikeren Arild Hvitfeld (Fig. 69). Hans Opgave var temmelig let, han behøvede kun Punkt for Punkt at sammenstille Instruksen og den indgaaede Overenskomst. Uoverensstemmelserne var saa store, at de maatte falde enhver i Øjnene.

Fig. 69. Arild Hvitfeld.
(Maleri paa Herlufsholm.)

Instruksen bød at forny det gamle Venskab og slutte en „evig" Fred med Rusland. Gesandterne havde derimod sluttet en Vaabenstilstand paa 15 Aar.

Instruksen bød at tilbagefordre de tre af Russerne erobrede Fæstninger i Estland: Hapsal (Fig. 70), Leal og Lode. Hvis Tsaren ikke vilde afstaa disse, skulde man forlange en Pengesum i Erstatning, som han i tidligere Breve havde ladet sig for-

lyde med at ville gaa ind paa. Men i yderste Nød maatte Gesandterne ogsaa opgive denne Fordring mod at sikre Danmark rolig Besiddelse af Øsel og dette Stifts Ejendomme i Kurland. Hvad havde de gjort? De havde afstaaet de tre Fæstninger i Estland uden Erstatning, afstaaet alt Stiftets Gods i Kurland

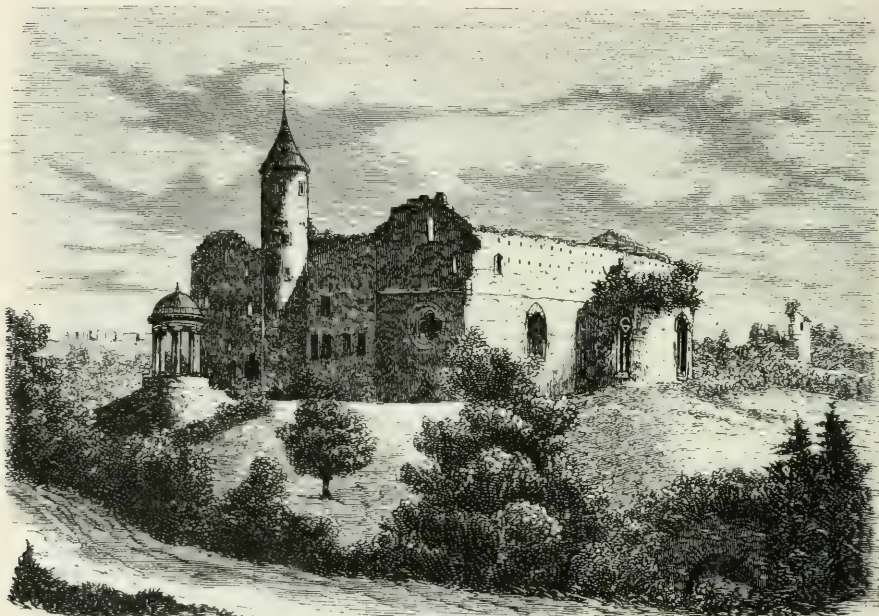

Fig. 70. Rester af Slottet Hapsal i Estland.

ligeledes uden Erstatning, ja endog givet Afkald paa Frederik den Andens Arvefølgeret i dette Land efter sin Broder Magnus.

Instruksen bød, at de skulde faa en bestemt Grænse fastsat mellem Norge og Rusland, da Russerne bestandig var trængte videre ind paa norsk Grund. Nu havde Gesandterne ganske vist faaet et Grænsemøde aftalt til næste Aar (1580), men samtidig havde de trukket Norge ind i Forhandlingerne og sluttet en 15 Aars Stilstand ogsaa for dette Lands Vedkommende, som om Norge ikke bestandig havde levet i Fred med Rusland.

Og endelig havde de paa Kongens Vegne lovet, at enhver Lithauer eller blot Ikketysker, som slap over til Øsel, skulde atter blive udleveret til Rusland. Herved havde de gjort endogsaa den Smule, de havde opnaaet, Stilstanden paa 15 Aar, til et rent intet. Thi det stod nu til Russerne at afgøre, naar de vilde bryde Vaabenhvilen under Paaskud af, at dette Punkt ikke var blevet overholdt. Naar Tsaren havde faaet Fred med Polen og Sverige, behøvede han blot at paastaa, at der var en Lithauer paa Øsel, for at have en gyldig Grund til Krig med Danmark.

Efterdi de da saaledes Punkt for Punkt havde overtraadt Instruksen og indgaaet saa uheldige Vilkaar for deres Fædreland, og efterdi de havde undladt at anvende den simpleste Forsigtighedsregel, nemlig kun at slutte Overenskomsten under Forbehold af Kongens Godkendelse, saa mente Hvitfeld, at de højlig havde handlet Uret og burde „stande Kongen og Riget til Rette“.

Nu tog Ulfeld Ordet. Han begyndte med at minde om, at man let er tilbøjelig til at overvurdere, hvad et Gesandtskab kan udrette. Sandheden er dog, at et Gesandtskab ikke kan opnaa en Smule mere, end hvad Herskeren i Landet vil gaa ind paa. Gesandterne maa da siges at have opfyldt deres Pligt, naar de bevisligt har fremført deres Andragende, om end de kun har faaet et afslaaende Svar. Og at han og hans Ledsagere tilfulde havde røgtet deres Hverv, for saa vidt de havde fremført alt, hvad Instruksen bød dem, det fremgik noksom af deres Forhandlings-Protokol og af Tsarens medgivne Brev.

Man havde indvendt, at de ikke havde fulgt deres Instruks. Men det maatte erindres, at da de ikke kunde gaa ind paa Tsarens Fordring om Forsvars-Forbund, blev de ved det russiske Tvangsvalg: Fred paa 15 Aar eller Krig straks, stillede saaledes, at der ikke længere kunde være Tale om at følge Instruksen, men kun om at handle efter bedste Skøn og altsaa vælge det mindste af de to Onder. Havde de halsstarrigt holdt sig til Instruksens Ordlyd og kun villet indlade sig paa en „evig“ Fred, saa var Følgen bleven, at Russerne straks havde begyndt Krigen. Han vidste sikkert, at de havde samlet Tropper i Lifland for at gaa

over til Øsel. Russerne vilde have hærget og ødelagt alle danske Besiddelser derovre og maaske Størsteparten af Norge med, førend Krigserklæringen kunde være naaet til Danmark, endsige før der kunde bringes Hjælp. De havde da valgt Fred paa 15 Aar. Herved havde de opnaaet, hvad der overhovedet kunde opnaas: at faa hele Spørgsmaalet udsat. Thi naar de først var komne tilbage og havde forestillet Kongen Forholdene, saa kunde denne jo selv vælge, hvad han ønskede, Fred eller Krig.

Men — kunde man indvende — hvorfor valgte I ikke at udsætte Sagen under den brugelige Form: at indhente nye Instrukser? Hertil vilde han svare, at de havde tidligere Erfaringer i altfor friskt Minde. En af deres Midte, Poul Vernike, havde jo for et Par Aar siden været i en lignende Sendelse til Rusland angaaende de tre Fæstninger Hapsal, Leal og Lode. Han lod sig forlede til at tro paa Russernes Ærlighed. Og medens han saa ventede et Aar i Moskva, erobrede Russerne uden videre de tre Fæstninger og sendte ham derefter hjem, da Sagen saaledes var afgjort. Nej, ved at handle, som de gjorde, havde de netop varetaget Kongens og Landets sande Tarv. Og selve den Paastand, at de herved i det mindste formelt havde overtraadt deres Instruks, var kun delvis sand. Thi Instruksen gav dem udtrykkelig Fuldmagt til, naar et Tilfælde indtraf, som ikke var omtalt deri, da at handle efter deres egen „begavede Forstand“, og ramme Kongens og Landets Bedste. Et saadant Tilfælde var indtruffet, de havde været nødte til at handle paa egen Haand og havde gjort det, men i Henhold til deres Instruks.

Der var dernæst blevet indvendt mod Gesandtskabet, at de havde indgaaet ulidelige Vilkaar, uden at tage Forbehold med Hensyn til Kongens Godkendelse. Han skulde vise, at Kongen var endnu lige saa fri overfor Overenskomsten som tilforn. Ulfeld og hans Ledsagere havde nemlig med Vilje undladt at aflevere deres Fuldmagter i Moskva. Tsaren havde altsaa ikke mindste Bevis for, at de havde handlet i Kongens Navn. Fremdeles, selve Overenskomsten med deres Segl og Underskrifter var nu her til Stede i Riget; de russiske Gesandter, som Tsaren havde sendt tilbage med dem, bragte den med sig for at over-

give den til Kongens Underskrift. Og endelig, selve dette Dokument var jo betydningsløst, naar Kongen ikke slog Kors over det og kyssede det, underskrev og forseglede det. Det stod nu ene og alene til Kongen at afgøre, hvorvidt han vilde godkende det eller ej.

Kongen behøvede altsaa ikke at gaa ind paa Overenskomsten. Men hvad mere var, han havde vægtige Grunde til at lade være, thi den var allerede brudt af Tsaren. Der stod jo i Forliget, at danske maatte handle hvor de vilde i Rusland. Men desuagtet var det blevet forbudt alle de danske Købmænd, som havde sluttet sig til Gesandtskabet, baade Anders Hess, Jakob Falkener, Peter Frantzen og Klaus Bundtmager, at handle paa noget Sted, hverken i Moskva eller i Narva. Tsaren havde endog taget alle deres Varer fra dem, lovet dem Erstatning, inden de forlod Riget, men ikke betalt dem en Skilling. Og efter at Tsaren havde kysset og forseglet Overenskomsten, havde han uden videre rettet i den paany og mod Gesandternes Vilje forandret Aaret for Grænsemødet i Norge fra 1579 til 1580[1]. Endelig havde Tsaren ikke efter Løfte givet alle de danske Fanger fri og sendt dem til Dorpat. Det var klart, at en Traktat, der saaledes forud var brudt, ikke havde nogen bindende Kraft.

Saa man da altsaa hen til, at Gesandtskabet under saa vanskelige Forhold, hos et saa troløst og barbarisk Folk havde, uden at overskride sin Instruks, befriet Fædrelandet fra en stor, overhængende Fare og trods alle Anslag og paanødte Forpligtelser sluttelig bragt det dertil, at Kongen havde sin fulde Handlefrihed, saa maatte man snarere rose Gesandtskabet for dets Færd end dadle det.

Arild Hvitfeld fik endnu engang Ordet og svarede kortelig hertil, at Ulfeld fejlede, naar han paastod, at han og hans Ledsagere havde valgt det bedste af to dem paatrængte onde Kaar. Der stod jo udtrykkeligt i Tsarens Brev, at de i Kongens Navn havde begæret Vaabenstilstand paa 15 Aar, ikke, at saadant var blevet dem tilbudt. Og det var en stor Fejltagelse, naar Ulfeld mente, at den Artikel i deres Instruks, hvorved det tillodes dem i visse Tilfælde at handle efter bedste Skøn, kunde forklares

saaledes, at de overhovedet ikke behøvede at tage Hensyn til nogen af de øvrige Artikler. Han maatte derfor fastholde, hvad han tidligere havde sat i Rette.

Derpaa skredes der til Dom. Det var ikke lykkedes Ulfeld at overbevise sine Dommere. Dommen lød paa, at Jakob Ulfeld, Gregers Ulfstand, Arild Urup og Poul Vernike, fordi de havde handlet imod deres Instruks, skulde stande Kongen til Rette.

Næppe var Dommen fældet, før der forefaldt et Optrin af en hel anden Art, idet de russiske Gesandter, som var komne kort efter Jakob Ulfeld til Danmark, stedtes til Foretræde. Tiden og Stedet til denne Audiens kunde ved første Øjekast synes besynderligt valgt, især naar man tog Hensyn til, at de havde maattet vente saa længe paa at faa den. Men ved nærmere Betragtning kunde Meningen dermed ikke være uklar for nogen. De blev meget koldt modtagne og fik kun det ene Foretræde. Kort efter blev det dem betydet, at, da de ikke havde haft Gaver med fra Tsaren, agtede Kongen heller ikke at sende noget til ham. Deres egne private Foræringer til Kongen, som de havde overrakt i Roskilde, kunde de selv beholde, og iøvrigt maatte de rejse, naar de lystede, da Kongen havde medgivet Skibskapitajn Peter Adrian sit skriftlige Svar til deres Herre.

Det Peter Adrian medgivne Brev indeholdt, som man kunde forudse, et fuldstændigt Afslag: Da Tsaren, i Stedet for, som han havde tilbudt, at slutte en bestandig Fred, havde søgt at paatvinge de kongelige Gesandter en 15 Aars Vaabenhvile, der alene laa i Tsarens, men ikke i Kongens Interesse, saa kunde denne ikke indlade sig paa at underskrive det derom oprettede Brevskab[1].

Hermed var de væsentligste politiske Følger af Ulfelds uheldige Sendefærd udslettede.

Anderledes forholdt det sig med de personlige, de begyndte først nu at vise sig. Ulfeld var bleven dømt til at stande Kongen til Rette. Dette udførtes saaledes, at han blev udstødt af Rigsraadet, hans Len blev ham frataget, og det henstilledes til Kongen, hvad yderligere Straf denne vilde tage over ham og hans Ledsagere. Kongen lod sig imidlertid for saa vidt formilde, som han lod det

blive derved og paa Rigsraadets Forbøn ikke idømte dem nogen Pengebøde eller anden Straf, men gav dem sin skriftlige Erklæring for, at de og deres Arvinger skulde være fri for videre Tiltale i denne Sag[1].

4

Det var et haardt Stød for Jakob Ulfeld. Forbitret forlod han Roskilde og trak sig tilbage til sine Godser. Hans Len blev overgivet til en anden[2], hans Plads i Rigsraadet besat. Hele hans Embedsvirksomhed var afbrudt; han fik Tid nok til i Ensomhed at gruble over Verdens Utaknemmelighed. Han kunde dog ikke for Alvor tro, at alt skulde være forbi med det samme. En Gang tidligere (1569) havde han været under lignende Forhold, og det var endt godt. Hemmeligt haabede han derfor paa Benaadning igen. Men han vilde vise, at han kunde undvære den; han var desuden den forurettede, Modparten burde gøre det første Skridt. Derfor holdt han sig tilbage ved alle Lejligheder, selv dèr, hvor hans Udebliven var en ligefrem Uhøflighed. Han glimrede saaledes ved sin Fraværelse, da Adelen i Odense 1580 valgte den treaarige Christian den Fjerde til Frederik den Andens Efterfølger, saa at der maatte affordres ham en særskilt Erklæring om, at han deltog i Valget[3].

Hjemme sysselsatte han sig ivrigt med Driften af sine Gaarde og med videnskabelige Studier. Han var Ejer af Kogsbøl, Bavelse og Selsø. Selsø havde han allerede tidligere opført fra ny af. Nu ombyggede han Bavelse (Fig. 71)[4], rev Kogsbøl ned og flyttede den nærmere til Stranden. Dèr byggede han Ringmur med Port og de to Længer (Fig. 72), som endnu danner de to Sidefløje af det smukke Holckenhavn, og samtidig lod han Gaarden skifte Navn og kaldte den Ulfeldsholm (Fig. 73). I sin Ungdom havde han som saa mange andre af Datidens Adelsmænd faaet en lærd Opdragelse. Nu udfyldte han Tiden med Studiet af Danmarks Historie og skrev paa Latin sin livlige lille Fremstilling af Forholdene i Danmark fra 1333 til 1559. Men

først og fremmest syslede han med Beskrivelsen af sin Gesandtskabsrejse til Rusland. Den dannede jo baade i sig selv og ved sine Følger det vigtigste Afsnit af hans Liv, og intet er saa tiltrækkende for en falden Storhed, som i Tankerne at genopleve sin Fortid og sikre den imod at blive miskendt eller glemt. — Og han fik Ro til sin Beskæftigelse. Thi intet Skib landede ved Ulfeldsholm, og intet ridende Bud bankede paa Porten for at kalde ham til Hoffet.

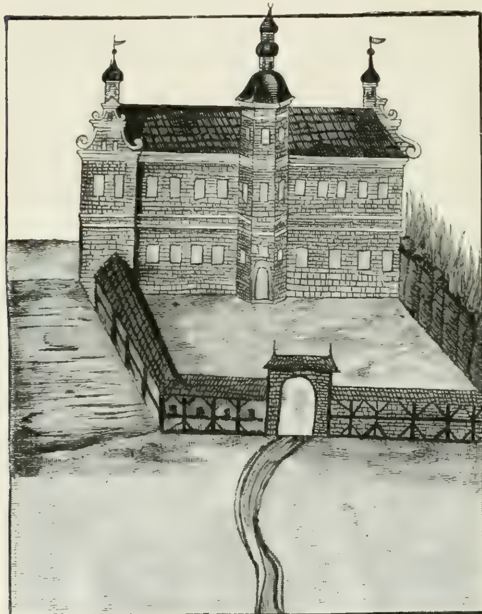

Fig. 71. Bavelse paa Sjælland.
(Efter Jakob Ulfelds Jordebog af 1588 i Holckenhavns Arkiv.)

Aaringer gik. Den Ulfeldske Sag var snart en gammel Historie, glemt af alle, kun ikke af ham selv. Saa døde Frederik den Anden. Det var et alvorligt Øjeblik, vel skikket til at vække mangehaande Betragtninger. Kongen var uventet død i sin kraftigste Manddoms Alder. Hans ældste Søn var kun 11 Aar gammel. Der var intet bestemt om Regeringsformen under saadanne Forhold. Skulde Danmark atter opleve en Borgerkrigs Rædsler? Eller vilde maaske en eller anden mægtig Nabo benytte sig af Øjeblikket og angribe Landet, medens det manglede en Styrer? Det var altsammen truende Muligheder, som Fremtiden endnu bar i sit Skød. Dette ene følte alle, at under Frederik den Anden havde Danmark levet en lykkelig Tid, som nu med hans Død rimeligvis var afsluttet.

Kongen havde personlig været meget afholdt. Man vidste, at

Enkedronningen satte Pris paa, at Begravelsen foregik med saa megen Pragt som muligt[1]. Der samlede sig derfor et usædvanlig talrigt Følge ved Bisættelsen i Roskilde. Af fremmede Fyrster var personlig mødt Dronningens Fader, Hertug Ulrik af Meklenborg, desuden en stor Mængde Repræsentanter for udenlandske Fyrstehuse. Dronningen selv og alle Børnene var naturligvis til Stede og dertil Størsteparten af den danske Adel. Saa storartet et Ligfølge var aldrig set herhjemme.

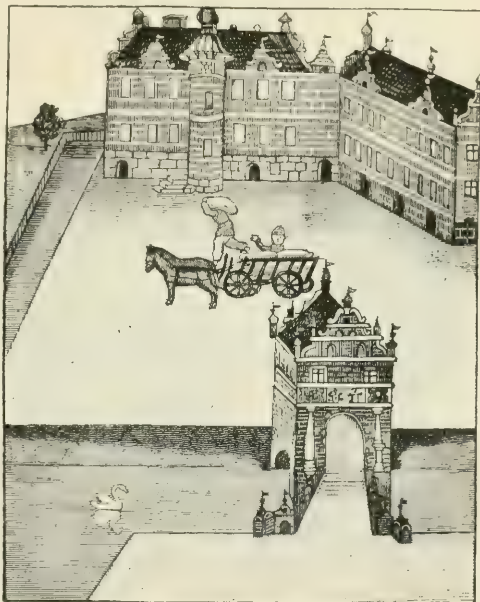

Fig. 72. Ulfeldsholm (Holckenhavn) paa Fyn.
(Efter Jakob Ulfelds Jordebog af 1588 i Holckenhavns Arkiv.)

Prædikenen var til Ende, Salmesangen forstummet, Liget bragt til dets sidste Hvilested. Følget ordnede sig allerede paa Kirkegulvet, for at vende tilbage til Bispegaarden, saa — fortælles der — traadte med eet Jakob Ulfeld frem og standsede Sørgeskaren. Med høj Røst tog han til Orde og sagde, at den Drot, som de nu havde begravet, og hvis Pris havde lydt i Ligprædikenerne, havde ikke opført sig imod ham, som han burde. Han, Jakob Ulfeld, var til Tak for alle de Tjenester, han havde vist sin Konge og sit Fædreland, kun bleven lønnet med Haan, udstødt af Rigsraadet og berøvet sine Len.

Der er noget i høj Grad pinligt ved dette Optrin. Endnu saa mange Aar efter gør det et uhyggeligt og frastødende Indtryk. Til Held for Jakob Ulfeld og hans Eftermæle er den hele Fortælling imidlertid usand[2]. Den beror paa en Mis-

forstaaelse, hvortil Anledningen let lader sig paavise. Efter de samtidige og eneste paalidelige Kilder forholder Sagen sig saaledes:

Det er ikke engang sandsynligt, at Jakob Ulfeld har været med ved Frederik den Andens Begravelse. Han har ikke haft nogen Virksomhed ved den Lejlighed og omtales heller intet Steds. Meget maatte ogsaa holde ham tilbage, kun lidet tilskynde

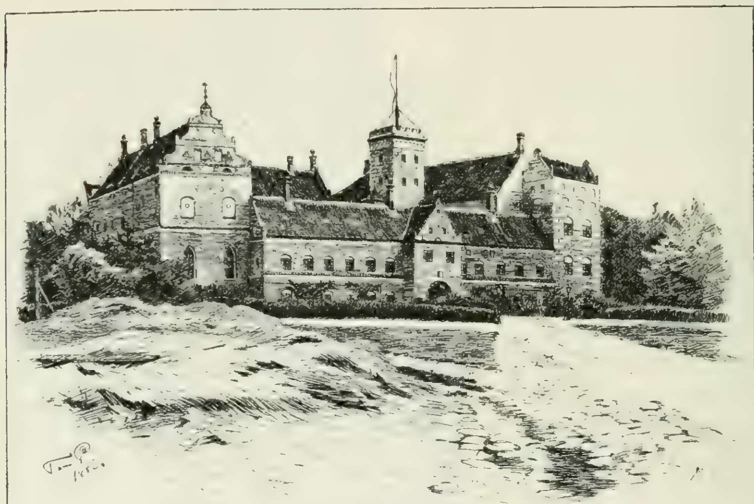

Fig. 73. Holckenhavn paa Fyn, hvori er indbygget Porten og de to Fløje af Ulfeldsholm.
(Tegning af Tom Petersen 1886.)

ham dertil. Men selv om han har været til Stede, har han aldeles ingen Rolle spillet. Han har tabt sig i Mængden, hvilket sømmede sig bedst for ham.

Men over to Maaneder derefter, den 12te August[1], var han tilsagt til at møde i Roskilde i Anledning af en Omordning af Rostjenesten. Paa Grund af den store Mængde Adelsmænd, der ventedes, havde man valgt Byens største Rum, Domkirken, til Forsamlingssted. Det er denne tilfældige Omstændighed i Forbindelse med de Ytringer, som Ulfeld dèr fremkom med, der har afgivet Stoffet til det ovenanførte Opspind.

Som Ejer af Bavelse og Selsø skulde han altsaa møde i Roskilde og lade sig taksere til Rostjeneste. Denne Taksation foregik omtrent samtidig i Skaane og paa Øerne. I Jylland var Omordningen allerede foretaget under Frederik den Anden. Paa hvert Forsamlingssted virkede nogle Rigsraader som Taksations-Mænd. Tilfældet vilde, at netop selve de fire Regeringsraader under Christian den Fjerdes Mindreaarighed: Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrans og Christoffer Valkendorf skulde lede Taksationen i Roskilde.

Der var noget trykkende for Jakob Ulfeld i at skulle mødes med dem igen. Den sidste Gang, de havde været sammen og taltes ved, var for ni Aar siden i Odense. De havde dømt Ulfeld ud af Rigsraadet og berøvet ham hans Len. Selv var de nu af Skæbnen løftede til den højeste Magt og Anseelse, som nogen Adelsmand i Danmark nogensinde havde besiddet. Det laa nær for Ulfeld at slutte, at hvis han var forbleven i Rigsraadet, kunde Valget lige saa godt være faldet paa ham. Det kogte i ham ved Tanken om nu at skulle møde for dem som deres undergivne. Hans Hjerte svulmede af Forbitrelse, Undseelse og krænket Stolthed. — Men dog, hvo kunde vide! maaske de ønskede en Forsoning. De trængte til Støtte. Lenene sad løse nu. Det gjaldt om at optræde snildt. Maaske kunde han vende hjem med en god Forlening. Det var det første Skridt til atter at komme ind i Rigsraadet. — Han tog sin Rejsebeskrivelse med, den kunde dog maaske komme til Anvendelse ved denne Lejlighed.

Med Bogen under Armen traadte han ind i Kirken[1]. Men han var ikke ganske Herre over sig selv. Han havde en ubestemt flov Følelse af, at noget maatte der gøres. Han maatte optræde opsigtvækkende for ikke at spille en ynkelig Figur. Herved kom der noget ubehersket over ham, som gjorde, at han tabte sin vante Sikkerhed. Han var med eet Ord i den Tilstand, hvori man som oftest forløber sig.

Da Forhandlingerne var i fuld Gang, traadte han pludselig ud paa Gulvet og bad Regeringsraaderne om en Samtale i Enrum. Men førend disse endnu havde faaet besvaret dette underlige Forlangende, brusede alt det meget frem, som saa længe havde

ligget ham paa Hjerte. Med stigende Heftighed fortalte han om al den Uret, han havde lidt under Frederik den Anden. Han havde tjent sin Konge tro til Lands og til Vands, hjemme og ude. Han var kommen saaret hjem og havde døjet Møje og Besvær. Og hvad Løn havde han høstet? Kun Kongens Ugunst og Foragt. Han havde mistet sine Forleninger og var bleven udstødt af Rigsraadet, medens andre, som han havde set som Drenge, havde faaet de største Len og Sæde i Raadet. Han vidste nok, at det var Rejsen til Rusland, man anklagede ham for. Men her i sin Haand havde han en Bog, som han vilde vise dem. Den skulde nu udkomme og dømme ham og alle hans Anklagere imellem.

Udbruddet var til Ende. Ulfeld havde spillet sin sidste Trumf ud. Havde nu blot Regeringsraaderne ladet sig forbløffe, eller var de blevne hidsige, saa havde det ene Ord kunnet tage det andet, og Ulfeld endnu være kommen nogenlunde godt fra det. Men uheldigvis var det den gamle, sindige Niels Kaas, der stod overfor ham. Han forløb sig ikke, han slog ikke paa Kaarden eller foer op og spurgte, om han vidste, hvem han talte til. Med rolig Værdighed tog han mod Bogen og svarede, at de gerne skulde læse den igennem og ved Lejlighed meddele ham deres Mening om den.

Slaget var ganske tabt. Ulfeld havde ikke opnaaet andet end grundigt at forløbe sig, og derved forspildt hver Udsigt til at gøre sin Lykke under den nye Regering. Der var kun eet for ham at gøre: snarest muligt at vende hjem til Selsø.

5

Nu kom Turen til Regeringsraaderne at svare ham. De vilde gerne gøre Svaret saa offentligt som muligt, uden dog just derfor at lade Ulfeld møde for Rigsraadet eller en Adelsforsamling. Lejligheden tilbød sig af sig selv. Ulfeld laa netop i Retsstrid med Ejler Grubbes Arvinger og skulde i den Anledning møde ved Landstinget i Ringsted. Naar Landsting holdtes, var der

altid en hel Del Folk samlede, interesserede og nysgerrige, saa at hvad dèr foregik havde Offentlighedens hele Præg og hurtigt kom til almindelig Kundskab. Og det traf sig just saa heldigt, at der var valgt en af Rigsraadet til Sættedommer i denne Sag, nemlig Ulfelds tidligere Anklager, Historikeren Arild Hvitfeld, den yngste af „de Drenge, som Ulfeld havde set vokse op og faa Forleninger og Sæde i Rigsraadet“. Han fik da Ordre til fra Dommersædet at give Ulfeld Regeringsraadernes Svar[1].

Det var skarpt, som man kunde vente sig det: Det havde været dem meget imod, at Ulfeld paa et saadant Sted havde rippet op i en gammel Sag, der helst burde hvile, og tilmed gjort det paa en Maade, der var til Forringelse for den afdøde Konge. Da nu Ulfeld havde ladet sig forlyde med, at han agtede at offentliggøre den Bog, som han havde overleveret dem, vilde de dog sige ham, at efterdi den indeholdt Fornærmelser og Anklager mod den afdøde Konge og det daværende Rigsraad, saa kunde de ikke forsvare for den udvalgte Konge at tie stille dertil, og de vilde derfor raade ham til vel at betænke, hvad han gjorde. Lod han den udkomme, saa maatte han endelig ikke glemme at tilføje dels hans Instruks, dels den Overenskomst, som han indgik med Tsaren, for at enhver Læser kunde dømme om, hvorledes han havde udført det ham paalagte Hverv. Glemte han at gøre denne Tilføjelse, saa skulde de vel sørge for, at det kom til offentlig Kundskab, at Kongen og Rigsraadet havde haft fuld Føje til at dømme, som de havde gjort. Men de haabede, at han ikke vilde sætte dem i denne Nødvendighed.

Det er altid vanskeligt at gøre en Fejltagelse god igen, især naar Fejltagelsen bestaar i, at man er kommen til at sige sin Hjertens Mening. Ulfeld var i dette ubehagelige Tilfælde. Ingen kunde tvivle om, at hvad han havde sagt i Roskilde var et klart Udtryk for, hvad han virkelig følte: Uvilje og Forbitrelse mod den afdøde Konge og alle, der havde været med til at støde ham ud af Rigsraadet, og den inderligste Lyst til at give dem Tak for sidst, naar Lejlighed gaves. De fleste vilde vel under saadanne Forhold have holdt det for klogest nu at tie stille, i Haab om, at Tiden skulde bringe det hele i Glemme. Ulfeld foretrak at tale.

Da han havde sundet sig i nogen Tid ovenpaa Regeringsraadernes Svar, der ikke var til at misforstaa, begyndte han at gruble over, om det skete ikke lod sig gøre godt igen. Han tænkte saa længe derpaa, til han tilsidst skrev til Regeringsraaderne.

Brevet[1] var efter Omstændighederne ret snildt affattet. Han anvendte det gamle Fif at sondre mellem Angreb og Forsvar og sagde, at han aldrig havde tænkt paa at angribe eller klage over nogen, hverken sine fordums Dommere eller salig Kongen, hvis Død han maaske beklagede højere end nogen anden. Det havde derfor smertet ham dybt, at de havde opfattet hans Ord saaledes. Hans Mening var simpelthen den, at han nu var en gammel Mand, der ikke vidste, hvad Dag han blev kaldt bort. Det pinte ham, naar han tænkte paa Fremtiden, at hans Minde maaske skulde besudles efter hans Død, og hans Udstødelse af Rigsraadet forklares paa en Maade, der ikke stemmede med den virkelige Grund. Han havde derfor forfattet denne Bog — ikke for at retfærdiggøre sig, det være langtfra, endsige for at rejse Beskyldning mod nogen anden — men blot for at lade Sandheden ske Fyldest og sikre sig imod, at man efter hans Død beskyldte ham for mere, end han virkelig havde begaaet. Derfor havde han ogsaa anset det for sin Pligt først at forelægge dem Bogen, førend den udkom, saa at han kunde føle sig rolig med Hensyn til, at den hele Plan havde deres Bifald, og at der intet stod i den, som stred mod deres Opfattelse.

Det lød ret smukt. Men han havde med gamle Statsmænd at gøre. Ingen af dem bed paa Krogen. Han opnaaede kun at faa et kort Svar fra Regeringsraaderne, hvori de beklagede, at han ikke havde vidst at udtrykke sin Mening tydeligere, thi hverken de eller de andre tilstedeværende havde forstaaet, at dette var Hensigten med hans Optræden i Roskilde. Som hans Ord var faldne, indeholdt de Fornærmelser mod den afdøde Konge, dem og hele Rigsraadet. De kunde derfor ikke nu erklære sig særskilt derom, men maatte henstille Sagen til det samlede Rigsraads Afgørelse. „Hvilket vi Eder venligen ikke vil forholde“.

Det var det sidste Skud, der blev løsnet. Striden døde hen, og Ulfeld skulde vel vogte sig for at optage den paany. Resten af sit Liv tilbragte han i Stilhed. Hans Blik rettedes mere og mere mod den store Skilsmisse, der forestod ham, og Tanken om Døden bragte ham til at oversætte et Par gudelige Skrifter derom paa Dansk. Derimod opgav han ganske Haabet om at

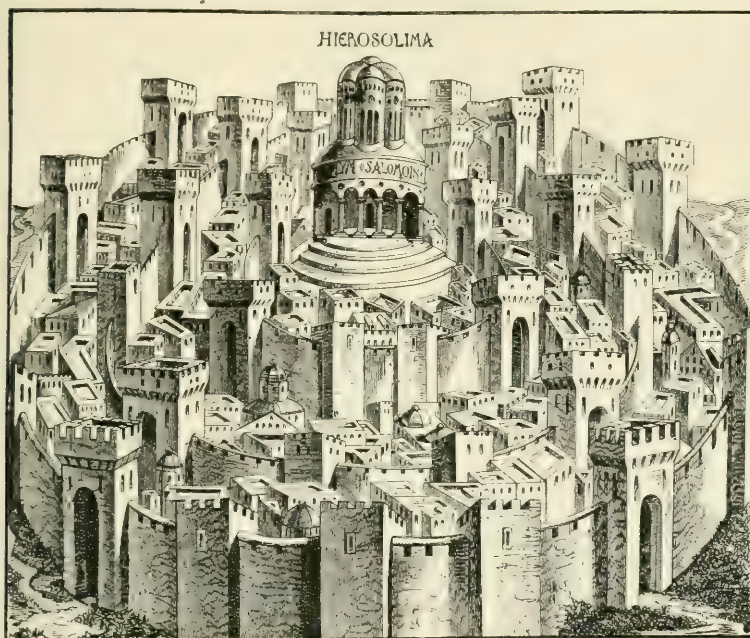

Fig. 74. Udsigt over Jerusalem.
(Efter Liber chronicarum mundi. Nürnberg 1493.)

naa til højere Magt og Værdighed. Han lod Rigsraadsplanerne flyve og fandt en ædlere Næring for sin Stolthed i Glæden over sine to dygtige Sønner, Jakob og Mogens Ulfeld.

Begge havde de i lang Tid været borte fra deres Fædreland. Mogens var just paa Togt i fremmed Tjeneste imod Tyrkerne, og Jakob stod i Begreb med at tiltræde sin Rejse fra Venedig til Jerusalem (Fig. 74) og Ægypten sammen med sin Ven, Christian Barnekov[1], paa den Tid, da Faderen forløb sig i Roskilde. Nu

vendte de tilbage og oplivede den gamles sidste Tid. Det vilde have været ham en Fryd, om han før sin Død (1593) kunde have set, hvorledes de begge hurtigt steg til de højeste Poster. Den ene blev Rigsadmiral, den anden Kansler, og — hvad der var det vanskeligste for en Ulfeld — de forblev i disse deres Stillinger til deres Død.

Saa utroligt det lyder, synes dog Rejsebeskrivelsen at have spøgt i den gamles Hoved lige til hans Død. Om han har handlet efter Samraad med sine Sønner eller, hvad der er det rimeligste, han ogsaa har fortiet det for disse, er nu umuligt at afgøre. Men vist er det, at han hemmeligt sendte den til en Bogtrykker i Leyden, for at denne skulde udgive den efter hans Død. Dèr laa den saa gemt og glemt, indtil den pludselig dukker op mange Aar efter (1608), da alle de paagældende var døde, og faa ret vidste, hvad den betød. Den havde haft en forunderlig Historie ligesom dens Herre. Fra Bogtrykkeren i Leyden var den vandret til en Apoteker, der vilde bruge den til Indpaknings-Papir, da en lærd Mand opdagede den, købte den og lod den udkomme i Frankfurt. Saa ukendt var Forfatteren, at der paa Titelbladet kom til at staa: „Den danske Adelsmand Jacobs Rejse i Rusland". Først senere opdagede man, at Forfatteren havde heddet Jakob Ulfeld, og hans fulde Navn blev da i anden Udgave sat paa Titelbladet.

Hvis Rejsebeskrivelsen, som den foreligger trykt, er den samme, som Ulfeld har overleveret Regeringsraaderne, og han altsaa ikke i Mellemtiden har afglattet nogle skarpe Kanter, maa man iøvrigt indrømme ham, at den var fri for al Stridsform. Men samtidigt forstaar man godt Regeringsraadernes Ønske om at faa Forholdet mellem det ham paalagte Hverv og den afsluttede Overenskomst klarere belyst. Dette Spørgsmaal behandles nemlig grumme let. Det bemærkes blot i Forbigaaende, at Russerne var ubehagelige at forhandle med, thi da alt var afgjort og Brevskaberne affattede, forlangte de dem pludseligt gjorte om, hvilket voldte en Del Ulejlighed i sidste Øjeblik.

— Forunderligt skifter Forholdene og spotter hver menneskelig Beregning. Ulfeld frygtede mest af alt for, at Efterslægten skulde

mistyde hans Udstødelse af Rigsraadet og tillægge ham en større Forseelse, end han virkelig havde begaaet ved at overskride sin Instruks. Derfor blev Beskrivelsen af hans Gesandtskabs-Rejse hans stadige Tanke. Han anede ikke, at et ubetænksomt Ord af ham i Roskilde skulde blive langt værre forvansket, og hans Navn — der ellers vilde være glemt som hans Gesandtskab — blive bevaret ved en Beskyldning, hvis Usandfærdighed først tre Hundrede Aar efter skulde komme for Lyset.

CHRISTIAN DEN FJERDES BESØG HOS TYGE BRAHE

1

Aaret 1592 begyndte trist. En ondartet Koppe-Farsot greb mere og mere om sig. Hvo, der kunde, forlod København, men Sygdommen fulgte med og bredte sig med de flygtende. Om virksom Lægehjælp var der ikke Tale. Danmark talte knap et Dusin studerede Læger, fordelte over de forskellige Landsdele, og de kendte intet afgørende Middel mod Sygdommen. For saa vidt var det altsaa ligegyldigt, at den meste Lægehjælp besørgedes af „Bartskærere“, der lige saa lidt vidste Raad. Sygdommen gik sin Gang, ingen kunde hindre den. Truede den med at standse, viste Bartskærerne den atter Vej ved at bringe Smitten videre.

Danmark var i hint Tidsrum altfor vant til at hjemsøges af smitsomme Sygdomme, til at denne Form derfor skulde vække usædvanlig Opsigt. Paa de hjemsøgte Steder var Stemningen naturligvis trykket. Klokkerne ringede oftere til Lig. Hr. Søren eller Hr. Anders tordnede stærkere om Søndagen mod alskens Ugudelighed, der aldrig havde taget slig Overhaand, som just i disse Tider. Og man passede skrappere paa visse gamle Koner, formodede Hekse, fra hvem dog vistnok det hele skrev sig. Men i de Landsdele, hvortil den ikke var naaet, tog man Sagen med en mærkværdig Ro. Naar Efterretningen endelig efter at have været 8—14 Dage under Vejs var naaet over til Jylland, vakte den ikke engang saa megen Opsigt som de andre medfølgende Nyheder om Barnet med de to Hoveder, den store Fisk, der var fanget i Danzig, eller den uhyre „Blodstyrtning“ i

Ungarn, hvor der var faldet 100,000 paa hver Side. Man var for vant til at høre pirrende Nyheder, til at en nøgtern Beretning om en slet og ret Sygdom kunde vække Uro. Og blev Beretningen overdreven, som den i Reglen hurtig blev, saa laa København altfor langt borte, til at der kunde være nogen Fare for Jylland.

Efterretningen om denne hele Farsot vilde derfor maaske knap være naaet ned til vore Dage, hvis ikke en enkelt Omstændighed havde faaet den til at gøre stærkt Indtryk paa Samtiden: Den udvalgte Konge, den 14-aarige Christian den Fjerde, blev angreben af Sygdommen.

Han havde den som næsten alle, til hvem den kom, i stærk Grad; ni Uger var han fængslet til Sygelejet[1]. Stor blev Bestyrtelsen og Frygten over hele Landet, da Efterretningen om hans Sygdom kom ud. Man var efterhaanden bleven vant til at betragte ham som noget fast og givet. Aaret 1597, da han efter Bestemmelsen skulde overtage Regeringen og gøre Ende paa den urolige Formyndertid, stod for den almindelige Bevidsthed som et sikkert Fremtidspunkt, hvorefter man anstillede sine Beregninger, og hvortil man knyttede de lyseste Forhaabninger. Men hvis nu dette Tidspunkt aldrig skulde indtræffe? Hvis han aldrig skulde blive Konge, men dø som Barn, dø nu, hvad vilde Følgerne blive? Det var lutter mørke Udsigter: Begynde forfra med en Formynderregering, med et Barn, som endda først skulde vælges til Tronfølger. Og hvo indestod for, at man blev enige om Valget. Der var jo to yngre Brødre at vælge imellem. Sæt Rigsraaderne var umættelige i deres Fordringer, og den yngste Prins bød højst for at blive valgt. En Borgerkrig vilde saa maaske blive Følgen. Og Danmarks Naboer, Sverige, Rusland, den tyske Kejser, for ikke at tale om den fjernere, men hensynsløse Philip den Anden, de vilde sikkert vide at drage Fordel af slige Forhold. Nej, af Christian den Fjerdes Liv afhang Danmarks Fremtid og Lykke, det havde man aldrig indset saa tydeligt som nu, da det stod paa Spil.

Hvor almindelig og dyb denne Følelse var, viste sig ikke blot i den Iver, hvormed man i København udspurgte enhver, der

kom fra Frederiksborg, hvor den syge laa, og i det store Antal Ryttere, der ventede ved Færgestederne rundt om i Landet, for at spørge nyt hos de rejsende og straks efter sprede sig rundt til de forskellige Herregaarde i Omegnen. Det viste sig tillige paa et andet vigtigere Punkt, i Forholdet mellem de magthavende. For første, men ogsaa sidste Gang under Formynderregeringen blev der Enighed mellem Enkedronning Sophia og Rigsraaderne lige fra Niels Kaas til Arild Hvitfeld. Een Følelse besjælede dem alle, den deltes selv af Henrik Ranzau og Raaderne i Holsten: Ønsket om, at den unge Konge atter maatte blive rask. Under slige Forhold glemmes Privat-Interesserne, i det mindste for en Tid. Enkedronningen bejlede ikke længere til Magten, men var blot Moder, Rigsraaderne undsaa sig ved at beregne de mulige Fordele ved Prinsens Død, de følte sig for en Stund ikke som Rigsraader, men slet og ret som danske. Og for første Gang i lange Tider saa man atter Dronning Sophia gaa uhindret om i Slottets Sale, være ene med Prinsen, vaage hos ham, sidde ved hans Leje, uden at Hans Mikkelsen fulgte med som en Skygge, eller Hak Ulfstand paa en høflig Maade bad hende gaa sin Vej.

Hvad Dronningen bad om, hvad Folket inderligt haabede, blev opfyldt. Prinsen kom sig atter. Med Foraaret vendte hans Sundhed tilbage; førend Bøgeskoven var bleven grøn, førend Hjortenes laadne Takker helt var komne frem, kunde han atter strejfe om i Dyrehaven ved Frederiksborg. Og snart sad han igen som en fangen Fugl ved Hans Mikkelsens Side og tydede sin Quinctilian eller Cicero om Pligterne. Med hans Helbredelse vendte alt tilbage i den gamle Gænge. Dronningen vistes atter høfligt bort, hun optog paany den afbrudte Kamp. Rigsraaderne lod ikke vente paa sig; Henrik Ranzau pustede til; og Niels Kaas begyndte forfra paa sit haabløse Arbejde at samle alle om Fædrelandets Sag.

Knap var imidlertid Kampen begyndt, førend der paany kom en fælles udvortes Fjende, som manede til Enighed. Det var en ny Folkesygdom, Pesten. Skøndt denne var en velbekendt Sommergæst, vakte dens Komme dog dette Aar et stærkt Røre,

da den optraadte tidligere og heftigere end sædvanlig. Hidbragt med et Skib fra Lifland, begyndte den allerede kort efter Paaske[1] og tog til med den mildere Aarstid, saa at den længe før Hundedagene havde naaet sin ellers sædvanlige Højde. Sindene var komne i Bevægelse ved den forudgaaende Koppe-Farsot. Hvad den Gang havde staaet paa Spil, var ikke glemt endnu, og med ængstelig Omhyggelighed søgte man nu at værne Prinsens Liv mod den nye Fjende. Der var kun eet virksomt Middel til at undgaa Sygdommen, det eneste afværgende Middel man kendte — at flygte for den. Saa saare derfor de mindste Spor deraf begyndte at vise sig i Prinsens Nærhed, brød hele Skaren op og drog til andre, sundere Egne. Christian den Fjerdes Liv i Aaret 1592 blev som en Følge deraf i høj Grad omflakkende: Fra Januar til Marts havde han været uafbrudt paa Frederiksborg; i Begyndelsen af April opholdt han sig i København; saa drog han atter til Frederiksborg, da Sygdommen tog Overhaand i Hovedstaden. Men den fulgte med til Frederiksborg og drev ham atter sidst i Maj tilbage til København. Opholdet her var imidlertid altfor farligt; midt i Juni sendtes han da til et Sted, hvor han aldrig havde boet før, nemlig Hørsholm, hvor han blev til ind i Juli. Saa brød Skaren op til Antvorskov, og her holdt man ud, trindt om belejret af Pesten, indtil Oktober Maaned, da Prinsen endelig atter kunde vende tilbage til Frederiksborg[2].

Hvor tiltalende end denne Omflakken i visse Maader kunde være for Christian den Fjerde, saa medførte den dog ogsaa betydelige Ulemper. Det Hof, der fulgte med ham, var grumme indskrænket. Hans Moder havde af politiske Grunde ment for en Tid at burde fortrække; hun forlagde sit Hovedkvarter til Haderslevhus og drog derfra videre syd paa til Udlandet. Hans yngre Broder Ulrik var sendt til Rostock for at studere dèr under Bedstefaderens Øjne. Medens deres Moder besøgte ham og forskrev store Rosiner, Svesker og Sukker til ham fra Helsingør, ja endogsaa „en smuk Brasiliekat, hvid under Ansigtet“, hvis Tolderen kunde skaffe en saadan[3], saa gik den udvalgte Prins hjemme og kedede sig saa smaat under Trykket af den

almindelige forkuede Stemning. Hans mindre Søstre var nok hos ham paa Frederiksborg i Foraarstiden, men de var altfor smaa til at lege med. Desuden fik de kun sjældnere Lov til at komme ned i Abildhaven, især ikke nu, da deres rigtige Hovmesterinde, Fru Margrethe Bilde, havde faaet Orlov til at drage til sin Søsterdatters Bryllup og siden pleje sin egen syge Datter, og de derfor i Mellemtiden var betroede til den alderstegne Fru Dorte Jørgen Rosenkrans' Opsyn[1]. De smaa Adelsbørn, som tidligere havde været hos Christian den Fjerde og udgjorde hans lille Hof, var nu hjemsendte. Han gik da saa temmelig alene. Snakke gammelt med Rigsraaderne kunde vel være en Adspredelse i Mangel af andet; men heller ikke dertil var der synderlig Lejlighed. De kunde ikke saaledes flakke om, men maatte blive ved Forretningerne i København, og hvo der ikke var bunden dèr, foretrak at rejse hjem til sit Len eller sin Gaard, især nu, da der var Pest i Byen, og Driften hjemme krævede Tilsyn. Prinsen var da nærmest henvist til sin allersnevreste Kreds, sin Hovmester, Regeringsraad Hak Ulfstand, og Tugtemesteren Hans Mikkelsen. Men af disse to var Hak Ulfstand (Fig. 75) i Reglen kun til Stede, naar det gjaldt om at drille Dronning Sophia. Ellers var han i Malmø, paa sin Gaard Hikkebjerg i Skaane hos sin nye

Fig. 75. Hr. Hak Holgersen Ulfstand til Hikkebjerg. 1535—94.
(Maleri paa Gaunø.)

Hustru, Fru Anne Parsbjerg (Fig. 76) — Enke efter Rigsraad Hans Skougaard — hvis tidligere Børneflok snart ventedes forøget med en lille Ulfstand; han var mangensteds, kun ikke hos Prinsen.

Denne maatte da søge sin sidste Tilflugt i sin Lærers, Hans Mikkelsens Selskab. Han var en høj, alvorlig, værdig Mand, der ypperligt forstod at sætte sig i Respekt og ledede Prinsens Undervisning med stor Dygtighed. Men Undervisning, især naar den udstrækkes til hele Dagen, forveksles i en vis Alder let med Tvang. Og det gik ikke Christian den Fjerde bedre end andre Børn; Gloser, latinsk Grammatik og Læren om Menneskets Pligter kunde stundom forekomme ham kedelige.

Fig. 76. Fru Anne Parsbjerg, Hr. Hak Holgersen Ulfstands Hustru. † 1592.
(Maleri paa Gaunø.)

Under disse Omstændigheder vil det forstaas, at det var et kærkomment Tilbud for Christian den Fjerde, da hans faderlige Ven, Niels Kaas, lovede at ville gøre ham Følgeskab fra København til Frederiksborg, da Pesten i April atter fordrev ham fra Hovedstaden. Følgeskabet skulde vel ikke gælde videre end selve Rejsen; Dagen efter maatte Kansleren igen være i Byen ved sine Forretninger. Men det var dog altid noget, en lille Afveksling, og saa længe han var til Stede, var Hans Mikkelsens Tryllemagt brudt, Lektierne maatte hvile. Hvorfor Niels Kaas har gjort dette Tilbud er vanskeligt at sige.

Maaske har han af Forsigtigheds Hensyn holdt det for raadeligst selv at ledsage den unge Konge paa Rejsen, selv at undersøge, om Frederiksborg var sikker. Maaske har ogsaa Synet af Prinsens Sorg over det korte Ophold i Byen bevæget ham til at bringe dette Offer. Nok er det, han sagde Kancelliet og dets Breve Farvel for en Dag eller to og fulgte sin unge Herre.

Vejen til Lyngby frembyder intet interessant, man taber ikke meget ved at tilbagelægge den hurtigt. Dette var imidlertid den Gang ingen let Sag. Rigtignok voldte de mange Led, som spærrede den, for at hindre andre end Kongen og hans Folk i at benytte den, intet Ophold for Christian den Fjerde og hans Kansler. Ledvogterne var paa Pletten og holdt Leddene paa vid Gab. Men Vejen selv var begyndt at forfalde. Endog efter Datidens Dom var den mange Steder „ond“. De fire Heste for Prinsens Vogn maatte da bruge alle deres Kræfter for at holde sig i Trav, og værre endnu faldt det for de to, som trak Hans Mikkelsens og det øvrige Følges Vogne. Alle disse Ulemper ændsedes dog næppe af de tvende Hovedpersoner; deres Samtale synes at have fængslet hele deres Opmærksomhed[1].

2

Niels Kaas havde for knap Tid til daglig Brug og var for meget Statsmand til ikke at benytte en Lejlighed som denne, hvor han kunde tale uforstyrret med Prinsen, til at behandle et Emne, der laa ham paa Sinde. Et Glimt af Øresund kunde give den tilstrækkelige Anledning til at lede Samtalen hen derpaa. Det var Tyge Brahe, han vilde anbefale til den vordende Konge.

I Virkeligheden trængte Tyge Brahe til al den Anbefaling, han kunde faa af formaaende Venner, thi hans Stilling var mislig nok. En Særling var han af Naturen. Paa een Gang knarvorn og vittig, myndig og uforsigtig havde han skaffet sig en Mængde Uvenner. Hans Lykke og hans Ry havde vel erhvervet ham en

Del af disse; men Resten havde han selv ved sin Hensynsløshed forskaffet sig. Kom det til Stykket, kunde han knap stole paa en eneste af sin Slægt og lige saa faa af hele sin Stand, paa et Par aldrende Rigsraader nær. Hans Venner var altsaa let tálte.

Lige saa usikkert stod det til med den „Lykke", han havde gjort. Vel havde han flere anselige Forleninger og havde modtaget mange Gaver af Frederik den Anden og siden af Rigsraadet. Men hvor usikkert var dog ikke hans Formue anbragt? Han havde anvendt saa godt som alt, hvad han ejede, paa Uranienborg. Instrumenterne var hans, Bygningerne hans, men Grunden var — Kongens. En eneste Kurre paa Traaden, og Kongen kunde tilintetgøre det hele Værk ved at tage Hveen fra ham. Hvad hjalp det, at Dronning Sophia, at hele Rigsraadet havde underskrevet en Forpligtelse til at anbefale Tyge Brahe og hans Børn efter ham til at beholde Hveen i Forlening? Den, det kom an paa, blev dog til syvende og sidst Kongen. Hvor let kunde ikke, naar Niels Kaas havde lukket sine Øjne, en højtstaaende Uven hviske den unge Konge ondt i Øret om Tyge Brahe. Anledninger var der nok af, han skaanede ingen, des værre heller ikke sig selv. Hvor ubesindigt var f. Eks. ikke hans Giftermaal? Han havde ved at ægte en Kvinde under sin Stand plettet sin Slægts og sit eget Navn. Hans Børn blev ikke Adelsmænd, ifølge Loven maatte de ikke engang arve ham, hvis han efterlod sig Jordegods. Det vilde nødvendigt føre til Strid om ikke før saa ved Død. Og hvor længe kunde man vel vente, Folk vilde vedblive at dømme saa mildt derom som nu, da man af Hensyn til ham selv og hans Slægt betragtede det hele Forhold som en blot løs Forbindelse?

Her var nok at støtte, nok at anbefale til en Konges skaansomme Omhu. Niels Kaas synes at have grebet Sagen an med erfaren Sikkerhed og Behændighed. Han talte næppe synderlig om alle disse Vanskeligheder ved Tyge Brahes Stilling, men lader til at være gaaet den modsatte Vej, have oprullet for Barnets Fantasi et Billede af Tyge Brahes Storhed, udmalet hans Fortjenester af Videnskaben, fortalt om, hvorledes han til det sidste havde været Frederik den Andens højt betroede Mand,

og først og fremmest hvilket storartet Værk, han havde skabt i Uranienborg.

Med spændt Opmærksomhed hørte Prinsen efter. Saaledes havde ingen før talt til ham om Tyge Brahe. Vel havde han stundom hørt sin Moder omtale ham med Agtelse, men andre havde saa tidt fraraadet ham at tro paa Moderens Meninger, der oftest var vildledte, at han ikke havde lagt videre Vægt derpaa. Naar ellers Lensmanden paa Hveen omtaltes, var det i Reglen med et Skuldertræk, en undskyldende, beklagende Bevægelse, der talte lydeligere end Ord. Selv kom han sjældent eller aldrig til Hoffet, og Christian den Fjerde havde ikke noget Indtryk af, at han savnedes.

Men nu, nu voksede han med eet under Kanslerens halvt henkastede Ord til noget stort og vidunderligt. Som en Konge tronede han paa Hveen, denne fortryllede Ø, hvor Naturkræfterne maatte lystre ham, og hvis Ry fløj Evropa over sammen med sin Herres. Alt hvad Christian den Fjerde dunkelt havde drømt om i de lange Matematik-Timer, eller naar han ridsede i Sandet, hvorledes han en Gang vilde indrette sit Slot, det stormede nu ind paa ham, det syntes ham forstaaet og virkeliggjort hos Troldmanden paa Hveen og i det uforlignelige Uranienborg.

Vistnok med en Blanding af Undseelse over ikke at have vidst dette før, og varm, henrykt Begejstring over det nysopdagede lyttede Prinsen til Kanslerens Ord. Det var en let Sag for Niels Kaas at fremlokke en Anmodning om med det første at maatte besøge Hveen. Og han lod sig overtale til at give Lov til dette Brud paa Reglerne, som ellers forbød den Slags Besøg samt Omgang med andre end Rigsraader. Da Kansleren tilsidst havde trøstet sin unge Ledsager med, at Frederiksborg dog altid laa nemmere end København for en Tur til Hveen, var der gydt nok Olje paa Ilden. Jordbunden var forberedt. Han kunde trygt overlade Fremtiden Resten.

3

Samtalen havde virket. Et Frø var nedlagt i Prinsens Sind, som alt begyndte at skyde. Kanslerens Afrejse bragte ikke Indtrykket til at blegne. Beslutningen var tagen, han vilde til Hveen. Hvis man ønsker et Spejlbillede af denne gærende Uro hos den unge Konge efter at komme afsted, hans Kamp med Omgivelserne for at tvinge sin Vilje igennem, saa er et saadant os delvist bevaret i hans latinske Stile fra den samme Tid, disse mærkelige, i sin Art enestaaende Kilder til hans egen og Datidens Historie[1] (Fig. 77).

Allerede Dagen efter Kanslerens Afrejse begyndte Angrebet. Han henvendte sig til en, som vel ikke navngives i Stilebogen, men som man næppe fejler ved at antage for hans Hovmester Hak Ulfstand, den, af hvem en slig Tilladelse nærmest maatte afhænge. Anmodningen maa have været meget varm, thi mod al Sandsynlighed lykkedes det virkelig Prinsen at erholde et Ja. Desværre er Beretningen lidt utydelig; det skyldes Christian den Fjerdes mindre gode Latin. Han siger selv, at han fik Lov til at gøre en Tur til Hveen „hora aut altera“. Men om herved skal forstaas: „paa en Timestid eller to“, eller: „engang ved Lejlighed“, er ikke ganske klart. Sandsynligheden er for det sidste. Hvis Hak Ulfstand har været imod Turen, som rimeligt er, har han vel ment, at slige utidige Ønsker burde behandles som Flyvegriller, der bedst overvindes ikke ved Modstand, som snarere ægger, men ved ubestemte Anvisninger paa en Fremtid, da det hele forhaabentlig vil være glemt.

Men Christian den Fjerde glemte det ikke. Et Par Dage efter genoptog han Kampen og søgte at benytte de vundne Fordele. For at forstaa Forholdene maa vi erindre, at den unge Konges daglige Øvelse i Latin paa denne Tid bestod i at forfatte et Brev, hvis Form naturligvis skulde svare til den gængse, men hvis Indhold afhang af hans eget Valg. Man tør selvfølgelig ikke slutte, at alle de i Stilebogen indførte Breve betegner virkelig afsendte Breve. Men paa den anden Side bærer saa mange af dem, især fra dette Tidsrum, saa tydelige Virkeligheds-Spor, at der er stærk

Friis, i Søndags vdi kirckin, saa ieg
vel, att du icke hörde prædikensli-
tig, och ieg tenckte att ieg vilde sige vor
tuckte mester det, om du gior det en
anden tijd, skall ieg vist sige hannem
det saa vell.

Kiere preceptor, maa y veede att
den fromme och velbyrdige mand
Christopher walkendrop, mijn
aller kiereste Konning herfaders
rentemester, sende mig i dag no-
gen Castanier, och beuiiste mig

pædagogus
pædagogo

mei cha
rissimi
Domini
patris

præstat

Frisi die solis in templo ego
vidi bene quod tu non audiuisses
contionem diligenter, et ego cogitaui
volui dicere nostro pædagogo
si facis hoc alterum tempo-
re, debeo certo dicere ei, bene vale

Mi præceptor, scias quod
probus vir et nobilis christophe-
rus valkendrop meus charissi-
mus domini patris quæstor
misit mihi hodie aliquot castane-
as et præstat mihi

Fig. 77. Dansk Stil oversat paa Latin. (To Sider af Christian IV's Stilebog.)
(Rigsarkivet.)

Sandsynlighed for deres Ægthed. Hvor rimeligt ogsaa, at Prinsen, naar han alligevel skulde afsende et Brev, skød Genvej og lod dette samtidig gælde for Dagens Stil! Herved opnaaede han tillige den Fordel at faa Fejlene rettede i den virkelige Skrivelse. Men selv om Stilebogens Breve aldrig har været afsendte, saa udgjorde de dog i hvert Fald en Tankeudveksling mellem Christian den Fjerde og Hans Mikkelsen. Der lod sig sige meget under den uskyldige Brevform. Og Prinsen vidste at benytte sig af denne Fordel.

Hvorom alting er, saa indførte Christian den Fjerde et Par Dage efter hin Samtale i sin Stilebog et Brev til den ovenomtalte unavngivne. Det lød i Oversættelse saaledes:

„Højtærede Ven! Nærværende Skrivelse har Du selv givet Anledning til, thi da vi sidst taltes ved, for et Par Dage siden, lovede Du mig bestemt, at jeg „en Gang ved Lejlighed“ skulde faa Lov til at gøre en Tur for min Fornøjelse til Øen Hveen. Da nu Luften er sund, Aarstiden behagelig og Vejret i det rolige Hjørne, og da jeg tilmed er paa dette Sted, hvorfra jeg let kan drage derhen og komme hurtigt tilbage, saa vilde jeg gerne spørge Dig ved dette Bud, om Du ikke synes, at det nu er et passende Øjeblik til denne Rejse. Hvis Du saa synes, vil jeg straks gøre mig i Stand til Rejsen og ufortøvet rette mig efter Din Bestemmelse, hvorom jeg beder mig underrettet med et Ord eller to. — Frederiksborg, den 24de April 1592.“

Det var sikkert ikke Meningen med hint ubestemte Løfte om „en Gang ved Lejlighed“, at det straks skulde indfries. Der maatte sættes en lille Stopper for Prinsens urimelige Indfald. Hans Andragende blev allernaadigst afslaaet.

Slaget var altsaa tabt, og intet Under, thi Modstanderne var mandsstærke. De havde Hans Mikkelsen i Ledtog med sig. Og skaanselsløst forfulgte de Sejren. Det er altid svært for et Barn at faa et Afslag som dette, men det synes en haard Fremgangsmaade af de foresatte at forlange det næste Skridt, som man nu krævede af Christian den Fjerde. Den følgende Dag, den 25de April, fik han opgivet hvad hans Brev denne Gang skulde indeholde, nemlig — et Afslag paa hans egen Anmodning. Det var

næppe en simpel Oversættelse af Hak Ulfstands danske Svar, som man forlangte. Stilens Indhold synes at tyde paa, at Misdæderen selv har maattet sammensætte Begrundelsen af sin egen Dom. Læseren kan selv danne sig sin Mening; Stilen lyder saaledes:

„Ved Dit Bud er jeg bleven underrettet om Dit Forslag, med det første at sætte over til Øen Hveen. Din Grund er navnlig den, at Du nu anser Tidspunktet for belejligt til denne Rejse, desuden anfører Du mange andre Grunde. Jeg maa ganske vist tilstaa med Dig, at Aarstiden er ret behagelig, og at Vejret lader til at ville holde sig; men Din Plan mishager mig dog paa Grund af den Fare, der er forbunden dermed. Thi April Maaned, som vi nu er i, plejer at have meget omskiftelig Vind, hvoraf ofte opstaar farlige Uvejr. Jeg maa derfor anmode Dig om at opsætte denne Rejse til en anden Tid. — Frederiksborg, den 25de April 1592.“

Hvis ikke Svaret har været lidt kejtet affattet fra Hak Ulfstands Side, men det virkelig er sat i Stil af Christian den Fjerde, synes det at vidne om, at han selv under saa ugunstige Vilkaar ikke har opgivet Kampen. Disse Udtryk: „Desuden anfører Du mange andre Grunde“ — hvor man uvilkaarlig kommer til at fortsætte, „som er meget vægtige og som jeg derfor ikke kan gendrive“, eller noget lignende — er ligesom et halvskjult Tegn paa fortsat Trods, en Udtalelse saa aaben, som Omstændighederne tillod, om at han endnu ikke havde strøget Flaget.

Hvis Hak Ulfstand og de andre hermed troede Sagen afgjort, tog de imidlertid mærkelig fejl. Vanskelighederne havde blot forøget Prinsens Lyst, Modstanden skærpede hans Evne til at vælge de rette Midler. Da alt andet svigtede, greb han til en Udvej, der vistnok kom Fjenden ligesaa uventet som ubelejlig, at skrive direkte til Kansler Niels Kaas. Den 27de April kunde han triumferende indføre i sin Stilebog (Fig. 78):

„Højærværdige Hr. Kansler! min med Rette elskte Ven! Jeg tvivler ikke om, at Du endnu har i frisk Minde vor Samtale fra vor sidste Sammenkomst, da Du fulgte mig hid fra København. Blandt andet ytrede jeg da min Længsel efter en Gang at gøre

Non dûbito Magnifice D. cancellarie merito mihi dilectissi
me amice: qûin adhûc in recenti memoria habeas
colloquîûm nostrûm in ûltimo congressû habito, cûm
me Hafnia hûc redûceres, inter cœtera indicavi me
desiderare aliqvando in Hûenam insûlam traiicere.
delectationis gratia, ût convenirem nobiliss. virûm
Ticonem Brahe, & coram intuerer quæ in eo loco
adeo egregie et artificiose ædificavit. Cûm aûtem sa
tis sûnc temporis senty hoc meûm propositûm tibi
placere præcipue qûod commode fieri possit ab hoc
loco, hoc anni tempore, eapropter avide peterem cog
noscere, ad qûem diem censeres convenientissimûm
hoc iter aggredi, et ipse comitareris qûod mihi longe
gratissimûm foret. Deo optimo max. te comendo Vale
Friderichsbûrgi 27 Aprilis Anno Dni 1592

Fig. 78. En Side af Christian IV's latinske Stilebog 1592, indeholdende et Brev til Niels Kaas. Linie 2 og 9 ses rettede Fejl.
(Rigsarkivet.)

en Lysttur til Øen Hveen for at komme sammen med den velbyrdige Mand, Tyge Brahe, og nærved betragte alle de herlige og kunstfærdige Bygninger, som han dèr har opført. Jeg mærkede den Gang noksom, at mit Forsæt vandt Dit Bifald, særligt fordi det med Lethed lod sig udføre fra dette Sted og paa denne Aarstid. Det ligger mig derfor meget paa Sinde at erfare, paa hvilken Dag Du mener, at denne Rejse bedst lader sig foretage, samt om Du ikke selv vil ledsage mig, hvad der vilde være mig allerkærest. — Jeg ønsker Dig af Hjertet i Guds Varetægt. Lev vel! Frederiksborg, den 27de April 1592."

Det var en Trumf, som hverken Hak Ulfstand eller Hans Mikkelsen kunde stikke. De kunde ikke hindre Christian den Fjerde i at sende sit Bud til Kansleren. Og hvad Svar der kunde ventes fra den Kant, var ikke tvivlsomt. Det fremgik jo tilstrækkeligt af Brevet, at det nok egentlig var Kansleren, som havde sat alt dette om Tyge Brahe og Hveen i Prinsen. Der var endnu den Mulighed tilbage: trods Kanslerens Tilladelse alligevel at forbyde Prinsen Turen. Men hertil manglede Hak Ulfstand Mod og Hans Mikkelsen Magt. Og naar alt kom til alt, var den hele Sag jo dog for ubetydelig til at gøre saa store Ophævelser over. Altsaa med Brevets Afsendelse var Sagens Udfald givet, og det har sikkert været Christian den Fjerde en Tilfredsstillelse ovenpaa den sidste ydmygende Stil nu at se Hans Mikkelsen nødt til at maatte pynte paa Latinen i Brevet til Niels Kaas.

Fangen skulde frigives. Men endnu befandt han sig i deres Magt. Hverken Hak Ulfstand eller Hans Mikkelsen var vistnok synderligt blidt stemte mod ham ovenpaa det Puds, han havde spillet dem. Hans Mikkelsen, der var mest om ham, havde rigest Lejlighed til at give denne Stemning Luft. Han valgte den Form, der ligger nærmest ved Haanden for en Lærer, og hvorved man kan undskylde sig med, at selve Straffen medfører et Gode for Lærlingen: han gav Prinsen mere end sædvanligt at bestille. Det lader til, at dette Middel har været oftere anvendt i disse Dage som Modgift mod Rejselysten, og Kuren er næppe bleven lemfældigere nu, da Faren var overhængende. Dette Middel havde tillige den store Fordel, at her var ingen ydre Indgriben

mulig. Om Prinsen i denne Anledning skulde søge Hjælp hos Niels Kaas, vilde han sikkert ikke finde Medhold.

Christian den Fjerde var imidlertid ikke raadvild. De sidste Dages Felttog havde anvist ham Vejen, og den næste Dag forelagde han Hans Mikkelsen en Stil, hvori han tog til Genmæle mod den nye Form for Forfølgelse. Stilen var som sædvanlig i Brevform og rettet til en Ven, der havde skrevet ham til. „Jeg vilde forlængst have besvaret Dit Brev", hedder det, „men lige siden jeg har modtaget det, har jeg faaet saa meget af forskellig Slags at tage vare, at der knap er blevet levnet mig Tid til at spise min Frokost og Middagsmad i Ro. Det gaar i den senere Tid hyppigt, næsten dagligt paa. Men saa snart jeg er bleven fri for den Ulempe, skal jeg gerne besvare Din Anmodning. Frederiksborg, den 28de April 1592." Stødet var igen ført let og sikkert. Hans Mikkelsen kunde ikke indvende noget mod Indholdet, det hele svarede maaske blot til tænkte Forhold. Men desuagtet kunde det dog muligt skaffe ham en Advarsel mod altfor stor Nidkærhed og virke fuldt saa godt som en Klage, naar Stilebogen blev forelagt Niels Kaas til Gennemsyn.

Kanslerens Svar lod ikke længe vente paa sig, senest den 29de April maa det være kommet til Frederiksborg. Det var som man kunde forudsige det, Prinsen fik Lov til Turen. Stor var Christian den Fjerdes Glæde, da han den næste Dag drog fra Frederiksborg, og Rejsen gik ned mod Sundet, hvor Skibet ventede ham for at føre ham over. Alle Genvordighederne var sikkert glemte, og han jublede ved Tanken om alt det vidunderlige, han skulde faa at se.

4

Men det var, som om en ond Stjerne hvilede over det hele Togt. Saa nær ved Maalet, skulde det endnu en Gang glippe. Næppe var man nemlig kommen ned til Kysten, førend der landede en Baad fra Hveen med Bud fra Tyge Brahe. Den betænksomme Niels Kaas havde i Tide underrettet ham om

Prinsens forestaaende Besøg, og Budet — en af hans Disciple — bragte nu den sørgelige Besked, at hvor kærkommen end den unge Konges Ankomst vilde være ham, saa ansaa han det dog for sin Pligt forud at meddele, at der havde vist sig nogle Tilfælde af Pest paa Øen. Dette var afgørende. Under slige Forhold turde ingen paatage sig det Ansvar at føre den høje Gæst derover. Som en svag Erstatning fik han Lov til at blive Natten over ved Kysten, men næste Dag vendte han atter, ovenpaa sin Skuffelse, tilbage til Frederiksborg[1].

Han var imidlertid ikke den, der længe opgav Modet. Allerede Dagen efter mandede han sig op, og vel for at vise Hans Mikkelsen, hvor lidt nær han tog sig det hele, gav han i sin Stilebog en Fremstilling af Sagen, holdt i en overlegen Tone og med elegante latinske Vendinger. „Jeg var allerede helt færdig til Rejsen, men saa hørte jeg, at der herskede farlige Sygdomme derovre, og vendte straks næste Dag her tilbage. Jeg holdt nemlig for, at det var bedre at opsætte Turen til en belejligere Stund, hvor den kunde foretages med større Fornøjelse og mindre Fare, og naar Havet tillige er roligt, som jeg haaber vil være Tilfældet i Juni Maaned . . . .“

Med dette truende Slutnings-Plaf var Sagen foreløbig til Ende. Ved et lykkeligt Tilfælde havde Hak Ulfstand og Hans Mikkelsen endt med at sejre, og, hvad der var ligesaa vigtigt, de havde tillige vundet Tid. Truslen om Juni Maaned kunde de tage med en vis Ro. Inden da kunde meget være anderledes. Blev Prinsens Beslutning end den samme, vilde rimeligvis hans Opholdssted dog være forandret.

Midt i Maj kaldtes Christian den Fjerde til København. Da han i Juni Maaned atter skulde forlade Hovedstaden, havde han haabet, at Frederiksborg paany maatte blive valgt til hans Opholdssted, det eneste Slot, hvorfra Turen til Hveen lod sig udføre. Af mange Grunde ønskede man nemlig ikke at lade ham bo paa det udsatte Kronborg. Men som Rejsen alt var bestemt til Frederiksborg, kom der Efterretning om, at Luften derude var fyldt med Smitstof, mange var blevne angrebne af Pesten, og en Del pludselige Dødsfald indtrufne. Det var altsaa ikke

noget Sted at sende Prinsen til[1]. Nu syntes der kun at kunne være Tale om, for saa vidt han overhovedet skulde blive paa Sjælland, at lade ham drage til Antvorskov eller det forfaldne Kalundborg Slot, begge to Punkter, hvorfra en Hveens-Tur forbød sig selv.

Men — var det muligt, Niels Kaas der havde en Finger med i Spillet? — med eet blev der gjort gældende paa højeste Steder, om man ikke denne ene Gang burde gøre en Undtagelse og lade Prinsen for en kort Tid bo ikke paa et Slot, men paa en simpel Herregaard. Det var heldigst, om han var i Nærheden af København. Søluft vilde sikkert være ham gavnlig. Hvad om man valgte den kongelige Gaard i Hørsholm til hans Opholdssted? Trods Bruddet paa Reglen blev Beslutningen tagen. Christian den Fjerde skulde være paa Hørsholm en Maanedstid til midt i Juli, thi saa var hans Nærværelse paa Antvorskov aldeles nødvendig, naar det holstenske Brudetog skulde her igennem Landet til Sverige, og saavel Christian den Fjerde som Dronning Sophia være til Stede, for kongeligt at modtage de Gottorpske Slægtninge.

Saa nær havde Christian den Fjerde ikke længe været ved sine Ønskers Maal. I Juni Maaned og paa Hørsholm, alt var som lagt til Rette. Og skulde han have glemt sin Beslutning, var et Syn ud over Søen nok til at minde ham derom. Her var gode Raad dyre for Modstanderne af Hveens-Turen. Til Gengæld udfoldede de en Snildhed, der gjorde deres Menneskekundskab Ære. Forrige Gang havde man valgt den Fremgangsmaade at overlæsse Prinsen med Arbejde; denne Gang gik man den modsatte Vej. Christian den Fjerde havde stedse været en stor Ynder af Ridning. Lige fra den Dag, da han som en syvaars Purk for første Gang havde været paa en Hest ovre paa Dronningborg, hvor Frederik den Anden just havde holdt Mønstring over sin Adel og til fælles Moro endt med at lade ogsaa ham forsøge sig[2], havde Ridning udgjort en af hans Hovedfornøjelser. Men efter Faderens Død blev den ham kun sjældent forundt. Hans Mikkelsen kunde ikke selv ride og vilde ikke tabe sin Lærling af Sigte. Hvad om hans Moder Dronning Sophia faldt paa at fore-

slaa at ride en Tur med ham og paa Vejen fyldte ham med Lærdomme, som Hans Mikkelsen bagefter kunde bruge Maaneder om at faa pillet ud igen! Følgen blev, at Hans Mikkelsen forbød ham denne Idræt. Og Forbudet blev overholdt, trods Bedstefaderens Forestillinger, Moderens Klager og Christian den Fjerdes Knurren. Men nu var Dronningen udenlands, Prinsen trængte til Bevægelse, og der var jo Mulighed for, at han ved pludselig at faa Lov til at tumle sig til Hest, skulde for en Stund gaa op i denne Tilbøjelighed og glemme Flyvegrillen med Hensyn til Hveen. Tilladelsen blev da given. Først øvede han sig paa Gaardspladsen, og siden red han daglig nok saa strunk sin Tur ud i Markerne ved Hørsholm[1].

Det slog godt an. Prinsen talte ikke et Ord om Hveen. Men han maatte holdes mere i Aande. Hak Ulfstand sendte en brunsvigsk Guldsmed, som just var kommen til Hovedstaden, ud til Hørsholm med alle sine Smykker. Det var noget, som kunde stikke et Barn i Øjnene. Christian den Fjerde fik Lov til at udvælge sig den Ting, som han syntes bedst om; saa kunde han bagefter skrive til Hak Ulfstand og bede ham afkøbe Guldsmeden den. Efter lang Søgen valgte han sig et prægtigt Hattebaand med tilhørende Ædelstens-Spænde, og skrev saa straks til Hovmesteren om at skynde sig at købe det, at ingen skulde komme ham i Forkøbet. Men Hak Ulfstand tog desværre fejl og skaffede kun Hattebaandet, ikke Spændet med. Der maatte da skrives paany, Prinsen var meget urolig for, om det vilde lykkes at faa det. Dagene gik, og det varede længe, førend det ønskede Klenodie endelig kom[2].

Saaledes spandt man Tiden ud. Juni Maaned var allerede forløben. Endnu intet om Hveen. Havde Christian den Fjerde glemt det, eller var han lun nok til først at nyde Erstatningerne, og siden fordre Sagen selv? Ingen veed det. Men en skøn Dag, da Opholdet paa Hørsholm alt lakkede mod Enden, meddelte han, at nu agtede han at aflægge Besøget hos Tyge Brahe.

Al Modstand var unyttig. Tilladelsen eller Befalingen var jo given fra Niels Kaas. Tyge Brahe var hjemme. Paa Forespørgsel om Sundheds-Tilstanden paa Øen svarede han med en

Indbydelse. Ingen Pest i Rungsted; ikke saa meget som en Smule Uvejr at bruge til Paaskud. Turen maatte gøres. Det eneste lille Lysglimt var, at Kansleren var saa ophængt med Forretninger, at han ikke kunde faa Tid til at ledsage Prinsen. Havde Niels Kaas skulde været med, kunde man haft Grund til at befrygte et længere Ophold, mindst en Nat eller to, for at Christian den Fjerde kunde være med at anstille Observationer. Nu havde man dog Magt til at spise Besøget af med det mindst mulige. Af de tilforordnede Ledsagere vilde ingen gøre Indvendinger. Admiralen Peder Munk var for ærlig til at ane Uraad; Jørgen Rosenkrans hang for meget i Formerne til ikke at finde, at en kort Visit var nok; og Hak Ulfstand skulde næppe forlænge Besøget.

5

Mandag Morgen den 3. Juli 1592 gik da Christian den Fjerde og hans tre Regeringsraader tilligemed en hel Del Hoffolk ombord ved Rungsted for at begive sig til Hveen. Det er dette Besøg, som, skøndt mærkeligt nok i og for sig, tillige har faaet en ufortjent Berømmelse i Folkemunde. Sagnet har nemlig udledt Christoffer Valkendorfs Fjendskab mod Tyge Brahe herfra og vidst at udmale, hvorledes Valkendorf sparkede til hans store, engelske Hund, saa at Tyge Brahe brugte Mund, hvad aldrig glemtes. Sagnet har Uret. Valkendorf var ikke engang med paa Turen[1]. Men desværre for Tyge Brahe, man behøvede ikke at begive sig til Hveen for at blive hans Uven.

Vejret var prægtigt, Havet kun kruset af en svag Sydvest, Himlen klar. Skibet gled let hen ad Bølgerne, og Christian den Fjerde kunde ret nyde Turen. Skøndt Eftertiden har villet vide bedre Besked, var han som Barn uvant med at sejle. Han havde ikke anden Øvelse end den, der fulgte af en Gang eller to om Aaret at passere Bælterne. Det var efter Datidens Begreber Forkundskaber nok; mangen Adelsmand, som meldte sig til Søtjenesten, havde ikke større og blev dog en flink Skibshøveds-

mand. Men det var ganske vist noget andet den Gang at passere Bælterne end nu. Og det maa erindres, at paa Orlogsskibe var Høvedsmanden og den søkyndige — Skipperen, som han kaldtes — to forskellige Personer. Først han, der nu sad her som Barn, skulde i sin Tid vise, at det var bedst, naar de forenedes i samme.

De havde Solen imod sig, saa selv om man kiggede under Sejlet, kunde man kun utydeligt skelne Uranienborg og Klinterne paa Hveen. Øjet søgte da naturligt hvad der laa nærmere, og Christian den Fjerde var sikkert lutter Agtpaagivenhed for alt, hvad der foregik paa Skibet. Ingen kunde give ham bedre Besked end Peder Munk, og det har vistnok været med en Blanding af Stolthed og Glæde, at Rigens-Admiral tilfredsstillede sin unge Herres Videbegærlighed. Begge var de i deres Element, og hvis ikke Jørgen Rosenkrans's forretningsmæssige Alvor og Hak Ulfstands Ærgrelse over Turen har hindret dem i at se, maa Synet af Tronarvingen have fyldt dem med glade Forhaabninger. Thi lovende saa han ud, som han sad der i den snævre Trøje med den lille Kappe løst over Skuldren og Pibekraven tæt om de friske, røde Kinder. Der var Liv i Øjet, barnlig Godhed parret med Kløgt i Udtrykket, og en vis moden Sikkerhed og Kraft over Ansigtets Træk, som over den hele Figur. Hans ungdommelige Ydre traadte endnu stærkere frem mellem de tre graahærdede Mænd, blandt hvilke han sad; det var som den unge, frembrydende Vaar mellem gamle, afbladede Stammer. Havde de kunnet løfte Fremtidens Slør, skulde de set, at han heller ikke vanslægtede: Han blev en større lovkyndig end Jørgen Rosenkrans, en bedre Ryttergeneral end Hak Ulfstand, en berømtere Admiral end Peder Munk. Skade, at han ikke som de fik en Herre over sig som Frederik den Anden.

Fra Uranienborg havde man for længst holdt Udkig med de sejlende, og Tyge Brahe var ved Landingsstedet, da Skibet nærmede sig. Med ærbødig Bøjning hjalp han sin unge Herre op af Baaden og ledsagede ham langs Møllebækken op mellem Klinterne (Fig. 79). De andre Herrer fik hjælpe sig selv. Christian den Fjerde var Hovedpersonen. Om Jørgen Rosenkrans viste

Fig. 79. Hveens Vestkyst ved Møllebækkens Udløb. I Baggrunden mod Nord Sct. Ibs Kirke.
(Efter litograferet Tegning af Hellesen i J. L. Heibergs Urania 1846.)

bevaagen Overlegenhed eller Hak Ulfstand var spansk, undgik maaske ganske Værtens Opmærksomhed. Endnu havde man kun set Sct. Ibs Kirke, hvis hvide Mure var synlige fra Søen, Papirmøllen ved Bækken havde man passeret, men videre Udsigt skjultes af Bakkerne, mellem hvilke man steg op langs Bækkens Slyngninger. Med eet blev Blikket frit. Der laa det,

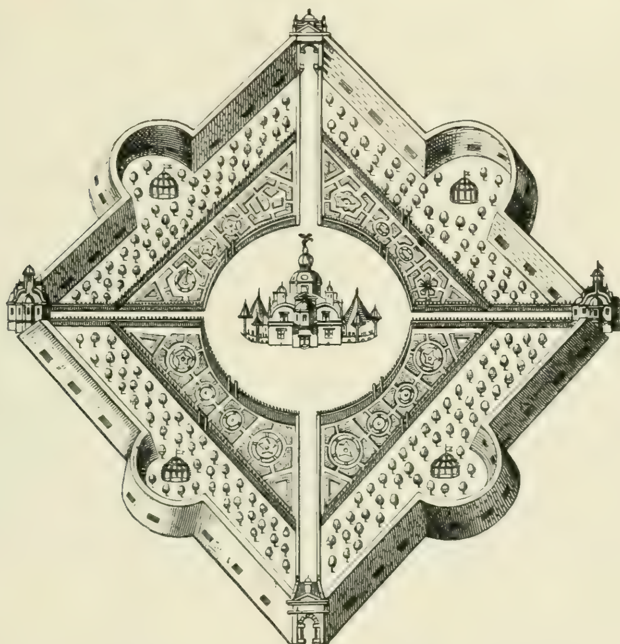

Fig. 80. Uranienborg med Have, Havemur, Portbygninger og Lysthuse.
(Efter Tegningen i Tyge Brahes „Astron. instaur. mechanica".)

det prægtige Uranienborg, lige foran En, mægtigt, frit, beherskende alle Omgivelser (Fig. 80). Indtrykket var storartet. Over den høje Havemur, der med sine forsvarlige Masser og udbuede Bastioner gav det hele Præg af en Fæstning, hævede Midterbygningen sig rødligt, kraftigt og let. Over den hvælvede sig atter den mægtige Kuppel, som foroven afsluttedes i en turbanlignende Figur, hvis Diadem, den lueforgyldte Pegasus, glimrende i Sollyset, syntes at ville stige højere endnu og svinge sig

op i selve den blaa Himmel. Rundt om løb Sandstens-Baand, Rækværker og Gallerier. I Ly af Hovedkuplen klyngede sig Altaner, Smaakupler og Spir i sær fantastisk Blanding, og om det solbelyste hele flød, sitrende for Øjet, den varme, dirrende Sommerluft.

Intet Under, om Christian den Fjerde uvilkaarligt er standset, greben af Synet. Og Tyge Brahe har sikkert ladet ham have Ro, den unge Konges Tavshed talte lydeligere til Mesterens Pris end mange Ord. Et saadant Syn vakte imidlertid kun forøget Lyst til at komme nærmere, og snart stod de ved den høje Mur, der som en vældig Firkant holdt Vagt om det hele. Porthundene i Vagthuset over Indgangen havde længe iagttaget dem og givet Hals, og medens Doggerne gøende sled i Lænkerne foroven, traadte Tyge Brahe og hans Ledsagere ind ad Porten, der dannede det vestlige Hjørne af Fæstningsfirkanten. En snorlige Vej førte hen til Hovedbygningen. Paa begge Sider skilte Stakittet Vejen fra Haven. Først passerede man Frugttræernes Bælte, lutter udsøgte, kraftige Eksemplarer, hvortil Kærnerne var forskrevne rundt om fra Evropa. Saa kom Blomsterhaven. Roser, Lavendler, Gyldenlak, Levkøjer og mange ukendte Vækster stod dèr plantede i regelrette, matematiske Figurer, og en næsten bedøvende Duft strømmede de ankommende i Møde. Thi alting trivedes mærkeligt her, skærmet mod Vind af de høje Mure og plejet af Tyge Brahes kyndige Haand.

Endelig naaede man den aabne Plads foran Hovedbygningen (Fig. 81). Endnu et langt Blik paa den vidunderlige Bygning, paa Porfyrtavlen ved Fodstykket, paa Obeliskerne paa Hjørnerne, de forunderlige tykke Taarne ved Siderne, som Havemuren før havde skjult, de mindre Udbygninger, der som talrige Dueslag kun hvilende paa en Søjle, men bredende sig foroven sluttede sig til det øvrige, et sidste Blik op til Pegasussen foroven for at maale Husets Højde, og man traadte ind i den svale Forhal.

Efter at Velkomst-Høflighederne var til Ende, der efter Datidens Skik foregik, saa snart man havde betraadt Husets Tærskel, og — hvis man iagttog fineste Hofskik — bestod i, at der

blev heldt Vand over den høje Gæst's Hænder i et Sølvbækken, hvorpaa Værten bød ham Velkommen med et Bæger Vin, begav Selskabet sig ind i de ventende Stuer. Tiden var kun knapt tilmaalt, thi ifølge Bestemmelsen skulde man være tilbage i Hørsholm igen tidlig paa Eftermiddagen. Skøndt Beretningerne tier, tør man derfor vistnok dristigt slutte, at Christian den Fjerde snart har ytret Ønsket om at blive ført omkring og vist

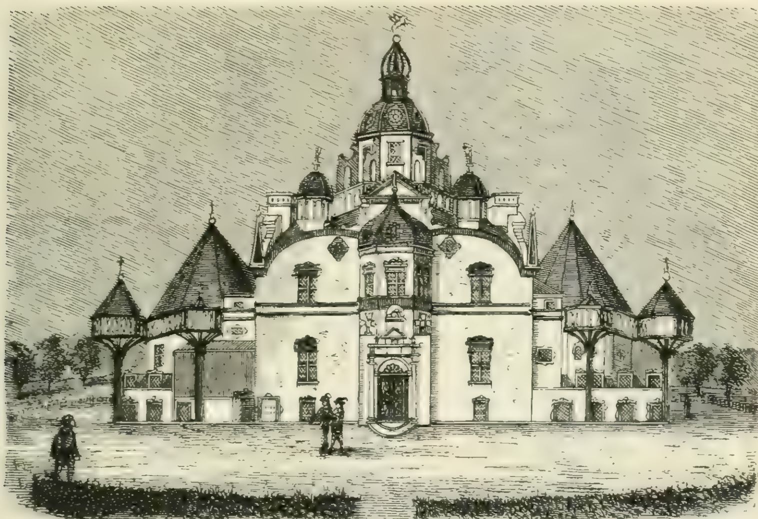

Fig. 81. Uranienborg, opført af Tyge Brahe 1576—80.

Mærkværdighederne, et Ønske, der var ligesaa naturligt som vel set paa Uranienborg.

Thi der var meget at se. Først det kunstige Springvand i Bygningens Midterhal, hvor Vandet ved et Trykværk ledtes hen fra Kælderen, og Hovedfiguren sattes i Bevægelse ved en hemmelig Mekanisme, saa at den drejede sig om, samtidigt med at den sprøjtede et Væld af Straaler op ad og ud til Siderne. Saa var der Laboratoriet i Kælderen med de 16 Ovne og Glaspusteriet tillige (Fig. 82). Der var alle de mange Værelser, Gæstekamre i Stuen og Stadsestuer foroven med deres mangefarvede Ruder og hemmelighedsfulde Belysning, med de sjældne

Malerier, Broncefigurer, Indskrifter paa Væggene og de skjulte Spilledaaser, som overalt var satte i Gang og fortryllede de indtrædende med uforklarlige Toner. Der var Kuppelstuen øverst oppe, hvor en Viser under Loftet viste Tiden paa Dagen, og en anden Vindens Retning, alt som den drejedes af den gyldne Pegasus foroven. Der var den dejlige Riddersal, „Sommerstuen“,

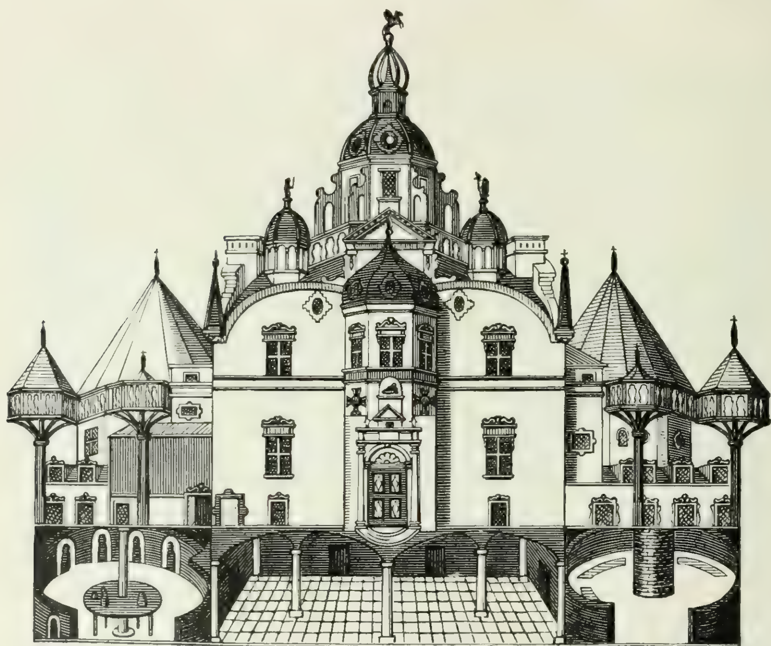

Fig. 82. Indblik i Kælderne under Uranienborg.
(Efter et Billed i Tyge Brahes: „Astron. instaur. mechanica“.)

som den kaldtes, hvor Løvværk og Blomsterlænker slyngede sig yppigt om Væg og Loft i det herligste Arbejde, og fra hvis Vinduer man nød den prægtige Udsigt til Sjællands Kyst over den Del af Sundet, som Skibene passerede. Der var alle Observatorierne foroven i „Dueslagenes“ spidse Tage, uden om hvilke Altaner og Gallerier vildsomt snoede sig. Der var endelig først og fremmest Uranienborgs allerhelligste, Biblioteks-Værelset i det runde, sydlige Taarn, hvor Naturmærkværdigheder, Fo-

lianter, Instrumenter, Globusser og Selvbevægere af alle Slags fyldte Vægge, Murfordybninger og Borde, og hver paa sin Vis bar Vidne om Ejerens Snille.

I denne Stue gjorde Toget en længere Standsning. Det var ikke saa meget den store, mandshøje Globus i Midten, som tiltrak sig Opmærksomheden, skjøndt den vel havde fortjent det, thi det var Tyge Brahes Hovedværk. Paa den angav han Fiksstjernernes indbyrdes Afstand, efterhaanden som han beregnede dem. Før Aarhundredet var omme, havde han naaet til at indgrave 1000 Fiksstjerner derpaa, Udbyttet af et Livs Arbejde. Men det, der nu fordunklede den, var en mindre, lueforgyldt Globus, som ganske fængslede Prinsen og med ham det øvrige Selskab. Den var saa sindrigt dannet, at den, bevæget ved en hemmelig Mekanisme, paa een Gang gengav Stjernehimlens daglige Omdrejning, Solens Løb og Maanens Omskiftelser lige fra Fuldmaane til Nymaane. Da Tyge Brahe bemærkede sin unge Herres Beundring for dette kunstige Værk, bad han opmærksomt Prinsen modtage den som Gave til Minde om sit Besøg paa Hveen. Med Glæde tog Christian den Fjerde (Fig. 83) derimod, og bad til Gengæld Tyge Brahe om ogsaa at modtage en Gave af ham, hvorpaa han hængte en kostelig Guldkæde af

Fig. 83. Christian IV som Barn.
(Tegning af Magnus Petersen efter Hans Kniepers Tapet i Nationalmuseet.)

samme Slags, som han selv plejede at bære og forsynet med hans Portræt, om Halsen paa sin overraskede Vært.

For at forstaa dette Optrin maa vi erindre, at en slig Kæde havde en anden Værdi end den, som dens Vægt, Udførelse og Omstændighederne ved dens Modtagelse gav den. Den svarede til vor Tids højeste Ridderordener og var, saaledes som den her blev givet af Kongens egen Haand, i samme Arbejde som hans egen, og ledsaget af hans Portræt — lutter Biomstændigheder, som man den Gang nøjagtig mærkede sig[1] — en af de højeste Udmærkelser, som overhovedet kunde blive en Undersaat til Del. Af de tilstedeværende bar, saa vidt vides, kun Jørgen Rosenkrans en lignende. Hverken Peder Munk eller Hak Ulfstand, der dog begge i Egenskab af Regeringsraader var naaede saa højt, som det overhovedet var muligt for en Undersaat, havde endnu erholdt den, endsige da nogen af de øvrige tilstedeværende Hoffolk. Det er derfor let forstaaeligt, at denne Udmærkelse i lige Grad glædede Tyge Brahe og vakte Selskabets Forbavselse, blandet med lønligt Mishag. Det var anden Gang, at Lensmanden paa Hveen saaledes var gaaet forud for andre. Da Frederik den Anden i sin Tid besøgte Hveen, var et lignende Optrin forefaldet. Nu lod det til, at han ogsaa skulde faa Sønnen i sit Garn, som han havde haft Faderen. Det gik her, som saa ofte ved slige Lejligheder, de, der glædede sig, var faa, de, der ærgrede sig, var mange.

Endnu en lille Omstændighed kan man ikke lade være at lægge Mærke til. Anledningen til Naadesbevisningen syntes halvt tilfældig og uventet, et kongeligt Indfald af den unge Herre, som ikke for intet vilde modtage en Gave af en Undersaat. Men det, at en slig Kæde straks var ved Haanden, at man her paa fremmed Sted paa et Vink kunde skaffe, hvad der ellers omhyggeligt gemtes i Hvælvingen paa Københavns Slot, det synes at røbe en hjælpsom Aand. Mon det ikke er Niels Kaas, der har gjort sit for Tyge Brahe ved at medgive de rejsende Kæden? At Værten paa en fin Maade burde betales for Opholdet, var let at gøre dem begribeligt, og netop Guldkæder anvendtes af og til til sligt Brug. Men en Kæde som denne, det

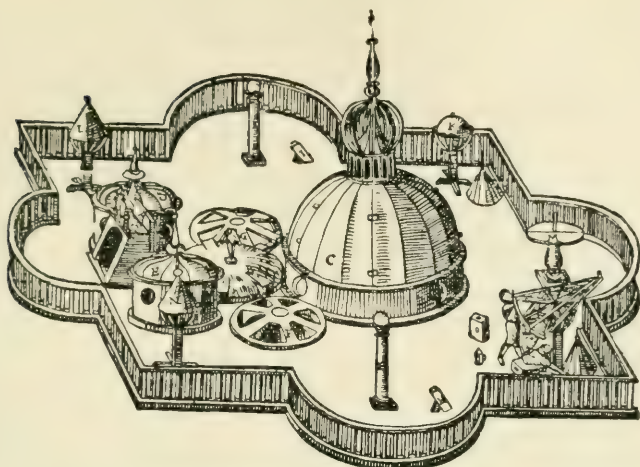

Fig. 84. Stjerneborg, set fra Vest.
(Tegning i Tyge Brahes Astron. instaur. mechanica.)

turde muligt være forekommet selv Jørgen Rosenkrans for meget.

Hvad der var sket, var imidlertid sket, og med sit nye Hæderstegn om Halsen førte Tyge Brahe sin kongelige Gæst videre. Der var meget at se endnu. Selv om man lod Papirmøllen, Bogtrykkeriet og de andre Mærkværdigheder fare, kunde ingen Gæst forlade Hveen, uden at have set Uranienborgs yngre Broder, det underjordiske Stjerneborg (Fig. 84 og 85). Toget vandrede da gennem Haven ud dertil. Som en uforstaaelig Bygning laa det derude paa Marken. Det lignede et Uranienborg, der endnu ikke var skudt helt op af Jorden, Murene var skjulte, kun Kuplerne og

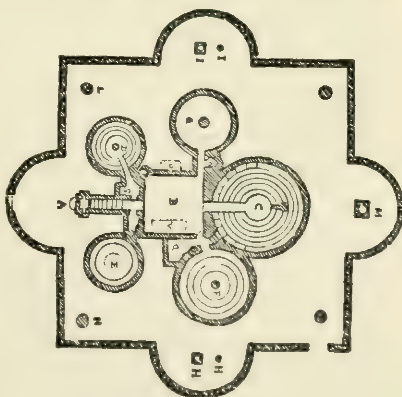

Fig. 85. Grundplan af Stjerneborg.
(Tegning i Tyge Brahes Astron. instaur. mechanica.)

Spirene ragede op. Men steg man ned ad den brede Stentrappe, fik man hurtigt Syn for, at Livet allerede rørte sig dernede: de samme storartede Instrumenter, som paa Uranienborg, blot af nyere Konstruktion, den samme brogede Blanding af Destilér-Redskaber, Sekstanter, Bøger, Malerier og Indskrifter. Om det saa var de opredte Senge, der indbød til Hvile, hvis Nattehimlen skulde skuffe Tyge Brahe og hans Lærlinge og med eet blive overtrukken, saa tydede de paa det samme, at her som hist herskede en rastløs Flid ved Dag og ved Nat.

6

Klokken var bleven mange, og ovenpaa disse Anstrængelser kunde man nok trænge til lidt Hvile og mere end blot aandelig Føde. Tyge Brahe var Mand for at tilfredsstille ogsaa disse Krav. Et prægtigt dækket Bord ventede i Sommerstuen paa de mødige Gæster, og Synet deraf har sikkert stemt selv Hak Ulfstand mildere. Hans Grundsætninger vilde have vaklet, om man havde foreslaaet ham i dette Øjeblik at afbryde det Besøg, som han før ikke kunde faa kort nok. Og med Føje; thi Tyge Brahe var — det viste hans Retter — en Kender af mere end blot de himmelske Ting. Det var ikke for intet, at han havde indført Vildt i Mængde paa Øen, saa at Forholdet nu var et andet, end da han kom dertil, da Harer, Brokfugle, Snepper og Vibeæg var det eneste, der kunde skaffes. Fiskedammenes Antal var under hans Bestyrelse vokset til 60, og de var alle i fortrinlig Orden. Uranienborgs Frugthave var berømt, det var just nu den bedste Jordbærtid, og Tyge Brahe vilde have været et daarligt Barn af sin Tidsalder, om han havde veget i Væddekampen om Tillavningen af Syltetøjer, Frugtmost og Likører. Naar nu hertil kom, at Hveens Nærhed ved Helsingør og Tyge Brahes stadige Forbindelse med Tolderen sikrede ham udsøgte Vine og dito Sydfrugter, saa er der ingen Grund til at tvivle om, at det eneste Maaltid, han fik Lejlighed til at byde sin kongelige Gæst, jo har været saavel Gæsten som Værten værdigt.

Hvo der den Dag kunde blot saa meget som staaet i en Krog af Sommerstuen og set det brogede Liv, hvortil den var Vidne! For første og sidste Gang var disse Mænd samlede paa dette Sted. Det syntes Indvielsen for Uranienborg til en smuk Række af kommende stolte Dage. At Stemningen hurtig blev høj, er sandsynligt. Prinsen var for ung og glad, Tyge Brahe for beleven og opmærksom en Vært, Vine og Retter for gode til ikke snart at øve Virkning. Var mon Tyge Brahes Hustru til Stede ved Bordet som Værtinde? Eller dulgte hun og Døtrene sig halvvejs blandt de opvartende, eller var de paa en Dag som denne endog helt skjulte? En var i hvert Fald næppe skjult, men ivrig Deltager i Gæsternes Underholdning, Tyge Brahes Nar „Jeppe", hans Ven og fortrolige. Var de mange Lærlinge med at bære Fade, eller stod de under Vinduerne nedenfor i Haven og lyttede til Ordene, Latteren, Bægerklangen, Støjen, der overdøvede Spilledaasernes Melodier og Prinsens Trompetere? Alt var vendt op og ned paa Uranienborg paa denne Dag. Kun een var uforandret den samme, den smilende Sommersol, hvis Straaler spillede paa vante Vis paa det tavlede Gulv og Sundets Bølger derude. Men det kneb vistnok den Dag at faa Tid til at indføre i den meteorologiske Dagbog: „Sydvest, herlig veder [Vejr] oc solskien mestenpart" [1].

At bryde op lige ovenpaa Maaltidet stred ligemeget mod almindelig Høflighed og Hensynet til det personlige Velbefindende. Der blev altsaa et Ophold mellem Bordet og Afrejsen. Man tager næppe Fejl, naar man henlægger til dette Tidspunkt den Samtale mellem Christian den Fjerde og Tyge Brahe, der blev Blomsten af Besøget. Hak Ulfstand og Peder Munk har vel samtidig moret sig enten over Narrens Vittigheder eller over Hak Ulfstands Skumlerier over Vært og Værtinde. Thi gabmundet var han, hvis man ellers skal tro Dronning Sophia. Hvilken Gruppe Jørgen Rosenkrans har sluttet sig til, om han har lagt en Dæmper paa de to andre Regeringsraaders Munterhed, eller han har overværet Prinsens Samtale med Værten, faar staa hen.

Tyge Brahe fik Lejlighed til i Ro at underholde sig med sin

kongelige Gæst. Blandt de Fag, hvori Christian den Fjerde nød Undervisning, havde han altid særligt interesseret sig for Krigsbygningskunst, Søfartslære, Skibsbygning og Vandbygningskunst; han var hjemme deri ud over sin Alder. De samme Videnskaber laa indenfor Tyge Brahes Omraade, som strakte sig langt videre end til den blotte Stjernekundskab og omfattede anvendt Matematik under alle Former. Hvad Under da, om deres Samtale hurtigt kom ind paa disse Emner, og at den holdtes vedlige ved mere end blot Barnets Lyst til at vise sig og den ældres Høflighed eller Griben af Lejligheden til at prøve den unges Kundskaber. Der var en skjult indre Forstaaelse mellem begge, een fælles Drift besjælede dem. Heller intet Under, om de syntes godt om hinanden; de taltes jo ved, ikke som Prins og Lensmand, eller Gæst og Vært, men som to ligestemte Sjæle, hvis Aldersforskel svandt, saa den unge blev gammel, og den gamle blev ung i den fælles Begejstring.

Virkningen af Samtalen var, at de fyldtes af gensidig Beundring. Det aandelige Udbytte var altsaa tilfredsstillende. Men ogsaa det haandgribelige blev betydeligt for Tyge Brahe. Under Samtalen ytrede nemlig Christian den Fjerde — sikkert efter forudgaaende Aftale med Niels Kaas — at det vilde glæde ham, om Tyge Brahe vilde lade sine Kundskaber blive frugtbringende paa en ny Maade: ved at modtage unge Mennesker til Oplæring i teoretisk Sømandskunst og overhovedet den Del af Matematiken, der havde Anvendelse paa Søvæsenet. Herfor tilsagde han ham 1640 Kroner (400 gamle Daler) aarlig, og desuden 500 Kroner om Aaret til Underhold for hver Lærling[1]. Hvor kærkomment dette Tilbud var, vil forstaas, naar det erindres, at Tyge Brahe netop Maaneden forud havde mistet en tilsvarende Indtægt, som han indtil da havde nydt af Øresunds-Tolden. Ganske vist havde han faaet en Forlening i Stedet, men et Spørgsmaal, om han ikke havde haabet at beholde begge Indtægter[2]. Dette Haab blev i hvert Fald nu opfyldt. Det forøgede Arbejde havde ikke stort at sige for Tyge Brahe, hvem Undervisning ikke faldt besværlig, og som desuden havde et godt Greb paa at tage Brug af sine Lærlinge til begge Parters Nytte. Pengene til Underhold var

rigeligt anslaaede, Plads var der nok af, efter at Stjerneborg var anlagt og 8 nye Smaaværelser indrettede under Kuppelstuen paa Uranienborg. Fra hvilken Side saa Sagen blev betragtet, var Tilbudet behageligt, lige ærefuldt og fordelagtigt.

Under Prinsens og Tyge Brahes Samtale var Tiden løben. Der maatte tænkes paa Opbrud, om man skulde være tilbage Klokken henad tre i Hørsholm. Om dette Punkt var der næppe nogen Meningsforskel blandt Ledsagerne, og Christian den Fjerde var for vant til at lystre, til at han skulde driste sig til nogen Indsigelse, selv om Opholdet forekom ham for kort.

At det forekom ham saa, har han vistnok meddelt paa den eneste Maade, der stod til hans Raadighed. I sin Stilebog har han nemlig den følgende Dag givet en Beretning om Turen og ender sin Fremstilling ligesom med et kort, forbitret Ryk: „Jeg vendte tilbage til Hørsholm længe før Nadver". Hvor irriteret denne Slutning kommer, kan bedst ses af, at en senere Udgiver af Stilebogen[1] har følt sig stødt ved Udtrykket og ment, at der maatte være udfaldet et „ikke". Muligt at Udtrykket også i sin Tid har stødt Hans Mikkelsen. I saa Fald har det dog vist kun opfyldt sin Hensigt.

7

Den korte Tur var til Ende, næste Dag begyndte atter Prinsens vante Sysler. Men Udbyttet af Besøget var for Christian den Fjerdes Vedkommende altfor rigt, de modtagne Indtryk for dybe, til at de atter kunde udvidskes. Inderst i hans Sjæl slumrede fra Barn af en Tilbøjelighed til at skabe noget stort, give Form og Udtryk til noget sindrigt, mærkeligt, paa een Gang smukt og nyttigt. Denne Tilbøjelighed var bleven mægtigt vakt og næret ved dette Besøg. Tyge Brahes Betydning som Astronom kunde han ikke tilfulde værdsætte, men desbedre forstod han sig paa det Værk, der var frembragt i Uranienborg, det bygningsmæssige hele, den mærkværdige Have, de snildt anvendte Naturkræfter, hele denne Koloni af kemiske Laboratorier, Glaspuste-

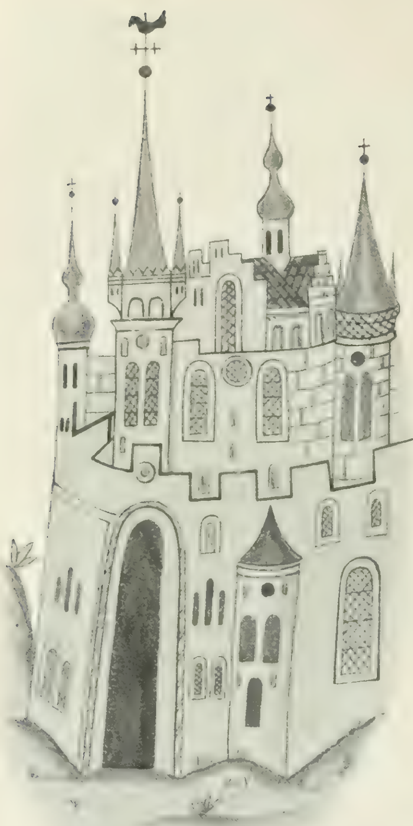

Fig. 86. Et Fantasi-Slot i det 16de Aarhundredes Smag, beliggende i Samaria. Kalkmaleri, efter Aar 1564, i Hørve Kirke paa Sjælland. (Efter Akvarel af J. Kornerup 1885 i Nationalmuseet.)

rier, Papirmøller, Bogtrykkerier o. s. v. Alt dette havde fyldt ham med Beundring. For første Gang havde han set et samlet, ligeartet Udtryk for det, som han selv havde drømt om en Gang i Tiden at ville udrette. Uranienborg stod for ham som hans virkeliggjorte Tanke, Tyge Brahe var utvivlsomt Tidens største Mester.

I Christian den Fjerdes Alder og med hans Natur omdannes Indtryk hurtigt til Forsæt. Der er næppe gaaet mange Dage, førend han har fattet sin Beslutning. Han vilde frembringe noget endnu mere storartet end Uranienborg. Hvorledes det skulde være, var ham endnu ikke klart (Fig. 86). Men ingen skulde nogensinde have set noget saa dejligt, saa snildt, saa udtænkt. Alt hvad der var fra hans Faders Tid, Uranienborg, Frederiksborg og hvad alle disse Slotte hed, skulde træde i Skygge, de skulde vige, glemmes og synke ned for det storartede nye, som han skulde skabe. Beslutningen stod der, men Billederne var uklare. Som store, lysende Skyer svævede de forbi hans Tanke, blændende, med ubestemte Omrids. Hvad var det heller andet end Drømme, Barnedrømme som saa meget

andet. — Stundom varsler dog Barnets Drømme om den voksnes Daad.

Ogsaa paa Tyge Brahe havde dette Besøg gjort et stærkt Indtryk, stærkere maaske end han vilde være ved. Forgæves afførte han sig atter sin Højtidsdragt, gemte Guldkæden og syntes igen den gamle. I hans Indre var der Højtid endnu; hans vante, satte Værdighed var kun et skjulende Dække. Thi hvad havde ikke dette Besøg skaffet ham? Han havde haabet at træffe en ung Konge, der ikke vilde være ham og hans Værk ugunstig, haabet et blot nogenlunde beroligende Svar paa det Spørgsmaal, som nu i aarevis havde pint ham, om hans og Uranienborgs Fremtid. Og hans dristigste Forhaabninger var blevne overtrufne. Denne unge Konge var ikke et blot ungt Skud, der endnu kunde bøjes, en Yngling, der muligt kunde bevæges til at frede om Uranienborg. Nej, han var fuldmoden og han havde forstaaet og skattet Tyge Brahes Værk som ingen anden. Frederik den Anden havde været en mild Herre. Halvt instinktmæssigt havde han støttet Tyge Brahe. Men her var mere end Frederik den Anden.

Hvilken Fremtid maatte ikke den astronomiske Videnskab gaa i Møde under en Konge, der som Christian den Fjerde selv havde videnskabelig Sans, Øje og Hjertelag for, hvad der krævedes. Uranienborg vilde blomstre op herligere end tilforn. Dets Storhed var ikke længere knyttet til Tyge Brahes korte Levetid. Naar han en Gang ikke var mere, skulde hans Børn tage hans Gerning i Arv, den skulde trives for dem som for ham, fredet af den unge Konge. Paa disse Steder skulde de Slægt efter Slægt dyrke Astronomiens hellige Kunst. Saa havde han dog haft Ret, da han med profetisk Dristighed lod afbilde paa Stjerneborg blandt Portrætterne af berømte Astronomer en af sin egen Slægt, der kun ønskede eet: at blive sin store Stamfader værdig[1].

Mennesket spaar, men Gud raader. Tyge Brahe formaaede ligesaa lidt at udgrunde Fremtiden af de jordiske Begivenheder som af de himmelske. Han anede ikke, da han hin Aften som sædvanligt steg op paa Uranienborgs Tinde og beruset over, hvad Dagen havde bragt, fuld af Haab, fuld af Mod, lod Blikket glide over det dæmrende Landskab, at dette var hans sidste

lykkelige Stund. Han anede ikke, at den unge Konge, hvis Besøg i Dag havde varslet saa godt, skulde begynde sin Regering med at knuse det Værk, han i Dag havde beundret, i ungdommeligt Overmod vrage alt, hvad her var frembragt, rydde det, i forfængelig Tro paa det, han selv kunde bringe. Han anede ikke, at før Aarhundredets Stjerne var blegnet, skulde disse Mure være sunkne, Havens Bede en Tilflugt for Tidsler og Nelder, hans Slægt splittet, og han selv en forarmet, landflygtig døende.

Han anede det ikke; og dette var hans største, hans sidste Lykke.

Og Sommernatten laa lun og stille over Hveen, over Sjællands Kyst og Sundets sagte skvulpende Bølger. Taagerne lejrede sig om Skovene ved Hørsholm, hvor nu den unge Konge sov sødeligt. Dagskæret bevægede sig langsomt i Synsranden mod Nordost, op forbi Kronborg. Stjernerne blinkede stille, smilede ned til Drømmeren paa Hveen, som de smiler endnu til os, nu da hin Slægt, som den Gang færdedes, forlængst er Støv, og intet uden Navnet tilbage af Uranienborg.

DOMMEN OVER CHRISTOFFER ROSENKRANS

DET synes at være en Regel, som Historien bekræfter, at en Familie kan tilkøbe sig en fortsat Blomstring ud over den almindelige, knapt tilmaalte Tidsfrist, mod at et enkelt af dens Medlemmer ganske mislykkes. I dette forvildede Skud, der er som viet til Forbandelsen, samler sig da al den Fordærvelse, der fordelt paa Familjen vilde have haft dennes Tilbagegang til Følge. Rosenkransernes Slægt, som i flere Aarhundreder har skænket Danmark saa mange udmærkede Mænd, har gentagne Gange betalt et saadant Sonoffer for sin Blomstring. Det er med Føje, at disse ulykkelige ikke omtales mere end højst nødvendigt; de skyede Lyset, medens de var i Live, lad da Glemselens Mørke dække dem efter Døden.

Naar der ikke desmindre gøres en Undtagelse med en enkelt af dem, Christoffer Rosenkrans, som har opnaaet en ufortjent Navnkundighed, saa er Skylden hertil at søge ikke hos ham, men hos den, til hvem hans Navn er knyttet. Det er Christian den Fjerdes Optræden i Sagen mod ham, hans Omhu for den forurettede Enke, hans Snildhed ved Undersøgelsen af Gældsbrevets Vandmærke, hans hele rolige, sikre, omsigtsfulde Maade at behandle Sagen paa, der har gjort denne Dom til en af de mærkeligste i hans Regeringstid, og denne hans Optræden til en af dem, hvori Efterslægten har ønsket at mindes den hedengangne Konge. Som bekendt findes Domfældelsen fremstillet i et stort Vægmaleri i Christian den Fjerdes Kapel i Roskilde Domkirke (Fig. 87 og 88).

Da saaledes Dommen over Christoffer Rosenkrans har en

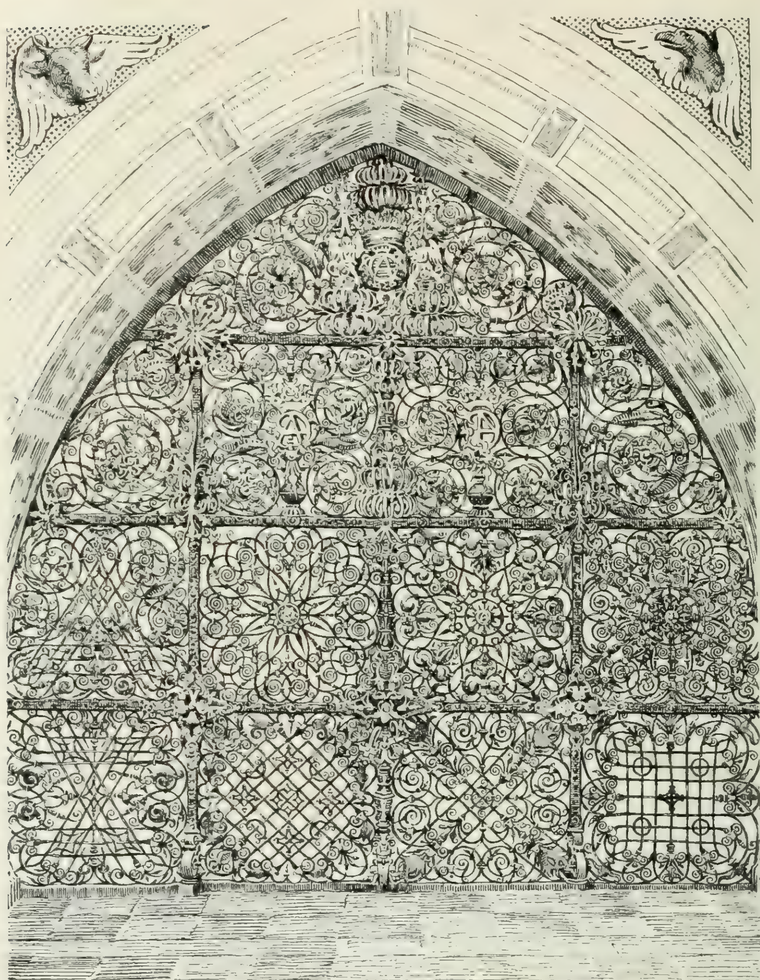

Fig. 87. Indgangen til Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke.
(Tegning af Alfred Larsen.)

Betydning, der overgaar den, som Parterne eller det omtvistedes Værd ellers kunde berettige den til, vil det maaske ikke være uden Interesse kortelig at undersøge, hvorfra vi har Beretningen om den, og hvad og hvor meget der er berettet os.

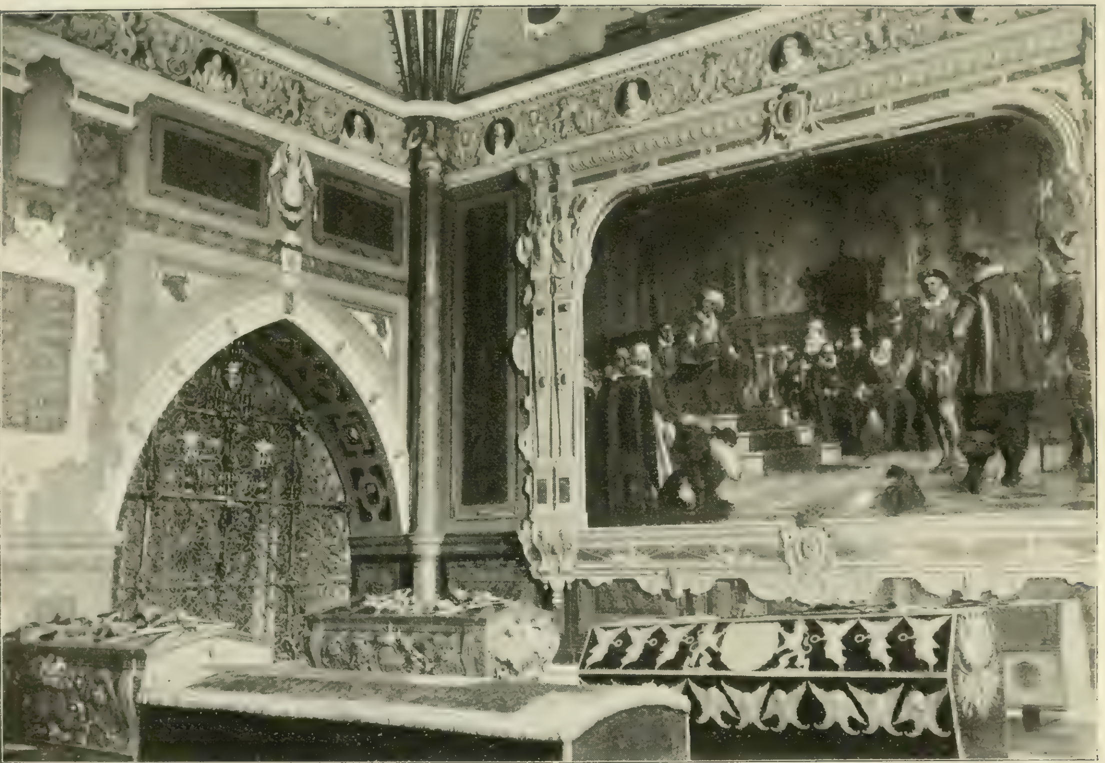

Fig. 88. Christian IV's Gravkapel i Roskilde Domkirke med Maleri af Dommen over Christoffer Rosenkrans.
(Fotografi af Kr. Hude.)

Kilderne deler sig naturligt i to Grupper, de trykte og de utrykte. Lad os betragte dem hver for sig.

Blandt de trykte Kilder indtager Niels Slanges Beretning[1], baade hvad Alder og hvad Udførlighed angaar, en fremragende Plads. Vel er Ludvig Holbergs[2] Fremstilling trykt nogle faa Aar før, men den afviger i intet Punkt fra Slanges og indskrænker sig blot til en kort Omtale i Forbigaaende, medens Slange derimod anvender ikke mindre end $2^1/_2$ Folioside til sin udtømmende Beretning. Med Rette er da Slange bleven anset for en Hovedkilde. Lad os kortelig opfriske Grundtrækkene i hans Fremstilling.

I Aaret 1610, fortæller han, forefaldt en mærkelig Sag for Herredagen i København. Christoffer Rosenkrans havde faaet, som det i Datidens Lovsprog hed, „Rigens Dom og Forfølgning“ over afgangne Christen Juels Enke, Fru Karen Strangesdatter og hendes Gaard Dunslund i Jylland for to Fordringer paa tilsammen 5000 Rdlr. Hun beedigede, at Gældsbrevene var falske, og at hverken hendes afdøde Mand eller hun havde faaet en Skilling eller Skillings-Værd derfor af Christoffer Rosenkrans. Men samtidig kunde hun ikke nægte, at Underskrifterne ganske lignede hendes og hendes Mands, skøndt hun var sig bevidst aldrig at have sat sit Navn derunder.

I sin Nød ilede Enken til Kongen, der just var i Skanderborg, og anraabte ham om Hjælp mod hendes Forfølger, der nu ifølge Dom vilde tage Gaard og Gods fra hende. Christian IV svarede undvigende, at da der forelaa Gældsbreve, som ikke kunde bevises at være uægte, stod det ikke i hans Magt at hjælpe hende. Men hun udbrød: „Gud har givet Kongen Magt til at hjælpe, han skal og give Eders Maj. Visdom til at udfinde, at Brevene er falske“. Disse Ord rørte Kongen, han forbød da, at Sagen maatte forfølges videre før efter given Tilladelse, og lod Christoffer Rosenkrans kalde for sig med Gældsbrevene. Men denne svarede saa klart og sikkert, at han ikke stod til at fange i Ord

Som Kongen nu holdt det ene Brev imod Lyset for paany at undersøge Underskriften og Seglene, faldt hans Øje tilfældigt

paa Papirets Vandmærke, og han saa da sin egen Papirmagers Navn og Stempel. Her var Beviset; thi Kongen havde selv ladet Papirmøllen bygge paa Frederiksborg Gods i Sjælland, og Gældsbrevet var dateret to Aar, førend det første Papir var blevet lavet paa Møllen. Uden at lade sig mærke med noget lod han Christoffer Rosenkrans rejse og bad blot om foreløbig at maatte beholde Brevene hos sig.

Derpaa sendte Christian den Fjerde straks Bud efter Papirmageren, der var en Hollænder, og spurgte ham, om han havde lavet noget Papir, førend han kom i Kongens Tjeneste. Da Mesteren benægtede dette, viste Christian IV ham Brevet og spurgte ham, om han vedkendte sig det. Mesteren kendte det straks og sagde, at det var det første Vinterpapir, han havde lavet paa Møllen, og derfor havde han sat „et sært Tegn udi Mærket paa Papiret, som var en stor Krone, hvorunder han havde sat det Himmeltegn af Vandmanden, fordi det var gjort udi Januarii Maaned". Kongen lod Mesteren give denne Erklæring skriftlig fra sig for det mulige Tilfælde, at Mesteren skulde dø, før Sagen kom for, og lod ham derpaa fare.

Endnu tøvede Kongen dog med at anvende dette Bevis mod Christoffer Rosenkrans, men lod ham først kalde til sig til Skanderborg og opfordrede ham i Kanslerens og flere Adelsmænds Nærværelse til at lade Sagen falde. Men Christoffer Rosenkrans svarede trodsigt, at han vilde forfølge Sagen til det yderste, saa at enhver skulde faa at se, at han havde Ret. Endnu tav Kongen. Men kort efter rygtedes det, at Christoffer Rosenkrans, hvor han kom hen, pukkede paa sin Ret og lod ubesindige Ord falde mod Kongen og hans Myndighed. Da befol Christian den Fjerde, at Rosenkrans skulde gribes og sættes i Fængsel paa Skanderborg, og hans Bo derhos registreres og forsegles. I hans Bo fandtes adskillige falske Breve med privates Navne og Segl under, ja endog et opdigtet Kongebrev med paaklinet urigtigt Segl.

Da Kongen hørte dette, antog han sig med Iver Karen Strangesdatters Sag, lod en af sine Sekretærer indstævne Christoffer Rosenkrans for Herredagen og ham selv føre i Bolt og Jærn til Blaataarn. Den 17. Marts 1610 dømtes han til som æreløs og

Falskner at straffes paa sin Hals. Allerede i Skanderborg havde han angivet en Herredsskriver, der tidligere havde tjent ham, som den, der havde skrevet de falske Breve. Herredsskriveren blev da hængt i Jylland. Christoffer Rosenkrans selv blev efter Kongens udtrykkelige Befaling ført for Retten med sit Adelsmærke: Guldkæde om Halsen og Kaarde ved Siden. Da Dommen var afsagt, rev Drabanterne Kæden og Kaarden af ham, førte ham baglæns ud af Retten og stødte ham ud af Døren. To Dage efter halshuggedes han paa Slotspladsen. „Saaledes", siger Slange, „kan der findes en kroget Gren paa et godt Træ."

Dette er Slanges udførlige Beretning, der intet lader tilbage at ønske i Retning af Omstændelighed og Tydelighed. Det er derfor naturligt, at alle senere Fremstillere væsentlig har holdt sig til den som Hovedkilde. Naar en enkelt, som f. Eks. Tycho Hofman[1], forlader Slange, saa er det kun for at rette Enkens Navn til det urigtige: Anna Lunge, eller for at tilføje saadanne Overdrivelser som, at Christoffer Rosenkrans først anlagde Processen mod Enken over 20 Aar efter Mandens Død, hvorved jo Afgørelsen af Underskriftens Ægthed blev langt vanskeligere.

Et Blik paa de trykte Kilder har altsaa vist os, at Slange giver den udførligste Beretning, og at Overensstemmelsen mellem de andre Fremstillinger hidrører fra, at de væsentlig har øst af Slange som deres fælles Kilde.

Vi skal nu gaa over til at betragte de utrykte Kilder.

Som de ypperste af disse maa nævnes de originale Herredagsdomme og de dermed overensstemmende Herredags-Domsbøger, der opbevares i Rigsarkivet. Af næsten samme Værd er den Samling Aktstykker, der er vedlagt Sagen, hvoriblandt findes selve det omstridte oprindelige Gældsbrev og en hel Del andre Breve vedrørende Christoffer Rosenkrans, af hvilke enkelte bevisligt er falske, rimeligvis Indholdet af Christoffer Rosenkrans beslaglagte Brevkister.

Lad os se, hvorledes Sagens Gang tager sig ud efter disse utrykte Kilder.

De to Adelsmænd Christen Juel til Dunslund og Vosnæsgaard og Christoffer Rosenkrans til Høgsbro levede i Venskab og god

Forstaaelse sammen. De besøgte hinanden, stod hinanden bi ved Rettergang og laante hinanden Penge. Da blev Christen Juel syg. Der findes endnu et Brev, vistnok det sidste, som han har skrevet til Vennen. Det er dateret Vosnæsgaard d. 5. Februar 1608, og deri beder han Rosenkrans komme til sig næste Tirsdag, naar han kommer fra Landstinget, samt at staa ham bi i en Retssag. Brevet ender paa gammeldags troskyldig Maade: „Du skal alle mine Dage finde mig som Din gode Broder og Ven, og vil jeg hermed nu og altid have Dig Gud almægtigste befalet; med mange tusinde gode Nætter vi Alle ønske Dig."

Hvorvidt Rosenkrans er kommen til Vosnæsgaard, kan vi ikke afgøre, men han har i hvert Fald i Anledning af Vennens haabløse Tilstand taget sin Beslutning og truffet sine Forholdsregler. Blandt hans Papirer ligger endnu to enslydende Skadesløsbreve, hvori det hedder, at han er gaaet i Borgen for Christen Juel for 2000 Daler til en Mand, — hvis Navn staar uudfyldt; dersom Rosenkrans kommer til at lægge ud, indestaar Juel ham for, at han skal faa sine udlagte Penge igen. Desuden finder vi et Brev fra Karen Strangesdatter, dat. d. 12. Februar 1608, hvori hun beder Rosenkrans nærmere opgive Navnet paa den Herremand i Holsten, i Anledning af hvem hendes Mand Christen Juel er bleven Rosenkrans som Forlover Penge skyldig. Disse Breve aabner et tilstrækkeligt Indblik. Knap en Uge efter at være kaldet til sin dødssyge Ven er Rosenkrans allerede i Færd med at bedrage hans vægeløse Hustru[1].

Han maa imidlertid atter have opgivet denne Plan, i hvert Fald hører man ikke videre derom. Men han forbereder et nyt og kraftigere Angreb.

Christen Juel skylder Rosenkrans 1000 Daler, som han har laant i Aaret 1607. Men Rosenkrans skriver nu et falsk Gældsbrev, som han daterer d. 17. Januar 1603, hvori det hedder, at Christen Juel endvidere skylder Rosenkrans 4000 Daler til 6 Procent og har stillet Herregaarden Dunslund i Pant for denne Sum. For Sikkerheds Skyld forfatter han endnu et andet falsk Brev, dat. d. 17. Januar 1608, hvori han lader Juel anerkende

begge Fordringers Ægthed, altsaa tilstaa, at han er ham ialt 5000 Daler med paaløbne Renter skyldig.

Christen Juel dør. Rosenkrans møder i Sørgeskaren ved hans Begravelse og vil efter Datidens Skik gøre sine Fordringer gældende ved at læse dem over Graven. Men i det afgørende Øjeblik svigter Modet ham. Han læser kun Forskrivningen paa de 1000 Dl. og faar villigt et nyt Gældsbrev udstedt af Enken, hvori hun anerkender Fordringens Gyldighed. Siden undskylder han denne sin Fremgangsmaade med, at han bagefter vilde have oplæst Fordringen paa de 4000 Dl., men paa Grund af Støjen i Kirken var det ham ikke muligt at komme til Orde.

Han vender tilbage, men opgiver ikke sit Forsæt. I det nys af Karen Strangesdatter udstedte Gældsbrev paa 1000 Daler retter han „een" Tusind til „fem" Tusind. Men Blækket er ikke ganske ligt med det tidligere. Han kasserer derfor dette Eksemplar, som senere findes og vidner imod ham, og skriver et nyt, hvor han imidlertid gør sig skyldig i en Hukommelsesfejl og daterer det den 28. Marts, skøndt Christen Juels Begravelse først fandt Sted den 7. April.

Alt er nu færdigt, og denne Gang, hvor han blot skal sværge for Retten, men ikke ved Kisten, svigter Modet ham ikke. Han stævner Karen Strangesdatter til Slaugs Herredsting, godtgør ved det falske Gældsbrev sin Adkomst til Dunslund, som jo var sat i Pant for de 4000 Daler, og faar d. 24. November 1608 Gaarden tildømt. En Uge efter drager han til Dunslund, forsegler Kister og Skabe, bemægtiger sig Gaarden og indsætter en Forvalter til at styre den i hans Navn. Senere søger han for Retten at undskylde denne sin Færd med det næsten latterlige Paaskud, at han kun drog ind paa Gaarden for at se paa nogle Øksne, som stod dèr til Salg, og forseglede kun de Kister med Værdipapirer, som hans Hustru havde Part i.

Karen Strangesdatter kommer ved dette pludselige Angreb i den vanskeligste Stilling. Hun har allerede solgt Dunslund og staar nu som den, der har gjort Forsøg paa at bedrage Køberne. Foreløbig forlanger disse en Erstatning af hende. I sin Nød maa hun ty til Lovens Beskyttelse. Der skal holdes en Herredag i

Horsens i Januar 1609. Der er kun en Maaned til. Det gælder da om hurtigt at kunne samle Beviser for, at Gældsbrevene er falske. Lad os se, hvorledes hun søger at godtgøre dette.

Der foreligger jo egentlig to Gældsbreve: et paa 5000 Daler, som Christoffer Rosenkrans paastaar, at hun har udstedt til ham ved Begravelsen, og et andet af 1603 paa 4000 Daler, som skal være indoptaget i det paa 5000 Dl. Summen 5000 Dl. er jo fremkommen ved at lægge de 4000 Dl. til de 1000 Dl., som hun virkelig anerkender at være ham skyldig. Mod Gældsbrevet paa 5000 Dl. — om hvilket vi jo veed, at Rosenkrans selv har forfattet det efter Hjemkomsten fra Begravelsen — indvender hun, at Underskriften ikke er hendes, og godtgør dette ved at fremlægge 13 Eksempler paa sin Underskrift, der ikke ligner den paa Gældsbrevet. Fremdeles: det skal være udstedt ved Chr. Juels Begravelse, men han blev begravet den 7. April, og Brevet er dateret den 28. Marts. Og endelig: Rosenkrans paastaar, at da dette var skrevet, kasseredes straks det paa 1000 Dr., der jo var indoptaget deri; men 4 Mænd bevidner, at de 15 Uger efter har set Brevet paa 1000 Dl., rigtignok med een Tusind rettet (med forskelligt Blæk) til fem Tusind.

Og nu det til Grund liggende Brev paa 4000 Daler, der skal skrive sig fra 1603, hvor mærkeligt dog, at Rosenkrans i den lange Tid ikke har forlangt saa meget som en Skillings Rente deraf eller talt om Pantet, og det uagtet Brevet udtrykkeligt berettigede ham til, naar Betaling udeblev, at inddrage Dunslund Hovedgaard med Gods og Løsøre. Og denne Rosenkrans's Ædelmodighed er dobbelt mærkelig, da han bevisligt i Mellemtiden har været i Pengetrang, og Christen Juel i Aaret 1605 endog har maattet gaa i Borgen for ham for 12,000 Daler. Her havde været grundet Anledning til at gøre sin Ret til Dunslund gældende, i Stedet for at bede dens nominelle Ejer gaa i Borgen for sig. Men Rosenkrans's Optræden bliver mere end besynderlig, naar han i Aaret 1607 for et Laan paa 1000 Daler til Chr. Juel tager 5 Bøndergaarde under Dunslund i Pant, skøndt disse 5 Gaarde med hele Dunslund Gods og Dunslund selv allerede stod i Pant for Laanet paa 4000 Daler. Han bedrager jo herved

sig selv og modtager som Pant, hvad der tilkommer ham med Rette. Og endelig, hvorfor læste han ikke ogsaa dette Brev over Graven, da han dog læste det mindre paa 1000 Daler?

Mod disse knusende Indvendinger har Rosenkrans intet at svare. Han undskylder blot sin Tavshed i Kirken med, at han blev afbrudt, just som han skulde til at oplæse det andet Gældsbrev, og indskrænker sig iøvrigt til at begære Karen Strangesdatter straffet for hendes utilbørlige Ord om Brevenes Uægthed. — Under disse Omstændigheder er det let forstaaeligt, at Herredagen (den 27. Januar 1609) dømmer Rosenkrans imod og erklærer begge Breve for falske og magtesløse.

Hermed er Karen Strangesdatter reddet. Men Retfærdigheden er endnu ikke sket Fyldest. Der maa følge en kongelig Anklage mod Christoffer Rosenkrans for Falsk. Han føres fangen til Skanderborg. Allerede 4 Dage efter, at Dommen er fældet, er hans Trods brudt. Han skriver et ydmygt Brev til Kongen, hvori han gaar til Bekendelse og anraaber om Naade. Som Undskyldning anfører han, at det er en Herredsskriver, der har forlokket ham ved at vise ham sin Færdighed i at efterligne Haandskrift. Det er ham, der er den egentlige skyldige, thi han har overtalt Rosenkrans til Bedrageriet. Det er imidlertid forgæves. Vel lykkes det Rosenkrans at drage Herredsskriveren i Ulykke; denne bliver hængt. Men Rosenkrans undgaar ikke derfor sin Straf. I Mellemtiden er hans Gemmer blevne undersøgte, og en hel Samling falske Breve bragt for Dagen. Det oplyses, at han har bedraget en Mængde Smaafolk ved at tilbageholde deres en Gang betalte Gældsbreve og senere kræve dem paany. Hertil kommer, hvad der anses for det mest strafskyldige, at han har udstedt et falsk Brev i Kongens Navn og forsynet det med kongeligt Segl. Et Aar gaar hen. Herredagen samles paany i Marts 1610 i København. Her optræder Kongens Sekretær, Niels Krag, som Anklager, og støttende sig paa alt, hvad der nu foreligger om Christoffer Rosenkrans, andrager han paa, at han skal dømmes æreløs og straffes som Falskner. Dommen falder den 17. Marts 1610.

Hvad der mest forundrer ved denne Fremstilling er, at den

ikke melder et Ord om Vandmærket som et Bevis mod Gældsbrevets Ægthed. At dette Punkt ved et Tilfælde skulde være forblevet uomtalt i Dommen, lader sig ikke let antage. Det var jo ikke en Biomstændighed, men et Hovedbevis. Hvor kort og afgørende havde det ikke været i Sammenligning med Karen Strangesdatters møjsommeligt samlede Indvendinger? Og hvad havde været rimeligere end at Klagerne, tilmed lige overfor en Ret, hvor Kongen selv havde Forsædet, i deres Indlæg havde fremhævet hans væsentlige Andel i Opdagelsen af Bedrageriet.

Men om ogsaa denne Tavshed paa en eller anden Maade kunde lade sig forklare, saa synes selve Sagens Gang ikke at aabne nogen naturlig Plads for Fortællingen om Vandmærket. Forholdet er jo ikke her som i Slanges Fremstilling, hvor Enken ude af Stand til selv at kunne værge sig, berøvet ethvert Bevis og med Skinnet imod sig flyer til Kongen og anraaber ham om Hjælp. Enken er her tvertimod saa lidt vaabenløs overfor sin Forfølger, at hun næppe to Maaneder efter at han har inddraget Dunslund, ved Herredagen faar denne Inddragelse kendt magtesløs og Gældsbrevene erklærede for falske, altsammen ene og alene ved Vægten af de Beviser, som hun fører imod ham. Hvor skulde nu Mellemspillet med Opdagelsen af Vandmærket indskydes? Sætter vi det i den korte Tid mellem Dunslunds Inddragelse og Herredagsdommen, altsaa mellem 1. December og 27. Januar, hvad skulde saa bevæge Enken til i den Tid at fly til Kongen? Hun havde jo Beviser nok. Først naar disse var forkastede af Herredagen, var det Tid at ty til Kongen. Men paa den anden Side, havde Kongen virkelig i denne Tid gjort Opdagelsen, og var han saaledes i Besiddelse af det mest afgørende Bevis, af hvad Grund skulde han da tværtimod at hjælpe den uskyldige dølge Beviset og overlade det til hende selv at redde sig? Og sætter vi, for at undgaa disse Vanskeligheder, Opdagelsen ved Hjælp af Vandmærket til efter Herredagsdommens Fældelse, saa hører Opdagelsen i samme Øjeblik op med at være en Opdagelse. Den synker i saa Fald ned til at være en bagefter gjort, ret sindrig, men ligegyldig Iagttagelse. Altsaa:

Fortællingen om Vandmærket kan hverken finde rigtig Plads før eller efter Herredagsdommen.

Foruden denne væsentligste Ejendommelighed ved de utrykte Kilders Fremstilling er der en anden, som maaske falder mindre i Øjnene. Sagens Gang er her en hel anden end hos Slange. Efter Slange var det Enkens Bøn, der bevægede Kongen til Undersøgelsen af Gældsbrevet, hvorved Bedrageriet opdagedes. Men Kongen tøvede, indtil Christoffer Rosenkrans paa anden Maade forløb sig. Da lod han ham gribe og hans Brevkister beslaglægge. De dèr fundne Brevskaber vidnede saa tydeligt om hans Brøde, at Kongen fra det Øjeblik tog sig med Iver af Enken og anlagde Sag mod Rosenkrans. Efter de utrykte Kilder derimod er Sagens Gang omvendt. Striden drejer sig først kun om Christen Juels Gældsbrev; men da Dommen er gaaet Rosenkrans imod, drager dette det følgende efter sig. Hans Gemmer bliver undersøgte, og alt det meget, der gør hans Fald uundgaaeligt, bliver bragt for Lyset.

En tredje Ejendommelighed, der ved første Øjekast synes mindre væsentlig og kun viser sig for den, der har selve Brevet i Hænde, er Vandmærket i det falske Gældsbrev af 1603.

Dette Gældsbrev findes jo — som ovenfor omtalt — endnu, og Paategninger fra Slaugs Herredsting godtgør, at det er det, der har været lagt i Rette og hvorefter Dunslund er bleven inddragen. Venter man nu i Vandmærket at genfinde den af Slange omtalte store Krone med Vandmandens Tegn under, saa bliver man skuffet, thi Vandmærket forestiller tydeligt nok tre Taarne med en Fisk under. Heraf lader sig med Sikkerhed slutte, at Slanges udførlige Angivelse paa dette Punkt, der har paatrykt hans Fortælling et særligt Troværdighedens Stempel, ikke støtter sig til hans eller hans Meddelers egen Iagttagelse.

Men en afgørende Beviskraft vilde Vandmærket i det falske Gældsbrev af 1603 den Dag i Dag kunnet faa, hvis man var i Stand til at paavise samme Vandmærkes Forekomst i Brevskaber af langt tidligere Dato. I saa Fald vilde nemlig Falskneriets Opdagelse umuligt kunne skyldes, at man ved Hjælp af Vandmærket var bleven opmærksom paa, at denne Art Papir

slet ikke havde været til i Aaret 1603, da samme Brev paastodes at være udstedt.

Ved et mærkeligt Træf lader dette sikre Modbevis sig endnu føre. I Rigsarkivet findes mindst 12 Ark Papir alle med dette Vandmærke. Af disse 12 Ark er de 8 beskrevne — allerede i Aarene 1592 og 1593[1]. Endnu 300 Aar efter viser altsaa Vandmærket sig i Stand til at føre et, om end i modsat Retning, fældende Bevis.

Efter at vi nu har betragtet de trykte og de utrykte Kilders Fremstillinger hver for sig, skal vi gaa over til at sammenstille og prøve dem i deres gensidige Forhold.

Det vil af det foregaaende være tydeligt, at de er i den Grad forskellige, at de ikke lader sig forene. Hovedpunktet i Slanges Beretning, Opdagelsen ved Hjælp af Vandmærket, kan ikke føjes ind i de utrykte Kilders Fremstilling, ja er i aabenbar Strid med selve Vandmærket i det Papir, hvorpaa det falske Brev er skrevet. Man nødes derfor til kun at antage enten den ene eller den anden Beretning.

Men stiller Sagen sig saaledes, kan der ikke være nogen Tvivl om, til hvilken Side Vægtskaalen vil hælde: Paa den ene Side en Beretning, der først er forfattet over 100 Aar efter Begivenheden og ikke angiver nogen Kilde, paa den anden Side de oprindelige, samtidige Brevskaber i den mest paalidelige og betryggende Form. Her kan kun fældes een Dom.

Men trods al denne Overvægt paa de utrykte Kilders Side, er der dog eet Punkt, der endnu henstaar uforklaret, een Indvending, der ikke lader sig fordrive, men bestandig vender usvækket tilbage. Det er det simple Spørgsmaal: Naar der intet ligger til Grund for Fortællingen om Vandmærket, hvorledes skal man da forklare sig dens Opkomst? Det synes klart, at først den Afgørelse kan anses for endelig, der samtidig veed at besvare dette fyldestgørende. Ogsaa her leder imidlertid utrykte Kilder os paa Spor[2].

Da Otto Sperling et halvt Aarhundrede senere hensukkede Resten af sit Liv i Fængsel, søgte han at fordrive Tiden ved at

nedskrive sit Livs Erindringer. I disse Optegnelser fortæller han iblandt andet følgende[1]:

„Forresten besad Kongen (Christian IV) en fortrinlig Forstand og et fortræffeligt Omdømme i alle Ting, hvorpaa jeg ikke kan lade være at meddele Eder et smukt Eksempel, da det billigt maa lignes med Kong Salomons Dom imellem de to Skøger og har tildraget sig i min Tid. Der var to Mænd fra Christianshavn, hvoraf den ene havde stævnet den anden for Herredagen i Anledning af en stor Sum Penge, som den anden skulde være ham skyldig. Til Bevis herfor fremlagde han den andens Gældsbrev. Kongen spurgte den anklagede, om dette ikke var hans Haand. Han svarede Nej. Vel maatte han tilstaa, at det lignede hans Haand, men det var en Skælm, der havde skrevet den efter. Og til yderligere Bevis anførte han, at deres Mellemværende aldrig havde drejet sig om saa stor en Post som den, Gældsbrevet omtalte. For at bevise dette, fremlagde han sin Regnskabsbog, hvori der stod optegnet med Dag og Datum, hvilke Handler de havde sluttet med hinanden, naar de havde gjort Afregning med hinanden, at ingen af dem var bleven den anden noget skyldig, og at de heller ikke siden havde sluttet nogen Handel sammen.

Da de Herrer Rigsraader havde set Bogen igennem og fundet den ellers rigtig i alle Maader, spurgte Hr. Statholder Korfits Ulfeldt Anklageren om, hvorfra Gælden skrev sig, da Brevet ikke omtalte Anledningen. Han tav noget stille og gav saa et Svar, der var af den Beskaffenhed, at de Hrr. Rigsraader saavel paa Grund af det som af den anden Mands Gensvar begyndte at tvivle om, hvorvidt det forholdt sig rigtigt med Fordringen, og ikke vidste, hvad de skulde tro.

Men Kongen stod op fra sin Stol, tog Gældsbrevet med sig, traadte hen til Vinduet og holdt det op mod Dagslyset; derpaa kom han tilbage, satte sig og sagde lydeligt: „Gældsbrevet er falsk, thi Vandmærket er Johan Ettersøns Mærke“ (saaledes hed den Mand, der havde forpagtet Papirmøllen af Kongen), „og i det Aar, som Brevet lyder paa, havde jeg endnu ikke ladt Møllen bygge.“

Denne Kongens Tale og skarpsindige Dom blev optagen af

de Hrr. Rigsraader og alle omkringstaaende med stor Forundring, og efter at de Hrr. Rigsraader ogsaa havde holdt Brevet mod Lyset, fik Parterne Befaling til at træde af. Da de igen var kaldte ind, blev Forfatteren til det falske Gældsbrev dømt til en stor Pengebøde og til som Mindremand eller infamis at sættes paa Holmen. Denne Kong Christian IV's Daad fortjener vel at mindes af Efterkommerne imellem hans øvrige berømmelige Gerninger."

Hvad der straks maa være enhver paafaldende ved denne Fortælling, er dens Lighed med Slanges Beretning om Dommen over Christoffer Rosenkrans. Ligheden er saa stor, og Sandsynligheden for, at sligt skulde være sket mere end een Gang, er saa ringe, at man vistnok med Sikkerhed kan slutte, at det er en og samme Begivenhed, der ligger til Grund. Men er dette Tilfældet, saa nødes vi til at træffe et Valg mellem de to Beretninger efter den Grad af Troværdighed, der tilkommer dem. Lad os i den Anledning prøve dels de fortællende, dels det fortalte.

Hvad først de fortællende angaar, saa har vi paa den ene Side Slange med hans ovenfor omtalte Mangler: han har først skrevet 100 Aar efter Begivenheden og angiver ingen Kilde, — paa den anden Side en med Begivenhederne samtidig, der har haft den rigeste Lejlighed til at høre Sagen berettet af et Øjenvidnes, Korfits Ulfelds egen Mund. Nu er det vel sandt, at Otto Sperlings Paalidelighed i visse Retninger er bleven angreben[1]. Men naar hans Fortælling ikke netop angaar Korfits Ulfeld eller dennes nærmeste, som han troede sig kaldet til at forsvare, er der næppe nogen Grund til at drage hans Sanddruhed i Tvivl.

Hvad skulde bevæge den gamle Mand, der i Fængslets Ensomhed, frigjort for alle de Hensyn, som ellers kan forlede en Forfatter, skrev alene for sine Børn, til forsætlig at fordreje en Fortælling som denne om Vandmærket? Hengivenhed eller Frygt for Rosenkransernes mægtige Slægt? I Sandhed, Fængslet og Alderen maatte have sløvet ham meget, hvis han kunde tro ved sin enlige Røst, som kun faa skulde høre, at kunne neddysse eller forandre en Historie, som da maatte være alle be-

kendt. Eller vil man sige, hans svækkede Hukommelse kunde bringe ham til uforsætlig at omdanne Fortællingen. Hvor usandsynligt dog, at han skulde forveksle Christoffer Rosenkrans, hvis Brøde maatte gøre ham selvskreven til at spille en Rolle i en slig Fortælling, med en unavngiven ubekendt Købmand fra Christianshavn. For enhver uhildet Prøvelse af de fortællendes Troværdighed maa sikkert Sperling bære Prisen.

Hvad dernæst selve d e t f o r t a l t e angaar, saa synes ved første Øjekast Slanges Fremstilling at være den sandsynligste. Om Christoffer Rosenkrans veed vi jo, at han har skrevet falske Breve, hans Forslagenhed gør det troligt, at han kun kunde fanges ved ualmindelige Midler. Hvor rimeligt kunde det da ikke være, at Begivenheden er foregaaet med ham. Men netop dette, at alting passer saa godt, gør Beretningen ved nærmere Betragtning mindre sandsynlig. Enhver, der kender saadanne Fortællingers Slyngplante-Natur, deres Drift til at hefte sig til forud bekendte Personer, bliver mistænksom lige overfor en Beretning, hvor denne Forbindelse er fuldbyrdet. Af to Fremstillinger, der henfører det samme, den ene til en bekendt, den anden til en ubekendt Mand, har den sidste paa Forhaand Sandsynligheden for sig. Man forstaar ikke, hvad der skulde bevæge til at overføre det, der var hændet Rosenkrans, til en ubekendt Mand fra Christianshavn, medens derimod den modsatte Ombytning er let forklarlig. Naar nu hertil kommer, at det er den ældste Beretning, der har det ukendte Navn, og den langt senere, der har det velbekendte, saa er det naturligt at betragte dem som Trin i en Udviklingsrække, Udtryk for, at den ændrende og ordnende Overlevering her alt har begyndt sit Omdannelsesværk[1].

Vor Prøve saavel af de fortællendes som af det fortaltes Troværdighed er da endt med at falde ud til Fordel for Otto Sperling. Men dette Udfald, der set for sig endnu kunde være beheftet med nogen Tvivl, vinder i Sikkerhed, naar Bevisets Ring afsluttes, og det indvundne føres tilbage til vort Udgangspunkt. Vi havde jo som Forudsætning, ikke at Slanges Fremstilling var ligesaa sandsynlig som enhver anden, men tvertimod at den var

i Strid med den paalideligste af dem alle: selve Herredagsdommene. Sperlings Beretning er nu ikke kommen til som en tilfældig tredje Forklaring, men som det manglende Led, der blot endnu fattedes for at give Herredagsdommenes Fremstilling Afslutning og Sikkerhed.

Tilsidst endnu blot et Blik paa Fortællingens Hovedpersoner. Det kunde synes, som om man ved den nye Form for Begivenheden eller rettere de to Begivenheder — den i Herredagsdommen og den hos Sperling fortalte — maatte give Afkald paa en Del af det, som man kun nødig ofrer selv paa Sandhedens Alter. Det er dog kun for det første Øjekast, at dette synes tabt. Det opsigtsvækkende er blevet mindre, men Kærnen er den samme. Idet nemlig den tilsyneladende ene Begivenhed har udfoldet sig til tvende, er vel Omgivelserne blevet andre, men det væsentlige er bevaret.

Det vil ses, at af de to Hovedpersoner har den ene intet vundet, den anden intet tabt. Christoffer Rosenkrans's Brøde er ikke bleven forringet. Hans Ry for Snuhed har lidt. Men til Gengæld har han aabnet os Blikket til en ejendommelig Skikkelse, en af disse kraftige Adelskvinder, der vel forfaren i Mændenes Dont ikke stod værgeløs i Ulykken, men forstod at forene Mandens Mod med Kvindens Snille. Og Christian den Fjerde har intet tabt. Vel er, som sagt, en Del af det effektfulde i hans Optræden falden bort, men hans Kløgt og Retfærdighedsfølelse er den samme. Og et Spørgsmaal, om han ikke vinder ved at ses som den, der lige ivrigt sysselsatte sig med den interessante og den dagligdags Sag. Hans Bevæggrundes Renhed er ikke længere Tvivl underkastet. Det kunde muligt ligge i hans Interesse at kue en Rosenkrans; at faa en ubekendt Købmand domfældt kunde ikke bringe ham nogen Fordel.

BREVSTILEN I DANMARK I DET 16. AARHUNDREDE

1

MAN har paastaaet, at Brevstilen er et saa umiddelbart og fyldigt Udtryk for det selvegne, at man ved blot at gennemlæse et tilstrækkeligt Antal af en Persons Breve vil være i Stand til at bestemme vedkommendes hele aandelige Udseende. At dette er en Overdrivelse, vil vel de fleste være enige om, særligt de mange, for hvem det ikke rigtigt ligger at skrive Breve. Men saa meget er dog i det mindste sandt, at af alle de Enkelt-Udtryk, som det personlige giver sig, er intet saa tydeligt, saa umiddelbart og saa fint afmærket, som netop Brevstilen.

Hvad der gælder den enkelte, gælder i endnu højere Grad om en hel Tidsalder. Den enkelte kunde tænkes at være paa sin Post i sine Breve eller af Ubehjælpsomhed kun delvis og uklart at faa udtrykt sig selv. En hel Tidsalder vil altid kunne overraskes i sine Breve; og er Ubehjælpsomheden gennemgaaende, ophører den at være tilfældig og afsætter sig selv som et Karaktermærke. Derfor ejer Historikeren intet finere Instrument til at aflæse en Tidsalders Ejendommeligheder med end netop en fyldig Samling af dens Breve. De er ikke saa iøjnefaldende, men fuldt saa paalidelige som malede Portræter, og først fra den Tid af, hvor et sligt sammensat, selvskabt Billede af en Tidsalder foreligger, vil der kunne være Tale om for Historien virkelig at løse sin Opgave: at genfremstille den svundne Slægt.

For Danmarks Vedkommende er dette rige Hjælpemiddel opbevaret i tilstrækkelig fyldig Form fra omtrent Aar 1530.

Hvad der ligger forud, er for spredt og tilfældigt til at forme sig til et Billed. Først med det 16de Aarhundrede begynder da den Del af vor Historie, som vi nu er i Stand til i egentlig og dybere Forstand at tilegne os. Idet man beklager denne sene Modenhed, misforstaa man dog ikke Forholdet, som om Tidernes Ugunst og mangelfuld Sans for Breves Værd halvt ved et Tilfælde skulde være kommet til at afklippe 600 Aar af vor Historie. Vel er meget gaaet tabt, som nu vilde have givet os uvurderlige Oplysninger. Men man fejler dog næppe ved at antage, at en Hovedgrund til, at saa faa Breve er bevarede fra Tiden før 1530, simpelthen er den, at kun faa er blevet skrevne.

Det gaar Slægten som den enkelte: der hører en vis Modenhed til for overhovedet at udtrykke sig i Brevform. Skøndt nu denne Udvikling ikke indtræffer samtidigt for hele Slægten, men en Del er forud, medens hele Massen endnu er tilbage, saa har dog vistnok Dannelsen og Skrivefærdigheden i Danmark, selv højt op imod Aar 1500, været af den Natur, at egentlig Brevskrivning kun var de allerfærrestes Sag. Men for at Breve skal kunne give et fyldigt og paalideligt Billede af en Tid, udkræves først og fremmest, at Brevskrivernes Tal ikke er altfor begrænset. Det turde da være, at vi ikke er gaaede tabt af saa meget endda, men at den Tid, hvorfra Breve i større Antal er os bevarede, omtrent falder sammen med den, da Brevskrivningen selv blev almindeligere.

Brevene fra det 16de Aarhundrede har altsaa en dobbelt Værdi for os, idet de dels er de ældste os bevarede, dels viser os den hjemlige Brevstil paa vistnok et af dens tidligste Udvikviklingstrin. Det vil derfor være af Interesse et Øjeblik at betragte dem noget nærmere.

Først maa vi imidlertid klare os, hvilke Breve vi ønsker at betragte. Som bekendt talte og skrev man nemlig den Gang herhjemme med omtrent lige Færdighed to Sprog, Dansk og Latin. Begge var de komne til Ære og Værdighed paa ny omkring Aar 1500. De trivedes fredeligt sammen og det var ofte de samme Mænd, der i Kraft af en uklar Blanding af religiøs, klassisk og national Begejstring ivrigt drev paa at pleje dem begge. For saa

vidt var de ens stillede, og Latinen var ikke heller, som baade før og siden, indskrænket til bestemt Stand og Køn. Men dog var der en Væsens-Forskel imellem dem.

Den bestod ikke i, at det ene var Modersmaalet, det andet noget tillært. Tværtimod, mange af disse Mænd, der som Børn havde faaet Straf for under Legen at tale Dansk, overrasker os ved senere i deres mest bevægede Øjeblikke at slaa over til at tale Latin, Hjertesproget, gennem hvilket de havde faaet ikke blot deres Dannelse, men selve deres religiøse Begreber tilførte. Nej, Forskellen ligger i, at det ene var et uddøet Sprog, det andet et levende. Ganske vist taltes Latin og var for saa vidt endnu i Live. Men i Virkeligheden var det dog dødt, thi det tillod ikke Frembringelsen af nye Ord, og de gamle Betegnelser passede hyppigt kun ret til en svunden Tids Begreber. Trods den tilsyneladende Frihed, som dette Sprog kunde byde den talende, murede det ham dog uformærket inde.

Paa intet Punkt viser denne Forskel sig saa stærkt, som netop i Brevene, de danske og de latinske. Paa den ene Side et kluntet, udannet Sprog, der gør de første, ganske vist kraftige, men brede og trættende Forsøg paa at udtrykke Tanken. Paa den anden Side et slebet Sprog, der let og sikkert griber det rette Ord, saa sikkert endog, at det knap behøver Tanken med til Hjælp. Men bagved det danske hører man bestandig en Virkelighed banke. I det latinske synes ofte ingen at være hjemme eller overhovedet at bo. Paa Dansk skrives der kun et Brev, hvor Nøden driver dertil og hver anden Meddelelsesform er afskaaren. Paa Latin træffer man hyppigt en forfinet Smags Frembringelser: Breve skrevne ikke for Indholdets, men for Formens Skyld.

At disse latinske Breve har tiltalt Datiden, er der ikke nogen Tvivl om. Mindre Lykke gør de hos os. De ciceronianske Vendinger har forlængst tabt deres pirrende Kraft, selv et elegant anbragt Ordlaan fra Aristoteles er nu ikke i Kurs. Man leder nu til Dags i disse Breve — vekslede mellem Lærde eller skrevne til Hjemmet fra Sønnerne i Leipzig, Paris og Padua — med en vis Utaalmodighed efter Indholdet. Man gør dem Uret, man

glemmer, at Brevene ikke var andet end lærde Hilsener eller højt regnet Attester for de unges Fremgang i at kunne skrive Latin.

Under disse Omstændigheder vil der imidlertid næppe være Tvivl om, hvilken af de to Slags Breve der har mest Interesse for Nutiden. Idet vi da altsaa lader de latinske ligge, skal vi i det følgende holde os udelukkende til de danske.

2

Der er en Fordom, som enhver lidt efter lidt uvilkaarligt lever sig ind i, det er, at de gængse Vendinger i vore Breve er de i og for sig naturlige. Naar man har erhvervet sig tilstrækkelig Øvelse i at anvende den lange Tonerække af Begyndelses- og Slutningsformer lige fra „Kære" til „Højstærede", fra det blotte „Din" til „Deres med særdeles Højagtelse forbundne", hjælper man selv med til et uskyldigt Bedrag, idet man indbilder sig, at disse Former, hvis Tilegnelse dog har kostet os Møje, egentlig giver sig af sig selv.

At dette ikke er Tilfældet, lader sig imidlertid let paavise. Allerede mange af de Vendinger, som vore Bedsteforældre brugte, er nu gaaede af Brug. Et Brev til en Ven vilde ingen nu begynde med „Min" N. N., og lige saa lidt vilde nogen i Alvor underskrive sig „Deres ærbødige Tjener". Men hvo tør paa den anden Side erklære disse Udtryk for mindre naturlige og nærliggende end vore tilsvarende nu brugelige.

Et Blik paa Brevenes Udviklingsgang viser os da, at Formen stadigt skifter. Saafremt man ikke tør erklære denne Udvikling for en bestandig Fremgang — altsaa betegne de til enhver Tid brugelige Udtryk for Summen af de forudgangne Slægters opsparede Visdom — nødes man til at indrømme, at her som paa andre tilsvarende Omraader er den egentlig herskende den gaadefulde Magt: Moden. Kun een tydelig Udviklingslov synes at kunne paavises, det er, at de samme Udtryk og Former alle

gennemgaar tre Stader: at lyde alvorligt, at lyde komisk og at gaa i Glemme.

Saa godt som alle Udtrykkene fra det 16de Aarhundredes Breve er forlængst indtraadte i det sidste Stade. Det første Indtryk, de nu gør, er ikke et pudsigt, men et fremmed, et besynderligt. Man undres over, at disse Former en Gang har lydt naturligt. Og først naar denne Tanke virker trykkende, enten vemodigt eller ved Krav paa Forstaaelse, befrier man sig for den ved et Smil. Afvigelserne mellem da og nu er større end den blotte Afstand mellem alvorligt og komisk. Man føler, at her maa ligge mange ubekendte Led imellem.

Forskellen viser sig straks ved Udskriften. For os er det blevet Natur ikke at regne denne med til Brevet. Selv om Indholdet er nok saa varmt og hjerteligt, er vi dog kølige paa Konvoluten, og vi vilde le, om en skrev udenpaa: „Til min kære Moder Fru A.“ eller: „Til min Forlovede Frøken B.“ Grunden er klar nok. Et Brev passerer nu saa mange uvedkommende Hænder, førend det naar sit Bestemmelsessted. Udskriften er beregnet paa disse udenforstaaende, og hver overflødig Oplysning bliver derfor til en komisk Fortrolighed.

Anderledes bar man sig ad i det 16de Aarhundrede. Da nøjedes man ikke med udenpaa Brevet at angive Modtagerens Titel og Navn. Man gjorde tillige omhyggeligt Rede for Slægtskabet mellem ham og Brevskriveren, lagde sin Hjertelighed for Dagen ved at angive dette nærmere end det i Virkeligheden var, betegnede ham i Mangel af Slægtskabs Forhold som sin særdeles gode Ven og tilføjede sluttelig en beroligende Meddelelse om Tonen i Brevet. „Ærlig og velbyrdig Mand Christoffer Gøye til Avnsbjerg, min kære Morbroder, venligen tilskrevet“ lyder saaledes f. Eks. Udskriften paa et Brev fra Peder Oxe. „Ærlig og velbyrdig Frue, Fru Berethe, salig Herluf Trolles Efterleverske, til Herlufsholm, min synderlig gode Ven, ganske venligen tilskrevet“ staar der udenpaa et Brev til Birgitte Gøye fra Otto Thott. Og skøndt Sten Brahe ikke er i nærmere Slægt med hende, end at han er gift med hendes Søsterdatter, skriver han dog udenpaa et Brev til hende: „Ærlig og velbyrdig

Frue, Fru Birgitte Herluf Trolles, min kære Moder, ganske venligen tilskrevet."

Grunden til denne Ejendommelighed er lige saa klar som til vor Tids modsatte Fremgangsmaade. Datiden kendte ikke til Postvæsen. Hvert Brev besørgedes af et særligt dertil afsendt Bud, som i de fleste Tilfælde næppe forstod at læse. Der var da ingen Grund til at være hemmelighedsfuld i Udskriften. Tværtimod burde der i denne gives saa mange almindelige Oplysninger som muligt. At faa et Brev var jo ingen Hverdagsbegivenhed, det kunde betyde allehaande, og hvo borgede for, at Modtagerens Læsefærdighed var stor. Det gjaldt da om straks at berolige ham med Hensyn til Indholdet.

Men skøndt saaledes den fortrolige Tone alt istemtes i Udskriften — og denne Fortrolighed gik vidt, selv Landets øverste Embedsmand tituleredes af ham ubekendte Ubetydeligheder som deres „synderlig gode Ven" — tilsidesatte man dog ikke derfor et andet Hensyn, som for Datiden havde stor Vægt, Hensynet til Modtagerens Rang. Endog paa de hurtigst skrevne smaa Billetter, vekslede mellem Mand og Hustru, Forældre og Børn, glemmer man ikke at give vedkommende, hvad der tilkommer dem, „strenge Ridder", „Hr.", „ærlig og velbyrdig", „hæderlig og højlærd", „ærlig og vis" o. s. v.

Det var et Sprog, som Datiden var velbevandret i, men som vi i vore Dage kun forstaar ved Hjælp af Vejledning. Paa intet Punkt har nemlig den hjemlige Ærgerrighed i Mellemtiden vundet en saa afgørende Sejr, som paa dette. Med prisværdig Udholdenhed har den Skridt for Skridt banet sig Vej og tilkæmpet sig alle de lokkende Goder. I det 16de Aarhundrede kaldtes kun Adelsdøtre for „Jomfruer". „Hr." foran et adeligt Navn betegnede, at vedkommende var Ridder. Kun Kongedøtre var „Frøkener", kun Kongen og Dronningen var „Naader". Hvis nogen fra hin Tid nu kunde se op, vilde sikkert intet Fremskridt vække saa megen Forbavselse, som den høje Rang hele Nationen i Mellemtiden har opnaaet.

Den samme Blanding af Fortrolighed og Høflighed, som vi har set ved Udskriften, gentog sig i Indholdet. Folk, som

øjensynligt stod hinanden fjærnt, tiltalte hinanden i Breve med „kære Ven“. Selv i Ansøgninger til Landets øverste Embedsmænd nævnede underordnede disse uden videre blot med Fornavn og kaldte dem „kære“. Paa den anden Side iagttoges der endog i de snævreste Forhold bestandig en Ærbødighed i Formen, som lyder os fremmed. Naar Christian den Fjerde f. Eks. skrev til sin Moder, kaldte han hende ikke „Moder“, men anvendte stadig den mellem Fyrster brugelige Tiltale „Eders Kærlighed“. I de Breve, han som Barn sendte til sin yngre Broder og Legekammerat Ulrik, kalder han gerne denne: „Kære Hertug Ulrik, allerkæreste Hr. Broder“ o. s. v.

En Ejendommelighed ved Indholdet af Datidens Breve, som imidlertid falder langt mere i Øjnene, er deres brede Begyndelses- og Slutnings-Form. Vi kan begynde et Brev med „Kære Ven“ og derpaa straks gaa til Sagen. I det 16de Aarhundrede var saadant en Umulighed. Den Gang krævede god Tone, at man først en tre fire Linjer igennem satte sin egen og Læserens Taalmodighed paa Prøve ved Anvendelsen af en staaende Velsignelse og Tak for tidligere viste Venskabstegn, Bevidnelser, der ved deres ensformige Karakter let tabte al Betydning, og i Skrivelser mellem Uvenner og ubekendte tog sig ligefrem latterlige ud.

Det gik vel ogsaa Datidens Læser som Nutidens, der har erhvervet sig Øvelse i at omgaas hine Breve, at han efter bedste Evne straks lod Øjet hvile paa det Punkt, hvor Indledningen var til Ende og det egentlige Brev begyndte. Indledningen lød omtrent saaledes: „Min ganske venlige Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre!“ „Kære N. N. synderlig gode Ven! Næst min venlige Taksigelse for alt godt, hvilket igen at forskylde jeg altid skal findes redebon.“ „Kære N. N. giver jeg Eder ganske venligen at vide.“ . . . Dette var Grundstammen i Begyndelsen, som dog efter den skrivendes Ejendommelighed kunde undergaa visse Ændringer. Navnlig var den Sætning: „hvilket igen at forskylde jeg altid skal findes redebon“ for fast og sluttet i sin Form til, at den ikke skulde friste til Udtværing. Den udvides derfor hyppigt f. Eks. til „hvilket jeg altid gerne vil forskylde i

hvad Maade jeg veed Dig til Vilje og Gode kan være" eller lignende.

Slutningsformularen var mere kortfattet og fulgtes ikke fuldt saa slavisk. Undertiden udelodes saaledes: „Jeg vil nu ikke længere bemøje Dig (Eder) med denne min ringe Skrivelse". Men sjældent forbigik man: „Hvad Dig til Vilje og Gode kan være, gør jeg altid gerne, og vil hermed have Dig Gud Almægtigste befalet." Hvis Familjerne kendte hinanden, tilføjedes der de gensidige Hilsener i følgende staaende Udtryk: „Gør vel og sig N. N. og hendes Jomfruer mange gode Nætter paa mine Vegne! Lader N. N. sige Eder mange gode Nætter." For at forstaa dette sidste, maa erindres, at „Godnat" efter Datidens Sprogbrug betød: „Farvel" eller „Levvel". „Mange gode Nætter" svarede altsaa til vort „mange Hilsener" og kunde alt efter Venskabets Varmegrad ligesom nu forøges fra mange til hundrede, til tusinde, ja til hundrede tusinde, hvilket sidste Antal ikke er frit for at tage sig pudsigt ud, naar det blot undergaar den ubetydelige Forandring at skrives med Romertal.

Man tager næppe fejl, naar man i disse højtidelige Begyndelses- og Slutnings-Former — hvoraf svage Rester endnu har holdt sig ned til vor Tids Kongebreve — ser Sporene af Nordens første Læremestre i Brevskrivning, den romerske Gejstlighed. Begyndelsen: „Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre" og Slutningen: „vil hermed have Dig Gud Almægtigste befalet" minder for stærkt om et bispeligt Hyrdebrev til, at Ligheden kan være tilfældig. Endnu i Aarhundredets Begyndelse havde jo alle modtaget deres Undervisning i Klosterskolerne, og Reformationens Værk krævede lange Tider, førend det viste sig i Forandring af Brevstilen. Endnu hundrede Aar efter var den gammeldags Stil langt fra fortrængt hos de dannede. Og et Spørgsmaal er det, om ikke visse staaende Vendinger, der endnu kommer igen i vor Almues Breve, saasom Begyndelsen: „Jeg kan lade Dig vide", eller Slutningen: „Jeg vil ikke bemøje Dig med et langt Brev" foruden at skrive sig fra en fælles Grund, Ubehjælpsomhed, tillige indeholder en svag Efterklang af Datidens gode Brevtone.

At denne gennemgaaende Lighed i alle det 16de Aarhundredes Breve ikke kan være fremkommen blot ved de voksnes Efterligning af Udtrykkene i modtagne Breve, er klart nok. Den maa være bevirket ved fælles Undervisning som smaa. Vi tør da sikkert slutte, at Brevskrivning i Skolerne har udgjort et Fag, hvor enhver indøvedes i korrekt Anvendelse af disse staaende Formularer. Og man faar et Begreb om Rækkevidden af disse Formularers Magt ved at lægge Mærke til den interessante Kendsgerning, at de herskede ikke blot i Norge, men i Sverige tillige, med samme uindskrænkede Myndighed som i Danmark. „Min venlige og velvillige Hilsen forsendt med Gud nu og altid o. s. v. . . . . Kære N. N. jeg hafver intet sønderlig at jeg kan skrive Dig til nu oppaa denne Tid utan helsa mine Børn og alle gode venner med mange tusende gode Natter. Hermed Dig og alt dit gode Selskab den evige Gud befalendes“, hedder det saaledes i et tilfældigt valgt svensk Brev. Ligheden med de danske Udtryk røber noksom en Fælleshed i Landenes aandelige Vilkaar.

3

Det ligger i Sagens Natur, at Indholdet i egentligste Forstand maatte være forskelligt i de forskellige Breve, lige saa vekslende, som de indbyrdes afvigende Forhold, der havde fremkaldt det, og de Brevskrivere, der havde affattet det. Paa dette Punkt maa da Ulighederne bryde frem og det enkeltsærlige gøre sig gældende, om end en vis Ensartethed maaske endnu kunde lade sig paavise. Ikke desto mindre gør det 16de Aarhundredes Breve Brud paa denne i sig saa simple Regel. Ikke blot Lighed, men Enshed lader sig paavise vidt ud over de Grænser, som den enkeltes Frihed ellers har afstukket for det fælles i Brevformen.

Lad os et Øjeblik tænke os ind i Datidens Forhold. Selv om en Mand var nok saa utilbøjelig til at sætte Pen til Papiret og derfor førte hele sit Regnskab i Hovedet, lod den nærmeste

Herredsfoged skrive Gældsbrevene, saa at han selv kun behøvede at sætte sit Segl og sit Navn „med egen hand“ under, og iøvrigt mundtlig afgjorde alle andre vigtige Sager, naar han paa de aarlige Herredage samledes med sin Slægt og sine Standsfæller, — saa var der dog visse Begivenheder, der i Aarets Løb alligevel kunde overraske ham og afnøde ham et Brev.

Hertil hørte Fødsler, Dødsfald og tildels Bryllupper. De sidste kunde han saa temmelig værge sig imod, thi Trolovelserne foregik hyppigt ved Herredagene, naar hele Familjen var samlet, og ved samme Lejlighed kunde han saa se sit Snit og mundtlig indbyde til Brylluppet. Men Barselgilde og Begravelser lod sig ikke saaledes kommandere, og indtraf de paa en ubelejlig Tid, kunde de nødvendiggøre mange Breve. Thi det var jo klart, at alt hvad der fandtes i Landet af Slægt og Venner skulde indbydes og samles til Gildet. Ved Velkomstgildet for den nysankomne kunde man endda begrænse sig, naar det ikke netop var den førstefødte. Men ved Afskedsfesten for den bortgangne krævede selve Familjens Ære, at intet blev sparet, Slægten hædrede jo sig selv ved at hædre den afdødes Minde. Indbydelser til Barselgilder, Bryllupper og Begravelser danner da den faste Stok i Datidens Breve. Ved dem er mangt et Navn blevet foreviget som Brevskriver, der ellers maaske aldrig vilde være naaet til os som saadan.

Men netop ved denne Grundstamme af Skrivelser møder os et højst ejendommeligt Syn: Hver Art af Indbydelse kommer uafbrudt igen i nøjagtigt de samme Udtryk. Fra Sjælland, fra Jylland, Skaane og Norge melder man om disse Familjebegivenheder i Breve, der er i den Grad ens, at blot Datum og Underskrift er forskellige. Saa latterligt det end forekommer os, nødes vi til at antage, at Tiden har taget Mod til sig og imødegaaet det uundgaaelige ved fra Barnsben at øve de smaa i at skrive Indbydelser ikke blot til deres Forældres Begravelse, men til Fadderstads for deres egne kommende Smaafolk.

Da disse Skrivelser saaledes har fulgt hine Slægter hele Livet igennem, vil det ikke være uden Interesse enkeltvis at betragte dem.

En Indbydelse til Fadderstads lød saaledes:

„Min ganske venlige og kærlige Hilsen nu og altid forsendt med Gud. Kære N. N. synderlig gode Ven! Takker jeg Eder gerne for alt godt, hvilket at forskylde I skal altid finde mig ganske velvillig. Kære N. N.! giver jeg Eder ganske venlig tilkende, at Gud Almægtigste har naadigt forløst min kære Hustru og undt os en ung Søn. Saa agter jeg udi den hellige Trefoldigheds Navn at gøre hendes Kirkegang og lade christne samme vores unge Søn den Søndag N. N., som er den (Datum) her i N. N. Kirke, hvorfor er til Eder min ganske venlige Bøn, at I vil vel gøre og umage Eder hid til os paa samme Tid og hjælpe samme vores unge Søn til sin Christendom og gøre Eder glade med os og flere vore gode Venner, som mig forhaabes næst Guds Hjælp her da paa samme Tid forsamlet vorder. Dersom jeg udi saadan eller andre Maader kan tjene Eder igen eller gøre det, I kan have godt af, skal I finde mig ganske velvillig, det kende Gud, Den jeg nu og altid vil have Eder befalet."

Man lægge Mærke til Brevets troskyldige Hentydning til, at hvis Modtageren skulde komme i samme Tilfælde, at indbyde til Barselgilde, skal Afsenderen med Glæde give Møde: „Dersom jeg udi saadan Maade kan tjene Eder igen, skal I finde mig ganske velvillig." Disse Udtryk gentages stadigt, og uden at vistnok nogen af Parterne har gjort sig klart, hvor pudsigt de i enkelte Tilfælde lyder. Den foreliggende Indbydelse, som er udsendt af Axel Gyldenstjerne paa Økloster i Anledning af et Barselgilde den 12te April 1573, er saaledes afsendt til Birgitte Gøye, der forlængst var Enke og ude over den Alder, hvor Afkom kunde ventes.

I Bryllupsindbydelserne synes man at kunne spore en svag Forandring, naar man sammenholder Breve fra Aarhundredets Begyndelse med andre fra dets Slutning. De ældste er de mest kortfattede. Senere breder Formularen sig mere, og desuden synes den Skik at trænge igennem, at ikke blot Brudens Fader eller Værge, hos hvem Brylluppet holdes, men ogsaa Brudgommen skal indbyde til Festen, saa at altsaa hver Gæst faar to omtrent ligelydende Indbydelser. Som Eksempel skal vi her anføre en Indbydelse, hvor disse Omstændigheder lykkeligt er undgaaede, idet Brylluppet bekostedes af selve Brudgommens Fader:

„Venlig og kærlig Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre! Kære Eggert Bilde, synderlig gode Ven! Giver jeg Eder ganske venligen at vide, at min kære Fader, ærlig og velbyrdig Mand Erik Skram til Hastrup agter i den hellige Trefoldigheds Navn at gøre mit Bryllup i Aarhus med ærlig og velbyrdig Jomfru Marine Bilde den Søndag næst for vor Fruedag nu førstkommende, som er den 5te Dag September. Thi er min ganske venlige Bøn til Eder, at I ville vel gøre og umage Eder did paa samme Tid, gørende Eder glad med mig og flere begge vores gode Venner, som mig haabes næst Guds Hjælp dèr paa samme Tid forsamlet vorder, og I ville vel gøre og have den Umage og komme til mig om Fredagen ved Aften næst tilforn til Aarhus, og gøre mig den Ære at følge mig om Løverdagen ud imod min Brud. Det forskylder jeg altid gerne i slig eller andre Maader, som I mig tilsigende vorder. Hermed Eder Gud Almægtigste befalende.“ Laurits Skram,
egen Haand.

Ved Begravelses-Indbydelsen var Formularens højtidelige Tone bedst paa sin Plads. At den stadig gentoges i samme velbekendte Udtryk, stemte paa sin Vis til Alvor, den udtrykte simpelt og naturligt Datidens religiøse Begreber, og ikke et Ord i den forraadte, hvorledes slige Fester ufravigeligt endte. Den lød saaledes:

„Venlig og kærlig Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre! Kære N. N., synderlig gode Ven! Takker vi Eder gerne for alt godt, I os gjort og bevist haver, hvilket vi mod Eder forskylde ville, i hvad Maade muligt er. Kære N. N.! giver vi Eder sørgeligen tilkende, at Gud Almægtigste har nu heden kaldet vor kære salig (Fader eller Moder o. s. v.) ærlig og velbyrdig N. N. af denne sørgefulde og forgængelige Verden og til sin evige Rige og Salighed. Gud give ham (hende) med alle Udvalgte en glædelig og ærefuld Opstandelse! Saa agte vi med Guds Hjælp at lade hans s a l i g L i g begrave her i hans Sognekirke (den og den Dag), thi er vores ganske godvillig Bøn til Eder, I vil vel gøre og have den Umage at komme hid til N. N. Gaard Dagen tilforn og næste Dag følge ham til hans Lejrsted og i saa Maade gøre hans salig Lig den sidste Tjeneste og Ære. Slig Eders Umage og Ulejlighed igen at forskylde ville vi altid findes ganske godvillig. Det kende Gud Almægtigste, hvem vi Eder nu og altid ville have befalet.“

Med disse tre Arter af Breve var de Tilfælde udtømte, hvori enhver ved Forholdenes Magt kunde blive tvungen til at optræde

som Brevskriver. Naar heriblandt ikke var medtaget et Livsforhold, som ingen, mindst i den Tid, kunde sige sig sikker for at komme i, nemlig at skulle optræde som Frier, saa er dette netop sket i fuld Overensstemmelse med Datidens Vilkaar. Som alt ovenfor omtalt, besørgedes nemlig Frierier saa godt som altid mundtligt og hyppigt endda ved Hjælp af en Stedfortræder. Ganske naturligt, thi de var ikke stilede til den udkaarne selv, men til hendes nærmeste Paarørende, hendes Fader eller Værge, og Samtalens Hovedindhold blev i Reglen en omhyggelig Afvejen af de gensidige Formuesforhold.

Derimod gav et Frieri Anledning til en anden Slags Breve, hvortil Nutiden intet tilsvarende ejer. Det var de skriftlige Forespørgsler til alle Familjens Medlemmer, om de gav deres Minde til Partiet. Denne Art Breve danner Overgangen til Skrivelser af absolut uberegneligt Indhold. De var jo rettede til de mest forskellige Personer, og intet Tilfælde lignede ganske det andet. Men paa den anden Side var der noget ensartet og formélt ved det hele, der let kunde friste til at søge Havn i en Formular. Den Enkeltart af disse Breve, der paa Nutiden gør det mest uimodstaaelige Indtryk, er Forespørgslerne fra alderstegne Enkemænd, som søger at bevæge deres yngre Slægtninge til at give Samtykke ved i temmeligt staaende Udtryk at meddele, at alle deres Venner har raadet dem til „at gifte sig og ikke længere sidde hen i slig Elendighed".

Naar det imidlertid erindres, at selv disse Forespørgsler kunde besørges mundtligt, hvis man enten vilde vente eller bekvemme sig til at rejse rundt til sin Slægt, saa vil det forstaas, at med hine tre Formularer inde var Folk i Almindelighed sikrede. Til denne Art Breve indskrænkede da Mængden sig. Hvo der vovede sig videre ud, var enten forvovne Naturer, hvem Skæbnen havde skænket den fornødne Letsindighed, eller Mænd, hvis Embedsvirksomhed havde nødsaget dem til at blive fortrolige med Pennen, saa at de baade med Behændighed skar deres Gaasefjer (Fig. 89 og 91) og lod den skride paa det modvillige Papir (Fig. 90). At Breve skrevne af alle disse i de mest for-

skellige Anledninger maa danne en broget Blanding, ligger i Sagens Natur.

Og dog er der noget fælles, noget gennemgaaende selv i denne saa uensartede Hob. Hvad først det rent Ydre angaar, saa udmærker de sig alle ved en stærkt fremtrædende Bestræbelse efter Tydelighed (Fig. 92). At saa godt som ingen af disse Brevskrivere har haft Lethed ved at skrive, det ser man ved første Øjekast, Trækkene er i Reglen stive og kejtede, Hovedindtrykket uskønt. Men hvad man saa meget desmere paaskønner er, at enhver har redeligt bestræbt sig for at skrive korrekt, selv om det kun ufuldkomment er lykkedes ham. I disse knortede Bogstaver vil man med lidt Taalmodighed kunne genfinde alle de regelrette Skrifttegns Bøjninger, uøvet, strittende gengivne, men de findes der.

Fig. 89. Evangelisten Markus tilskærer sin Gaasefjer. Kalkmaleri i Majbølle Kirke paa Lolland.
(Efter Akvarel af J. Kornerup i Nationalmuseet.)

Denne ene Dyd gør Bod for mange Overtrædelser, og gerne giver Læseren Afkald paa, hvad Nutiden mildt kalder „en flydende Haand“. Hvis den senere Tid overhovedet var modtagelig for Belæring i sligt, kunde den lære en Del af sin uøvede Forgænger. Vi er imidlertid døve for Paamindelser af denne Natur. Ve da den Forsker, der om tre hundrede Aar skal læse vore Breve! Selv det vanskeligste Arbejde bliver en Børneleg i Sammenligning med blot at tyde vore Underskrifter.

Den samme Hovedegenskab, der udmærkede det Ydre i hin Tids Breve, kommer til Syne i deres Indhold. Atter her er Viljen langt forud for Evnen. Men Udtrykket bliver her ikke fuldt saa tiltalende, thi den Omhu, der selv med Møje dog gjorde Skrift-

trækket læseligt, ytrer sig i Indholdet i en Bredde, der kun kan virke trættende.

Fig. 90. Evangelisten Markus skriver med Gaasefjer og Blækhorn.
Kalkmaleri i Majbølle Kirke paa Lolland.
(Efter Akvarel af J. Kornerup i Nationalmuseet.)

4

Denne Bredde er en saa fremtrædende Ejendommelighed ved alle hin Tids Breve, at den giver dem sit aldeles bestemte Præg. Vi skal derfor i det følgende særlig dvæle ved den og gennem Betragtning af dens Hovedformer søge at vinde et Overblik over den hele blandede Masse, der saa let vil unddrage sig et samlet Syn.

Man vilde misforstaa denne Bredde, hvis man tog den for eet med Omstændelighed. Dette var tværtimod en Egenskab, som Historikeren sidst af alle burde bebrejde en Tidsalders Breve. Men Ulykken er, at Omstændelighed i god Betydning, fyldig Udmalen af Enkeltheder, saa godt som aldrig forekommer i dem. Den Bredde, der findes, er denne uægte Omstændelighed, hvis inderste Væsen er den blotte Gentagelse, og hvor der paa det korte Udtryks Bul kun skyder en Mængde svampede Omskrivninger op. Det er denne Form for Bredde, der altid betegner et bestemt Udviklingstrin i Brugen af saa vel det skriftlige som det mundtlige Ord. Født af Kejtethed vaagner den lidt efter lidt til Selvbevidsthed, men skuffet af den Anstrængelse, som det endnu koster overhovedet at udtrykke sig, forveksler den i

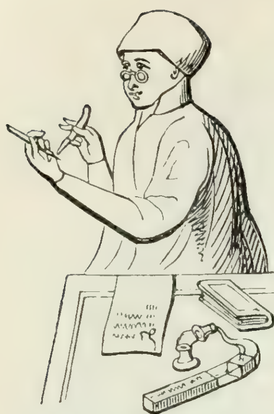

Fig. 91. En engelsk Retsskriver skærer Split i sin Fjerpen.
(Efter Thomas Wright: The homes of other days.)

lykkelig Uvidenhed sig selv med Veltalenhed.

I det 16de Aarhundredes Breve er den endnu ikke naaet til fuld Bevidsthed. Den staar endnu paa det troskyldige Trin, og dette giver den en vis Ynde. Men ligefuldt falder den stærkt i Øjnene for en Nutids Betragter, og han dømmer den ikke altid skaansomt, naar han er saa uheldig stillet langsomt at maatte bane sig Vej i det gamle Brevs vanskelige Skrift.

Vi har allerede betragtet en enkelt Form for denne Bredde, den Form, som man maaske bedst kunde betegne som den gejstlige. Det var den, der ytrede sig i disse staaende Begyndelses- og Slutnings-Formularer, og fremdeles i visse hyppigt genkommende religiøse Vendinger i det egentlige Brev, i hvilke Sporene af den kirkelige Paavirkning og Oprindelse ikke lader sig miskende.

Hoer gierne den fattige, och svaer hannem venlig
och sactmodig, Reed denn som steer vold fraan den
som gider hannem wret, och ver uforferdet naar
du skalt dømme, holt dig moed de faderløsse som
en fader, och moed deris Moder som en Hosbunde
Daa skalt du were som den allerhøiester søn, och
hand skal haffue dig kierer end din Moder
haffuer dig

Fig. 92. Af Hertug Christians (Christian den Fjerdes) danske Stilebog.
(Rigsarkivet.)

En anden Form er den juridiske. Den ytrer sig i en gennem Retstrætter udviklet Tilbøjelighed til intet at forbigaa, men opregne alle Tilfælde for saaledes at umuliggøre Tvist. Her er udpræget Lyst til Skarphed og Klarhed i Tanken, men den Art Skarphed, der i Stedet for at holde sig til det centrale søger at bestemme dette ved Optælling af alle Omkresens Punkter. Skøndt den egentlig kun hører hjemme i Skøder og Tingsvidner, forplanter den sig let til Brevene med, saa meget mere som disse hyppigt drejer sig om Retsforhold.

En tredje og sidste Form for Bredde, som gør det mest ublandede Indtryk paa en Nutids Læser, er den blot høflige. Trods det 16de Aarhundredes Ligefremhed og Naturlighed paa mange andre Punkter, var Lysten til ret at være „dannis" nu en Gang dets Kælebarn, og denne „Dannished" med dens nødvendige Følgesvend Ordrigdom bredte sig i Brevene som i sit andet Hjem. Lad os tage et tilfældigt valgt Eksempel: Jens Ulfstand vil melde sin Tante, at han paa Grund af en Begravelse er bleven hindret i at opfylde sit Løfte om at besøge hende, og vil desuden fortælle hende den Nyhed, at Kongen er bortrejst. Hvorledes gør han nu dette? Brevet lyder saaledes:

„Min ganske sønlige Hilsen nu og altid forsendt med Vorherre. Kære Moder! haver jeg Eder saa ganske højligen og gerne at betakke for alt godt, som I mig altid udi mange Maader gjort og bevist haver, for hvilket I skulle alle mine Dage finde mig ganske godvillig til at forskylde og fortjene med hvad Gode i min ringe Magt kan være, som jeg Eder, min kære Moder! pligtig er.

Kære Moder! som Eder vel fortænker, det jeg skrev Eder til for nogen Tid lang siden, at jeg agtede mig over til København med det allerførste, og naar jeg da kom hjem igen, da vilde jeg med det første komme op til Eder, saa giver jeg Eder ganske sønligen at vide, at Gud Almægtigste haver nu kaldet min kære Svoger Tage Tott, saa at jeg for den Aarsags Skyld ikke kan nu komme derop, førend hans Begravelse er overstanden; og er hans Begravelse berammet at skulle være udi Dag fjorten Dage, udi hans Sognekirke Næs.

Kære Moder! saa er min sønlige Bøn til Eder, at I nu ikke vil fortænke mig, at jeg ikke nu kommer derop, thi jeg vilde gerne have været enten deroppe eller et andet Sted, hvor I ville have mig, havde ikke denne Undskyldning været, men dersom I ikke selv kommer

her ned i denne Egn, da vil jeg med Guds Hjælp med det allerførste komme did op til Eder.

Kære Moder! saa veed jeg nu ingen synderlig nye Tidender at skrive Eder til paa denne Tid andet end, at Kongelig Majestæt er dragen af Sjælland, og veed jeg ingen vis Besked paa, hvor han er hen dragen; men somme siger, at hans Naade vil drage til Lante Meklenborg, og somme siger, at hans Naade vil ikke længere end til Segeberg; men ingen vis Besked kunde jeg udspørge.

Kære Moder! jeg vil nu ikke længere bemøje Eder med denne min ringe Skrivelse, men I skulle altid have mig at raade og byde over, som Eder bør at gøre over Eders kære Søn, og vil jeg nu og altid have Eder Gud Almægtigste befalet. — Skrevet paa Skabersø den 13. September Anno 1562."

Større og ligefrem foruroligende Maalfang kan denne høflige Bredde antage, naar den er parret med Snaksomhed og ikke har nogen Modvægt i Mandens Følelse af, at enhver Sag bør have en Ende. Et Damebrev vil her kunne tjene til Eksempel. Jomfru Dorthe Urne har skrevet til Merete (?) Grubbe, der er syg, for at spørge til hendes Befindende. I Brevet har hun bedt om, at den syges Søster Jomfru Regitze vil besvare det. Nu svarer Regitze Grubbe herpaa og melder, at Søsteren er vel bleven meget svag, men har det dog efter Omstændighederne saa nogenlunde godt. Denne korte Besked udtrykkes i en Skrivelse, hvis Udskrift allerede varsler ilde med Hensyn til Kortfattethed. Den lyder saaledes: „Ærlig og velbyrdig Jomfru Dorthe Urne, min hjertekære Søster, synderlig gode Ven, ganske huldeligen og godvilligen tilskreven." Indholdet er følgende:

„Min allerkæreste Dorthe og min hjærtekære Søster! Gud Fader, Gud Søn og den hellige Aand være evindelig hos Dig og have Dig altid i sin naadige Bevaring og spare og bevare Dig længe naadigen og vel udi alle dine Veje fra alt det Dig kan være skadeligt enten til Liv eller Sjæl! Det vil jeg saa huldeligen baade ønske og unde Dig som mig selv.

Min hjærtekære Søster! Jeg vil paa det allervenligste have Dig saa ganske højligen og gerne betakket for saa meget bevist Huldhed og godt, som jeg altid af Dig i saa mange Maader befundet haver, for hvilket Du skal den Stund jeg lever finde mig som din hulde Søster til at gøre og lade for din Skyld alt, hvad jeg veed, Du kan have Ære og godt af, saa vidt som i min ringe Magt være kan.

Min hjærtekære Søster! Jeg kan aldrig fuldskrive Dig til, saa fast som baade min Søster og jeg af alt vores Hjærte forlænges efter Dig, hvilket vel og vil vare til for os, indtil Gud vil føje Tiden, at vi maatte findes med Glæde. Den allermægtigste Gud, han unde os nu snart at findes helbredte og glade i Guds Frygt og unde mig altid at høre din Lidelse og Velfart, at det jo altid maatte gaa Dig lykkeligen og vel, eftersom dit eget gode Hjærte begærer! Det vil jeg, saa sandt hjælpe mig Gud! saa troligen ønske og unde Dig af alt mit Hjærte.

Min allerkæreste Dorthe og min gode Søster! Lader min Søster Dig paa det venligste betakke for din hulde og gode Skrivelse, som at hun nu har bekommet fra Dig, og beder hun Dig saa gerne, at Du vil have hende undskyldt og ikke fortænke hende for, at hun nu ikke selv skriver Dig til; Gud veed, at det er ikke nogen ond Vilje, men for hendes Svagheds Skyld. Og som Du est udi din gode Skrivelse begærende af min Søster, at hun vilde lade mig skrive Dig til, hvor det nu er med hende, saa takker jeg Dig saa gerne paa det allervenligste for dit hulde Hjærte og for din Omsorg, Du har for hende. Saa maa Du vist tro, at Du, saa sandt hjælpe mig Gud! ikke gør det til forgæves, men Du i lige Huldhed finder hende altid igen, som hun er Dig det pligtig, og som hende bør at være. Saa kunde jeg ikke fuldskrive Dig til, min hjærte Søster! saa svag som hun nu gøres hver Dag mere end anden, dog har hun end hertil været saa nogenlunde tilpas af ond Evne (ɔ: efter Omstændighederne). Den almægtigste Gud for sin hellige Døds og Pines Skyld han forløse hende nu snart naadeligen og vel, naar det er hans gode Vilje, ham til Ære og os alle til Glæde.

Min hjærteallerkæreste Dorthe og min gode Søster! Jeg vil nu for Tidens Kortheds Skyld ikke længere opholde Dig med denne min velmente Skrivelse eller i nogen Maade at forbie mig . . . hos Dig, men Du skal vist tro, at endog at Skrivelsen og Ordene ere, saa skal dog Meningen altid være fast huldere og bedre, end jeg den nogen Tid enten sige eller skrive kan, det kende Gud Almægtigste! — Endelig til al lykkelig Medfart befalet! Lader min Faster Agathe og min Moder og min Broder Knud, min Søster og min Broder Sigvard Dig gerne bede, at Du vil have den Umage og sige Moster Birthe mange tusinde gode Nætter paa deres Vegne, og ønske de Dig og alle mange 100,000 gode Nætter. Mette Beck og jeg ønsker Dig og Birthe og Johan mange gode Nætter.

Ex Aasmark, den 26de September 1589.

Regitze Grubbe Eilersdatter.
Egen Haand."

Det er at haabe, at Forfatterinden til dette Brev i andre Livsforhold har formaaet at udtrykke sig lidt mere kortfattet.

5

Det vil af det meddelte være klart, at en Brevtone som det 16de Aarhundredes med dens Hang til Ensformighed, Højtidelighed og Bredde ikke egner sig til Form for det spøgefulde. Det er derfor et betegnende Træk, at hele den sprudlende Livsglæde, som udmærkede dette Aarhundrede fremfor noget andet, ikke har efterladt sig noget synderligt Spor i dets Breve. Det hører til Sjældenhederne at træffe en munter Vending; Anstrængelsen ved Affattelsen og Trykket af de nedarvede Former synes at have dræbt Humøret.

Fig. 93. En glad Bægermand og -Kvinde.
Kalkmaleri i Stege Kirke.
(Efter Akvarel af J. Kornerup i Nationalmuseet.)

Stundom kan man bevise, at dette har været til Stede, uden at det dog har formaaet at gennemtrænge Brevet. Det er saaledes ikke uden en vis Forundring, at man under et Brev i de vante Udtryk læser en Oplysning som denne: „Jeg var drukken, da jeg skrev Brevet“ (Fig. 93). Man tror Manden paa hans Ord, men finder iøvrigt intet Vidnesbyrd, der bekræfter det. Det er øjensynligt, at det at skrive Brev og det at være overstadig munter her har udelukket hinanden. De gængse Former har nedlagt Indsigelse mod det fremmedartede Indhold. Affatterens eneste Udvej har da været at tilføje denne Virkeligheds-Oplysning, en ufuldbaaren Vittighed, men et kraftigt Udslag mod den Form, der har nægtet ham sin Bistand.

Gaar det saaledes med de blotte Udbrud af en fornøjet Stemning, vil man endnu mindre kunne vente at træffe et finere Udtryk derfor i Form af virkelig Vittighed. Disse Mænd, i hvis Samtaler Lune og aaben Sans for det komiske næppe har manglet træffende Udtryk, viser sig i deres Breve saa stive og haarde, som om de aldrig havde forstaaet en Spøg.

Et af de faa Eksempler paa det modsatte fortjener derfor saa meget desmere at omtales, som det paa een Gang afviger fra Reglen og samtidigt, ved at danne en Undtagelse, bekræfter den. Det er et lunefuldt Svar, som Eskild Gøye sender til Høvedsmanden paa Stege, der skylder ham 50 Gylden i Renter, men kun modstræbende har oversendt dem med Tilføjelse af, at det vilde være ugudeligt af Eskild Gøye at beholde dem. Denne svarer: „Jeg formærker i Eders Skrivelse, at der skal være stor Fare for min Sjæl, om jeg tog samme Guld af Eder; for hvilket jeg vil storligen have Eder betakket, at I vil vare mig ad den Skade. Men dog befrygter jeg mig, at jeg lader Gerrigheden bedrage mig og tager samme Rentepenge og staar den Fare.“ Det er en skæmtsom Form, som enhver af os maaske har set finere anvendt, men det simple, klare sproglige Udtryk, som den her har fundet, staar i det 16de Aarhundrede som en mærkelig Undtagelse.

End ikke de alvorlige Stemninger synes denne Brevstil i Stand til ret at kunne magte, uagtet den ifølge hele sit Væsen her maa føle sig langt mere hjemme. Kun de religiøse Følelser gengives nogenlunde tydeligt; ved alle de andre skorter det den paa Evne. Selv en saa naturlig Følelse som Vrede formaar den ikke klart at udtrykke. Det gaar saa vidt, at enkelte af de Breve, som af de paagældende er skrevne i en bitter Stemning til deres Uvenner, af en senere Tid er blevne anførte netop til Bevis for, at der umuligt kan have hersket Uvenskab mellem disse Personer. Grunden er let forklarlig. Alle disse Velsignelser, Taksigelser, Tilbud om Gentjenester og hjertelige Hilsener overvælder enhver Nutids Læser, saa at han glider let hen over det Par Ord, den korte Linje, hvori det egentlige Indhold er sammen-

trængt. Og der hører ogsaa betydelig Øvelse til at opdage disse Ord; Følelsens Grad maa man i de fleste Tilfælde aldeles opgive at kunne aflæse. Vredesudbruddet bestaar nemlig som oftest alene deri, at Brevskriveren betegner vedkommendes Opførsel som „fremmed“ eller „sælsom“. Men umiddelbart her oven paa kan der komme saa hjertelige Udtryk, at man kun, naar tilfældigvis Stridspunktet selv tydeligt meddeles, kan dømme om Sagen og vurdere den Forbitrelse, som Brevet saa ufuldkomment bærer Vidne om.

En Sammenligning vil kunne tjene til at oplyse Forholdet. At Datiden var djærv i sin Udtryksmaade er noksom bekendt. Man har iblandt andet en Maalestok derfor i, hvad der den Gang frit kunde siges fra Prædikestolen uden at støde eller dog medføre Paatale. At den samme Tid skulde være ligefrem i sin daglige Tale, sine Prædikener, sine Skrifter, men alene fint hensynsfuld i sine Breve, er ikke troligt. Tier da Brevene, hvor alle andre Vidner taler, maa Grunden søges i Brevstilens egen mangelfulde Evne til at udtrykke Tanken.

Lad os til Oplysning se, hvorledes een og samme Sag tager sig ud, alt eftersom man læser den i en Prædiken eller i et Brev. Det er bekendt, at Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Bestemmelse: at anvende deres hele Formue til Oprettelsen af en Skole, vakte megen Forargelse hos deres Slægtninge, som herved gik Glip af Arven efter det barnløse Ægtepar. Forbitrelsen vovede sig frem i gentagne Retssager mod Birgitte Gøye og efter hendes Død mod den nydannede Stiftelse, og ingen var saa virksom og utrættelig i disse Angreb sem Birgitte Gøyes egen Broder, den rige Christoffer Gøye. Mod ham samlede sig derfor naturligt hele Forbitrelsen hos Stiftelsens Forsvarere. Vi har endnu bevaret dels den Ligprædiken, som en af Skolens Venner, Dr. Niels Hemmingsen, holdt over Stifteren, dels et Brev fra Skolens Rektor, dens Talsmand paa Tinge, den djærve Hans Mikkelsen, stilet til selve Skolens Avindsmand, Christoffer Gøye. Det er ikke uden Interesse at sammenstille disse to Aktstykker. I Prædikenen udtrykker Niels Hemmingsen sig saaledes:

„Der findes mange, som mener, at det ikke var vel gjort af Hr. Herluf, at han skulde koste saa meget paa en Skole, og sige deriblandt hvad ugudelig Tale de kan paafinde. Men hvad kan man svare med Rette? Havde salig Hr. Herluf og Fru Birgitte solgt samme deres Gods, omkommet det med Pral, Banket, Drik, Dobbel og i andre Maader, hvad vilde man have sagt andet end: Hvermand maa gøre af sit, hvad han vil . . . . Men nu knurre de og mene, at det var ikke ret gjort at give Peblinge saadant Gods at løbe med. Hvad er det andet end at sige: havde de ofret deres Gods til Djævelen i Helvede, havde det været vel gjort; men at de have ofret det til Guds Ære, kan ikke lides. Men det vil jeg derhos have sagt, at den almægtigste Gud skal ikke holde dem til Gode, som ville denne Hr. Herlufs og Fru Birgitte Gøjes Skole omstøde og ødelægge, men skal dem vel hjemsøge paa sin Tid, at deres onde Forsæt skal komme dem lidet til Fromme."

Saaledes vovede Niels Hemmingsen at tale til et Ligfølge, hvor alle de var til Stede, til hvem han sigtede, mægtige, indflydelsesrige Mænd, der ved Lejlighed kunde give ham Tak for sidst. Og hans Ord var ikke Fostre af et Øjebliks Heftighed, han stod ved dem alle og bragte dem bagefter i Trykken til Hvermands Kundskab.

Dette var endnu, før Uvejret var brudt løs og Retssagerne begyndte. Hvorledes udtaler da nu Hans Mikkelsen sig midt under disse til selve den værste af Angriberne, Christoffer Gøye? At han ikke veg Niels Hemmingsen i Djærvhed, viste hele hans Færd; hvis hans Ord var blevne heftigere, maatte selve Tidspunktet og hans nærmere Forhold til Skolen tjene ham til Undskyldning. Brevet lyder saaledes:

„Kære Christoffer Gøye, min gunstige gode Ven! Gud Almægtigste være altid med Eder, opholde Eder naadeligen udi sin Frygt med langvarende Sundhed og Lyksalighed med Eders kære Hustru og alt, hvad I vel vil! Kære Christoffer! næst en ydmyg Taksigelse for Eders Godvillighed mod mig, hvorfor jeg skal bede Gud, han vil Eder belønne, og derfor af al min Formue altid findes Eders velvillige Tjener med al ydmyg Tjeneste. — Som I er begærende, kære Christoffer! jeg vilde skrive Eder til, hvad Dag Gud kaldte salig Hr. Herluf Trolle og Eders salig Søster, saa døde han den 25de Dag Juni Anno 1565, og Eders kære Søster, salig Fru Berete Gøye, den 26de Dag Juli Anno 1574, Gud unde os at finde dem udi den evige

himmelske Glæde! — Kære Christoffer! som I skriver om kalkunske Høns, saa havde vi ikke her uden et Par, og de have nu nogle faa Kyllinger, deres Afkom, som ere meget smaa. Naar de opvokse noget, at de due at føre, skulle I ret gerne faa dem.

Kære Christoffer! nu den gode Mand Albert Oxe var her udi Skolen med Lauge Venstremand, da de kom fra Eder, forstod jeg af ham skulde være sagt til Eder, her skulde findes udi Skolen Harnisker og Rør (ɔ: Geværer) til en 12 eller 14 Mands Berustning. Havde saa været, min gode Christoffer! skulde jeg vel have ladet baade Albert og Eder det vide tilforn, thi det var Skolen intet nyttigt; men her er udi Sandhed ikke uden nogle gamle Stykker forbrændte, som vi fandt efter den Ildebrand, som var her, i Jorden da vi opryddede, hvilke Albert saa. Det Bedste var alt tilforn skænket til salig Herlufs Slægt og kommen til Ring Kloster, som Anders Skriver vel vidste at sige Albert Besked om.

Kære Christoffer! jeg tror ikke andet end I jo have hørt, Gud nu har kaldet Hr. Søren her i Næstved; hans Lig blev begravet i Fredags næst forgangne. Han havde, gode Mand, en haard Helsot og Vattersot. Samme Dag om Morgenen døde Jomfru Anna Grubbe i Lille Næstved, en af Eders salig Søsters hulde og fuldtro Venner. Hendes Lig staar endnu ubegravet. Al hendes Sygdom, som ikke mere varede end 8 Dage, og hendes Endeligt var ligesom hun havde ligget i en sød Søvn, og aldrig klagede sig en Gang. Den evige Gud bevare Eder naadeligen med alle gode Venner i denne farlige og skrøbelige Tid og give os allesammen en salig Tid og Stund, naar vi skulle skilles fra denne forfængelige, urolige Verden! Udi hans guddommelige Beskærmelse vil jeg nu og altid have Eder befalet med Eders kære Husfrue og alt hvad I vel vil, og altid findes Eders villige Tjener. — Herlufsholms frie Skole den 17de Maj Anno 1575. — Eders velvillige fattige Tjener altid Hans Mikkelsen."

Hvor er der i denne Skrivelse Spor af den Hans Mikkelsen, der paa Tinge kavde kæmpet Skolens Sag saa mandigt imod Christoffer Gøye? Hvor er den Harme, som enhver i hans Sted maatte føle ved at afkræves Oplysning om Stifternes Dødsdag, en Oplysning, som vistnok vilde blive brugt som Bevis i det nye Angreb, der forberedtes? Hvor er blot den Kulde i Tonen, som Hans Mikkelsen skyldte ikke alene Stifterne og Skolen, men sig selv lige overfor Christoffer Gøye? Der er ikke Spor deraf Han taler til ham som til sin Ven og Velynder, velsigner ham og takker ham som sædvanlig og meddeler ham sluttelig Bynyt

fra Næstved. Den eneste svage Erindring om Uvenskabet, som man endda maa være yderst mistænksom for at lægge Vægt paa, er, at han hverken skaffer ham Kalkuner eller Harnisker.

Men kan selv en Misstemning, som den her til Grund liggende, saa aldeles udvidskes ved at omsættes i Brevform, saa maa Datidens Brevstil med Rette betegnes som fattig paa Udtryk for Vrede. Ved hvert enkelt valgt Eksempel kan man maaske endnu være i Tvivl om, hvorvidt ikke et Tilfælde netop her har været Skyld i, at Følelsen ikke er bleven udtalt. Men sammenfatter man dem alle, svinder det tilfældige, og med samlet Røst bevidner de, at Datidens Brevstil endnu ikke besad fælles godkendte, tydelige Udtryk for denne saa naturlige Følelse. Dette kunde synes utroligt, og dog er det i god Samklang med Datidens Forhold. Mellemværender af denne Natur afgjordes nemlig ikke i Breve, men mundtligt, enten ved privat Ordstrid eller paa Tinge. At staa i Brevveksel med sin Uven var et Tilfælde, som Brevstilen aabenbart ikke var forberedt paa, og den ejede derfor intet Middel til at udtrykke dette, saa lidt som den — hvad vi ovenfor har set — forstod at betegne Graderne i fortrolig Tone.

Men det var en saa følelig Mangel, at den maatte afhjælpes. Spirerne, hvoraf en passende Brevform for Uvenner kunde udvikles, var allerede til Stede i de to beslægtede Former: kongelige Irettesættelser til underordnede og skriftlige Indlæg ved Retstrætter. I Løbet af det følgende Aarhundrede blev ud fra disse Forbilleder en ny Brevstil dannet og Savnet dermed afhjulpet.

6

Vi har prøvet det 16de Aarhundredes Brevform paa forskellige Omraader og stadig stødt paa Uformuenhed til simpelt og klart at udtrykke Tanken. Har denne da intetsteds helt hjemme? Passer Form og Stof aldrig sammen? Jo, hvor Stoffet selv har sprængt de trykkende Baand, sat alle Hensyn til Side og paa

egen Haand skabt sig sin Form. Overalt hvor den simple Natur har faaet Lov at raade, hvor Tanker, diede af Virkeligheden, kommer til Orde, udtrykkes de i et naturligt, til alle Tider forstaaeligt Sprog. Dette sker, naar enten Brevskriveren endnu er saa ung, at han ikke fuldstændigt har lært at snøre Tanken inde i de overleverede Former, eller naar Stoffet i den Grad er grebet ud af det daglige Liv, at det er uigengiveligt i den gængse Manér, men samtidigt saa stærkt opfylder den skrivende, at det maa give sig Luft i de nærmestliggende Udtryk. Vi skal anføre et Par Eksempler.

Hvor simpelt og ligefremt er saaledes ikke et Udbrud som dette af den tiaarige Christian den Fjerde:

„Igaar var vi udvandret en Time eller tre os at forlyste. Da kom vi til Vamdrup, hvor vi gjorde Maaltid. Sandelig der er et lystigt Sted, hvilket mig saa befaller, at dersom vi nogen Tid lang blive paa Koldinghus, skal jeg vist komme til dette Sted, saa tidt mig tilstedes. Det ligger ikke langt herfra, ikke længere end to Stunders Rejse; det forsøgte jeg igaar, i lige Maade som mig tilforn af trofaste Mænd var sagt.“

Paa lidt sproglige Forandringer nær vilde ethvert Barn den Dag i Dag udtrykke sig paa samme Maade. Og hvor malende og forstaaelige er ikke et Par Breve som disse:

. . . „Du har vel hørt, at jeg agter at gøre min Datters Fæstensøl her i København næste Søndag efter Mikkelsdag . . . Jeg beder Dig derfor laane mig dine flamske Klæder, Drejls-, Damaskesduge, Hvidsømsduge og Haandklæder baade af Drejl, Damask og Hvidsøms, at Du vil laane mig dit røde Damaskes Tapet over to Skiver (Borde), som Du fik efter salig Oluf Mouritsøn, og fik Fru Anna Hardenberg Magen til det, Du har. Og vil jeg bruge samme Tapet i Salen her i min Gaard i København . . . Allerkæreste Birthe og kære Søster! at Du nu vilde gøre herudi som min fuldkommen gode Tro er til Dig, og undfald mig nu ikke! . . . Og hvad Du vil laane mig, at jeg det maatte bekomme nu med dette mit Bud, jeg skal med Guds Hjælp vel lade forvare det, saa det intet skal blive ad Skade i mit Værge.“ . . .

Eller et andet Brev som dette:

. . . „Som I bød mig til sidst om en god Mynde, da sender jeg Eder en rød Mynde, hedder „Rend op“, Gud hjælpe mig! saa sandt det er den bedste, jeg har. Han skal vel frie sin Tov-Ring (Fig. 94); men en Karl skal stedse hidse den og holde af den, han er kræsen. Item sender jeg Eders kære Hustru en god Hare-Mynde, den er nys bleven hidset af den bedste Hundeart i Fyen ligger. Hun hedder „Kejserinde“; og sender jeg Eder et Par Lænker med Mynderne, at de skulle ikke lade Mynderne løbe fra dem paa Vejen. Ville de ikke være efter Eders Sind, da vil jeg give Eder Kaaret hvilke I ville have af dem jeg har, naar vi findes.“ . . .

I Breve som disse har den skrivende glemt sig selv og alle Former over det, han havde at sige, men netop derfor op-

Fig. 94. Jagthunde i Tov-Ring. Kalkmaleri i Stege Kirke.
(Efter Fotografi i Nationalmuseet.)

naaet, at Udtrykket er som den talendes og til enhver Tid vil lyde naturligt.

Vil vi sluttelig søge at samle de her meddelte spredte Træk til en Enhed, saa synes de alle at vise hen til det samme. Det 16de Aarhundredes Brevstil kan kun forstaas ved at bestemmes som en aandelig Ytringsform paa et af dens tidligste Udviklingstrin. Som alle andre Former af lignende Art havde den hidtil trivedes i Ly af Kirken. Idet den nu begyndte at udfolde sig paa egen Haand bar den baade i sin Form og sin Retning Spor af sit tidligere Ophold.

Hvad Formen angaar, minder den om det kirkelige ved sine

Begyndelses- og Slutningsformularer, ved denne Bredde i Udmalingen, saa saare noget kirkeligt berøres, ved denne underlige Blanding af Inderlighed og ensformig, halv tankeløs Gentagen. Hvad Retningen angaar, røber Brevstilen sin Oprindelse ved stadig med Forkærlighed at vælge et religiøst Stof; efter Brevene at dømme skulde man tro, at alle hin Tids Mennesker ikke havde levet noget andet Følelsesliv end det blot religiøse. Brevstilen er som en Sommerfugl, der er i Færd med at bryde ud af de kirkelige Formers Puppe, den søger at flagre sig løs, men har endnu kun faaet den ene Vinge, Formen for de religiøse Stemninger, fri.

At Udviklingen imidlertid vil gaa fremad, derfor borger den Frodighed, der allevegne spores. Under denne Spire med de kirkelige Dækblade gærer en hel Virkelighedsfylde, der vil frem, der vil op til Luft og til Dagslys. Og ovenfra vinker Livet med bestandig flere Krav; der er Retninger nok at udfolde Blade i. Skøndt Brevstilen endnu kun er et højst ufuldkomment Meddelelsesmiddel, føler man, at den maa, at den vil bryde sig nye Veje og udfolde sig i fyldigere Former. Det er, som om der bag hver Hindring bankede en Trang, der ikke fik Ro, før den var brudt ud, som om det hæmmende ikke blot er os, men tillige maa have været Datiden selv bevidst.

Hvorfor gaar enhver slig Udvikling saa langsomt? Naar den er tilbagelagt, synes det ofte besynderligt, at en saa nødvendig og ligefrem Fremskriden kunde kræve saa lang en Tid. Ganske simpelt fordi enhver Tidsalder har sin bestemte Grænse, ud over hvilken den ikke kan komme. Brevstilen er selv ikke blot betinget af, men et Udtryk for den til enhver Tid tilstedeværende Dannelse. I denne ligger til syvende og sidst Aarsagerne ikke alene til Brevstilen, men til en Mængde beslægtede Foreteelser.

Hvorledes var da det 16de Aarhundredes Dannelse herhjemme? Den var tarvelig og ufuldkommen som den Brevstil, den skabte. Folket bestod af to Klasser. Paa den ene Side et Mindretal, der havde Adgang til den klassiske Literatur, men, for uudviklet til at fatte dens Aand, nøjedes med at tilegne sig

dens Sprogform. Paa den anden Side Folkets store Masse, fra Kongen til den laveste, hvis hele aandelige Indhold spandtes af de to Traade, Paavirkningerne af Prædikenen om Søndagen og af det virkelige Liv Ugen igennem. De var ubekendte med alle de Dannelses-Indtryk, som Nutiden modtager gennem Bøger og Blade, deres eneste Læsning var Biblen og Postillen, deres Virkelighed var kun een, den ydre. Derfor blev deres Uge selv til et stort, stadigt gentaget Brev, kirkelig Tone i Begyndelse og Slutning, Virkeligheds-Indhold i Midten.

Men lønligt dæmrede bag ved denne Tankegang en hel anden, friere Forstaaelse af Livet. Den næredes ved Naturen, hvilte drømmende i Folkeviserne og slog stundom Gækken løs under Drikkelagene. Den havde været og skulde fremdeles blive den skjulte bevægende Kraft, Uroen i Udviklingen. Det var den, der havde været med at afkaste Romerkirkens Aag. Nu da den første Gæring havde sat sig, laa den atter under for den nye Kirkes Magt. I Brevene som i den enkeltes Bevidsthed lader den sig mere ane end paavise, den var nærmest kun til Stede som ubestemt Trang, den blev sig kun bevidst som Brøde.

Hvad var det da, der optog al Pladsen i Bevidstheden? Hvilket Tryk formaaede at erklære denne Menneskets Higen for Brøde? Det var Summen af det religiøse Indhold under den ejendommelige Form, hvormed Tiden havde præget det. Fra Aarhundredets Midte til dets Slutning fandt dette Indhold sit Udtryk i det ene Ord „Rettroenhed“. I dette Løsen samlede sig som i et Brændpunkt alt, hvad Tiden forstod ved Menneskets Pligter, Nøglen til dette Livs Gaader, Adkomsten til Glæden i det næste. Rettroenhed var ikke blot Baandet, der knyttede de mange sammen, men selve Indholdet i hver enkelt.

For vor Tid, hvis Blik er skærpet for de enkeltes Forskelligheder, lyder en Bestemmelse som denne fremmed og besynderlig. Vi forstaar ikke, hvorledes man for Alvor kunde sigte mod et saa umuligt Maal som at faa alle „rettroende“, endnu mindre at sligt virkelig kunde opnaas. Vi smiler uvilkaarligt, naar Frederik den Anden paastaar, at hele hans Folk tror det samme, og

vi undres over, at i en saa religiøs bevæget Tid virkelig enhver religiøs Meningsstrid kunde holdes ude.

Paa et Punkt som dette, hvor to Tidsalderes Opfattelser staar hinanden saa fjærnt, kan imidlertid ofte et enkelt ubetydeligt Udtryk bidrage til Forstaaelsen. Datidens Brevform var kun et ringe Led i det store hele, og dog oplyser den som et heldigt Eksempel en dunkel Tankegang. Tidens Fordring paa Rettroenhed, denne Fordrings Mulighed og Gennemførlighed, bliver gjort os anskuelig gennem Brevene. Det var den samme Tid, som krævede fælles Rettroenhed, der kunde fordre og virkelig gennemføre, at alle Breve skulde begynde og slutte ens. Reformationens Frihed var endnu kun et blot Ord, Romerkirkens Efterfølger herskede med samme uindskrænkede Myndighed paa alle aandelige Omraader.

Omvendt belyser de større Forhold de mindre. Man aner den Inderlighed, hvormed Datiden hang ved disse staaende Udtryk i Brevene, den Gysen, der maatte gribe enhver ved at tænke sig disse, nu saa tomt lydende, Velsignelser udeladte, naar man erindrer, hvad de i deres inderste Væsen var: Rettroenhedens Kendetegn, et Værn for Afsender og Modtager mod den Onde. Thi trindtom lurede og puslede Millioner Djævle, beredte til at besætte enhver uagtsom. Kun eet Middel var sikkert, bestandig at være iført Rettroenhedens Panser. Troen paa Rettroenheden blev da det befriende for hver enkelt. Rettroenhedens Indhold derimod var det ikke den enkeltes, men Øvrighedens Sag at bestemme. Saa meget desmindre besværet kunde da Folket gaa i Kamp mod den gamle Arvefjende og hans hele Hær. Hekseprocesserne og Religionskrigene bar Vidne om, at Striden ikke blot i Danmark, men hele Evropa over førtes med Iver.

Anmærkninger og Henvisninger til I. Bog

De tre første Fortællinger i denne Bog tilligemed en her udeladt („Peder Oxes Tilbagekomst“) udkom 1876 under Fællestitlen: „Historiske Skitser“, der ledsagedes af følgende „Forord“:

„Af de her udgivne „Skitser“ har den ene, Jakob Ulfelds Færd ved Frederik den Andens Begravelse, tidligere med nogle Smaaforandringer været trykt (Historisk Tidsskrift IV, 4, 217). De andre er nye. Om dem alle gælder det, at de er fremkomne som halvt uvilkaarlige Frugter af et fleraarigt Studium af de haandskrevne Kilder til Datidens Historie. Enhver, der kender til Studiet af disse Kilder, et Arbejde, der er ligesaa møjsommeligt som langvarigt, forstaar den Trang, som man under det kan føle til stundom at stige op af Gruben og ved Dagslyset betragte nogle af de Skatte, som man har fundet i Dybet. De herværende Skitser er et Udtryk for Betragterens Glæde ved det fundne.

Det er mit Haab en Gang i Tiden at kunne give en samlet, udførlig Fremstilling af Danmarks Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Hvad jeg her har meddelt, forudgriber ikke denne. Ved alt nu at fremdrage nogle enkelte, hidtil ukendte Punkter har jeg kun berøvet en senere Fremstilling Nyhedens Interesse paa dette Par Punkter, den Interesse, som den selv dog vilde have mistet, om ikke før saa et Aarstid efter, at den var udkommen. — Man ser ofte Malere, der skal udføre et stort Maleri, forinden gøre Udkast paa Lærredet til enkelte Hoveder eller Figurer, dels for at vænne sig til Dimensionerne, prøve Farvevirkningen, beregne Indtrykket, dels uden al Hensigt, idet de blot giver efter for en indre Trang til at male. Som saadanne Udkast betragter jeg de efterfølgende „Skitser“, de er paa een Gang Studier og Øjeblikkets Børn og bærer Præg af begge Dele.“

CHRISTIAN IV'S FØDSEL OG DAAB

Side 7. [1] Hovedkilder: Haandskrift i det Kongelige Bibliotek i København, „Gammel Kongelig Samling no. 2589 4to. Erasmi Læti: de nato baptizatoque primo Frederici IIdi filio Christiano. 1577. — Peder Hansøn Resen: Kong Frederik den Andens Krønike (Kbhvn. 1680). S. 302—11.

S. 10. [1] Pergamentsbreve, Hyldinger no. 26. Rigsarkivet. — Mindre nøjagtigt gengivet af Dronning Sophia, se J. H. Schlegel: Samlung zur Dänischen Geschichte II, 4. Hefte, S. 163.

S. 14. [1] Sjællandske Tegnelser 27. Oktober 1577. Rigsarkivet. — [2] Danske Kongers Historie Nr. 73. dd. 29. Juli 1590. Rigsarkivet.

S. 19. [1] Sjællandske Tegnelser 20. Maj 1577. Rigsarkivet.

S. 22. [1] Øresunds Toldregnskaber 1577. Rigsarkivet.

S. 28. [1] Sjællandske Tegnelser 14. April 1577. Rigsarkivet.

S. 30. [1] Sjællandske Tegnelser 7. Maj 1577. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser 21. April, 29 April og 2. Maj 1577. — Øresunds Toldregnskaber. Rigsarkivet.

S. 31. [1] Rentemester-Regnskab 1577. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser 21. April 1577. Rigsarkivet. — [3] Sjællandske Tegnelser 2. Maj 1577. Rigsarkivet. — [4] Sjællandske Tegnelser 21. April 1577. Rigsarkivet.

S. 32· [1] Sjællandske Tegnelser 2. Maj 1587. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser 16. April 1577. Rigsarkivet.

S. 33. [1] Rasmus Reravius: Frederik den Andens Kroning og Bryllup. Kbhvn. 1574. Side Kiij.

S. 35. [1] Sjællandske Tegnelser 2. Maj 1577. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser 21. April 1577. Rigsarkivet. — [3] Rentemester-Regnskab 1577. — Sjællandske Tegnelser 26. April 1577. Rigsarkivet. — [4] Rentemester-Regnskab 1577. Rigsarkivet.

S. 36. [1] Sjællandske Tegnelser 27. April 1577. Rigsarkivet. — [2] Holger Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie II 175—77. — [3] Kjøbenhavns Diplomatarium, udg. af O. Nielsen. Renligheds-Forordninger i disse Aar.

S. 39. [1] Forordning af 7. Maj 1577. Kjøbenhavns Diplomatarium I 467.

S. 43. [1] Danmarks Riges Historie III 2, 234.

S. 45. [1] Sjællandske Tegnelser 1. Maj, 8. Maj og 16. Maj 1577. Rigsarkivet.

S. 46. [1] Sjællandske Tegnelser 15. Juni 1577. Rigsarkivet.

S. 47. [1] Rentemester-Regnskab 1577. Rigsarkivet. — [2] At Kongen drog ham i Møde og altsaa var med ved Indtoget, benægtes af Erasmus Lætus, men bekræftes af Resen og stemmer med Sjællandske Tegnelser 8. Maj 1577.

Side 49. [1] Anders Sørensen Vedels Ligtale over Frederik den Anden. Kbhvn. 1588. Side Ciij. — [2] Reravius: Frederik den Andens Kroning, Side Hiij.

S. 62. [1] Den kallundborgske Reces af 21. November 1576 (Sjællandske Tegnelser). — V. A. Secher: Forordninger og Recesser 1558—1660 II 27

S. 63. [1] Werlauff: Sophia af Meklenborg. Hist. Tidsskrift III 47. Anm. 3.

S. 66. [1] Sjællandske Tegnelser 13. Marts 1577. Rigsarkivet.

S. 74. [1] Sjællandske Tegnelser 7. April 1578. Rigsarkivet. — [2] Peder Hansøn Resen: Kong Frederik den Andens Krønike (Kbhvn. 1680) Side 306.

S. 75. [1] H. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie II 558.

S. 77. [1] Lindeberg: Hypotyposis arcium ete. a H. Ranzovio conditorum S. 316.

S. 78. [1] Sjællandske Tegnelser 7. September 1577. Rigsarkivet.

S. 79. [1] Ligprædiken over Kaspar Markdanner til Søgaard (Bricka og Gjellerup: Den danske Adel i det 16de og 17de Aarhundrede. S. 337.)

S. 80. [1] Nye Danske Magazin VI 332.

S. 82. [1] Peder Hansøn Resen: Kong Frederik den Andens Krønike. S. 307.

S. 84. [1] H. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie II 472. — [2] Klevenfelds Stamtavler. Familien Skovgaard. Rigsarkivet.

S. 85. [1] Danske Magazin II 202—203. — H. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie II 174. — [2] Rasmus Glads Beretning om Teater-Forestillingerne er benyttet af H. Rørdam i Kjøbenhavns Universitets Historie II 184—86.

S. 57. [1] Schlegel: Geschichte Christian des Vierten von N. Slange I 226.

S. 91. [1] Rentemester-Regnskab 1577. Rigsarkivet.

S. 92. [1] De følgende Optrin er udførligt meddelte efter Rasmus Glads Haandskrift af S. Birket Smith i Danske Samlinger II 3, 228—30.

S. 96. [1] P. H. Resen: Kong Frederik den Andens Krønike S. 306.

S. 97. [1] P. H. Resen: Kong Frederik den Andens Krønike S. 308.

S. 99. [1] Ifølge Herredags-Dombog 1576—1583 (Rigsarkivet) — Kolderup-Rosen-

vinge: Gamle danske Domme III 300—303 — blev denne Sag paadømt allerede den 4. Juni, altsaa om Tirsdagen. Men da dette er den eneste Sag, hvortil Rasmus Glad kan sigte (ifølge Herredags-Dombogen blev nemlig i Tidsrummet 2.—6. Juni ialt 3 Sager paadømte, de to af Rigens Kansler og kun denne ene af Kongen selv og det samlede Rigsraad), og da Glads Vidnesbyrd i dette Tilfælde synes fuldt saa troværdigt som Herredags-Kopibogen, hvori maaske Dommen først langt senere er bleven indført, gaar jeg ud fra, at Rasmus Glad har Ret i sin Angivelse, og at Skriveren ved en Fejltagelse, som de usædvanlige Forhold let kunde fremkalde, har indført Dommen med en lidt unøjagtig Datum.

S. 101. [1] Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Domme III 243.

S. 106. [1] Danske Samlinger for Historie, Topographie, Personal- og Literaturhistorie V 141.

S. 107. [1] Nye Danske Magazin I 18.

S. 108. [1] Rentemester-Regnskab 1577. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser 8. Juni 1577. Rigsarkivet. — [3] Sammesteds.

S. 109. [1] Sjællandske Tegnelser 7. November 1585. Rigsarkivet.

S. 113. [1] S. Gjellerup: Samfundsforholdene 1536—1660. (Hist. Tidsskrift IV 4, 3—16.)

S. 119. [1] Peder Hansøn Resen: Kong Frederik den Andens Krønike (Kbhvn. 1680). S. 310—11.

S. 121. [1] Den latinske Afskrift, som her er benyttet, er det Eksemplar, som findes i det Kongelige Biblioteks Thottske Samling Nr. 831. fol. — F. R. Friis: Tyge Brahe (Kbhvn. 1871). S. 74—79.

JAKOB ULFELDS SENDEFÆRD TIL RUSLAND

S. 125. „Jakob Ulfelds Sendefærd til Rusland" var første Gang trykt 1873 i Historisk Tidsskrift IV 4, 217 under Titlen: „Jacob Ulfelds Færd ved Frederik den Andens Begravelse", senere i „Historiske Skitser" 1876.

S. 128. [1] Smlgn. Jakob Ulfelds Beskrivelse af Rejsen, oversat paa Dansk og trykt bag i Peder Hansøn Resen: Kong Frederik den Andens Krønike (Kbhvn. 1680) S. 398—436. — Gesandtskabets Protokol findes i Samlingen „Membraner. Rusland 11 b". Rigsarkivet.

S. 132. [1] Peder Hansøn Resen: Frederik den Andens Krønike (Kbhvn. 1680) S. 314—15. — Suhm: Samlinger til den Danske Historie I 1, 165—68. — Historisk Tidsskrift 5, 435—436. — Forhandlings-Protokollen. Membraner. Rusland. 11 b. Rigsarkivet. — Sjællandske Tegnelser 18. Maj 1579. Rigsarkivet. — Rostgaardske Samlinger no. 48. Folio. Universitets-Biblioteket.

S. 137. [1] Denne Omstændighed er med Urette bleven anført (f. Eks. i Hofmans: Danske Adelsmænd II 220) som Bevis for, at Jakob Ulfeld hurtigt er bleven tagen til Naade igen; det vil ses, at han endnu ikke var falden i Unaade. — [2] Se Rigsraadsdom af 14. Juli 1579. Domme Nr. 116 Pergament. Rigsarkivet.

S. 138. [1] Sjællandske Tegnelser 15. og 18. Maj 1579. — Smlgn. Sjællandske Tegnelser 28. August 1588. — [2] Brev dat. 19. Maj 1579. Membraner. Rusland. 12 c. Rigsarkivet.

S. 139. [1] Dat. Segeberg den 27. Juni 1579. Membraner. Rusland. 12 b. Rigsarkivet. — [2] Om det følgende se Rigsraadsdom af 14. Juli 1579. Domme Nr. 116 Pergament. Rigsarkivet.

S. 143. [1] Originalen, der findes i Rigsarkivet, viser, at Ulfeld har Ret i denne Paastand. Pergamentet bærer endnu Spor af Raderingen, og det nye Aarstal er skrevet med mørkere Blæk end det øvrige.

S. 144. [1] Membraner. Rusland. 11 b. Rigsarkivet.

S. 145. [1] Den skriftlige Erklæring i Sjællandske Registre 16. Juli 1579. Rigsarkivet. — [2] Fyenske Registre 8. August 1579. Rigsarkivet. — [3] „Hyldinger" no. 32. Jakob

Ulfelds Erklæring er dateret Kogsbøl den 24. Juni 1580. Rigsarkivet. — [4] Klevenfelds Dokumenter til Familjen Ulfeld. 27. August 1581. Rigsarkivet.

S. 147. [1] Sjællandske Tegnelser 29. April 1588. Rigsarkivet. — [2] Fortællingen forekommer første Gang i Niels Pedersen Slange: Chrsitian den Fjerdes Historie I, 10 og er derfra gaaet over i alle senere Fremstillinger, der støtter sig til hans udførlige Beretning.

S. 148. [1] Se Befalingen i Sjællandske Tegnelser 5. Juli 1588 (Rigsarkivet). Begravelsen var foregaaet den 5. Juni.

S. 149. [1] Se den udførlige Beskrivelse i Sjællandske Tegnelser 26. August 1588. Rigsarkivet.

S. 152. [1] Indoptaget i Regeringsraadernes Svar. Sjællandske Tegnelser 13. November 1588. Rigsarkivet.

S. 153. [1] Se Thottske Haandskrift-Samling 4to no. 1294. Det kongelige Bibliotek.

CHRISTIAN DEN FJERDES BESØG HOS TYGE BRAHE

Denne Fortælling er skreven 1875 og første Gang trykt i „Historiske Skitser“ 1876.

S. 160. [1] Niels Slange: Christian den Fjerdes Historie 1 62.

S. 161. [1] Niels Slange: Christian den Fjerdes Historie I 63. — [2] Datoerne i Chr. IV's Stilebog af 1592 (tidligere Gml. Kgl. Samling 4to no. 2591 i det kgl. Bibl.; nu i Rigsarkivet). — [3] Danske Kongers Historie 73 dd. 17. Maj 1592. Rigsarkivet.

S. 163. [1] Danske Kongers Historie 73 dd. 23. Maj 1592. Rigsarkivet.

S. 164. [1] Christian IV's latinske Stilebog 27. April 1592. Rigsarkivet.

S. 175. [1] Christian den Fjerdes Stilebog 2. Maj 1592. Rigsarkivet. — F. R. Friis: Tyge Brahe S. 201.

S. 176. [1] Christian den Fjerdes Stilebog 14. Juni 1592. Rigsarkivet. — [2] Frederik den Andens Kalenderoptegnelser. Historisk Tidsskrift IV 3, 562.

S. 177. [1] Christian den Fjerdes Stilebog 14. Juni 1592. Rigsarkivet. — [2] Christian den Fjerdes Stilebog 23—26. Juni 1592. Rigsarkivet.

S. 178. [1] Christian den Fjerdes Stilebog 7. Juli 1592. — F. R. Friis: Tyge Brahe S. 202.

S. 186. [1] Tyge Brahe glemmer ikke selv at fremhæve dem. Danske Magazin II 269.

S. 189. [1] Tyge Brahes meteorologiske Dagbog (Kbhvn. 1876). S. 198.

S. 190. [1] N. Slange: Christian den Fjerdes Historie I 63. — [2] F. R. Friis: Tyge Brahe S. 200—201.

S. 191. [1] Historisk Tidsskrift II 3, 302.

S. 193. [1] F. R. Friis: Tyge Brahe S. 145.

DOMMEN OVER CHRISTOFFER ROSENKRANS

er første Gang trykt 1873 i Historisk Tidsskrift IV 3, 518—37.

S. 200. [1] Niels Slange: Christian den Fjerdes Historie I, S. 264—57. — [2] Ludvig Holberg: Danmarks-Historie (udg. af Levin) Tom II, S. 416—17.

S. 202. [1] Tycho de Hofman: Historiske Efterretninger om vel fortjente danske Adelsmænd II, S. 91.

S. 203. [1] Opfordringen fra Karen Strangesdatter er ikke et særskilt Brev, men kun en Efterskrift i et Brev fra Margrethe Juel til Christoffer Rosenkrans, hvori det bebrejdes ham, at han har stævnet Margrethe Juels Mand til Kolding til at betale et Gældsbrev. Hun er mødt paa sin bortrejste Mands Vegne, men Chr. Rosenkrans er udebleven. Hun forlanger at se Gældsbrevet og faa det undersøgt i ærlige Adelsfolks Nærværelse.

S. 209. [1] Disse Ark findes i Samlingen „Danske Kongers Historie“ Pakke 65 a, indeholdende „Relationer fra Benedict Ahlefeldt“. Rigsarkivet. — [2] Det var Hr. Assi-

stent ved det kongelige Bibliotek, cand. theol. Jacobsen, der først henledte Forfatterens Opmærksomhed paa det efterfølgende Sted i Otto Sperlings Haandskrift.

S. 210. [1] Otto Sperling: Historia vitæ et carceris usque ad 1673. S. 242—244. Haandskrift i det Kongelige Bibliotek („Gammel Kongelig Samling“ no. 3094. 4to). Det anførte meddeles her i Oversættelse fra Tysk. Haandskriftet er senere oversat og udgivet af S. Birket-Smith. Kbhvn. 1885.

S. 211. [1] Smlgn. Hans Grams Indledningsord til Otto Sperlings Selvbiografi. Suhms Nye Samlinger III 197.

BREVSTILEN I DANMARK I DET 16. AARHUNDREDE

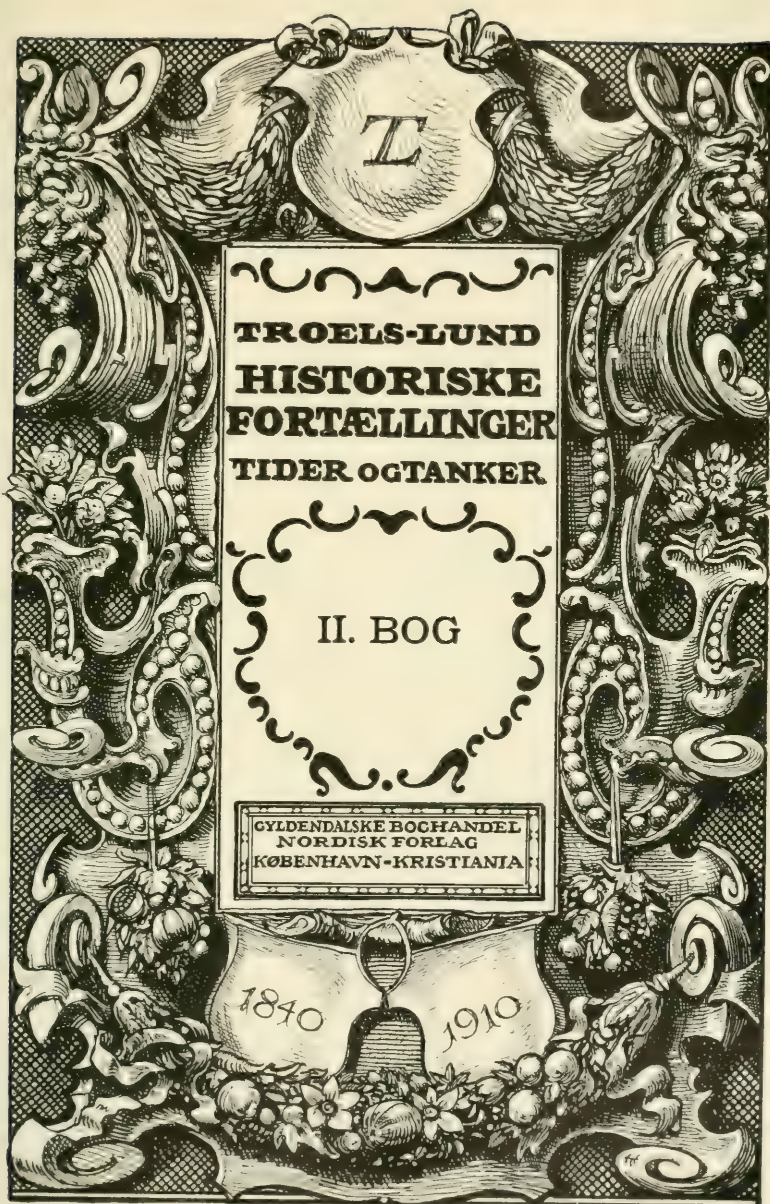
er første Gang trykt i „Det nittende Aarhundrede“, November—December Heftet 1876.

INDHOLD AF I BOG

TROELS-LUND

HISTORISKE FORTÆLLINGER

TIDER OG TANKER

TROELS-LUND
HISTORISKE
FORTÆLLINGER
TIDER OG TANKER
II. BOG
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN-KRISTIANIA
1840
1910

FR. BAGGES KGL. HOF-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

MOGENS HEJNESØN

I

INDLEDNING. TO INDBYRDES MODSTANDERE

1

BLANDT de mange mærkelige Mænd, der har spillet en Rolle i Slutningen af Frederik den Andens Tid, er der ingen, som har været Genstand for en saa forskelligartet Bedømmelse som Mogens Hejnesøn. Denne Meningsforskel synes ikke at være blot tilfældig, fremkaldt ved en senere Tids mangelfulde Kundskab om ham og hans Færd. Den lader sig forfølge lige op til hans egne Dage, til den Tid, da hans Minde, ja han selv endnu var lyslevende. Aar 1589 blev han anklaget, dømt og halshugget, alt under Tilsyn af den hæderlige Christoffer Valkendorf. Aaret efter fik han en Æresoprejsning saa grundig, som sjælden er bleven nogen til Del herhjemme, Dommen blev erklæret for ugyldig, Christoffer Valkendorf idømt en betydelig Bøde, og Liget atter opgravet under almindelig Deltagelse for paany at stedes med Hæder til Jorde.

Eftertidens Dom giver ikke Samtidens noget efter i Usikkerhed. De samme stærke Svingninger lader sig paavise, kun foregaar de med en til Afstanden svarende større Langsomhed.

Som naturligt var, begyndte man med at tage Parti for den forurettede. Først gav denne Stemning sig kun Luft i korte Optegnelser[1]. Siden vovede den sig tydeligere frem i stedlige Beskrivelser, hvor Mogens Hejnesøn som den lokale Helt spiller Hovedrollen[2]. Og tilsidst gled han over til at indtage en berettiget,

udmærket Plads i større Fremstillinger af Landets samlede Historie[1]. Sit afsluttende synlige Udtryk har denne Anerkendelse fundet, da man i det 18de Aarhundrede rejste ham en Mindestøtte blandt andre særlig fortjente Mænds i Lunden ved Jægerspris[2].

I det 19de Aarhundrede er der atter sket et Omslag i Stemningen. Det højeste, hvortil man tidligere havde drevet det, var ud fra et religiøst Standpunkt at efterspore Grunden til, at Gud kunde tillade en slig Uretfærdighed. Man var da naaet til den Forklaring, at Dommen, skøndt menneskelig uretfærdig, dog var guddommelig retfærdig, efterdi Mogens Hejnesøn saa ofte havde overtraadt det sjette Bud, at han derfor fortjente Straf[3]. I vor Tid er man ikke bleven staaende herved, men støttet paa fyldigere Oplysninger har man begyndt at fremdrage mange andre Skyggesider ved Mogens Hejnesøns Liv, og er endt med at hævde, at selv om Christoffer Valkendorf har begaaet en Formfejl ved Dommen, saa var han i Virkeligheden i sin fulde Ret, da han lod Bedrageren henrette[4].

Det er klart, at saa modstridende Domme ikke lader sig samle i et fælles levende Indtryk. Skal der være Tale om at danne sig et virkeligt Billede af Mogens Hejnesøn, kan dette kun ske, saafremt der lader sig fremdrage nye og fyldigere Oplysninger, der formaar at tilføje det manglende og vise os Grundene til, at disse afvigende Opfattelser har dannet sig. Der er kun Haab om at finde slige Oplysninger blandt de utrykte Kilder til vor Historie; i Arkiverne maa det søges, som Bibliotekerne lader os i Uvidenhed om. — Det er Hensigten med de følgende Blade at meddele det Efterslæt af Bidrag til Mogens Hejnesøns Historie, som det er lykkedes Forfatteren at finde i Rigsarkivet. De vil forhaabentlig hjælpe til at stille Hovedpersonen i et nyt og klarere Lys. Men det ligger i Sagens Natur, at det her saa lidt som andetsteds vil lykkes at faa alle Spørgsmaal besvarede.

Det mest bekendte Punkt i Mogens Hejnesøns Liv er Slutningspartiet, Sammenstødet med Christoffer Valkendorf, der havde hans Henrettelse til Følge. Af de nye Oplysninger vil det

fremgaa, at dette ikke, som hidtil antaget, var et halvt tilfældigt Sammentræf, men et Led i en hel Række, et enkelt Slag i en gennem en halv Snes Aar fortsat Kamp. Forholdet til Valkendorf bliver da nu som før et Hovedsynspunkt for Betragtningen af Mogens Hejnesøns Liv. Man kunde benytte de nye Bidrag som blot Aktstykker i Sagen mellem de to Parter, som nyoptagne Vidneforhør, hvis Maal var Dommen om, hvem af de to der egentlig havde Ret. Men en slig Anvendelse vilde dels udelukke enkelte ikke uvigtige Bidrag, som tilfældigvis ikke berører denne Strid, dels medføre en farlig Fristelse for Fremstillingen til at tage Parti for den enkelte. Jeg skal derfor i det følgende søge at undgaa disse Skær, og idet jeg overlader det til Læseren at dømme Parterne imellem, om han lyster, indskrænke mig til at give en saa fuldstændig og anskuelig Fremstilling af Mogens Hejnesøns Liv, som de forhaandenværende Oplysninger, de ældre som de nye, for Øjeblikket tillader. Af sig selv vil da, ifølge det ovenanførte, Fremstillingen samle sig om Besvarelsen af de to Spørgsmaal: Hvorfor maatte nødvendigvis Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn komme til at støde sammen? og: Hvorledes skete disse Sammenstød?

2

Hvorfor maatte Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn nødvendigvis komme til at støde sammen? Ganske naturligt, fordi de hver især havde gennemløbet en Udvikling, der førte dem i hinanden stik modsatte Retninger, og fordi desuagtet Forholdet til deres fælles kongelige Velynder Frederik den Anden uafbrudt nødte dem sammen. Sjældent har vistnok en og samme Konge besiddet to saa forskellige Yndlinge; det forudsætter en Rækkevidde i Følelser, som er meget ualmindelig. Hvert Blad i deres Historie peger derfor tavst hen paa det, der er Løsningen af Gaaden ved Frederik den Andens glimrende Regeringstid. Han, den ellers saa

jævne og i mange Henseender næsten ubetydelige besad een Egenskab, den kongeligste af alle: Evnen til at opdage, døje i sin Nærhed, frede om og beherske de mest forskelligartede Dygtigheder.

For nærmere at bestemme de to Mænds saa afvigende Baner, der endte med at krydses, maa vi først opfriske Hovedtrækkene i Christoffer Valkendorfs Liv, saa at Modsætningen til Mogens Hejnesøns Udvikling kan fremtræde des tydeligere.

Christoffer Valkendorf er født den 1ste September 1525[1]. Faderen ejede Herregaarden Glorup paa Fyn, men der var mange Børn, 5 Sønner og 7 Døtre, saa der vilde en Gang i Tiden næppe blive meget til hver enkelt. Tiden viste midlertid, hos hvem Heldet og Dygtigheden var størst. Aar 1535 døde Faderen, og Gaarden tilfaldt Sønnerne i Samlag. Christoffer, den tredje i Rækken, endte som Eneejer. Om hans Barndom og første Ungdom vides kun lidt. Man har ment, at han kun har nydt en mangelfuld Undervisning og „ikke er bleven holdt til Studeringer“[2]. Saafremt heri skal ligge andet og mere end, at han ikke har afsluttet sin Skoleundervisning ved et Ophold ved fremmede Universiteter, er det uden Tvivl usandt[3]. Det er utænkeligt, at han ikke skulde have kunnet Latin. En Rigs-Hovmester uden denne Kundskab vilde være ligesaa umulig i Datiden som en Udenrigsminister nu, der ikke forstod fremmede Sprog.

Den første Gang, vi træffer ham som voksen, er da han 26 Aar gammel dukker op som ansat i Kancelliet[4], en af de mange unge Adelsmænd, der med Titel af Sekretær søgte at erhverve sig Forretningsdygtighed for en Gang at komme i Betragtning ved Besættelsen af et Len. Det første Skridt var altsaa gjort, den slagne Vej laa nu aaben: en halv Snes Aar Kontormand, saa et lille Len, og dermed gemt og glemt paa Landet, med mindre den lunefulde Lykke ganske særlig vilde føje ham.

Christoffer Valkendorf var imidlertid ikke den, der hermed slog sig til Ro. Han maa have vidst at gøre sig bemærket af Christian den Tredje eller den meget formaaende Dronning Dorothea. Hvorledes veed vi ikke, men det er meget forstaaeligt,

at denne frejdige, djærve unge Mand, der kunde udføre hvad man saa befalede ham, mere end een Gang kan have tiltrukket sig deres Opmærksomhed. Nok er det, han gjorde hurtigt overordentlig Lykke. Hertil kan maaske allerede regnes, at han 28 Aar gammel fik en betydelig Lønningsforbedring, idet han forlenedes med Provstiet i Bergen[1], et af disse inddragne katolske Kirkegodser, der med Bibeholdelse af den gamle gejstlige Benævnelse nu brugtes som Lønninger for Kancelli- og Hofembedsmænd. Dette var imidlertid endnu kun en Forfremmelse indenfor den gamle Stilling. Men Aar 1556 gjorde han et Spring saa storartet og uventet, at det sikkert har vakt Samtidens udelte Forbavselse. Han blev Lensmand paa Bergenhus.

Hvilke end Christian den Tredjes Bevæggrunde har været, saa maa man indrømme, at det var et voveligt Skridt af ham at betro en 30-aarig Mand, endnu uprøvet som Lensmand, det ubetinget vanskeligste Len i Danmark og Norge. Det var en Opgave, som laa over selv ellers dygtige Mænds Kræfter. Af en Begynder som Christoffer Valkendorf kunde man højt regnet vente, at han vilde slippe taaleligt derfra. Han løste den imidlertid paa en saadan Maade, at han overstraalede alle sine Forgængere. Ved Opholdet i Bergen var hans Ry som Lensmand for bestandig grundfæstet.

Forholdene i Bergen (Fig. 1) var af en ganske egen Natur. Fra gammel Tid havde Byen været Hovedsædet for Hansestædernes Handel paa Norge, og lidt efter lidt havde de sat sig saa fast paa dette ypperligt beliggende Punkt, at det snart for en indviet var vanskeligt at afgøre, om Bergen var en Hansestad eller tilhørte Danmark-Norge. Vel var Hansestædernes politiske Magt siden Grevens Fejde i stærk Tilbagegang, men i Bergen sporedes dette ikke endnu. Her syntes de tyske Købmænd ligesaa mægtige som tilforn. I Kraft af givne Bevillinger og upaatalte Overgreb, der efterhaanden havde vundet Hævd, beherskede de hele Handelen, havde bragt Vestkystens Fiskerbefolkning i trykkende Afhængighed og var paa Veje til at fortrænge Byens indfødte Haandværkerstand. I disse Forhold havde Regeringen hidtil kun grebet svagt ind. Lensmanden var den naturlige Mellem-

Fig. 1. Bergen i c
(Efter Braunius:

mand. Men ingen kunde fortænke en saadan i, om han tøvede med at begynde en Strid, der sikkert foreløbigt vilde komme til at gaa ud over ham og den indfødte Befolkning, selv om Udfaldet tilsidst maatte blive til Gunst for Regeringen.

Christoffer Valkendorf var som skabt for slig en Tilstand. Sindig og forvoven, punktlig Forretningsmand, men med ubændig Lyst til at omdanne og forbedre har det sikkert været ham en Nydelse at tage fat paa disse forviklede Forhold og i denne nye Virkekreds udfolde al den Trang til Bedrift, Orden og Spænding ved Fare, som slumrede i ham. Havde Tyskerne

16de Aarhundrede.
rum urbium IV.)

kunnet gennemskue denne Karakter, havde de sikkert undladt den taabelige Trusel ved hans Ankomst: at anbringe Skyts i Mariakirkens (Fig. 2) skrøbelige Taarne[1]. Hos en Mand som Valkendorf vilde Synet af sligt ikke vække Frygt, men kun Smil ved Faren og maaske Beregning over, om Taarnene ogsaa kunde holde og om de nu virkelig var Tyskernes med Rette.

Her er ikke Stedet til nærmere at gaa ind paa de Midler, som den nye Lensmand anvendte mod de forhaandenværende Onder. Det maa være os nok at minde om, at han i de fire Aar, han var der, fik givet Dødsstødet til den gamle Tingenes Tilstand og

forberedt en ny og bedre Tid. Det var maaske de fire virksomste Aar i hans Liv, og næppe giver noget senere Afsnit os saa mange Eksempler paa hans ejendommelige Væremaade, som netop dette.

Da Regeringen, hans eneste Støtte, er ved at tabe Modet, opmuntrer han ivrigt til blot at blive ved[1]. Midt under alle disse Kampe glemmer han ikke at sørge for Bergens Brolægning[2]. Han veed at ramme de tyske Købmænd paa det føleligste blot ved at indskærpe en tidligere Forordning om Kvindernes Klædedragt m. m.[3]. Paa Sagens mest truende Punkt gør han Indtryk paa de fremmede ved kun ledsaget af to Mand at vove sig ind i deres Forsamling. Forud har han givet Ordre paa Slottet til at skyde Kvarteret ned, hvis de hører, at han er bleven myrdet[4]. Og sluttelig det kostelige Optrin, hvor han tvinger de tyske Haandværkere, der ser sig nødte til at fortrække fra Byen, til i en højtidelig Afskedsforsamling paa Raadstuen en for en at komme frem, række ham Haanden og takke ham for god Behandling[5].

Fig. 2. Mariakirken i Bergen. (Paa Fig. 1 mærket C, tæt ved Bergenhus.)

Efter en saa glimrende begyndt Løbebane var det naturligt, at Christoffer Valkendorf havde en høj Stjerne hos Regeringen, og ikke mindst hos den unge, ivrige Frederik den Anden, der Aar 1559 havde efterfulgt sin Fader. Naar han da desuagtet efter fire Aars Ophold Aar 1560 kaldtes tilbage fra sin betroede Post[6],

kunde heri ikke ligge andet, end at man havde udset ham til en endnu vigtigere. Kun kort fik han Lov til at tilse Avlingen paa Glorup. Allerede næste Foraar maatte han afsted til Rigets østligste Dele, til Øsel og Kurland, hvor man højlig trængte til en Mand som ham. Frederik den Anden havde nemlig overladt disse Lande til sin yngre Broder Magnus; men nogle Maaneders Ophold havde været nok for denne til at godtgøre sin Uduelighed.

De højst forviklede Forhold herovre til alle de byttelystne Naboer krævede en særlig Dygtighed, men Hertug Magnus kom, hvor gammel han saa blev, aldrig ud over Barnealderen. Den bekymrede, kortsynede Moder, Enkedronning Dorothea, udbad sig da Christoffer Valkendorf til Vejleder for sin uerfarne Søn, og Frederik den Anden gik ind derpaa. Kongen maa imidlertid have set klarere i denne Sag end hans Moder, thi han spaaede hende kun liden Glæde af dette Valg[1]. Udfaldet godtgjorde det.

Valkendorfs nye Opgave var i Virkeligheden uløselig. Han skulde paa een Gang støtte Magnus og varetage Danmarks Tarv, men Magnus' hele Optræden gjorde en Forening af disse Pligter umulig. Omstændighederne nødte da hurtigt Valkendorf til at stille sig paa Krigsfod med sin unge Herre og selv gribe Tøjlerne. Enkelthederne i denne Strid er endnu kun lidet opklarede, men Enkedronningens Breve[2], der afspejler Sønnens hjemsendte Klager, aander en saadan Forbitrelse over Valkendorfs Optræden, at man ikke lades i Tvivl om det gensidige Forhold. Klager fra Magnus var imidlertid i Frederik den Andens Øjne sikkert en Anbefaling for Valkendorf, og trods alle Moderens Indsigelser lod Kongen sin tro Mand blive paa Posten, indtil videre Ophold syntes unyttigt. Først Aar 1567 kaldtes Valkendorf hjem[3].

Hvorledes saa end hans Modtagelse har været i Hjemmet, een Ting maatte man indrømme ham, at han var særligt skikket til udsatte Stillinger, hvor det gjaldt om at tage haardt fat. Har dette stemmet med hans Tilbøjelighed, saa opnaaede han at faa sin Lyst tilstrækkeligt styret. Kort efter Hjemkomsten sendtes han i særegent Hverv til Bergen for at afhjælpe en Del dèr

indsnegne Misbrug[1]. Aaret efter (1569) maatte han afsted som Lensmand til Island[2], denne fjerne Besiddelse, der altid havde ligget lidt udenfor Lov og Ret, men nu under Krigen, hvor Flaa-

Fig. 3. Visby paa Gulland i det 16de Aarhundrede.
(Braunius: Theatrum urbium.)

den havde andet at gøre, vistnok saa temmelig var prisgiven for Sørøvere.

Næppe havde han ordnet Forholdene her, førend han sendtes, August 1571, til den modsatte Kant, til Gulland (Fig. 3), hvor Forholdene ligeledes gjorde ham nødvendig. Skattevæsenet var her i fuldstændig Uorden, Lydigheden opløst, og Gejstligheden, Almuens Vejleder, ikke et Haar bedre end Menighederne. Slagsmaal og Drukkenskab hørte derfor til Dagens Orden, en Præst vovede endogsaa at overfalde Valkendorf paa selve Slottet. Her

var da nok at tage fat i. Den nye Lensmand maatte forfatte tidssvarende Forordninger om alle disse Sager, og da alt var foreløbigt ordnet — kaldtes han atter bort for at give Plads for en anden[1].

3

Den Valkendorf, der i Slutningen af Aaret 1573 vendte tilbage til Danmark, var sikkert ikke lidt forskellig fra den unge Lensmand, der i sin Tid drog til Bergenhus. Men om end Aarene havde modnet ham, saa var en Tilbøjelighed, der ellers især hører Ungdommen til, kun bleven des stærkere udviklet hos ham: Driften til hurtigt at gaa fra Overvejelse til Handling.

Alle disse 18 Aar, i hvilke han af Regeringen var bleven brugt som en Slags grov Høvl til blot at tage det værste af, i hvilke der aldrig var blevet undet ham Tid til ret til Gavns at sætte sig ind i en Sag, men hvor det, der var blevet krævet af ham, kun havde været et hurtigt og sikkert Skøn og saa et Magtsprog — hele denne Udvikling maatte give hans Natur et ejendommeligt Præg. Havde Forholdene end nødt ham ind i utallige juridiske Spørgsmaal og derved beriget hans Erfaring, eet var dog vist, at den retslige Fremgangsmaade, som de især havde gjort ham fortrolig med, var den „korte Proces“. Intet Under, at Indtrykkene fra disse 18 Aar aldrig senere lod sig udvidske af hans Sind.

Skulde Christoffer Valkendorf ikke blive ubrugelig for jævne, fredelige Forhold, var det paa Tide, at han snart kom i en roligere Virksomhed. Desuden var der en hel Side af hans Begavelse, der indtil da kun lidt var kommen til sin Ret. Hans Punktlighed, Ordenssans og Forvaltningsevne havde hidtil maattet træde i Skygge for den voldsomme Indgriben og Omdannen. De fik kun Lov til at udfolde sig i klare Indberetninger og Regnskaber[2]. Her var et Punkt, hvorved han helt kunde vindes for Fredens Gerning, og det røber derfor et ypperligt Blik hos vedkommende — hvad enten nu dette var Kongen selv eller Peder Oxe — at betro ham efter hans Hjemkomst det Embede, der

flygtigt set maatte synes at ligge ham saa fjernt — Posten som Rentemester[1].

Hermed begynder et nyt Afsnit i Christoffer Valkendorfs Liv. Det varede ikke længe, førend han i sin nye Stilling udmærkede sig endnu mere end i nogen tidligere. Først under Peder Oxes Tilsyn og efter dennes Død paa egen Haand tjente han sig hurtigt op fra en blot lovende Begynder til en fortræffelig Finansminister, en værdig Efterfølger af Peder Oxe. Det var let forstaaeligt, at han efterhaanden maatte blive uundværlig for Frederik den Anden. Ingen kunde som han beregne hvorledes en Forvaltningsregel, opklækket inden Rentekamrets Mure, vilde tage sig ud i det virkelige Liv. Mødte han ydre Vanskeligheder, var han Mand for at knække Modstand. Han var inde i alle Forhold fra Island til Øsel, redelig, punktlig, og ivrig tog han sig med samme Omhu af en Bagatel og et Statsanliggende.

At Kongen var ham naadig, fik han snart de tydeligste Beviser paa. Forleningerne voksede og kunde vel være vokset mere, hvis ikke, som det lader, Valkendorf selv havde holdt noget igen[2]. Aar 1577 optoges han i Rigsraadet[3], og lidt efter lidt udvidedes derpaa Grænserne for hans Magtfuldkommenhed, saa at han tilsidst i sig forenede omtrent alle de øverste Myndigheder: Han var tilligemed Niels Kaas Kongens fortrolige Raadgiver i udenrigske Anliggender[4]; han bestyrede alene Finansministeriet og alt hvad Flaaden[5] og Hæren[6] angik; han var Guvernør i København[7] og havde under sig alle en Indenrigsministers og mange af en Justitsministers[8] Forretninger.

Kun eet, det sidste, manglede han endnu. Var det et Tilfælde eller laa der en Tanke bagved, at Frederik den Anden aldrig beklædte ham med en Rigshovmesters Værdighed, skøndt han dog varetog alle en saadans Pligter[9]? Det kunde være sket uden alt for stor Forbigaaelse, thi allerede Aar 1583 var Christoffer Valkendorf naaet op til at være den sjette i Rækken af Rigsraaderne[10].

Men muligt har Kongen indset, at en Natur som hans, saa ypperligt den end lod sig tøjle, saa længe alt endnu kun var betroet af kongelig Naade, maaske turde blive for anmassende og

vise sig staalsat ogsaa opefter, naar det sidste Trin var naaet, og der skulde handles ikke længer ifølge kongelig Anmodning, men i Kraft af Embeds Medfør. Trods al sin Yndest for Valken-

Fig. 4. Christoffer Valkendorf.
(Maleri paa Glorup.)

dorf lod Frederik den Anden ham sin Regeringstid ud trække hele Læsset med det vinkende Maal bundet foran til Stangen.

Der er efterladt to Portrætter af Christoffer Valkendorf; det ene[1] findes paa hans Fædrenegaard Glorup, det andet opbevare-

des tidligere paa Valkendorfs Kollegium som Minde om Stifteren[1]. Det første af disse (Fig. 4) viser os ham vistnok som den ældre, hvem Aarenes Vægt og tunge Tider har, om ikke bøjet, saa dog tydeligt mærket. Trods Pandens Kraft, den ungdommelige Haarvækst og de store, stærkt fremtrædende Øren, er der noget afdæmpet over det hele Udtryk. Det store, fyldige Skæg synes at skjule et smerteligt Træk ved Munden, Øjnene ligger dybere, de faar kun tilsyneladende deres gamle Størrelse ved, at Øjenlaagene med Kraft holdes oppe og giver Plads for et roligt, men bekymret Blik. Blikket iler ikke som forhen ud og rammer Tilskueren, men modtager vemodigt tankefuldt Betragterens Øje. Saaledes maatte den Valkendorf kunne tage sig ud, der har sejret over Mogens Hejnesøn og bagefter, formentlig ufortjent, betalt haarde Bøder for Sejren; det er den Valkendorf, som man sluttelig turde betro den højeste Post som Rigshovmester.

Det andet Portræt (Fig. 5) viser os derimod Christoffer Valkendorf i en yngre Alder, saaledes som man kunde tænke sig ham, da han mødtes med Mogens Hejnesøn. Ligheden kan selvfølgelig ikke nu bestemmes, men ligner det ikke, saa fortjente det at ligne. Den samme Dobbelthed, som vi ovenfor har iagttaget hos Valkendorf selv, kommer stærkt til Syne deri. Man ser hurtigt, at det ikke er en almindelig Hofmand; der ligger mere end blot Anstand i disse regelrette Træk. Panden er for bred, Øjet for hvast, Øjenbrynene for kækt tegnede, og selv den lille Mund under det sirlige Overskæg er for fast sammenpresset til ikke at røbe, at denne Mand er mere vant til at befale end at lystre, og selv naar han lystrer, vant til at handle efter bedste Skøn.

Det overlegne og bydende vilde være det udelte Indtryk, hvis der blot ikke i alt dette var blandet noget vist uroligt, noget som paa Springet, der uden klart at kunne bestemmes halvt udvidsker det første Indtryk. Stundom kunde det næsten synes En, som om dette ungdommelige Ansigt blot skulde forestille en Dreng, der i Kaadhed har paasat sig en Knebelsbart, og sluttet venter paa Lærerens Straf, fast bestemt paa at drive Spasen videre. Det er denne Brydning mellem den virkelige Over-

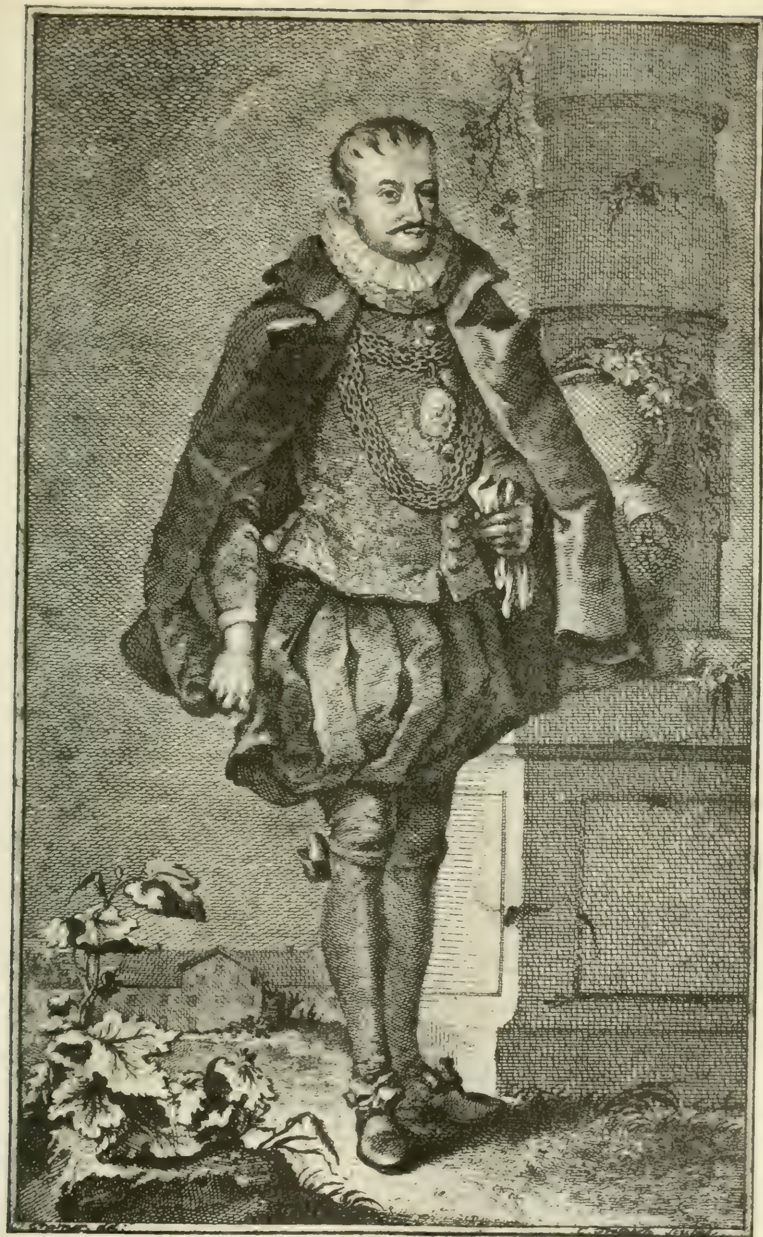

Fig. 5. Christoffer Valkendorf.
(Stik efter Maleri, der 1753 var paa Valkendorfs Kollegium.)

legenhed og den blotte Sætten sig ud over, mellem rolig, sikker Kraft og kaad Ubændighed, der ypperligt er gengivet af Maleren, og — hvad enten det saa har lignet Manden eller ej — fortræffeligt stemmer med det Billede, som Valkendorf har givet af sig selv i Historien.

Naar man med Portrættet for Øje mindes den Magt, der var nedlagt i hans Hænder, lykønsker man tøvende enhver, der i ham besad en Ven, men beklager dobbelt enhver, der havde ham til Modstander. Man forstaar tilfulde, at der, selv med lige Parti hvad den kongelige Naade angik, hørte en ganske mærkværdig Natur og et sjældent Spil af Omstændighederne til, for som Mogens Hejnesøn en halv Snes Aar igennem at kunne trodse ham. — Det er denne mærkelige Modstanders Liv, Hovedgenstanden for disse Blade, som vi nu skal vende os til.

4

Det eventyrlige, der knytter sig til Mogens Hejnesøns Færd og Bedrifter, har fristet Sagnet til allerede eventyrligt at udmale hans Herkomst paa Færøerne. Hvor meget der i denne Beretning er sandt, hvor meget Digt, lader sig nu ikke længere afgøre.

Nogle Aar efter 1530 — saa fortælles der[1] — hændte det, at seks unge Mænd i Bergen, som forberedte sig til at blive gejstlige, besluttede i Fællesskab at foretage en Lysttur. Turen skulde gaa nordpaa mellem Skærene op til Søndmøre og vilde vare nogle Dage (Fig. 6). Alt gik vel, indtil de naaede det farlige Punkt ved Stat, hvor Skærene slipper, og Søen sætter ind med ubrudt Vælde mod Kysten. Her var Vinden østlig, altsaa fralands, og for saa vidt heldig, men den førte det lille Skib mere og mere ud paa Dybet. Sejlene maatte stryges, og da man prøvede at ro mod Land, knak Aarene. Der var da ikke andet for end at lade sig drive og blot se at holde Baaden lige for Vinden. Snart tabtes Land af Sigte, og da Stormen vedblev, syntes alt Haab om Redning omme.

Saaledes drev de i Nætter og Dage. Forkomne og udmattede var de fleste af dem lige ved at bukke under, kun een, ved Navn Hejne, holdt sig. I alle de syv Dage, Stormen varede, sad han uafbrudt til Rors. Hver Bølge, der brød ind over Baaden, sprøjtede ham over; men til Gengæld plagedes han i sin dyngvaade Dragt mindre af Tørst. Skøndt forsulten og forfrossen søgte han at holde Modet oppe i de andre, og da en syntes Døden nær,

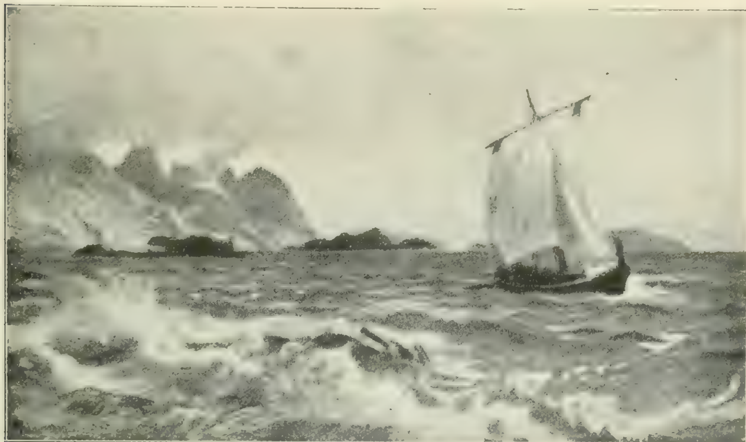

Fig. 6. Langs Norges Vestkyst.
(Maleri af H. Gude.)

aftog han sin Kappe til at brede over ham. Det var en værdig Fader for en kommende Søhelt.

Den syvende Dag fik de Land i Sigte. De hejsede Sejl, men naaede først mod Aften Kysten. Hejne maatte i Maaneskin finde Landingssted og bære sine Kammerater i Land. Det var Husavik paa Øen Sandø, en af Færøerne, som de var landede ved. Om Morgenen vaktes Hejne ved en pibende Lyd, det var Hængslerne paa en Fæhus-Dør (Fig. 7), der knirkede, da en ung Kvinde aabnede den. Hun blev Hejne vaer og tog ham først for et Ilbud om Ufred, men ved Synet af hans fremmede Dragt blev hun bange og kaldte Folk til. Da de fremmede havde forklaret sig, blev de vel modtagne og fordelte i Bygden

til Pleje. Den ene af dem døde, de fire drog senere hjem, men Hejne blev.

Den unge Kvinde, som først var bleven ham vaer, og hos hvem han siden var kommen i Pleje, havde nogen Tid før hans Ankomst haft en underlig Drøm[1]. Det tyktes hende, som gik hun ved Stranden og saa et Knippe Nøgler skylle op. De fem af dem var rustne, men den sjette var blank. Den blanke stak hun under sit Bælte og kastede Resten bort. Da hun om Morgenen fortalte sin Moster, hos hvem hun boede, hvad hun havde drømt, udbrød denne: „Den, Du skal have til Mand, Herborg!

Fig. 7. Gammel færøisk Røgstue med Fæhus.
(Efter Daniel Bruun.)

vil komme fra Havet, naar det saa end bliver.“ — Nu var Manden kommen fra Havet, Hejne syntes godt om hende, friede og fik hendes Ja.

Reformationen var endnu ikke indført paa Færøerne, saa Hejne maatte, hvis han vilde gifte sig, opgive at blive Præst. Han nøjedes da med en beskednere Stilling som Skriver hos Bispen, og som saadan rejste han rundt paa Øerne og bearbejdede hemmeligt Stemningen for Reformationen. Da denne endelig blev indført, valgte Bønderne ham til Præst paa Østerøen (Fig. 8), hvor han saa kunde sætte Bo med sin Hustru. Efter at have født ham en Søn Jon, der siden blev bekendt som Lagmand paa Færøerne, døde Herborg. Hejne fik nu Lyst til at gense Norge og

sin tidligere Elskede Gyrda. Det var gaaet hende som ham, hun havde ægtet en anden i Mellemtiden, men stod nu alene. Han friede til hende, og hun fulgte ham tilbage til Færøerne. Deres Søn var Mogens Hejnesøn[1].

Mogens Hejnesøn var født under gunstige Vilkaar. Faderen — Hejne Havreki, som han kaldtes paa Grund af hans mærkelige Komme til Landet — nød megen Anseelse og blev, da

Fig. 8. Røgstue paa Østerø. (Tilhøjre Dør til Fæhuset.)
(Efter Daniel Bruun.)

Bispen flygtede og den gamle Domkirke lidt efter lidt forfaldt (Fig. 9), Øernes øverste Gejstlige med Titel af Provst. Gennem Herborg var Slægten knyttet til Landets rigere Familjer. Saavel for Jon som for Mogens Hejnesøn stod altsaa fra Barnsben Adgangen aaben til alt, hvad Stedet kunde byde dem; begge endte ogsaa som Øernes anseligste Mænd. Landets Natur og endnu mere Faderens Stilling krævede stadig Færden paa Søen. Fra lille af fulgte Mogens denne Opfordring, og han var endnu kun en Purk, da han kunde tumle en Baad og vidste god Be-

sked med Farvandene (Fig. 10). Denne Kundskab blev siden ubetalelig for ham, thi paa disse Strømme skulde han som voksen udføre nogle af sine flinkeste Bedrifter.

Da Mogens var en 17—18 Aar gammel, forflyttedes Faderen til Norge[1], og hele Familjen drog da til det store Klippeland mod Østen. Her sendtes Mogens snart til Bergen, hvor han fulgte sit umiskendelige Kald til Søen. Da han ogsaa i Bergen havde velstaaende Slægtninge, fik han i en ung Alder Skib at

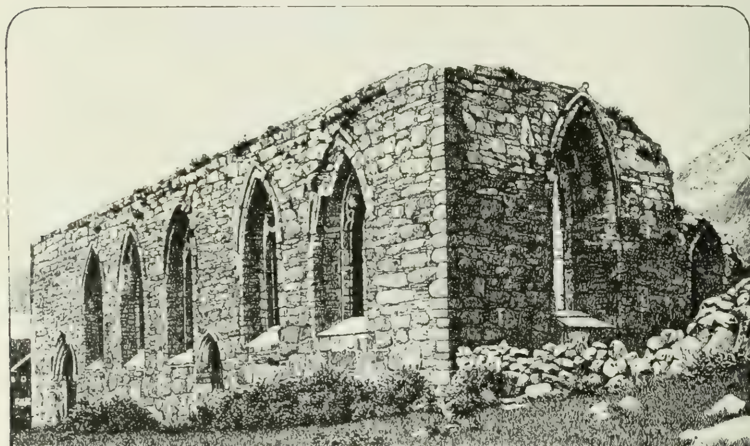

Fig. 9. Domkirke-Ruinen paa Strømø.
(Tegning efter Fotografi.)

føre. Farten var den gamle, han sejlede mellem Bergen og Færøerne; men paa den tredje Rejse blev han udplyndret af en Sørøver.

Hvorledes dette er gaaet til, er ikke bekendt. Efter hans senere Liv at dømme skulde man tro, at han ikke var saa let at tage og i hvert Fald ikke gav sig uden først at have prøvet Kræfter. Vist er det imidlertid, at da han kom til Bergen blev han haanet, fordi han ikke havde vidst bedre at forsvare Skibet. Da svor Mogens Hejnesøn, at han skulde hævne sig. Han forlod Norge gik i hollandsk Krigstjeneste for i fortsat Kamp mod Sørøvere at aftvætte denne Plet paa sin Ære[2].

Fig. 10. Forbi Nolsø mod Thorshavn paa Strømø.
(Maleri af Chr. Blache.)

Dette Afsnit af Mogens Hejnesøns Liv er saa godt som ganske ubekendt. Kun saa meget synes med Sikkerhed at fremgaa af de magre Beretninger, at han har særlig udmærket sig i disse Kampe og er vendt tilbage med Anbefalinger til Frederik den Anden[1].

Det tør antages for rimeligt, at Mogens Hejnesøn er vendt hjem med den Plan at ville begynde, hvor han var sluppen, altsaa nedsætte sig i Bergen for derfra at besejle Færøerne, blot med den Forskel, at han nu ikke behøvede at staa i andres Tjeneste, men selv ejede sit Skib. En slig Plan maatte ligge ham nær, og Udsigten til Fordel var bleven betydelig forøget ved den nye Støtte, han i Mellemtiden havde vundet paa Færøerne. Hans Halvbroder Jon var nemlig Aar 1571 bleven Lagmand, det er: Overdommer paa Øerne[2]. Men hvis Haab om Vinding ad denne Vej har kaldt ham tilbage, saa maa han være bleven betydelig skuffet ved sin Hjemkomst, thi al Udsigt til Handel paa Færøerne blev med eet afskaaret.

Efter Christoffer Valkendorfs Raad besluttede nemlig Frederik den Anden sig til at ophøre med den gamle Skik at bortforpagte Handelen paa Færøerne — en Skik, der unægtelig havde affødt mange Misbrug — og fremtidig selv alene lade Øerne besejle paa kongelig Regning[3]. Denne Beslutning traadte i Kraft Aar 1578, det første Aar, da vi atter hører om Mogens Hejnesøn herhjemme. Det ligger da nær at antage, at han først ved sin Hjemkomst har faaet denne ubehagelige Omordning at vide.

Mogens Heinesøn var imidlertid ikke den, der saa let opgav en fattet Beslutning. Han drog ned til Kongen for ad en Omvej at erholde, hvad den lige Vej var ham nægtet til. Han bad om Tilladelse til blot for een Gang at maatte sejle fra Bergen over til Færøerne ikke for at handle, men blot for at — indkræve nogen gammel Gæld[4]. Dette Andragende syntes saa uskyldigt, at der ikke kunde være nogen skellig Grund til at afslaa det. Han erholdt derfor Tilladelsen, men under saa mange indskrænkende Betingelser, at hvert Misbrug skulde forekomme umuligt. Han maatte selvfølgelig ikke handle med Bønderne, da Kongen

selv fra nu af vilde drive al Handelen. Og hvis nogen i Mangel af Penge skulde betale ham med Varer, var han pligtig til ved sin Hjemkomst at overlade Kongen disse for, hvad de gjaldt paa Færøerne. Hermed var al Omgaaen af Forbudet afskaaret[1].

Saaledes bunden sejlede Mogens Hejnesøn til sit Fødeland. Det er troligt nok, at han efter Evne har søgt at overskride Betingelserne, men efter Udfaldet at dømme lader han dog til først og fremmest at have forfulgt et andet Maal. Det lykkedes ham nemlig at faa en Slags Folkerejsning i Stand paa Øerne, der gav sig Luft i et almindeligt vedtaget Andragende til Kongen om at faa hele den nye Ordning hævet.

Man bad om enten at faa den gamle Tilstand indført paany eller — hvis Kongen ikke vilde have en Forpagter, men kun en Forvalter, der altsaa skulde gøre Regnskab for Indkomsterne — at dette da maatte blive en Mand ved Navn Mogens Hejnesøn, der var ligesaa nær dertil som nogen fremmed. Men vilde Kongen slet ikke gaa ind paa noget af dette, og fastholdt han sin Beslutning om selv at ville lade Landet besejle med sine egne Skibe, saa bad de om, da der var stor Mangel hos dem paa Tømmer og Brændsel, at det som ringeste Naadesbevisning maatte tilstedes dem at holde et Skib, der kunde løbe mellem Færøerne og Norge og hente dem Planker og Ved[2]. — Her nævnedes intet Navn, men der var nok ingen Tvivl om, hvem der skulde føre dette Skib. Og at det ikke vilde komme til hver Gang at gaa tomt tilbage til Norge, det kunde enhver slutte, der kendte Mogens Hejnesøn.

De færøiske Afsendinge stedtes for Kongen paa Koldinghus i December 1578. Han hørte paa dem, Navnet Mogens Hejnesøn havde en god Klang i hans Øren, men han vilde dog ikke tage nogen Beslutning paa egen Haand, men henviste Sagen til Christoffer Valkendorf. Samtidig skrev han til sin tro Rentemester og bad ham opstille en Beregning over, hvad der havde betalt sig bedst for den kongelige Kasse, Ordningen i Aar eller den tidligere Skik[3].

Christoffer Valkendorfs Opgørelse maa ikke have vist det

ventede større Udbytte. Eller ogsaa har Mogens Hejnesøn, der nu ligeledes indfandt sig paa Koldinghus, forstaaet at overtale Kongen. Vist er det, han blev den lykkelige, og Valkendorfs Plan om kongelig Besejling af Øerne atter opgiven.

Altsaa for Fremtiden skulde Mogens Hejnesøn, Borger i Bergen, og hans Medredere sammesteds have Eneret til at besejle Færøerne. Alt hvad Kongen modtog i Skat deroppe af Fuglefjer, Tran, Talg o. s. v. maatte de erholde til gammel fast Pris, og alt, hvad Indbyggerne behøvede af Korn, Tømmer, Øl o. s. v. skulde de levere dem i gode Varer til de een Gang vedtagne Priser. Hver Jul skulde Mogens Hejnesøn eller hans Fuldmægtig møde paa Rentekamret i København og betale, hvad de var Kongen skyldige, og naar de om Foraaret sejlede derop, skulde de uden Vederlag tage den kongelige Foged og hans Skrivere med sig. De skulde selvfølgelig føre ordentligt Regnskab over alle modtagne Varer, og hvert Aar før Afsejlingen stille en Sum Penge i Borgen hos Lensmanden paa Bergenhus[1].

Det var glimrende Betingelser. Naar man var saa heldig stillet som Mogens Hejnesøn at have grundigt Kendskab til alle Forhold paa Øerne, Lagmanden til Broder og Lensmanden paa Bergenhus, Hans Lindenov, til hemmelig Medreder[2], saa kunde meget lade sig gøre. Den kongelige Foged, som aarlig skulde tages med, og ifølge Embedsmedfør var en Slags Spion, kunde vel trues eller købes til at tie. Indbyggerne deroppe var alle Mogens Hejnesøns gamle Bekendte. Og gik det for vidt, saa at de vilde klage, skulde ingen lettelig faa Ret hos Lagmanden, og ikke en Mand komme til Danmark, uden hvem Mogens Hejnesøn vilde give Lov at sejle ned paa hans Skibe.

5

Under saa ypperlige Vilkaar var der al mulig Grund for Mogens Hejnesøn til med Lyst at tage fat paa Værket og ordne det fornødne efter Hjemkomsten til Bergen. Kun eet Punkt stod som en mørk Sky paa den ellers saa klare Himmel, det var den

Kendsgerning, som Nutiden ikke vilde tage med i Beregning, men som var Mogens Heinesøn kun altfor vel bekendt: at alting dog tilsidst beroede paa det Lykketræf, om man slap vel fra det med Sørøverne.

Deres Uvæsen havde taget stærkt til i de sidste Aar. Nederlændernes Frihedskamp mod Spanien var jo i fuld Gang, fra begge Sider dreves Kaperier efter en vidtstrakt Maalestok, og disse nordlige Have var et yndet Tilflugtssted for enhver, der paa Grund af for store Tab kunde ønske at hvile lidt ud som Sørøver i fredelige Egne. Englændere, Franskmænd og Skotter fulgte deres Eksempel, Fiskeriet under Island gav dem Paaskud, og Udbyttet saa vel af Fiskeri som af Plyndring var tilfredsstillende. Faren derved var forholdsvis ringe i disse Egne, hvor danske Krigsskibe endnu kun sjældent viste sig[1].

De, over hvem disse lovløse Tilstande først og fremmest gik ud, var naturligvis de ulykkelige Indbyggere paa Island og Færøerne. Faatallige, spredte, slet bevæbnede, forladte af deres Øvrighed blev de mishandlede fra begge Sider, snart uden videre, snart under et lovligt Skin, men altid med samme Udfald. Først samme Aar som Mogens Hejnesøn fik Handelen (1579), blev det befalet Lensmanden paa Island at forblive der Aaret rundt og ikke tage ned til Danmark hvert Efteraar. Ligeledes fik han fra nu af et Krigsskib, dog ikke til at fordrive Sørøvere med, men blot til Selvforsvar mod dem[2].

Der er noget trøstesløst, men højst betegnende i det Svar[3], som den danske Regering just paa samme Tid gav paa Færingernes Klage over Uvæsenet: Vi har ladet vedkommende Sørøver efterspørge, opdaget, hvor han opholder sig, og derpaa sendt vort visse Bud derhen for at anklage ham. Men for Fremtiden befaler vi Eder strengeligen altid at have Eders Vaaben og Værge i Orden, saa at I selv kan hindre sligt. — Et virksomt Middel mod Sørøvere, der aarevis færdedes paa Havet, at anlægge Sag mod dem i Land! En god Beskyttelse for aabne Kyster at befale de spredte Indbyggere selv at forsvare sig!

Men næst efter selve Indbyggerne led ingen saa meget under dette Onde som den, der var stillet som Mogens Hejnesøn og

havde forpagtet Handelen. Det beroede vel tildels paa hans egen Dygtighed, om han i aaben Kamp kunde klare sit Skib og slippe uskadt hjem med de indsamlede Varer. Men han var aldeles ikke Herre over, om ikke en Sørøver eller to kunde have afsøgt Øerne og bortført alt, kongelige Skatter saavel som private Oplag, førend han kom og skulde afhente dem.

Mogens Hejnesøn fik straks paa sin første Rejse disse Vanskeligheder at prøve. Da han om Sommeren 1579 landede paa Færøerne, havde en skotsk Sørøver, ved Navn Klerck[1], allerede været der forinden og bortført Broderparten af de kongelige Skatter samt en Del privat Gods, der laa opstablet i Thorshavn. Fortjenesten for Mogens Hejnesøn kunde altsaa blive ringe nok.

Han var imidlertid ikke raadvild. Skøndt ingen vidste eller godt kunde vide Besked om, hvor meget Skotterne havde ført med sig, fik han sin Broder Lagmanden til i Forening med Provsten, en Del Præster og nogle andre Hædersmænd paa Færøerne at afgive en beediget Erklæring, hvori de til Punkt og Prikke nøjagtigt angav, hvor meget Skind, Uld, tørrede Fisk o. s. v. Røverne havde bortført[2]. At man ikke nævnede for smaa Tal laa i Sagens Natur. Herved opnaaede Mogens Hejnesøn et dobbelt. For det første fik han den kongelige Foged Mads Poulsen vist en lille Tjeneste, idet han saa nemt skaffede ham Rede i Regnskabet og vel tillige afstod ham en Part af Byttet. Og for det andet kunde Mogens Hejnesøn, naar han kom til København, lettelig godtgøre, at han med Rette kun burde yde Afgift af den ubetydelige Rest, der var bleven i Behold. — Efter endelig at have faaet afsat sine egne fra Bergen medførte Varer, sejlede han ned til Danmark.

Christoffer Valkendorf anede straks Uraad, da den beedigede Attest blev ham forelagt[3]. Som praktisk Mand kunde han let indse, at ingen, hverken Sørøverne eller de udplyndrede, havde under Overfaldet givet sig Tid til at veje Fjerene og Fiskene i Pundevis eller maale Vadmelet af. Hvis Tallene skulde være rigtige, kunde de kun være fremkomne ved en Opgørelse af, hvad der laa i Varehuset før og efter Overfaldet; men dette

meldte Attesten ikke et Ord om. Paa den anden Side vilde det være misligt at skride ind i en Sag, hvori alle de øverste Embedsmænd havde forløbet sig ved at aflægge falsk Ed. Han indskrænkede sig derfor til at nægte Fogden Kvittering for hans Regnskab og til rimeligvis at fraraade Kongen at eftergive Mogens Hejnesøn det fulde Beløb for det manglende.

Mogens Hejnesøn rejste til Kongen og traf ham paa Havreballegaard i Jylland[1]. Han gav her en Fremstilling af Forholdene paa Færøerne, der maatte gøre det indlysende, at det vilde være højst ubilligt at fordre Penge af ham for, hvad Sørøverne havde taget. Der manglede ved hans Ankomst til Færøerne Varer for over 1200 Kroner; det vilde dog være haardt, om han desuagtet skulde godtgøre Kongen dem[2]. Frederik den Anden har vistnok været tilbøjelig til at eftergive ham og hans „Maskepi", som hans Kompagni efter hollandsk Sprogbrug — og ogsaa nu ret betegnende — kaldtes, denne Sum. Men det maa antages, at et Brev fra Christoffer Valkendorf har lagt en Dæmper paa den kongelige Rundhaandethed. Udfaldet blev, at Kongen kun delte Skaden halvt med Mogens Hejnesøn[3]. Til Gengæld opnaaede saa denne en lille Villighed paa et andet Punkt, idet han fremtidig fik Udsættelse til den 1ste Maj med at betale Afgiften, da, som han paastod, Fristen mellem hans Hjemkomst fra Færøerne og Jul var for kort til at faa Varerne omsatte i Penge[4].

Alt dette var imidlertid dog kun Biting. Sagens egentlige Kærne maatte være, ikke hvorledes det ved Sørøverne nu lidte Tab skulde erstattes, men hvorledes sligt fremtidigt skulde undgaas. At dette var Hovedspørgsmaalet, stod klart baade for Kongen og hans Handelsforpagter. Mogens Hejnesøns Forslag i saa Henseende var i høj Grad betegnende. Han anmodede om, at det maatte tilstedes ham for Fremtiden at udruste og bemande sit Skib som Orlogsskib. Mødte han saa en Sørøver undervejs, kunde han forsvare sig, ja hvad mere var, straks gaa løs paa Fribytteren og føre ham for Retten[5].

Dette var en yderst farlig Tilladelse at give og allermest til en Mand som Mogens Hejnesøn. Misbrug laa her kun altfor nær ved Haanden. Det er vel ogsaa et Spørgsmaal, om Kongen vilde

være gaaet ind herpaa, hvis ikke Mogens Hejnesøn, som det lader, havde tilsat en Lokkemad, der var altfor fristende. Frederik den Anden havde, som bekendt, gentagne Gange forhøjet Øresunds-Tolden og derved hævet den til en Statsindtægt af første Rang, der tilmed havde det særlige Gode, at den tilfaldt ham personlig. Men just under hans Regering begyndte den samtidig at lide et Skaar, idet Handelen paa Rusland, der tidligere havde gaaet over Østersøhavnene, nu mere og mere dreves norden om Norge over det Hvide Hav.

Denne Sejlads var Frederik den Anden særlig forhadt. Den var et uberettiget Indgreb baade i hans Øresundstold og i hans Herredømme over hans „egne Strømme", hvortil Havet, der beskyller Norge, selvfølgelig hørte. Men sligt et Indgreb var lettere at ærgre sig over end at hindre. Lige siden Christoffer Valkendorfs Tid havde Lensmændene i Bergen af og til gjort Kongen opmærksom herpaa[1], men denne havde hidtil ikke kunnet foretage nogen afgørende og med Rette frygtet for halve Forholdsregler, der kun vilde gøre ham og hans Forbud latterlige[2]. Først i Aar havde han bestemt sig til at ville sende fire Orlogsskibe derop for at opsnappe de engelske og hollandske Skibe[3]. Men fire Skibe var ikke meget, især naar de fremmede Skibe var rustede paa Orlogsvis[4]. Det var derfor et ypperligt beregnet Tilbud af Mogens Hejnesøn at ville hjælpe med at jage Hollændere, der gik i den forbudne Fart.

Kongen tog imod det. Forbitrelsen mod de fremmede lod ham overse Farerne ved, hvad han gik ind paa, og bragte ham til at nøjes med et Par tilføjede Indskrænkninger, der i Virkeligheden intet betød. Han gav Mogens Hejnesøn Lov til at udruste sit Skib paa Orlogsvis og angribe de Sørøvere, som han mødte. Kun maatte han ikke i nogen Maade overfalde „den søfarende Mand, som var paa sin retfærdige Rejse", saafremt han ikke selv derfor vilde stande til Rette[5]. En tarvelig Begrænsning. Som om ikke alle søfarende i Farvandene om Færøerne — paa de færingske Fiskere nær — gik paa forbudne Veje, og fra nu af var prisgivne til Mogens Hejnesøn.

Den anden Tilladelse, som gaves ham, var om muligt endnu

mere ubegrænset. Hvis han kunde opspørge nogen Hollænder, der vilde sejle til Rusland norden om Norge, maatte han frit angribe ham i aaben Sø, erobre Skibet og føre det til Bergen. Halvparten af Byttet skulde være Kongens, Halvparten Mogens Hejnesøns[1]. Her sattes altsaa ligefrem Præmie paa Overfald, og Forbudet mod Angreb paa sagesløse var her ligesaa lidet betydende som ved den første.

Med to saadanne Tilladelser i Lommen var Mogens Hejnesøn sikkert det lykkeligste Menneske af Verden. Intet Under, om han var opfyldt af Taknemmelighed mod sin Konge, da han sluttelig tog Afsked og atter ilede hjem, til Skuepladsen for sin nye Virksomhed som kongelig eneberettiget Sørøver i Nordhavet.

6

Med Foraaret 1580 begyndte et nyt og bevæget Afsnit i Mogens Hejnesøns Liv. Det var Ungdoms-Erindringerne fra Holland, der nu skulde fornyes efter en langt større Maalestok. Han rustede sit Skib i Bergen og gik ombord med en Bande vilde Krabater, flakkede saa om paa Havet den største Del af Aaret, udstaaende en Masse Eventyr, snart forfølgende, snart forfulgt, men altid i Kamp. Handelen paa Færøerne maatte under disse Omstændigheder synke ned til en ubetydelig Gren af Forretningen[2], der passedes af „Maskepiet" i Bergen, men var for ringe for Handelshusets Chef. For ham var Færøerne kun en Samling Smuthuller (Fig. 11), hvor han og hans Fjender skiftevis søgte Skjul. De viste sig atter for ham som i Drengeaarene, kun gjaldt det nu bestandig Liv eller Død.

Ikke faa af Mogens Hejnesøns Bedrifter fra disse Dage er endnu opbevarede. Alle viser de os ham som den samme ubændige og forslagne Søgut, der, selv en Viking og ikke et Haar bedre end sine Modstandere, tumledes om i en bestandig Kamp, altid rede til endnu en Dyst. Modérne Maalestok for Krigsbrug lader sig ikke anvende paa hans Færd. Selv de simpleste Regler

for Ridderlighed og Tro og Love preller af, han kender ingen Grænser for det tilladelige. Som en Hvalfanger i sin Kajak paa een Gang jager han og trækkes han, oven og under Vande, efter det anskudte Maal, efter Sejr og Bytte. Et Par Eksempler til Prøve:

En Gang var Mogens Hejnesøn gaaet i Land paa Færøerne,

Fig. 11. Store Dimon.
(Fotograferet af H. K. H. Prins Harald.)

og da han ikke anede nogen Fare, satte han sig til at drikke med sine Folk. Da alle var berusede, kom imidlertid to Sørøvere ind i Havnen, sneg sig i Land, fangede ham midt iblandt hans drukne Mandskab og slæbte ham sovende ombord i deres Skib. Da han vaagnede, indlod de sig imod Forventning paa Underhandlinger og gav ham sluttelig fri, mod at han svor aldrig mere at ville fortrædige dem. Næppe var han kommen i Land, førend han samlede sit Mandskab, lagde ud efter dem og endte med efter en haard Kamp at rydde Skibet[1].

En anden Gang laa han under Norges Kyst, da han underrettedes om, at et stort Fribytterskib var ankret op i Nærheden. For at udspejde det forklædte han sig som en norsk Fisker, roede ud dertil og gik ombord under Paaskud af at ville sælge Fisk. Han fik set nok til at overbevise sig om, at i aaben Kamp kunde han ikke magte det. Næste Eftermiddag kom han da igen, falbød atter Fisk, laa og fiskede med sin Snøre i Nærheden og fik, da Mørket faldt paa, Lov af Kaptejnen til at binde sin Baad agter ved Skibet, saa at han kunde sove deri om Natten uden Frygt for at drive bort.

Under den svære Bagstavn laa nu Mogens Heinesøn saa temmelig i Skjul, og Vagterne ombord agtede ikke paa, hvad „Prakkeren" foretog sig. Denne gunstige Lejlighed benyttede han til at spigre Roret fast, idet han stak Søm i Rorstablerne (de Jernringe, hvori Roret drejer sig), klinede Ler forneden og derpaa heldte smeltet Bly i fraoven. Da Værket var fuldbragt, lagde han sig til at sove og forlod næste Morgen Skibet. Kort efter vendte han atter tilbage paa sit eget Skib, klar til Kamp, og da den store Kæmpe ikke kunde bruge sit Ror, blev Enden paa Striden, at den trods sin Størrelse blev tagen, og de tiloversblevne Røvere bragte fangne i Land[1].

Det synes overhovedet oftere at have været Tilfældet, at Sørøverne var Mogens Hejnesøn overlegne i Antal. Stundom har maaske den fælles Fare bragt flere af dem til at slaa sig sammen, og Tallet paa Mogens Hejnesøns Folk var vistnok højst forskelligt, alt eftersom Pengene strakte til, eller Kampen havde tyndet hans Rækker. En Gang kom han saaledes stærkt i Knibe ved Thorshavn, hvor Fjenderne i overlegent Antal overraskede ham (Fig. 12). Han fik Tid til at gemme sine Skibsredskaber og flygtede bort, men Sørøverne opdagede Sporet og forfulgte ham skrapt lige til Hesteøen. Her klavrede han op paa Øens Tinde og forsvarede sig herfra, een imod mange, ved at vælte Sten ned paa sine Forfølgere, indtil disse tilsidst opgav Forsøget paa at faa ham fat[2].

Dette Nederlag nagede imidlertid Mogens Hejnesøn. Da Fjenden var borte, drog han derfor først til Thorshavn og anlagde

en Skanse her for alle Tilfældes Skyld, samlede saa nyt Mandskab saa fuldstændigt som muligt, fik Skibet istandsat og sejlede ud for at finde Sørøveren. Han traf ham under Norges Kyst; men som sædvanligt var Fribytterens Skib langt større end hans eget. Mogens Hejnesøn betjente sig da af List, han fordelte sine Folk paa Baade, der skjultes i Nærheden, og begav sig selv forklædt som Bonde, med Lommerne fyldte med Sten, ombord hos Fribytteren.

Her gav han den Rolle, hvori han havde sin Styrke, en enfol-

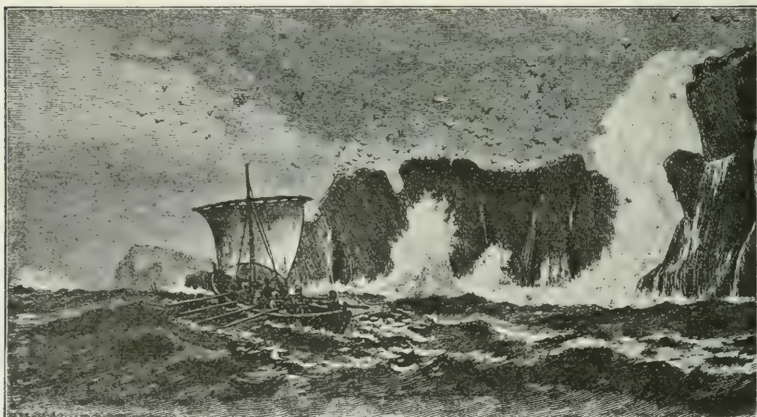

Fig. 12. Langs Strømø sydefter. Højvigsholm i Nærheden af Thorshavn. (Efter „Danske Billeder".)

dig Nordlænding, der første Gang ser et stort Skib. Han vakte udelt Latter, man trakterede ham med stærkt Øl, og Jublen var almindelig, da han, tilsyneladende beruset, spurgte, hvad Masten var for noget, og bad om at maatte se Merset nærved. Idelig snublende krøb han op ad Vantet, skar som af Dumhed Topvantet over med sin Kniv og begyndte derpaa at kaste Sten ned paa Mandskabet, der tilsidst vel halvt i Spøg skjulte sig under Lugerne. Dette Øjeblik benyttede Mogens Hejnesøn til at pibe ad sine Folk, der hurtigt lagde til, entrede ubemærket op, spigrede for Lugerne og fangede saaledes Mandskabet[1].

Hvad der især udmærkede Mogens Hejnesøn foruden hans

usædvanlige Snildhed og Styrke, var en uforstyrrelig Ro og Aandsnærværelse. Selv med den visse Død for Øjne var han ganske den samme. Da han saaledes en Gang var overmandet og fangen, spurgte hans Fjende ham, hvorledes han nu var tilmode? Roligt svarede Mogens Hejnesøn: „Havde jeg Dig, som Du nu har mig, skulde Du faa den værste Død, jeg kunde optænke.“ Betuttet over dette Svar lod Røveren sig forlede til at vise Ædelmodighed og skaanede Mogens Hejnesøns Liv, en Beslutning, som han sikkert siden har faaet Lejlighed til at fortryde[1].

Der hørte ogsaa en sjælden Forening af Egenskaber til for at

Fig. 13. En Kongsbonde-Gaard paa Østerø.
(Efter Daniel Bruun.)

kunne udfylde Mogens Hejnesøns Plads. Fjenderne var ham hyppigt overlegne, og hans eget Mandskab, der i Reglen bestod af alskens Udskud og sammenløbet Pak af alle Nationer, var langtfra til at stole paa. En Gang besluttede de at myrde ham og derpaa selv bemægtige sig Skibet. Mogens Hejnesøn tog dem imidlertid paa rette Vis. Han gik alene ind paa dem, huggede med egen Haand tretten ned og lærte saaledes Resten at lystre[2].

Medens Mogens Hejnesøn vel formaaede at værge sig selv, var der nogle, som stod aldeles værgeløse overfor ham og hans Mandskab, det var selve dem, han skulde forsvare, Færingerne. Hvor han holdt Hus, veg Lov og Ret tilligemed Sikkerhed for Liv

og Ejendom. Han har derfor næppe været nogen kærkommen Gæst paa sin Fødeø Østerøen, som han særlig holdt sig til, og hvor han tre Aar i Rad laa i Vinterleje i Kongshavn. Selv boede han hos Broderen Jon paa den store Kongsgaard (Fig. 13) i Lamhave. Tyve Mand holdt skiftevis Vagt paa Skibet, Resten af Mandskabet var fordelt hos Bønderne paa de nordlige Øer. Især heroppe gik det vildt til. Slagsmaal og Drikkelag hørte til Dagens Orden. Alle Kvinder var prisgivne. Hvad Bytte Sørøverne havde overset, forstod Mogens Hejnesøns Mandskab at opdage, saa Vinterlejet blev værre end Sommerplyndringen. Det var en Tid saa forfærdelig, som Færøerne ikke længe havde set Mage til[1].

Men selv om der passedes nok saa godt paa, vilde det dog i Længden være umuligt at hindre Rygtet om al denne Voldsomhed i at naa ned til Danmark. Hertil kom, at Christoffer Valkendorf mere end nogen tidligere havde sin Opmærksomhed henvendt paa Forholdene i Rigets Yderkanter, ligesom han maaske ogsaa siden Fogdens Regnskab 1579 og den mærkelige Attest har næret nogen Mistanke ligeoverfor Mogens Hejnesøn. Denne havde derfor al mulig Grund til at være lidt betænkelig, da det uundgaaelige Øjeblik kom, og han ved Vintertid nødtes til at tage ned til København for at aflægge Regnskab for det forløbne Aar 1580.

II

SAMMENSTØD MELLEM CHRISTOFFER VALKENDORF OG MOGENS HEJNESØN

1

MOGENS HEJNESØN kom for silde til København. Rygtet var naaet før ham, og man havde allerede taget Forholdsregler. Men endda kunde han prise sin Lykke, thi Rygtet havde mod Sædvane været skaansomt. Man vidste kun, at han havde sørget slet for at skaffe Færingerne, hvad de behøvede, saa at disse i deres Nød havde maattet henvende sig til et forbisejlende hamborgsk Skib, hvis Skipper af Medlidenhed havde delt med dem [1].

Da dette var blevet tilstrækkeligt godtgjort, havde Christoffer Valkendorf i den Anledning straks forestillet Kongen Ulemperne ved den nye Ordning og foreslaaet ham, saafremt han ikke vilde følge Valkendorfs Plan at lade Færøerne besejle paa kongelig Regning, saa dog i hvert Fald kun at bortforpagte Handelen til københavnske Købmænd, med hvem man ganske anderledes kunde have Haand i Hanke end med Købmænd i Bergen. Kongen var gaaet ind herpaa, havde givet Valkendorf Befaling til at bortforpagte Handelen til fire københavnske Købmænd, og havde udtrykkelig fremhævet, at Færingerne fremtidigt burde have Lov til selv at sejle ned til København, saafremt der var noget, de vilde klage over [2].

Saaledes var alting klappet og klart, da Mogens Hejnesøn kom til Danmark. Det var en Hurtighed og Bestemthed i Behand-

lingen, som han ikke var vant til fra den Kant. Berøves hele Handelen paa Færøerne for saa ringe en Ting! Han har sikkert smilt ved Tanken om, hvad da Christoffer Valkendorf vilde have

Fig. 14. Skanderborg Slot i Slutningen af det 16de Aarhundrede.
(Efter Resen.)

gjort, hvis han havde kendt blot et halvt Dusin af hans øvrige Bedrifter.

Men skulde den Sag gøres om, maatte der handles snildt og hurtigt. Mogens Hejnesøn drog til Kongen paa Skanderborg (Fig. 14). Denne havde i den forløbne Tid glemt om ikke Mogens Hejnesøn selv, saa dog, at det var ham, der havde Handelen paa Færøerne[1]. Christoffer Valkendorf har vel næppe heller indladt sig paa at nævne Navne, naar han vidste, at disse vilde skabe Hindringer for hans Planer.

Med Deltagelse hørte derfor Kongen paa sin brave Sømands Besværinger og kom ved Mogens Hejnesøns Veltalenhed snart til den Overbevisning, at her var en Uretfærdighed lige ved at blive begaaet, som det nu var hans Pligt at hindre. Hvor forvansket og ensidig havde dog ikke den hele tidligere Fremstilling været! Nu stod der en for ham, der var nøje inde i Forholdene og kunde give fuld Besked. Ja, Stakkel, han kunde tale med. Næsten al sin Formue havde han sat til paa den Sejlads. Sørøverne havde plyndret baade hans eget Gods og Færingernes, som han skulde afkøbe. Selv var han bleven holdt fangen i længere Tid og kun ved et Tilfælde undsluppen.

Og saa den Historie om det hamborgske Skib, den lød rigtignok noget anderledes nu, naar man hørte Sagens rette Sammenhæng. Skipperen var ikke andet end en simpel Bedrager, der trods Kongens Forbud havde understaaet sig at sejle til Færøerne og opkøbe alt, inden Mogens Hejnesøn kom. Dette havde selvfølgelig været et stort Tab for denne, men bag efter havde han dog haft den Tilfredsstillelse at kunne opdage og overmande samme Hamborger. Skibet var ført til Bergen og laa nu der med Ladning, Skrog og Rejsning som Hs. Majestæts Prise. Fordelen var Kongens, Tabet Mogens Hejnesøns. Under disse Forhold vilde det rigtignok være i høj Grad haardt at berøve ham Handelen paa Færøerne, paa et Tidspunkt, hvor han endnu ikke havde tjent noget, og saa brat, at hans Handelsforhold dèr ikke først var afviklede[1].

Kongen var fuldstændig overbevist. Han gav Mogens Hejnesøn sit udtrykkelige Løfte om, at ingen anden end han skulde faa Handelen. Hermed syntes Hejnesøn at have opnaaet alt, hvad han kunde ønske sig. Men han var for vant til at bruge Vinden, medens den var god, til at han ikke skulde benytte sig af en saa usædvanlig Lejlighed, hvor han talte alene med Kongen og denne mente at have tilføjet ham en Uret, som han vilde gøre god igen. Han gik derfor videre.

Der var den Sag om Sejladsen norden om Norge. Ja, Mogens Hejnesøn havde gjort alt, hvad han kunde i saa Henseende, han havde kæmpet med Hollænderne det bedste, han formaaede.

Men der kom hvert Aar flere, og Skibene var større og bedre udrustede end hans. Af denne Grund havde han maattet opgive Kamp med flere af dem. Det faldt ham nemlig vanskeligt at skaffe Krudt og Kugler til disse Kampe, da han havde knapt med Penge, og der gik saa meget med dertil. Kongen skulde vel ikke ville understøtte ham med noget Krudt og nogle Kugler af Beholdningen i København?[1]

Ogsaa dette gik Frederik den Anden ind paa. Mogens Hejnesøns Fordringer var nu foreløbigt tilfredsstillede, og Kongen udstyrede ham efter endt Foretræde paa bedste Maade til at møde Christoffer Valkendorf. For det første fik han paa Stedet udfærdiget en ny Tilladelse til Enehandel paa Færøerne, og dernæst medgaves der ham, eller i hvert Fald afsendtes der, en kongelig Skrivelse til Valkendorf, hvorved Mødet med denne skulde lettes ham.

I dette Brev[2] gav Kongen et kort Uddrag af Samtalen og meddelte Rentemesteren, at han nu havde afgjort Sagen angaaende Handelen paa Færøerne, hvilken Mogens Hejnesøn skulde beholde. Kongen maatte tilstaa, at det var kun ifølge en Forglemmelse, at han var gaaet ind paa Valkendorfs Plan, at overdrage Handelen paa Færøerne til andre. Mogens Hejnesøn var ham bekendt som en flink og paalidelig Mand. Ingen kunde vide, hvad Nytte han en Gang kunde komme til at gøre sin Konge og sit Land, og desuden tilbød han jo at betale ligesaa meget som de andre. Den Ulejlighed at sende den kongelige Skriver til Færøerne over Bergen i Stedet for direkte fra København, var for intet at regne. Sluttelig paalagde han Christoffer Valkendorf at udtage et Parti Krudt og Kugler til Mogens Hejnesøn af Københavns Slots Beholdning. Det var magtpaaliggende at hindre Hollænderne i Farten nord om Norge, og en Omkostning som denne var kun ringe i Forhold til det Vederlag, der gaves.

Hvor hurtigt Mogens Hejnesøn har udført dette Tog til Skanderborg, kan bedst ses af, at Christoffer Valkendorfs Skrivelse, der sikkert var beregnet paa at komme før ham, først indtraf Dagen efter[3]. Heri fraraadede Rentemesteren bestemt sin Herre

at indlade sig med Mogens Hejnesøn. Hamborger-Skipperen havde medbragt en skriftlig Erklæring fra Beboerne paa Færøerne om, at de havde i høj Grad trængt til Tilførsel. Bevæget ved deres Klager havde Skipperen ladet sig overtale til at sælge dem af sin Beholdning. Paa Grund af disse Omstændigheder burde der formentlig tages de to Bestemmelser: at Hamborgeren atter fik sit beslaglagte Skib og Gods frigivet, og at Mogens Hejnesøn mistede Handelen paa Færøerne.

Dette Brev bevirkede ikke noget Omslag i Kongens Beslutning. Han skrev blot Christoffer Valkendorf yderligere til[1], hvorledes han vilde have det, og undskyldte Mogens Hejnesøn, af hvem man iøvrigt gerne kunde tage en mere bindende Forpligtelse for Fremtiden. Hamborger-Skipperen havde begaaet Bedrageri, thi Mogens Hejnesøn havde Efteraaret forud efterladt betydelige Oplag af Mel paa Færøerne og var selv kommen til Landet næste Aar seks Dage efter Hamborgeren. Der kunde derfor ikke være Tale om at tilgive ham. — Først i April Maaned lod Frederik den Anden sig endelig bevæge til at vise nogen Naade, idet han eftergav den hamborgske Skipper Halvdelen af det forbrudte Gods[2].

Mogens Hejnesøn havde sejret. Men han maatte være mindre snu, end han var, for ikke at opdage, at der var Omslag i Vejret. Det Solglimt, der atter havde tilsmilet ham, kunde ikke blive af lang Varighed, saa længe Christoffer Valkendorf var den altformaaende. Selv om Kongens Velvilje mod Mogens Hejnesøn forblev uforandret, var det dog ikke noget lige Parti: Mogens Hejnesøn paa Færøerne, Christoffer Valkendorf daglig om Kongen. Og saa var der jo ogsaa disse mange Historier deroppe fra, der endnu var ubekendte i Danmark, men som Valkendorf dog muligvis kunde komme paa Spor efter.

Det gjaldt om at føre et kraftigere Slag, vinde en mere afgørende Sejr. Men hvor? Vinde Valkendorf for sig vilde næppe kunne lade sig gøre; fortrænge ham af Kongens Gunst var et forfængeligt Haab. Saa var der kun Kongen selv tilbage. Men hvad kunde der gøres overfor ham, for end mere at befæste hans Velvilje mod den bortdragende? Mogens Hejnesøn synes

at have fattet en Plan, der højligt vidner om hans Kløgt og Snarraadighed. Under sit Ophold paa Skanderborg fremkom han med et uventet Forslag eller lod sig i hvert Fald hurtigt bevæge til at gaa ind derpaa: Han tilbød at opsøge Grønland.

2

Det var at anslaa Frederik den Andens allerømmeste Streng. Lige siden hans Regerings Tiltrædelse havde Generhvervelsen af dette Land været hans stadige Tanke. Ved Tidernes Ugunst var det forlængst gledet bort fra det danske Scepter, og nu var der trods al Kongens Anstrængelse Fare for, at en anden Magt skulde komme først og faa inddraget den herreløse Besiddelse. Englænderne søgte nemlig i disse Aar med stor Iver om en nordlig Vej til Indien.

Det var Willougby's og senere Bassendine's Forsøg paa at trænge norden om Asien (Aar 1553 og 1568), der havde givet den usalige Anvisning paa at sejle til Rusland omkring Vardøhus. Just nu i de allersidste Aar havde de indslaaet en ny Vej mod Nordvest, og derved havde Frobisher paa en af sine tre Rejser (1576—78) naaet at opdage og betræde Grønland. Der var ingen Tid at spilde, hvis man fra dansk Side skulde hævde den gamle Besiddelsesret over Landet.

Som det saa ofte gaar, voksede det Gode, som man var ved at miste, netop af denne Grund betydeligt i Værd. Indbildningskraften havde vel stedse med Forkærlighed syslet med dette forsvundne Land og udmalet dets Rigdomme, men nu antog disse Drømme overordentlige Forhold. „Grønland", siger en af Datidens ellers paalidelige Mænd, „er et rigt Land paa Vildtvarer, hvide Bjørne, Sobel og Maar; der er Marmorstene, Krystal, Fiske, V a d m e l, S m ø r, s t o r e S k o v e, H j o r t e og Rensdyr"[1]. Man var forvisset om, at store Skarer af forvildede Heste, Køer, Faar og Geder strejfede om paa Engene ved den ødelagte Vesterbygd[2].

Men hvad mere var, Landet maatte endnu være befolket med

nordiske Indbyggere. Havde ikke Biskop Øgmundr fra Island, forslagen af Stormen, to Gange været tæt under Grønlands Kyst og den ene Gang saa nær, at han tydelig saa Folkene paa Landet staa ved deres Faarestier med deres Faar og Lam?[1] Havde ikke Jon Grønlænder, som de kaldte ham, fordi han tre Gange var dreven til Grønland, en Gang kastet Anker deroppe ved en Ø og set en nylig død Mand ligge der paa Jorden, og overbevist sig om, at en Mængde af de andre Øer var beboede?[2] Det vilde da ikke blot være en betydelig Fordel, om Kongen atter inddrog disse gamle Besiddelser, og gengav Adelen i Norge „dens Godser i Grønland, hvoraf den eneste havde Brevet tilbage". Men det maatte først og fremmest anses for en religiøs Pligt at opsøge disse „fortabte Faar", der endnu nødvendigvis maatte være Katoliker og intet kendte til Reformationens Lys, hvorved Satans Mørke var blevet splittet i Norden[3].

Intet Under da, at Frederik den Anden, trykket af alle disse Grunde, havde gjort de største Anstrængelser for at genfinde og atter inddrage Landet. Om et muligt Togt Aar 1564 vides nu intet med Sikkerhed[4]. Men vist er det, at Kongen mod Slutningen af Syvaarskrigen, da Danmark var saa udtømt, dog havde fundet Raad til (Aar 1568) at sende en Ekspedition derop. Christian Aalborg var sejlet afsted paa „Uroksen"[5], forsynet med et Opraab fra Kongen til hans Undersaatter i Grønland, hvori Hs. Majestæt tiltalte dem i en gebrokken Blanding af Dansk og Islandsk, et Fantasisprog, som man mente maatte svare til det, der nu taltes deroppe[6].

Togtet var imidlertid mislykkedes, Drivis havde vel hindret „Uroksen" i at komme igennem, og Christian Aalborg havde ikke opnaaet saa meget som blot at faa Opraabet kastet i Land. Aar 1576 vides Kongen at have tilbudt at bestride Omkostningerne ved et Opdagelsestogt udgaaende fra Trondhjem; om det er blevet udført, er derimod usikkert[7].

Men Aar 1579 havde Frederik den Anden udrustet et nyt Togt, rimeligvis ængstet ved Rygtet om Frobishers Fremskridt. Denne var nemlig Aaret forud afsejlet fra England med ikke mindre end 15 Skibe for at tage nogle formentlige Guldminer i

Besiddelse og anlægge Kolonier i deres Nærhed[1]. For at sikre sig et godt Udfald valgte da Frederik den Anden en Englænder, Jacob Alday, „en god søfaren Mand og Astronomus" [2], til Befalingsmand, rimeligvis en tidligere Deltager i Frobishers Tog[3]. Med to smaa, men udsøgte Orlogsskibe[4] sejlede denne den 1ste Juni fra København[5]. Der maatte intet spares, og da det ene Skib ikke sejlede ham hurtigt nok, løb han ind i Bergen og købte et andet i Stedet.

Næppe var Jacob Alday imidlertid kommen norden for Island, førend han kom ind iblandt en hel Del drivende Isfjelde, prægtige at se til, men i høj Grad farlige for ham og hans Skibe. Efter usigelige Anstrængelser fik han dog endelig den 25. August Grønland i Sigte. Men Drivis spærrede Vejen, og sluttelig skilte en Storm Skibene ad. Det ene drev ad Norge til. Han selv forsloges ned til Shetlands-Øerne, hvor han i en ynkelig Forfatning, med kappet Mast, Mandskabet sygt af Skørbug, drivende trods fire Ankere, kun ved et Under reddedes fra at strande.

Jacob Alday var næppe naaet til København, førend han, ligesaa ufortrøden som sin Herre, drev paa en ny Ekspedition[6]. Det syge Mandskab opmuntredes ved dobbelt Besolding[7], to Skibe rustedes paany, og efter Alday's Tegning byggede man paa Holmen en egen Storbaad til 20 Aarer, dannet saaledes, at „den kunde skilles ad i to Parter, hvoraf den ene kunde sættes inden i den anden" [8]. Den skulde vistnok bruges til at trænge gennem Drivisen med. Alt var saaledes i Orden. Men da Foraaret 1580 kom, indtraf en uventet Hindring. Der var pludselig kommet Krigsudsigter, Frederik den Anden vilde, hvordan det saa gik, have fire Skibe til Vardøhus for at hindre Sejladsen der[9]. Mindst 24 Orlogsskibe maatte krydse i Østersøen for at iagttage den svenske Flaade[10]. Der var da ikke Tale om under saadanne Forhold at sende to af de bedste Skibe til Grønland. Togtet maatte altsaa opgives. Jacob Alday blev afspist med Løfte om „en sædvanlig Hofklædning" aarlig for Fremtiden[11], og de to „grønlandske Pinker", som de fra nu af kaldtes[12], maatte løbe til Østersøen.

3

Saaledes stod Sagerne, da Mogens Hejnesøn Vinteren efter gjorde Kongen sit Tilbud. Frederik den Anden havde hidtil trods alle Anstrængelser kun opnaaet at faa fejlslagne Forhaabninger, et af Skørbug ødelagt Mandskab og overordentlige Udgifter til ingen Nytte. Og nu, nu tilbød denne Mogens Hejnesøn at besørge det hele paa egen Haand! Ikke en Skilling skulde det koste Kongen, al Risikoen skulde være Mogens Hejnesøns, al Fordelen Frederik den Andens!

Det var et Tilbud saa storartet som vel muligt og gjort under en Form, saa at selv en Konge kunde tage derimod. Thi der laa ingen egennyttig Hensigt bagved. Det var idel Troskab mod sin Herre og Lyst til Eventyr, der drev denne djærve Sømand til at fremkomme dermed. Med Glæde blev det derfor modtaget. Begge Parter var tilfredse. Kongen kunde jo kun vinde derved, og Mogens Hejnesøn havde allerede vundet, thi hans Plan var lykkedes over al Maade: Fra nu af til sin Død var Frederik den Anden hans fuldtro Beskytter. Han glemte ham aldrig dette Tilbud.

Det var en Selvfølge, at Kongen udstyrede sin tro Mand paa bedste Maade til Rejsen. Pengeudgifterne skulde Mogens Hejnesøn selv bestride, men Kongen havde det i sin Magt at give ham en værdifuld Hjælp, som ikke kunde opvejes med Penge. De sidste Begivenheder havde vist, hvor udsat Mogens Hejnesøn var for Angreb, og hvor værgeløs han var, naar han var borte. Det første, som han derfor udbad sig og straks erholdt af Kongen, var et kongeligt Beskærmelsesbrev[1], hvorved Frederik den Anden tog ikke blot ham, men hans Tyende, Folk og Gods under sin særlige Beskyttelse. Saa længe Rejsen varede, skulde da ingen kunne anklage ham og hans, endsige beslaglægge noget af deres Gods — en ikke ringe Fordel for Folk som Mogens Hejnesøn og hans Mandskab.

Fremdeles forsynede Kongen ham med en Anbefalings-Skrivelse til alle Nabomagter og en Befaling til alle kongelige Embedsmænd om at være ham behjælpelig paa enhver mulig Maade,

og gav ham i samme Dokument („Søbrev") det udtrykkelige Løfte, at hvis han kunde finde Grønland og skaffe vis Besked om Havnene dèr, saa skulde Kongen nok saaledes betænke ham for slig Troskab, „at han underdanigst skulde takke ham derfor" [1]. Ophøjelse i Adelsstanden og en god Forlening i Tilgift har sikkert foresvævet Mogens Hejnesøn som Fremtidshaab ved Gennemlæsningen af disse Linjer.

Alt var ordnet — Turen selv stod nu blot tilbage. Det kunde ikke være skjult for Mogens Hejnesøn, at denne sidste Del af Sagen frembød en Del Vanskeligheder. Selve Besværlighederne og Faren ved Rejsen har han næppe agtet videre, det var jo hans Liv og Lyst at tumle sig i Forhold, hvor det stadig gjaldt Liv eller Død. Men Penge-Siden af Sagen, alle Udgifterne til Togtet, hvo skulde bestride dem? Gik Rejsen godt, vilde Kongen maaske dække dem; men naaede han ikke Land, stod han selv i Stikken. Slaas med Sørøvere undervejs og saaledes skaffe sig en lille Indtægt, havde han ingen Tid til. Færøerne kunde ikke brandskattes stort mere end sædvanligt, og paa Grønland vilde der næppe være synderligt at plyndre.

Men selv betale det altsammen hverken vilde eller kunde han. Der var da ikke andet for, „Maskepiet" i Bergen maatte spæde til. Ganske vist kom det hele Foretagende ikke Mogens Hejnesøns Medredere ved, det var et aldeles privat Tilbud, som han havde dristet sig til at gøre Kongen, og hvorfor selvfølgelig kun han personlig hæftede. Men det var dog egentlig for at bevare den færøiske Handel, at han havde gjort det. Faldt Kompagniets Chef i Unaade, vilde Kompagniet selv gaa Glip af hele Forretningen. Omkostningerne til Grønlands-Rejsen var altsaa i Grunden kun at betragte som en simpel Driftsudgift.

Næppe var dette blevet klart for Mogens Hejnesøn, førend han den 15. Marts 1581 skrev fra København til sin vigtigste Medreder, Raadmand Søren Andersen i Bergen, og meddelte ham, hvorledes alting stod. Selv velbekendte Begivenheder kan lyde fremmed, naar de meddeles i Forretningssprog. Her undergik de en overraskende Forandring. Det kom nemlig til at hedde, at Mogens Hejnesøn „efter Kongens alvorlige Befaling, som han

ingenlunde havde kunnet undgaa, havde maattet love og tilsige Kongen at ville udgøre to Skibe i denne Sommer til at lede efter Grønland". Dette var ganske vist en svær Forøgelse af Udgifterne, men den var som sagt uundgaaelig, thi Kongen havde ikke „een Gang, men tre Gange befalet ham det" [1].

Endnu stod kun et Par Ubetydeligheder tilbage. Mogens Hejnesøn købte hos Mikkel Ibsen i København en 50 Tønder simpelt dansk Øl og hos Frans Persen i Læderstræde et andet Parti. De skulde sælges og blev virkelig solgte paa Færøerne under Navn af Rostokker-Øl til femdobbelt Værdi [2]. Det var altid en lille Fortjeneste. Da saa alt var kommet ombord, afsejlede han endelig, ledsaget af Kongens bedste Ønsker for Rejsens Udfald.

Turen gik først til Færøerne. Her meddelte han højtideligt det Hverv, som Kongen havde overdraget ham. Det var Hs. Majestæts Vilje, at Færingerne skulde staa ham bi paa alle Maader baade med Mandskab og Proviant; de havde derfor i et og alt at yde, hvad han forlangte. Udskrivningen gik for sig med stor Punktlighed. Hvad der vistnok bidrog ikke lidt hertil, var, at den kongelige Foged var fraværende, saa at Mogens Hejnesøn og hans Broder Lagmanden kunde være eneraadende.

Siden maa det være lykkedes dem ogsaa at vinde den kongelige Foged Mads Poulsen for Sagen. Det gik vel her som i sin Tid med Attesten for det af Sørøverne bortførte Gods, Interesserne faldt sammen. Fogden indkrævede i hvert Fald rask væk Bøder af dem, der havde nægtet at gaa med paa Togtet: af en forlangte han endog den den Gang saa betydelige Sum af 100 Kroner [3]. Det saaledes udskrevne Mandskab var i alle Henseender efter Ønske. Det var flinke Søfolk, vante til at lystre Mogens Hejnesøn, og ikke nær saa fordringsfulde som hans øvrige Folk; ved Hjemkomsten var ogsaa deres Lønning derefter [4]. Enhver, der ikke udskreves til selve Turen, maatte skaffe Oksekød og Lammekød [5], som saaledes blev samlet i store Maader.

Da alt var i Orden, efterlod Mogens Hejnesøn en Skrivelse til sin Handelsfuldmægtig Lambert Jansen, der synes endnu

ikke at være kommen over til Færøerne fra Bergen, men som jo efter al Sandsynlighed vilde komme til alene at staa for Handelen denne Sommer igennem. I Brevet foreholdt Mogens Hejnesøn ham alvorligt ikke at forurette Færingerne, men at holde Almuen efter gammelt sædvanligt Køb med Vægt og Maal, saa at der ikke kunde føres Klagemaal derover. Samtidig efterlod han ham en falsk Alen i Boden samt det simple Øl til Forhandling[1]. Derpaa drog han til Grønland.

Fig. 15. Claus Lyschander.
(Efter Magnus Petersens Gengivelse af Portrætet paa Gravmælet i Herfølge Kirke.)

4

Om Mogens Hejnesøns Rejse haves ikke faa Beretninger[2], men alle er de temmelig magre og synes at pege hen til samme oprindelige Kilde, et Digt, som den kongelige Historiograf Lyschander (Fig. 15) nogle og tyve Aar efter udgav derom[3]. Vi lades saaledes i Uvidenhed om meget, som vi kunde have ønsket Klarhed over i denne Mogens Hejnesøns ypperste eller dog mindst omstridelige Bedrift. Kun Hovedpunkterne kan vi fastholde.

Der er ikke mindste Tvivl om, at Forsøget fra Mogens Hejnesøns Side har været ledet med al den ham ejendommelige Iver og Forvovenhed. Meget afhang jo ogsaa for ham af Udfaldet. Men Forsøgets Skæbne var allerede paa Forhaand afgjort ved den Vej, som han valgte og paa Grund af Forholdene maatte vælge. Som naturligt var, fulgte han den gamle Anvisning og

styrede ligesom sine Forgængere norden om Island (Fig. 16), hvor han derpaa tog vestlig Kurs. Herved kom han ganske vist ind i nogenlunde kendte Farvande og kunde nyde godt af alle de fra Fortiden bevarede Erfaringer, tage Kending baade af Snefjeldsnæs (Fig. 17) paa Island og Hvidsærk i Grønland[1] og hvad

Fig. 16. Kap Nord paa Island.
(Fotograferet af Etatsraad Hammerich.)

de mange Punkter hed, som man siden Sagaernes Dage endnu vidste Afstanden imellem.

Men han førtes tillige ind paa den Vej, ad hvilken Grønland er mest utilgængelig, hvor den iskolde Polarstrøm gør Østkysten ubeboelig, og Drivisen stadig spærrer Adgangen. Havde han taget sig Sagen lettere og straks fra Færøerne gaaet imod Vest, vilde det maaske have lykkedes ham at finde den gamle, længst forglemte Vej om Kap Farvel, som John Davis fire Aar efter (1585) skulde opdage[2].

Mogens Hejnesøn havde altsaa uovervindelige Vanskeligheder at bekæmpe. Han gjorde imidlertid, hvad der stod i hans Magt.

Med sædvanlig Ufortrødenhed gik han paa, og det lykkedes ham ogsaa at faa et Fjeld i Grønland i Sigte, som han i Overensstemmelse med Datidens Kort maatte anse for Hvidsærk[1]. Om denne Isbræ meldte de gamle Beretninger, at den af tre saadanne laa Bygden nærmest. Der var da altsaa nu godt Haab for Hejnesøn om at finde det søgte, og han satte al Kraft paa for at trænge igennem.

Han anede ikke, hvad først Graahs Undersøgelser i det 19de Aarhundrede tilfulde har godtgjort, at alle hans Forudsætninger

Fig. 17. Snefjældsjøklen.

var urigtige, at saavel den gamle Vesterbygd som Østerbygd laa paa Grønlands Vestkyst, saa at det virkelige Hvidsærk var skilt fra ham ikke blot ved den Drivis, der spærrede ham Kysten, men ved Hundreder af Mile isklædte Fjelde. Trods alle Anstrængelser naaede han ikke at trænge ind til den vinkende Isbræ. Til Drivisen kom Taage, og Uvejr og forsatte ham saaledes, at Fjeldet tilsidst tabtes af Sigte.

Paa et nyt Punkt søgte han da at trænge ind, men skøndt han her fik Landet i Sigte, var Drivisen ligesaa uovervindelig her som hist. Paa en saadan Kyst var der ikke Tale om at kunne finde Havne. Efter lang forgæves Søgen gik han da — stadig i den

fejlagtige Overbevisning — længere imod Nordøst i Haab om saaledes at nærme sig Østerbygden.

Men her mødte ham nye Vanskeligheder. Han synes at være kommen ind i den rivende, iskolde Strøm fra Nordost, og trods isfrit Farvand og gunstig Bør kunde han paa Grund af Strømmens Virkning ikke komme videre. Dette Tilfælde, som er os saa forklarligt med Kundskaben om Polarstrømmen som Forudsætning, stod for ham som en Gaade. Han mente at maatte søge Grunden dertil i Havbundens Beskaffenhed, hvor svære Magnetstene drog Skibskølen til sig og saaledes hæmmede Skibets Fart[1].

Da denne Hindring syntes uovervindelig, og tilmed Taager og Storme indfandt sig, medens Dagene begyndte stærkt at kortes, maatte Mogens Hejnesøn endelig, saa nødig han vilde, opgive videre Forsøg og bestemme sig til Tilbagetog. Han styrede mod Sydost, og naaede den 22. August til Bergen[2].

5

I Bergen var der nogle faa Dage førend Mogens Hejnesøns Tilbagekomst sket en Begivenhed, der havde sat Byen i stærk Bevægelse og skulde blive af indgribende Betydning for hans senere Skæbne. Til Bergens mest ansete Familjer hørte den Gyntelbergske. Faderen Axel Gyntelberg eller Gyntersberg var af adelig Slægt og havde haft ikke faa Forleninger i Norge[3], senest Helgeland. Han havde været gift med Kirstine Benkestok, ligeledes af adelig Slægt, og rimeligvis med hende faaet det store Gods Torget paa Helgeland. Hun var død for en halv Snes Aar siden, og Faderen levede nu med de ugifte af Børnene skiftevis i sin Gaard i Bergen og paa Godset Torget paa Helgeland[4].

Til denne Ejendom knyttede sig foruden de glade Sommererindringer tillige enkelte af Familjens mørkeste Minder. Her var det nemlig, at Mogens Hejnesøn, der synes at have staaet i Omgangsforhold til Axel Gyntersberg, en Gang var gaaet i Land

og havde øvet Vold mod den ene af Døtrene, Margrethe Gyntersberg[1]. Det havde sikkert været en for begge Parter lige uheldig Sag, hvis dette var kommet til almindelig Kundskab. Det lykkedes imidlertid Margrethe Gyntersberg at faa alt neddysset[2], Barnet døde, og hun var nu allerede paa andet Aar gift med Lagmanden over Nordlandene Peder Hanssøn, der ligesom Axel Gyntersberg var bosiddende i Bergen.

Alt var saaledes glemt, Margrethe Gyntersbergs Rygte uantastet, og Mogens Hejnesøn var sluppen bedre fra den Historie, end han havde fortjent. Saa en skøn Dag, den 15. August 1581, netop en Uge før Mogens Hejnesøns Hjemkomst, fortæller hun med eet sin forbavsede Husbond hele den saa længe skjulte Hemmelighed. I Forening gaar de til Faderen, hvor hun gentager sin Tilstaaelse, og forlanger Mogens Hejnesøn straffet for Forbrydelsen. Sagen meldes til Øvrigheden. Men Lensmanden Hans Lindenov, som stod paa en venskabelig Fod med Mogens Hejnesøn, forstod Uret, lod Peder Hanssøn arrestere og hans Hustru sætte i Forvaring i hendes Faders Hus. I Ro kunde de nu tænke over Følgerne af det gjorte Skridt, medens Efterretningen om det forefaldne fløj som en Løbeild over Byen. Saaledes stod Sagerne, da Mogens Hejnesøn landede i Bergen[3].

Hvad var Grunden til denne Margrethe Gyntersbergs gaadefulde Adfærd? Et Slør hviler derover. Med Sikkerhed lader intet sig afgøre. Men de senere Begivenheder ligesom ogsaa de mere almindelige Oplysninger, vi endnu besidder om de paagældende, gør een Forklaring fortrinsvis sandsynlig. Kun en pludselig, uventet Begivenhed synes at kunne have bestemt hende til et saa afgørende og skæbnesvangert Skridt.

Nu veed vi andetsteds fra, at Mogens Hejnesøn skal ogsaa have forført den yngre Søster Sophie Gyntersberg[4], og nogle faa Maaneder efter ser vi Folk, der vil Mogens Hejnesøn vel, ivrigt drive paa hans Ægteskab med Sophie Gyntersberg. Det ligger da nær at slutte, at Mogens Hejnesøns anden Udaad mod det Gyntersbergske Hus maa henlægges til denne Tid, saa at han altsaa paa Hjemvejen fra Grønland maa antages at være landet ved Torget og der have behandlet den yngre Søster lige-

som i sin Tid den ældre. Rygtet herom kunde til Lands være naaet ned til Bergen et Par Dage forud for Mogens Hejnesøn selv, hvem Modvind jo let kunde have forsinket.

At denne Efterretning i og for sig kunde have bragt Margrethe Gyntersbergs Sind i Oprør og paany vakt al den længe slumrende Forbitrelse imod ham, vilde være let forstaaeligt. I bedste Fald kunde hun jo nu vente at faa sin Dødsfjende til nærbeslægtet, og i værste vilde Søsterens Rygte være givet til Pris og Familjens Ære krænket af denne Forbryder, der nu anden Gang skulde gaa Ram forbi. I første Øjeblik kunde Tanken herom meget vel afføde et uoverlagt Skridt. Men hertil kom en Side af Sagen, som Nutiden ikke forstaar uden Forklaring, men som for Datiden stillede sig som den værste af dem alle.

Sagen var, at Datidens moralske Begreber paa dette Punkt var anderledes end vore. Hvad vor Tid forlængst har godkendt, at f. Eks. en Mand efter sin første Hustrus Død kan ægte hendes Søster, stod for hin Tids saavel juridiske som moralske Sans som den mest oprørende Brøde. Slægtskabs-Gradernes Hindring for Ægteskab opfattedes nemlig den Gang anderledes end nu. Mand og Hustru var eet, altsaa var Hustruens Søster ogsaa Mandens Søster. Og da Ægteskab mellem Søskendebørn var forbudt, endsige da mellem Søskende, saa var det i høj Grad strafbart at ægte sin afdøde Hustrus Kusine og ligefrem himmelraabende at ægte hendes Søster[1]. Forholdet mellem Mand og to Søstre var Blodskam og betegnedes med et eget Navn: „Kætteri“; her gjaldt kun een Straf uden Naade, Døden[2]. Og burde denne Straf anvendes alene mod den sidste Søster, hvis Brøde var den største, eller gjaldt den ikke tillige den første, hvis Brøde blev Dødssynd ved den andens senere Overtrædelse? Tiden var voldsom og opskræmt i sin Dom over slig Brøde. Intet Under om Margrethe Gyntersberg straks ved Efterretningen om det skete kunde fyldes med Rædsel og anse ikke blot Mogens Hejnesøn, men sin Søster og sig selv tillige alle som dødsens.

Saaledes vil — i Fald ellers denne Forklaring af Sagens Sammenhæng er den rette — den forfærdelige Vægt forstaas, som nu med eet blev lagt paa Margrethe Gyntersbergs Skuldre, og

det heftige Udtryk, som den gav sig. Hendes og hendes Søsters timelige Velfærd var forspildt, kun gennem Døden var der endnu Haab om at redde det evige. En og samme var Skyld i begges Ulykke. Mod ham vendte sig derfor nu al hendes Forbitrelse.

Den søgende Gisning kan, om den har Lyst, vove sig videre ad denne Vej. Var det blot Brødebetyngethed, der fyldte Margrethe Gyntersbergs Sind? Eller blandede der sig tillige — bevidst eller ubevidst — endnu en Bestanddel i hendes Følelser mod den paagældende? Havde hun muligt selv en Gang syntes om Mogens Hejnesøn og var bleven bedragen af ham? Vaktes nu ikke blot det gamle Had mod Forføreren, men gød lønlig Skinsyge Giftdraaber deri og fik det til at nage og blusse stærkere?

Mogens Hejnesøn selv tog Sagen med langt mere Ro. Med den største Frejdighed erklærede han det hele for lutter Opspind, og fastholdt sin Paastand trods alle Vanskeligheder. Straks da han var landet, modtog han en Stævning fra Axel Gyntersberg til at møde i Retten for Guletings Lagmand. Foreløbig gjaldt det dog blot om hans Forhold til Margrethe Gyntersberg. Det langt mere mislige Dobbeltforhold forblev endnu, ligesom efter fælles Aftale, med Flid uomtalt fra begge Sider.

Mogens Hejnesøn nægtede alt, han var saa uskyldig som et nyfødt Barn. Hermed var dog ikke Sagen afgjort. Han blev ført sammen med hende i Fængslet, og i Faderens og flere Vidners Overværelse angav hun ham nu Dag, Tid og Sted samt mindede ham om flere Enkeltheder ved deres Forhold, navnlig nogle haarde Ord, han senere havde ladet falde, da hun klagede sin Nød. Men han forblev ubevægelig og erklærede fremdeles hendes Beskyldning for Usandhed fra Ende til anden[1].

Her stod saaledes Paastand mod Paastand. For at hjælpe Mogens Hejnesøn begærede da Lensmanden Hans Lindenov — der synes blot at have overværet Retsmødet, men ikke selv at have været en af de 16 Bisiddere — at Mogens Hejnesøn maatte frigøre sig ved at beedige sit Udsagn. Bispen Dr. Schielderup og en Del andre gejstlige og verdslige Medlemmer nedlagde imidlertid Indsigelser herimod, idet de fastholdt, at Mogens

Hejnesøn havde givet saa ufyldestgørende Forklaring og havde i den Grad Skinnet imod sig, at de ikke kunde dømme ham til at aflægge Ed. Noget andet var det, hvis en udenforstaaende vilde afkræve ham Eden.

Ogsaa denne Venskabstjeneste viste Lensmanden Mogens Hejnesøn. Han lod ham æske ind i Salen og begærede, at han skulde beedige, hvad der var sandt i denne Sag. Samtlige formanede ham derpaa højtideligt til at tilstaa, om han var skyldig eller ikke. Mogens Hejnesøn gik da frem, lagde Haanden paa Biblen og svor, at han var uskyldig og aldrig havde staaet i noget utilladeligt Forhold til Margrethe Gyntersberg. Hermed var Spørgsmaalet afgjort, og Lagmanden med hans Bisiddere dømte 11. September 1581 Mogens Hejnesøn „kvit for denne Sag, og hans Ære og Rygte uforkrænket, saa længe samme Ed stod ved Magt“ [1].

Saaledes var Sagen foreløbig til Ende. Den ulykkelige Margrethe Gyntersberg førtes i Fængsel paa Bergenhus, og Mogens Hejnesøn fik den fornødne Frihed til at drage til Danmark og afgive Beretning om sit Togt.

6

Alt tyder paa, at Mogens Hejnesøn er bleven velvilligt modtaget af Frederik den Anden, saaledes som han ogsaa fortjente. Vel var Rejsens Maal ikke naaet, men det syntes klart, at dette ikke var den ledendes Skyld. Og naar alt kom til alt, havde det hele Togt jo ikke kostet Kongen en Skilling, medens dog ikke faa nye Erfaringer var indvundne. Derimod kunde der ikke være Tale om at erstatte Mogens Hejnesøn hans Udgifter og endnu mindre om at give ham den Belønning, som var udsat for at finde Landet. Skulde han have noget Vederlag, maatte det blive ad en Omvej.

Men et saadant Vederlag kunde der ogsaa blive Brug for. Den utrættelige Christoffer Valkendorf synes nemlig selv under disse

for ham saa ugunstige Forhold ikke at have tabt sit Maal af Sigte, men stadig talt for sin gamle Plan eller i Mangel deraf dog for en væsentlig Forandring ved den nuværende Ordning. Som Forholdene nu var, kunde Færingerne ikke komme til frit at henvende sig til Kongen med deres Klager, og Regeringen var ude af Stand til at have Øje med, hvad der foregik deroppe. Handelen paa Færøerne burde ikke være bortforpagtet; men skulde dette endelig finde Sted, burde det være til en Mand i København og paa den udtrykkelige Betingelse, at det skulde staa Beboerne frit for at rejse ned til Kongen.

Valkendorfs stadige Forestillinger maa have gjort Indtryk paa Frederik den Anden. Men paa den anden Side var han ikke at formaa til, mindst i dette Øjeblik, at ville berøve Mogens Hejnesøn Handelen. Han gik derfor en Mellemvej. Han skrev[1] til Christoffer Valkendorf, at den kongelige Faktor i Hamborg, Joachim Thim, havde ansøgt om at faa Handelen paa Færøerne. Men Mogens Hejnesøn havde den jo nu, og „Kongen vilde gerne unde denne at beholde den for den Rejse og Omkostning, som han sidste Sommer havde gjort Kongen til Vilje“. Samtidig maatte han indrømme, at dette Forhold havde sine store Ulemper for Færingerne. Det var derfor hans Vilje, at Sagen fremtidig skulde ordnes paa en for alle Parter tilfredsstillende Maade, idet Mogens Hejnesøn skulde gaa i Kompagni med Joachim Thim og en Borger i København, som Valkendorf kunde udvælge, og de tre i Forening kunde saa drive Handelen paa Færøerne.

Det var, fra Valkendorfs Standpunkt set, en meget betydelig Indrømmelse, som Kongen her havde gjort ham. Fra nu af vilde det være muligt fra København af nogenlunde at øve Kontrol med Forholdene deroppe. Men selv for Mogens Hejnesøn var den nye Ordning efter Omstændighederne ikke ilde. Vel kom det til at hedde i det derom udstedte Brev[2], at mindst eet Skib aarligt skulde løbe til Øresund for at medbringe, hvem der ønskede at klage, og modtage tilbage den kongelige Foged. Men til Gengæld kom der mere Fasthed i det hele Forhold, idet Eneretten til Handelen, som han tidligere aarligt havde

maattet søge fornyet, nu blev dem bevilget for et Tidsrum af fem Aar.

Hertil kom, at Mogens Hejnesøn ved denne nye Ordning som ved et Magtsprog blev løst fra Forholdet til sine tidligere Medredere. Han var nu en Gang af Naturen ikke skabt til i længere Tid at være i Kompagni med de samme, og han kunde vel ønske sit Forhold til „Maskepiet" i Bergen afviklet, førend Grønlandsrejsen og dens Anledning blev nærmere opklarede. Skulde man da betegne den ved den nye Ordning indtraadte forandrede Magtstilling for de to Modstandere, kunde man maaske udtrykke det ved, at den ene havde vundet ikke lidet, men den anden dog endnu intet tabt.

Da Mogens Hejnesøn — vel omtrent ved Juletid 1581 — vendte hjem til Bergen, var der et paatrængende Spørgsmaal, som krævede Afgørelse: hans Bryllup med den sidst bedragne Sophie Gyntersberg. Dette var nemlig Prisen for, at Freden kunde sluttes, det var den Oprejsning — tarvelig nok i sig selv — som den haardt krænkede Familje maatte kræve. Kun saaledes vil det kunne forstaas, at saa mange af den Gyntersbergske Slægt tilsyneladende stod paa Mogens Hejnesøns Side i hans Strid med Margrethe Gyntersberg[1]. I deres Hjerter var de muligvis rasende paa ham, men ikke desmindre var hendes Anklage den værste Hindring for, at den nye Skandale kunde glattes over. Hun maatte og skulde derfor tie.

Hun tav imidlertid ikke. Hun forlangte, at Lensmandens visse Bud skulde sendes til Nordlandene til et bestemt opgivet Sted. Og ganske rigtigt fandt man dèr ved Gravning Sporene af et Barnelig. Det var et slemt Vidnesbyrd, der truede med paany at kalde alle bortmanede Ulykker tilbage. Kun een kunde omstøde det, hun selv. Her var ikke andet for at gøre, hun maatte tvinges dertil. Hendes Mand, Peder Hanssøn, var for Øjeblikket i Nordlandene, Høvedsmanden paa Bergenhus, hvor hun sad fængslet, kunde man stole paa, Øjeblikket var altsaa gunstigt. Hendes Broder gik da ind i Fængslet og nødte hende med Vold til at skrive en ny Bekendelse, hvori hun tilstod, at alt, hvad hun tidligere havde sagt, var Usandhed, som hendes Mand,

Peder Hanssøn, af Had til Mogens Hejnesøn havde faaet hende til at fremføre. Mogens Hejnesøn var uskyldig og hun en stakkels Kvinde, som kun nødtvungen var faret med Usandhed[1].

Nu var alle Hindringer lykkeligt overvundne, og det længe udsatte Bryllup kunde holdes. Af let forstaaelige Grunde har vel Faderen, Axel Gyntersberg, ikke været saa ivrig for, at det skulde staa just i hans Hus. Til Gengæld var Lensmanden, Hans Lindenov, en trofast Ven af Mogens Hejnesøn. Han udbad

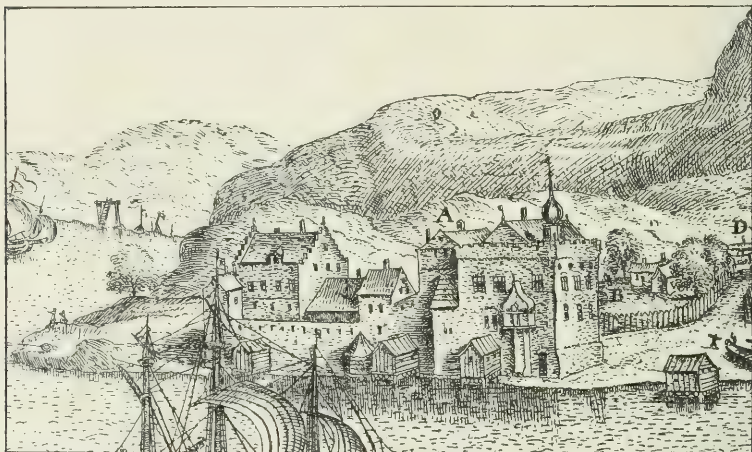

Fig. 18. Bergenhus i det 16de Aarhundrede. Tilvenstre ses Galgen med Stigen sat op til.
(Braunius: Theatrum urbium.)

sig Æren af at maatte holde Brylluppet og stillede selve Bergenhus (Fig. 18) til Raadighed for Festen. Det blev da fejret paa Slottet den 25. Februar 1582[2].

Et underligt Bryllup! Brudgom og Brud hinanden paanødte. Bruden uberettiget til at gaa med udslagent Haar og Brudekrone[3]. Et Par Værelser derfra hendes Søster i Fængsel. Indeklemt Forbitrelse under de smilende Ansigter. Glæde over Festen kun som Ende paa Skammen. Og samtidig over de tre Hovedpersoner svævende Lovens Sværd for den værste Forbrydelse, som Datiden kendte. Men lige støjende er det vel efter Tidens Skik gaaet til, lige rigeligt har det vel flydt med Tydskøl og

Mundgodt, medens „Garpedrengene“ flokkede sig udenfor for at se paa Festen, og Kerterne fra det oplyste Bergenhus skinnede ud over den vinterøde Brygge.

Under Omstændigheder som disse afknappes vistnok Hvedebrødsdagene, og Mogens Hejnesøn har for den Sags Skyld sikkert meget vel kunnet tidligt paa Foraaret begynde sin Virksomhed til Søs. Men der var en anden Sag, der endnu lagde Beslag paa ham, selve Retssagen. Den var nemlig ikke til Ende med Brylluppet. Han var straks efter Frifindelsen gaaet angrebsvis til Værks mod sin nye eller tilkommende Svoger Peder Hanssøn og havde forlangt Bøder af denne for at have paasagt ham en usand Sag samt desuden Udredelse af Sagens Omkostninger og Skadeserstatning. Peder Hanssøn havde hertil svaret, som sandt var, at han jo slet ikke havde anklaget Mogens Hejnesøn, men at det var Margrethe Gyntersberg, der ganske unødt havde afgivet sin Bekendelse om ham. Til hende maatte han holde sig. Hermed synes Peder Hanssøn at være rejst til Nordlandene[1].

Men næppe var han kommen tilbage igen, førend Sagen antog nye og farligere Forhold. Brylluppet var sikkert allerede holdt. Men saa, just da alt var i Orden, tog Margrethe Gyntersberg til Orde paany. Opmuntret ved Mandens Nærværelse fattede hun Mod til at fremkomme med en Erklæring, hvori hun fastholdt sin gamle Bekendelse og, for at sætte Kronen paa Forargelsen, meddelte, hvorledes man i Fængslet voldeligt havde tvunget hende til at aflægge usandfærdigt Vidnesbyrd.

Nu var alle onde Aander løsslupne paany. Det begyndte at se broget ud ikke blot for Parterne selv, men for Lensmanden med. Paa et saadant Punkt kunde Sagen ikke blive staaende, den maatte føres videre. Rimeligvis efter Hans Lindenovs Raad har Mogens Hejnesøn valgt fremdeles at være den angribende, og han skrev derfor ned til Kongen og androg om, at der maatte blive nedsat en Kommission i Norge til at paadømme Sagen[2]. Det kunde imidlertid blive for langvarigt at vente, til der kom Svar herpaa tilbage fra Bergen. Mogens Hejnesøn sejlede derfor forinden afsted til sin vante Virksomhed.

7

Svaret, der endelig indløb, var efter Ønske. Frederik den Anden befalede Lensmanden i Trondhjem og en Del andre at træde sammen og fælde Dom i Sagen mellem Margrethe Gyntersberg og Mogens Hejnesøn[1]. Denne Efterretning synes at være bleven meddelt Mogens Hejnesøn skriftligt og Brevet at have truffet ham paa Shetlands-Øerne. Det var en Nyhed, der kun kunde glæde ham, derved voksede Sandsynligheden for, at han kunde slippe helskindet fra Sagen.

Men der var en uheldig Biomstændighed ved det hele. Peder Hanssøn og Margrethe Gyntersberg behøvede ikke at møde for denne Ret. De var begge norske Adelsfolk, og følgelig var i Æres- og Livssager kun det samlede Rigsraad deres rette Værneting. Sæt, at de vilde benytte sig af denne Ret! Saa stod jo Mogens Hejnesøn Fare for at blive dømt af en Forsamling, hvori der sad Folk som Christoffer Valkendorf og alle disse andre dernede i København, der paa Forhaand havde et godt Øje til ham, og hos hvem det ikke hjalp det mindste, om Lensmanden paa Bergenhus var hans Ven eller ikke.

Dette maatte for enhver Pris undgaas. Hvad om Mogens Hejnesøn lod sine Modstandere forstaa, at der ikke var noget for dem at vente hos Rigsraadet og særlig ikke hos Christoffer Valkendorf, af hvem der gik saa stort Ry i Bergen, siden han havde været Lensmand der! Det vilde dog maaske skræmme dem, om de hørte, at Mogens Hejnesøn og Valkendorf var blevne særdeles gode Venner. Og herved kunde der slaas to Fluer med eet Smæk. Den samme Efterretning kunde sikkert gyde koldt Vand i Blodet paa hans tidligere Medredere, der nu, som det lod, var i Færd med at ville anklage ham for hans Regnskabsførsel og især for hans Paaligning af Udgifterne til Grønlandsturen, hvis Virkninger jo ikke længer kom dem til Gode[2].

Han skrev da den 16. Juni 1582 fra Shetlands-Øerne et Brev[3] hjem til Byfogden Hans Møller i Bergen, hvori han, næst efter at bede denne varetage hans Sag for den nedsatte Kommission,

tillige underrettede ham om, at han ikke selv kunde møde, da han nylig havde faaet et vigtigt Brev fra Christoffer Valkendorf.

Denne var nemlig — saaledes antydes der i Skrivelsen — nu gaaet i Kompagni med Mogens Hejnesøn. Kun han og ingen anden maatte efter Valkendorfs Vilje drive Købmandskab paa Færøerne, og en stor Ladning var nys ankommen fra København, som han derfor snarest muligt maatte til Øerne for at forhandle. For en Forsigtigheds Skyld satte Mogens Hejnesøn hverken sit Navn eller Segl under Brevet. Sligt kunde forklares som glemt i Skynding, og det vilde nok alligevel kunne have den forønskede Virkning.

Brevet virkede dog ikke som tiltænkt. Hans tidligere Partnere lod sig ikke afskrække fra at forlange Rede paa Regnskaberne, og Peder Hanssøn og Margrethe Gyntersberg gjorde Indsigelse imod at dømmes af den nedsatte Kommission. Der var da ikke andet for end at bide i det sure Æble og møde med dem i København. Da ethvert Forsøg var strandet, kaldte Hans Lindenov dem sammen i Bispegaarden i Bergen, og da Ægteparret endnu en Gang nægtede at møde for Kommissionen, trak Lensmanden en Stævning frem, hvorefter alle tre havde at møde for Kongens Domstol førstkommende Mortensdag[1].

Fristen var knap, der var ingen Tid at spilde. Begge Parter begav sig derfor afsted. For Peder Hanssøn oplivedes Turen ved Haab om Sejr. Hele dette Væv af Løgn, hvormed han var omspunden, maatte spredes og briste, naar upartiske Mænd fik Sagen under Behandling. For Margrethe Gyntersberg var Rejsen altid en Adspredelse i det triste Fængselsliv. At sidde i Forvaring paa Københavns Slot kunde snart være bedre end at være spærret inde paa Bergenhus, hvor Hans Lindenov var hende fjendsk og kun gav ligestemte Adgang til hende. For Mogens Hejnesøn derimod var den hele Tur et ubehageligt og yderst farligt Vovestykke. Han havde lidet at vinde, alt at tabe derved. Om han under disse Forhold har forbandet sin Færd paa Torget, er ikke at undres over.

At han dog ikke har ladt sit gamle Mod fare, viser et lille Træk

af ham fra disse Dage, en af de sidste Handlinger, som han foretog sig, førend han forlod Bergen. Han udstedte den 12te September 1582 et Pas for en af sine Matroser, og havde Dristighed nok til at affatte det saaledes: Jeg Mogens Hejnesøn, Befalingsmand paa Færøerne, gør alle vitterligt o. s. v.[1].

Mortensdag kom, Retten var samlet. Peder Hanssøn mødte, men — Mogens Hejnesøn udeblev. Han havde — som det senere hed — „holdt sig fra København og i sin Bestilling begivet sig til Hamborg“[2]. Det var det dristigste Skridt, Mogens Hejnesøn længe havde gjort. Det var en Fornærmelse mod Kongen og Rigsraadet, som let kunde have de farligste Følger. Og hvilke var hans Bevæggrunde dertil? Det lader sig vel nu ikke med fuld Sikkerhed afgøre, men det synes dog næppe troligt, at han med eet skulde have faaet saa uopsættelige Forretninger i Hamborg, at han nødvendigvis maatte tage dertil selv med Fare for at sætte hele sin øvrige Velfærd paa Spil.

Rimeligere synes det, at han i sidste Øjeblik er bleven betænkelig for Sagens Udfald, og altsaa ikke af Foragt, men af Frygt for Retten har forladt København. En slig Flugt kunde imidlertid berettige Dommerne til at erklære hans Sag for tabt, saa Mogens Hejnesøn maa kun have haft ringe Tillid til sin retfærdige Sag for at bestemme sig til saa fortvivlet en Udvej.

Det er ikke usandsynligt, at der iblandt Rigsraaderne har været Stemning for at erklære hans Undvigen for en Tilstaaelse af Brøden og dermed hans Sag for tabt. I det mindste veed vi med Sikkerhed, at Christoffer Valkendorf tog Anledning deraf til at behandle ham som Rømningsmand og beslaglægge hans Gods baade i København og i Bergen, ganske vist under Paaskud af blot at ville sikre Kongen mod Tab[3].

Men i hvert Fald har Frederik den Anden ikke givet sit Minde til denne haarde Fortolkning. Udeblivelsen blev taget saa mildt, som Omstændighederne overhovedet tillod. Kongen lod skrive et alvorligt Brev[4] til Hans Lindenov, hvori han meddelte denne det skete, gjorde opmærksom paa, hvor mistænkeligt det tog sig ud, og forlangte sluttelig Oplysning om, hvo der var gaaet i Borgen for Mogens Hejnesøns Tilstedeværelse, samt hvor høj denne

Borgen var. Endelig — og det var nok egentlig Hovedsagen — bød han ham snarest muligt meddele Mogens Hejnesøn, at han havde at indstille sig for Retten i København, da det ellers vilde komme til at gaa ud over Forloverne.

Under almindelige Forhold vilde det have haft lange Udsigter, førend der kunde spores Virkninger af sligt et Vinterbrev til Bergen om at meddele noget til en Mand i Hamborg. Men Hans Lindenov synes at have været ventet og maaske allerede været ankommen til København. Han var uden Tvivl en af dem, der bedst havde Rede paa, hvad det var for et „Hamborg", Mogens Hejnesøn for Tiden opholdt sig i. Og havde Hans Lindenov maaske undladt at tage Borgen af Mogens Hejnesøn, eller var han selv en af Forloverne for hans Tilstedeværelse i København, trak det op til en dyr Fornøjelse for ham selv, hvis hans forsorne Ven ikke skaffedes til Veje.

Hans Lindenov var da uden Tvivl den rette at henvende sig til, naar det gjaldt om at faa hurtigt Bud til Mogens Hejnesøn. Og, uden at vi nu kan spore hvorledes, synes Brevet ogsaa at have hjulpet. Mogens Hejnesøn var udebleven den 11. November 1582. Den 9. December 1582 skrev Kongen til Hans Lindenov. Og allerede den 26. Januar 1583 mødte den udeblevne for Retten.

Det var ogsaa i Virkeligheden et overilet Skridt af Mogens Hejnesøn at flygte. Og endnu mere ubesindigt vilde det have været trods Opfordring ikke at komme tilbage. Roligt set, var nemlig hans Udsigter ikke saa ugunstige. Det var jo ham, der var Anklageren, han havde sagsøgt Peder Hanssøn for at have rettet en usandfærdig Beskyldning imod ham. Gik Sagen da galt, vilde Peder Hanssøn blot blive frifunden. Men der hørte en ny Sags Anlæggelse og en ny Dom til, for at Mogens Hejnesøn skulde blive fældet for sit Dobbeltforhold. Til den Tid var det tidsnok at undvige Retten.

8

Mogens Hejnesøn mødte altsaa for Retten i København. Det har vel ikke faldet ham vanskeligt at finde paa en Undskyldning. Den blev tagen for gode Varer. Rigsraadet var imidlertid ikke samlet, der blev da nedsat en Kommission af de tilstedeværende Rigsraader, fire i Tallet, blandt hvilke Christoffer Valkendorf, og senere tilkaldtes endnu fire af de nærmestboende. De samledes den 25. Januar 1583 paa Københavns Slot, og for at forstærke sig tilkaldte de ifølge kongelig Tilladelse endnu 11 andre Adelsmænd, saa at det tilsidst var en anselig Forsamling, for hvilken Mogens Hejnesøn skulde give Møde[1].

Han havde Frækhed nok til endnu en Gang at udeblive, denne Gang dog kun for en Dag, saa at det til Nød kunde fortolkes, som om han blot havde ladet vente paa sig. Denne gentagne Hensynsløshed har imidlertid næppe bidraget til at stemme Dommerne mildt mod ham[2]. Først den 26. Januar behagede han altsaa at møde, og holdt sit Indtog i Retssalen paa en ret opsigtsvækkende Maade: Han kom nemlig bærende paa ikke mindre end 28 Beviser for sin Uskyldighed.

Disses Beviskraft maa dog mest have gaaet i Retning af at blænde paa Afstand, thi ved nærmere Eftersyn viste det sig, at deres Værd ikke svarede til deres Antal, saa at Retten ikke fandt det fornødent at føre blot et eneste af dem til Bogs. Hans Styrke kom da væsentlig til at ligge i, hvad han mundtlig kunde anføre, og her lader han til at have brugt sig vel. Særlig har det Sted i hans Tale næppe været uden Virkning, hvor han krævede Dommernes Beskyttelse imod Margrethe Gyntersbergs „skvalderagtige Mund“.

Derpaa fik Peder Hanssøn Ordet. Han anførte de Grunde, som vi kender, og gav en klar Fremstilling af de ulovlige Midler, der var blevne anvendte for at tilsløre Sagens sande Sammenhæng. Han understøttedes af Axel Gyntersberg, der nu tydeligt tog denne Svigersøns Parti, medens han i Bergen havde spillet en mere uklar Rolle. Men den, hvis Stemme vilde blive den vægtigste, og hvis Fremtræden sikkert blev imødeset med

mest Forventning, var dog den kvindelige Part, Kilden til Trætten, den ulykkelige, forførte Margrethe Gyntersberg.

Hun kom slet ikke. I hendes Sted fremkom fire Præster, der afleverede hendes skriftlige Erklæring. Hun var nemlig bleven syg, laa, som man antog, for Døden, og Præsterne mødte nu for at meddele hendes sidste Bekendelse. Som det vil erindres, havde hun i sin Tid afgivet to modsigende Vidnesbyrd, et imod Mogens Hejnesøn og et imod sin Mand. Det gjaldt om at faa Vished for, hvilket af disse der var det sande, og den forsynlige Christoffer Valkendorf havde derfor, saa saare hendes Sygdom antog en farlig Karakter, gentagne Gange sendt tre af Københavns Præster til hende for at faa hende til at afgive en Erklæring om, hvilket af hendes Udsagn der var det sande. Saavel begge disse Gange som siden, da hun blev berettet af Slotspræsten, havde hun bestemt erklæret, at Mogens Hejnesøn var Fader til hendes afdøde Barn, og at hendes skriftlige Beskyldning mod Peder Hanssøn kun var bleven hende aftvungen ved Trusler og Vold i Fængslet.

Denne, en døendes, Bekendelse maatte staa til Troende. Det var ogsaa den, som Dommerne væsentligt tog Hensyn til. Dommen lød, at Peder Hanssøn skulde være fri for Mogens Hejnesøns Tiltale, anses for at være sket Uret, og hans Hustrus Brev ikke at komme ham til Skade i nogen Maade paa gode Navn og Rygte[1].

Peder Hanssøn var altsaa frifunden. Men Mogens Hejnesøn da? Flygtigt set, skulde man tro, at Margrethe Gyntersbergs Bekendelse, der befriede hendes Mand, samtidig maatte fælde hans Modstander. Ingenlunde. Mogens Hejnesøn havde jo i sin Tid svoret sig fri, og Lagmandsdommen, der frifandt ham, var ikke indanket for denne Ret. Han gik altsaa foreløbig fri. Men ogsaa kun foreløbig. I Slutningen af Dommen, hvor dette Punkt berøres, opfordre Dommerne utvetydigt Kongen til at indstævne ham, og i de kolde, forretningsmæssige Ord ligesom dirrer der en undertrykt Forbitrelse over ikke at kunne dømme ham med det samme. Mogens Hejnesøn skulde vogte sig for disse Dommere.

Hvem var de imidlertid? Ikke Rigsraadet som saadant, det havde jo ikke været samlet. De var kun en nedsat Kommission, hvoraf nogle Medlemmer ganske vist var Rigsraader, men over Halvdelen ikke. Deres Dom maatte da aabenbart kunne indankes for det samlede Rigsraad. Mogens Hejnesøn benyttede denne Udvej [1]. Herved kunde Tiden dog altid spindes noget ud endnu. Tillige henvendte han sig til Kongen og bad om atter at maatte faa sit beslaglagte Gods udleveret. Han var jo ikke bleven overbevist om noget utilbørligt. Hans Gæld til Regeringen for sidste Aar var nu klaret og det var jo kun af Hensyn til dette Penge-Mellemværende, at Christoffer Valkendorf havde arresteret hans Ejendele.

Kongen føjede ham. Han skrev til Rentemesteren [2] og befalede ham atter at frigive Mogens Hejnesøns Gods; Regnskabet var i Orden, og den Brøde, som man tillagde ham, var man uberettiget til at gøre ham noget for, da den sidste Dom ikke havde afgjort noget i saa Henseende og han tidligere i Bergen ligefrem var bleven frifunden derfor.

Det har sikkert faldet Christoffer Valkendorf haardt at skulle lystre. Som Medlem af Kommissionen havde han havt rig Lejlighed til at overbevise sig om Mogens Hejnesøns Skyld, og han var nu engang for alle ikke vant til af en blot formel Grund at lade sig hindre i at skride ind. Det maa imidlertid have været ham en Trøst, at samtidig med at han nødtvungen aabnede denne Dør, stod han parat til at kaste et Net over den flygtende, hvoraf det forhaabentlig ikke skulde lykkes denne at vikle sig ud.

Næppe havde Christoffer Valkendorf nemlig faaet Øjnene op for, hvad Mogens Hejnesøn førte i sit Skjold, førend han med sædvanlig Iver straks havde gjort sig det til Opgave at faa denne farlige Forbryder greben og afstraffet. Hemmeligt havde han været paa Spor allevegne, han havde forhørt den kongelig Foged fra Færøerne og derpaa efter hans Anvisning to, der tidligere havde været i Mogens Hejnesøns Tjeneste som Købmands-Svende, og ad denne Vej var det lykkedes ham at faa saa meget

op om Mogens Hejnesøn, at, hvis blot det halve var sandt, vilde Galgen være ham vis.

Fogden Søren Flue havde saaledes tilstaaet[1], at Mogens Hejnesøn havde stadig holdt to til tre Mænd, som rejste om paa Færøerne og afkøbte Bønderne deres Varer, saa at der sjældent var noget tilbage, naar de kongelige Skatter skulde betales. Sidste Sommer havde Bønderne klaget paa Tinge over en falsk Alen, som hans Folk benyttede. Da Fogden i Kongens Navn havde forlangt den fremvist, havde Mogens Hejnesøn svaret, at den var, som den burde, den laa i hans Skrin, og dèr skulde den blive. Lagmanden, Jon Hejnesøn, rettede sig i eet og alt efter Broderen. Til Gengæld gjorde denne for ham, hvad han kunde. Da saaledes Lagmanden i de sidste Aar var bleven svagelig og stadig havde Badskær behov, havde Mogens befalet Indbyggerne at underholde en saadan til hans Broders Bedste.

I Forening opkøbte de imod Loven det kongelige Jordegods og bedrog saaledes Kongen for store Summer. Mogens Hejnesøns Optræden paa Færøerne før Afrejsen til Grønland havde været en Kæde af Ulovligheder, ligefra Presningen af Mandskab efter paastaaet kongelig Befaling indtil den almindelige Udskrivning af Fødevarer. Med eet Ord: Skulde Mogens Hejnesøn fremdeles have Lov til at husére paa Færøerne, vilde det blive Øernes Fordærv. Han optraadte ikke som Købmand men som Enehersker, og af Frygt for ham lod Bønderne sig drive til alt.

De to Købmandssvendes Vidnesbyrd[2] var ikke bedre. De vidste begge at melde om den falske Alen, som de hver især havde brugt. De oplyste, at efter Ildebranden i Bergen havde Mogens Hejnesøn gjort storartet Opkøb af forbrændt Korn. En Del deraf havde han solgt som det var, en Del malet til Mel, men altsammen ikke lidt dyrere, end hvad ufordærvet Korn og Mel skulde sælges for paa Færøerne. Fremdeles havde han blandet Byg og Havre sammen og solgt det for Byg; Øl og Mjød havde han heldt Mundgodt i og solgt under falske Navne. Dansk Øl havde han solgt til firdobbelt Pris under Navn af Rostokker Øl. Sine Medredere havde han grundigt bedraget ved

fejlagtige Regnskaber. Spurgte man Befolkningen, hvorfor den ikke klagede, var Svaret altid det samme, at de ikke kunde faa Ret, thi Lagmanden dømte stadigt, som Mogens Hejnesøn vilde.

Det var et ordentligt Synderegister. Neppe havde Christoffer Valkendorf faaet alle disse Oplysninger, førend han, skøndt selv syg[1], befalede Mogens Hejnesøn at møde hos sig, og lod Vidnerne afgive deres Forklaring i hans Nærværelse. Som sædvanligt paastod Mogens Hejnesøn, at der var ikke et sandt Ord i, hvad man beskyldte ham for. Vidnerne lod sig dog ikke betutte, men tilbød at bevise deres Udsagn ved Hjælp af deres Regnskabsbøger samt ved Hjælp af nogle af Mogens Hejnesøns Baadsmænd, som just opholdt sig i København. Da Christoffer Valkendorf saa, at Tilstaaelsen ikke var saa let at faa ud af Forbryderen, som han maaske havde haabet, befalede han i Kongens Navn begge Parter at møde for Raadstueretten i København. Mogens Hejnesøn var imidlertid ikke til Sinds at ville lade sig fange saa let, han havde ikke undgaaet Scylla for at omkomme i Charybdis. Istedetfor at begive sig til Raadhuset gik han ombord i sit Skib og sejlede sin Vej. Medens de velvise Fædre forgæves ventede ham paa Gammeltorv, gyngede han allerede paa Sundets Bølger[2].

9

Mogens Hejnesøn var undsluppen, han havde sejret, om man vil, men af saadanne Sejre vinder man ustraffet ikke mange. Hans sidste Bedrift maatte nødvendigvis drage Følger efter sig, og det varede heller ikke længe, førend han sporede dem. Christoffer Valkendorf blev naturligvis i høj Grad forbitret, da han fik Underretning om Flugten. Kongen var i Haderslev, men saa snart ske kunde, har Valkendorf vistnok fremstillet ham hele Sagen. Der maatte gøres noget. Det gik ikke an, at man saaledes aldeles ustraffet satte sig ud over alt, hvad der hed kongelig Befaling.

Frederik den Anden indsaa dette, og han gik ind paa rimeligvis det mildeste af Rentemesterens Forslag, at al Sejlads paa Færøerne skulde forbydes Mogens Hejnesøn, indtil han havde klaret for sig angaaende disse Beskyldninger[1]. Samtidig udvirkede Christoffer Valkendorf en kongelig Befaling til Hans Lindenov om at lade optage Forhør i Bergen angaaende den af Mogens Hejnesøn og Kompagniet brugte falske Alen[2]. Og for at have alt i Orden befalede han Vidnerne, som hidtil kun havde givet mundtlige Erklæringer, at affatte deres Vidnesbyrd skriftligt[3]. Videre lod der sig foreløbigt ikke gøre, saalænge Mogens Hejnesøn var paa Afstand.

Som man kunde vente, var den undvegne sejlet til Bergen. Han fik imidlertid kun kort Ro til at nyde Hjemmets Glæder, thi snart indtraf de afsendte Kongebreve ham vedkommende. Han maatte møde hos Lensmanden og tilbagegive sin kongelige Tilladelse til at besejle Færøerne, „thi Kongen vilde ingenlunde have sine fattige Undersaatter der paa Landet forfordelt eller belistiget af ham i nogen Maade“[4].

Han modtog desuden Stævning til at møde paa Tinge og høre paa og selv afgive Vidnesbyrd om den falske Alen. Og for at endelig hans Ophold i Bergen heller ikke i andre Henseender skulde blive ham frugtbart, indtraf der Befaling om, at han ikke maatte lade optage Vidner i Sagen angaaende sit Forhold til Margrethe Gyntersberg, uden at de Rigsraader, som havde dømt ham sidst i København, tillige var stævnede dertil[5]. Al Udsigt til at forøge de 28 Uskyldigheds-Beviser med flere var hermed afskaaren.

Galt var det for Mogens Hejnesøn, men det kunde dog have været langt værre. Ikke et Ord var der Tale om Fængsling eller sligt, blot det ene Forbud mod Sejlads paa Færøerne. Og selv dette havde ikke saa meget at sige. Skulde han tilfældigvis blive forslaaet did af en Storm, vilde da vel ingen forlange, at han skulde drukne istedetfor at redde sig i Land. Med Lensmanden i Bergen til Ven lod sig meget gøre, og til Held for Mogens Hejnesøn var Hans Lindenov ligesaa oprørt som han over den sidste Tids Begivenheder.

Under Retssagen i København havde Peder Hanssøn og Axel Gyntersberg jo vovet at fortælle, hvorledes en Fange paa Bergenshus var bleven med Vold tvungen til at afgive falsk Vidnesbyrd. Dette faldt tilbage paa Lensmanden. Men han skulde vide at ramme dem for denne Beskyldning. Han havde heldigvis selv været tilstede paa samme Tid i København og straks kunnet erholde Genpart af deres Indlæg[1]. De skulde paa første Herredag komme til at staa ham til Ansvar for deres Ord. Og saa denne utidige Vigtighed af Christoffer Valkendorf at blande sig i Bergens Forhold og mundtlig give ham Ordre om, hvorledes Sagen angaaende den falske Alen skulde forfølges[2]. Rentemesteren skulde imidlertid faa Svar derefter; med Hans Lindenovs gode Vilje skulde han ikke faa synderligt værdifulde Oplysninger om det, han havde begæret Vidneforhør over.

Tingdagen kom. Lagmænd, Borgmestre og Byfoged mødte hos Lensmanden paa Bergenhus og desuden en Raadmand fra København, som Christoffer Valkendorf vistnok havde sendt derop med Befalingen og for at paase dens lovlige Udførelse[3]. Lensmanden fremæskede Mogens Hejnesøn og hans fordums Kompagnon Hans Pedersøn, for at afgive Forklaring om den falske Alen. De henviste med ædel Værdighed til deres Underordnede, de Herrer Lambert Jensen og Eggert Stadtlænder, der havde havt Forretningens Enkeltheder under sig og altsaa bedst kunde give Forklaring. Begge disse bevidnede, at den altfor korte Alen[4] var bleven leveret dem ikke af deres Handelsherrer men af den mest lovlige Myndighed paa Stedet, af selve den kongelige Vinterfoged paa Færøerne. Han maatte bære Ansvaret, hvis den Alen skulde være fejlagtig, hvad der iøvrigt ikke var dem bekendt.

To Skippere blev derpaa afhørte. De kom for Skade at bevidne det modsatte, men Meningen var i hvert Fald god. De havde overværet et Forhør paa Færøerne, hvor Mogens Hejnesøn skulde have udspurgt ovennævnte Eggert Stadtlænder, hvorfra han dog havde denne falske Alen. Hertil havde Eggert svaret, at han havde faaet den af Raadmand Hans Pedersøn. Men straks havde Jon Hejnesøn afbrudt ham og sagt: „jeg kender

den Mand Hans Pedersøn, han er altfor from til, at han skulde have leveret nogen uret Alen." Derpaa havde Mogens Hejnesøn taget den omstridte Alen, maalt den med en færøisk Alen, og da den fandtes for kort, brudt den sønder paa Stedet, saa at den aldrig mere blev brugt.

Ihvorvel dette Vidnesbyrd ikke stemmede med det tidligere, saa viste det dog Mogens Hejnesøn i en smuk Belysning. Denne fortsattes med Held, idet Mogens Hejnesøn for at sprede al Tvivl bød Lambert Jansen oplæse det Brev, som han havde efterladt ham paa Færøerne, da han selv drog til Grønland. Heri bød han ham alvorligt og befalede ham strengeligen at holde Almuen paa Færøerne efter gammelt sædvanligt Køb med Vægt og Maal, paa det ingen skulde have noget at klage over. — Havde man yderligere Vidnesbyrd behov? Mogens Hejnesøn stod ren og frigjort. Mødet hævedes. Nu kunde Christoffer Valkendorf vælge imellem, om han vilde tro, at Vinterfogden havde forfærdiget den falske Alen, eller at denne overhovedet ikke havde været til.

Al Sejlads paa Færøerne var ganske vist forbudt Mogens Hejnesøn, og han havde maattet aflevere den kongelige Tilladelse til Lensmanden. Men heri kunde dog fornuftigvis vel kun ligge, at han ikke mere maatte handle paa Øerne. At han ikke skulde maatte gense sin Fødeø, afvikle sine Forhold derovre og sige et sidste Farvel til sin syge Broder, det kunde Kongen umuligt have ment. Mogens Hejnesøn sejlede til Færøerne.

Her var alt i den travleste Bevægelse. Christoffer Valkendorf havde sendt to paalidelige Mænd derop for i Kongens Navn at optage Forhør over alle begangne Ulovligheder, og samtidigt havde han afsat Mogens Hejnesøns bedste Støtte, hans Broder Lagmanden. Denne glubske Fremgangsmaade synes i Førstningen at have taget Modet fra Jon Hejnesøn. Men næppe kom Mogens Hejnesøn til, førend de i Forening vakte en modsat Rejsning. Alle Øernes Beboere stævnedes sammen til et storartet Møde ved Thorshavn den 25. Juni 1583. Skøndt de to kongelige Udsendinge var tilstede, maaske oprindeligt for at

hindre Mødet eller i hvert Fald for at lægge en Dæmper paa Stemningen, saa grebes dog hele Forsamlingen af den gamle Frygt, parret med en vis Følelse af Stolthed over, at det var deres egne, da Broderparret viste sig.

Som en anden Samuel traadte Jon Hejnesøn frem og spurgte den hele Forsamling baade hver enkelt Stand for sig og alle tilsammen, høj og lav, ingen undtagen, om han nogensinde havde gjort Nogen Uret, eller om han vel nogen Tid havde handlet uskikkeligt som Dommer, som Ven, som Nabo, som Menneske. Forsamlingen svarede enstemmigt „at han havde skikket sig i sit Embede og Kald som en oprigtig, god, from og retfærdig Dannemand efter den Gave, som Gud havde forlenet ham.“ Og Lagretsmændene bevidnede særligt, at han aldrig havde fældet nogen Dom, uden at de havde givet deres Samtykke dertil og den havde været overensstemmende med Norges Lov [1].

Derefter traadte Mogens Hejnesøn frem og spurgte, om nogen havde noget paa ham at klage, i saa Fald bad han dem om at gøre det nu. Ingen meldte sig. Derpaa bad han Forsamlingen om deres Vidnesbyrd for, hvorledes hans hele Færd paa Øerne havde været. Enstemmigt bevidnede da hele Forsamlingen, at „ingen af dem vidste selv eller havde hørt andre at beskylde ham i nogen Maade, men alle takkede de ham for den Ære, Dyd og Godt i Omgængelse, Handel og Vandel, som han med dem havde brugt fra den første indtil denne Dag“ [2].

Det var et smukt Udtryk for den almindelige Stemning i Landet, og begge Brødrene takkede rørte den samlede Befolkning for det gode Omdømme og for den havte Ulejlighed. Derpaa udstedtes Dokumenter, hvori det passerede meddeltes, og Brevene forsegledes af alle tilstedeværende Storfolk, af Provst og Præster, Herredsfoged og Lagretsmænd. Mogens Hejnesøns Skudsmaalsbrev synes imidlertid at have lidt af en lille formel Mangel. Det maatte i det mindste den 17. August forhverves paany af den yngre Broder, Hejne Hejnesøn, hvem det dog lykkedes at faa det udstedt i omtrent ligelydende Form [3].

Da denne vigtige Sag var ordnet, rejste Mogens Hejnesøn

atter bort. Hans Bortrejse synes at have givet Tegnet til, at Modpartiet samlede sig og fik Mod paany. Og nu gik det Slag i Slag med Optagelsen af Tingsvidner, der beviste det stik modsatte. Den 31. Juli stævnede Christoffer Valkendorfs Udsendinge alle de Lagretsmænd, som i sin Tid sammen med Jon Hejnesøn havde udstedt Attesten om det af Fribytterne tagne Gods, og spurgte dem, om de vidste, hvormeget Gods der havde været før Sørøvernes Ankomst, eller hvormeget der havde været bagefter. De maatte tilstaa, at de ikke vidste nogen af Delene[1].

Den 15. August maatte Jon Hejnesøn selv frem paa Tinge i samme Anledning. Heller ikke han vidste, hvormeget Gods Sørøverne havde borttaget, eller hvormeget der havde været før og efter, og det uagtet han selv havde udstedt og forseglet den nøjagtige Fortegnelse derover[2]. Dagen forud, den 14. August, bevidnede 25 Mænd, at Grunden til Landets Forarmelse var de Udskrivninger, som Mogens Hejnesøn uafbrudt uden Skin af Ret havde gjort. Alene disse Mænd havde nødtvungent udlagt for Mogens Hejnesøn uden nogetsomhelst Bevis eller Vederlag over 7000 Kroner. Og med mange andre, som ikke var tilstede, havde det samme været Tilfældet[3].

Medens paa Færøerne Stemningen for Mogens Hejnesøn saaledes atter var i Tilbagegang, befandt han sig selv i Bergen. Heller ikke her skulde det lykkes ham at nyde denne, rimeligvis sidste, Sommer i Fred. Hans Pedersøn, der i Foraaret saa troligt havde staaet ved hans Side, da det gjaldt den falske Alen, og Søren Andersen, begge Medlemmer af hans gamle „Maskepi" i Bergen, indstævnede ham nu for Retten for at tvinge ham til at gøre Rede for det fælleds Regnskab[4].

Det var en kedsommelig Sag, men der var ikke andet for, han maatte møde. I Nærværelse af Lagmanden, Borgemestre og Raad fremlagdes da Regnskabsbøgerne, og det viste sig, at alene Søren Andersens Udgifter beløb sig til omtrent 6000 Kroner mere end hans Indtægt. Men heller ikke Mogens Hejnesøns Regnskabsbog viste synderlige Indtægter. Og for straks at afgøre al Tvivl skyndte han sig at lægge Haanden paa den og sværge ved sin Salighed og Himmerigspart, at denne Bog var rigtig og

uforfalsket i alle Maader, og at han ikke havde oppebaaret en Hvid eller Hvids Værd mere, end dèr stod skrevet.

Her afbrød Søren Andersen ham og sagde: „Kære Mogens! sværg nu ikke mere, her er allerede svoret for meget.“ „Hvad for noget!“ raabte Mogens Hejnesøn i billig Harme, men Søren Andersen mindede ham blot om 1200 Kr. fra Bernt Schult og 460 Kroner fra Johan Buthendach o. s. v., som Mogens Hejnesøn havde oppebaaret, uden at de fandtes indførte i hans Regnskabsbog. Mogens Hejnesøn maatte indrømme dette, men det beroede paa en Forglemmelse.

Derpaa trak Søren Andersen ham til Side og sagde, at han vilde nævne ham meget mere, som heller ikke stod anført i Bogen, hvorpaa han uhørligt for de andre hviskede ham en hel Del Smaadjævle i Øret, lutter „Maskepi“-Hemmeligheder, som ikke ønskedes offentligt omtalte, men hvoraf Mogens Hejnesøns Uvederhæftighed dog formentlig fremgik. Dette var forsaavidt lettere at besvare, som Forsamlingen ikke havde hørt, hvad der sagdes, og Mogens Hejnesøn svarede derfor lydeligt, at det havde han beregnet sig selv i Fragt. Enstemmigt faldt Modparten ind: hvor da Fragten var bleven af for de to dem tilhørende Skibe, som han havde anvendt til Grønlandsfarten?

Herved kom Striden ind paa dette Omraade. Mogens Hejnesøn fastholdt, at de skulde betale deres Part af de 6000 Kroner, som den havde kostet, da den var foretaget ifølge Kongens Befaling. De andre paastod, at de ikke havde det mindste med den Sag at gøre. Paa dette Punkt blev Sagen afbrudt. Om Forlig kunde der ikke være Tale. Afgørelsen maatte opsættes, indtil man kunde faa Klarhed over, hvorledes det egentlig forholdt sig med denne kongelige Befaling, hvorom der aldeles intet skriftligt forelaa. Det var blot et Tidsspørgsmaal, naar Mogens Hejnesøn vilde kunne overbevises ogsaa paa dette Punkt; men foreløbig var han skudfri. Det var ikke den eneste Henseende, i hvilken han kun var indrettet paa det foreløbige.

10

Vinteren kom. Det var paa Tide at begive sig ned til Kongen og gøre et sidste Forsøg paa at omstemme ham. Kun ad denne Vej var der endnu en svag Mulighed for et gunstigt Udfald. Men Turen var vovelig. Ingen indestod for, om ikke Christoffer Valkendorf kunde faa udvirket en kongelig Arrest-Befaling. Og sad Mogens Hejnesøn først fængslet, saa var der med hele hans Fortid størst Rimelighed for, at Døren ikke vilde aabnes for ham, førend han førtes til Galgen.

Mogens Hejnesøn vovede dog Forsøget. Maaske ledsaget af Broderen Jon, i hvert Fald med Fuldmagt fra denne, begav han sig ned til Kongen paa Skanderborg[1]. Det var meget heldigt for ham, at han saaledes kunde træffe Kongen alene uden Valkendorfs Paahæng. Frederik den Anden uden fremmed Paavirkning vilde sikkert lægge den tilbørlige Vægt paa et Skudsmaal fra den samlede færingske Befolkning ligefra Lagmanden til den fattigste Fisker; Christoffer Valkendorf kunde maaske fra sin tidligere Tid have Kendskab til, hvorledes slige Breve blev til.

Kongen svigtede ikke den viste Tillid. Synet af Mogens Hejnesøns djærve Ydre har vistnok øvet sin vante Virkning. Det mindede saa naturligt om, hvad denne Mand nys havde virket for Konge og Fædreland, og hvor Frederik den Anden skulde henvende sig, naar han, maaske snart, havde sine flinkeste Sømænd behov. At man igen var gaaet for strængt til Værks mod Mogens Hejnesøn, syntes tydeligt nok. Han havde jo for nylig faaet Tilladelse til i Forening med to andre i fem Aar at besejle Færøerne. Saa var han med eet bleven berøvet denne Tilladelse saalænge, indtil han havde renset sig fra Beskyldningen for at have brugt falsk Alen og Vægt.

Nu forelaa Beviset. Vidnerne i Bergen havde alle godtgjort Mogens Hejnesøns Uskyldighed. Og yderligere havde den samlede færingske Befolkning — netop de, der skulde være bedragne af ham — enstemmigt takket ham for hans Handel og Vandel og kun tillagt ham lutter Ære og Dyd. En grundigere Gendrivelse af en Beskyldning kunde ikke tænkes, og det

syntes klart, at han atter maatte have Tilladelsen til Handelen tilbage[1].

Kongen skrev til Christoffer Valkendorf[2]: Her havde været Begæring fra Jon Hejnesøn, tidligere Lagmand paa Færøerne, om Genindsættelse i sin forrige Stilling. Han henviste til et Skudsmaalsbrev fra Øens Befolkning, hvoraf formentlig fremgik, at han intet havde forbrudt. Samtidig havde Mogens Hejnesøn været der og modbevist den mod ham rettede Beskyldning, paa Grund af hvilken han indtil videre var bleven berøvet Handelen paa Færøerne. — Hvad Lagmanden angik, saa erindrede Kongen ikke rigtigt, hvorfor han havde faaet sin Afsked, og kunde derfor ikke give videre Svar derpaa. Men med Hensyn til Mogens Hejnesøn tilstod Kongen, at han ugerne saa, at man handlede mod hans egne kongelige Breve, naar de ikke ved tilstrækkelig Skyld vare forbrudte. Mogens Hejnesøn havde ment enhver Beskyldning slaaet til Jorden ved sit forhvervede Skudsmaalsbrev. Kongen maatte derfor bede Valkendorf læse begge Sagerne igennem og meddele, om han havde noget derved at bemærke[3].

Christoffer Valkendorf havde rigtignok meget derved at bemærke. Som naturligt var, blev han oprørt over Mogens Hejnesøns uhørte Dristighed. Det vilde allerede have været ubesindigt nok under Forhold som disse at vende tilbage og bede, om det skete maatte være glemt. Men at lade som ingenting og forlange som en Ret Handelen paa Færøerne tilbage og vel Rentemesteren irettesat oven i Købet, det var dog lovligt frækt. Christoffer Valkendorf forløb sig imidlertid ikke. Han blev sig selv lig i sit Svar. Det lykkedes ham at faa sig helt udtrykt deri, saa at ikke blot det voldsomme men tillige det hensynsfulde, det forretningsmæssigt brede og dog punktlige men fremfor alt det slaaende praktiske kom til sin Ret.

Den tykke Brevpakke, som det ridende Bud denne Gang bragte tilbage fra København til Skanderborg — fuldstændig opbevaret som den er[4] med dens solide Indhold af tre Hovedskrivelser og en Mængde Bilag, alle omhyggeligt ordnede og paategnede med Valkendorfs kantet-læselige Haand — giver os

endnu den Dag i Dag maaske det fyldigste Billed af ham som den trofaste, nidkære Statstjener. Om det saa er det praktiske Hensyn til Frederik den Andens mulige Ulyst til at læse saa meget igennem, at Hovedsagen stedse er let kendelig ved Valkendorfs egen Haandskrift, saa ligner det ham.

Christoffer Valkendorfs Svar var egentlig et tredobbelt Skud, et rettet imod hver af de tre Hovedmænd i Komplottet. Med sit øvede Blik havde han nemlig gennemskuet, at Mogens og Jon Hejnesøn samt Hans Lindenov maatte være i Ledtog sammen, og den ene var ikke stort bedre end den anden. Hver fik nu sin Overhaling.

Der var først Jon Hejnesøn [1]. Ham havde Rentemesteren indstillet til Afsked som Lagmand paa Grund af Uduelighed. Dette var nemlig det mildeste Udtryk, som kunde anvendes om hele hans Eftergivenhed paa Kongens Bekostning overfor Broderen, Mogens Hejnesøn. Ønskede Kongen et bestemt Bevis imod ham, saa vilde Valkendorf blot henvise til den Attest, som Lagmanden havde udstedt 1579, hvor til Punkt og Prikke nøjagtigt anføres, hvormeget en Sørøver havde bortført af det kongelige Gods.

Men nu sidste Sommer havde den samme Lagmand maattet tilstaa, at han ikke havde haft fjerneste Anelse om, hverken hvormeget Gods der havde været, eller hvormeget Sørøverne havde borttaget deraf, eller endelig hvormeget der var blevet tilbage. Afgivelsen af et sligt falsk Vidnesbyrd havde gjort Valkendorf det til en Pligt at indstille ham til Afsked, og Kongen havde haft fuld Føje til at give ham den.

Hvis Kongen vilde tillade Valkendorf at give et Raad, saa vilde han bestemt opfordre til ikke at blive staaende herved, men at anlægge Sag imod Jon Hejnesøn. Gik nemlig dette upaatalt hen, saa vilde Kongen ende med ikke at faa mere Indtægt af Øerne, end hvad slige Fyre vilde unde ham. Hvad sluttelig angik det af Jon Hejnesøn og hans Broder forhvervede gode Skudsmaal fra Provst, Præster og Lagretsmænd, saa kunde det maaske gaa op mod alle de samme Mænds Underskrift paa den ovennævnte falske Attest. Begge Slags Attester beviste lige meget.

Hvorfor Kongen havde berøvet Mogens Hejnesøn [1] Handelen paa Færøerne, skøndt han dog havde Bevilling paa den for fem Aar? Ganske simpelt, fordi han havde brudt den derom indgaaede Kontrakt. Til Bevis herfor anfører Valkendorf alle de Bedragerier, som Fogden og Mogens Hejnesøns egne Folk havde berettet fra hans Ophold paa Færøerne, fortæller, hvorledes Mogens Hejnesøn istedetfor at svare paa alle disse Beskyldninger var sejlet sin Vej, hvorfor Kongen havde skrevet til Bergen og forbudt ham Handelen, indtil han havde klaret den Sag, og ender med den ligesaa spydige som frimodige Sætning: „Hvad jeg dengang syntes var Ret, det synes jeg endnu, saa sandt hjælpe mig Gud!“

Værd at lægge Mærke til ved denne Skrivelse om Mogens Hejnesøn er, at den helt og holdent er skreven med Christoffer Valkendorfs egen Haand, et Udtryk for Emnets Vigtighed. Fremdeles den Sindighed, hvormed han indskrænker sig til kun at andrage om, hvad han mener at kunne opnaa hos Kongen. Han forlanger ikke Mogens Hejnesøn straffet for hans Flugt, end ikke for de begangne Bedragerier — dette antydes kun svagt i den foregaaende Skrivelse — han støtter sig blot til den kongelige Retfærdighedsfølelse overfor Færingerne, og takker Kongen underdanigst, fordi han ikke har afgjort Sagen uden først at have indhentet hans Betænkning. For ikke at lade noget Middel uforsøgt, meddeler han sluttelig, at Mogens Hejnesøns Fjernelse fra Handelen har skaffet Kongen en aarlig Merindtægt af mindst 4000 Kroner.

Den tredje, der skulde rammes, var Hans Lindenov. Her gik det imidlertid ikke an at rejse nogen ligefrem Beskyldning. Det hele, der forelaa, var jo kun en udvist Mangel paa Iver for at forfølge Sagen. Christoffer Valkendorf indslog derfor den Vej blot at anføre, hvad der formentlig burde være gjort; i den skrigende Modsætning til den Smule, der virkelig var gjort, laa en tavs og dog meget talende Anklage [2].

Christoffer Valkendorf havde mødt Hans Lindenov i København, førend han drog hjem til Bergen, og meddelte ham sin Mening om, hvorledes den Sag om den falske Alen skulde be-

handles. Hvis Hans Lindenov helt havde forstaaet Valkendorf, hvad det dengang ganske gjorde Indtrykket af, vilde han have baaret sig saaledes ad:

Byfogden i Bergen skulde have stævnet Mogens Hejnesøns to Købsvende, der havde brugt den falske Alen. Fastholdt de Paastanden om at have faaet den af Hans Pedersøn, skulde ogsaa denne stævnes. Saavel Svendene som denne burde straffes. Thi som voksne Mennesker var hine strafskyldige, naar de med Vidende brugte en falsk Alen. Og selv om Hans Pedersøn ikke selv havde lavet denne Alen, men, som han sikkert med Urette paastod, faaet den af Vinterfogden, saa var ifølge gammel Skik paa Færøerne kun een Alen lovlig: den som Lagmanden udleverede, Brugen af enhver anden var strafbar. Ogsaa Vinterfogden burde forhøres og i Tilfælde af urigtig Adfærd straffes, alle, der havde haft Fordel af den falske Alen, burde tiltales. Alt det dermed maalte Gods burde være forbrudt til Kongen, og Færingerne have fuld Erstatning derfor af dem, der havde nydt Fordelen.

Var Sagen bleven tagen saaledes, vilde der maaske dog være kommet mere ud af den end nu. Det kunde imidlertid ske endnu. Ved at befale Hans Lindenov at lade Byfogden forfølge den saaledes vilde „Kongen gøre Gud en Behagelighed og de fattige Undersaatter en stor Almissegerning.“

Desværre lader disse Skrivelsers Virkning paa Kongen sig ikke oplyse. Frederik den Anden opholdt sig hele dette Halvaar i Nord- og Sønderjylland fjærnt fra sin virksomme Rentemester i København. Begge havde de just i denne Tid nok at tage Vare med vigtigere Sager. Det synes da foreløbigt at have haft sit Forblivende med den af Valkendorf trufne Ordning. Mogens Hejnesøns Partner i Hamborg gjorde vel et nyt Forsøg — i Ledtog med ham eller bag hans Ryg? — paa at faa Kongen til igen at overlade ham Enehandlen paa Færøerne. Men Frederik den Anden henviste ogsaa denne Ansøger til Rentemesteren[1].

Kun paa eet Punkt kan vi tydelig spore Virkningen af den ene af Valkendorfs tre Skrivelser. Det er ligeoverfor Hans Linde-

nov. Kongen maa have fundet Rentemesterens Form særlig vellykket, han valgte den korte Fremgangsmaade at sende Valkendorfs Skrivelse til Hans Lindenovs Erklæring.

Som rimeligt var blev denne yderligere forbitret over den nye Indblanding af Christoffer Valkendorf. Han svarede Kongen i et Brev, der, ihvorvel ærbødigt i Tonen, dog paa den tydeligste Maade og ikke uvittigt betegner Valkendorfs Forslag som et Eksempel paa en Ukyndigs Godtkøbs-Jura, som man baade for Personens og for Sagens Skyld helst maatte lade uomtalt[1].

Det var ganske rigtigt, at Rentemesteren havde anmodet ham om at lade Sagen forhøre, naar han kom til Bergen. Dette havde han ogsaa gjort straks ved sin Hjemkomst og i den mest lovlige Form for Lagmænd, Borgmestre og Raad. Af Forhøret var imidlertid fremgaaet, at Mogens Hejnesøn ikke alene ikke havde brugt den Alen, hvorfor han var anklaget, men endogsaa straks havde sønderbrudt den, da han fik Nys om den. Hermed var det oplyst, som Valkendorf ønskede at faa at vide, og der var i Virkeligheden ikke mere at gøre ved Sagen, i det mindste paa dette Trin.

Men at han skulde have valgt den Fremgangsmaade, som Rentemesteren anbefaler, var ham rent uforstaaeligt. Hvorledes skulde Hans Lindenov kunne forfølge Sagen i Bergen, hvor der ikke var et Menneske, der var Anklager? Og hvorledes kunde han lade Byfogden optræde som kongelig Anklager, naar der ikke forelaa noget om, hvem der var bleven bedraget, eller naar, hvor og hvorledes, men kun det ene, at Rentemesteren nærede Mistanke? Selv om Hans Lindenov havde drevet Sagen igennem, vilde det dog tilsidst være kommet til at skorte ham paa Dommere, der besværedes saa lidt af deres Samvittighed, at de efter Rentemesterens Anvisning vilde dømme Folk fra Liv og Gods, uden at der forelaa klart Bevis. Hans Lindenov havde da formentlig kun gjort sin Pligt og bad Kongen ikke at mistænke ham, som om han ikke i et og alt stod paa Kongens Bedste.

Det var Valkendorfs uheldige Lod i hans Forhold til Mogens Hejnesøn stedse at forløbe sig, naar det kom ind paa Processens

Omraade. Han havde uden Tvivl i sin Skrivelse overdrevet, hvad Hans Lindenov kunde og burde have gjort, og maatte nu finde sig i den modtagne Tilrettevisning. Han vilde imidlertid ikke have været Christoffer Valkendorf, hvis han dermed havde ladet Sagen være omme. Naar der da ikke desmindre synes at være indtruffen en Standsning i hans Fremrykken omtrent ved denne Tid, saa maa Grunden hertil søges paa et andet Punkt.

Sagen var, at dette dog tilsidst var en Biting i Forhold til det langt vigtigere baade Hans Lindenov og Mogens Hejnesøn betræffende, som nu stundede til sin Afgørelse. Herredagen stod for Døren. Havde Hans Lindenov virkelig med Vidende fremmet et Blodskams-Forhold og med Vold tvunget en Fange til falsk Tilstaaelse, og havde Mogens Hejnesøn virkelig forført to Søstre, saa gjaldt det nu begges Hals. Saa kunde det bagefter jo være det samme, om Historien med den falske Alen ikke fuldt var bleven klaret. Det er sikkert dette, som Christoffer Valkendorf har slaaet sig til Ro med.

11

Om Herredagen lejrede sig da alle Forventningerne, Frygt saa vel som Haab. Med blandede Følelser saa man vistnok i Bergen kort før Midsommer 1584 de tre Parter, Lensmanden, Mogens Hejnesøn og Peder Hanssøn drage afsted. De vilde næppe alle vende tilbage, thi, som Sagerne stod, og saa lang Tid som der nu var gaaet, kunde Kongen og Rigsraadet dog umuligt blive ved at tage det hele blot formelt. Tabte Mogens Hejnesøn, vilde der sikkert straks blive rejst Anklage for „Kætteri“. Den fjerde Part, som oprindeligt havde vakt mest Opsigt, men nu vistnok for en Stund var gaaet i Glemme, Margrethe Gyntersberg, havde kortest at rejse. Hun var i Mellemtiden bleven ført fra Bergenshus til Malmøhus. Hans Lindenov havde andraget herom, saa snart han var bleven beskyldt for at have øvet Tvang imod hende i Fængslet, og Kongen havde bevilget det[1]. Stakkel, Døden havde været haard imod hende, da den skaanede hende

sidst i København. Hvorledes saa Sagen gik, stillede Fremtiden sig lige mørk for hende.

Det syntes, som om der hvilede en ond Stjerne over den Herredag. Og dog trængte den dobbelt til at begunstiges af Omstændighederne, thi den var beregnet paa at falde sammen med

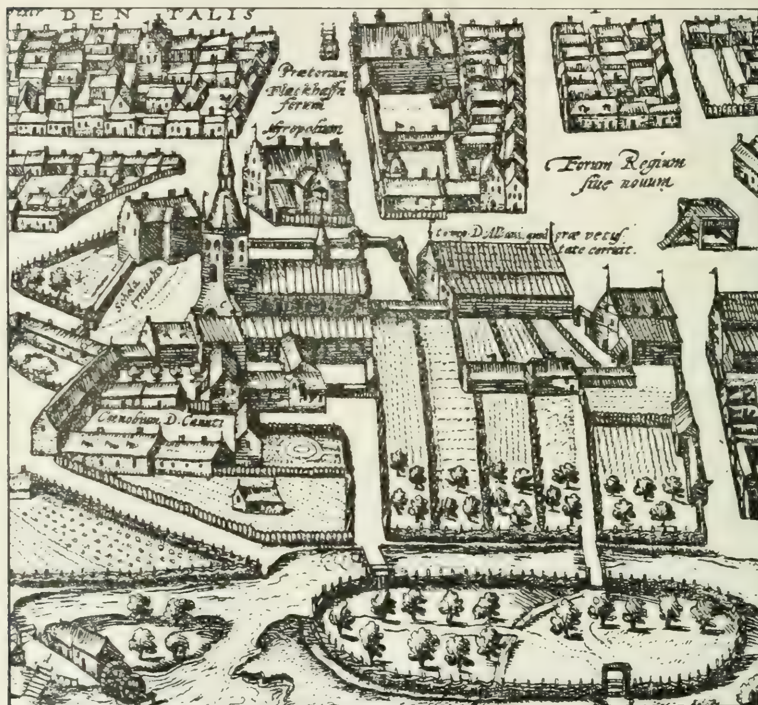

Fig. 19. Parti af Odense i Slutningen af det 16de Aarhundrede.
(Braunius: Theatrum urbium.)

en betydningsfuld Festlighed. Den syvaarige Christian den Fjerde skulde hyldes hele Landet over, og, samtidig med at dette foregik i Odense, skulde Rigsraadet samles der og Herredagen holdes (Fig. 19).

Men der kom en uindbuden Gæst, der greb forstyrrende ind i begge de berammede Højtideligheder, det var Pesten. I det tætbepakkede Odense holdt den en rig Høst[1], og det var vel

kun for at imødegaa de onde Varsler, der ellers vilde kunne drages af den afbrudte Fest, at man holdt ud og virkelig lod Hyldingen foregaa den 27. Juni[1]. Hvor yderligt alt var taget, kan bedst ses af, at endnu samme Dag som Hyldingen foregik, og hvor under almindelige Forhold Festlighederne vilde have optaget enhver Tanke, udstedte Kongen en Befaling, hvorved Herredagen af Hensyn til Sygdommen hævedes, eller rettere forflyttedes til Antvorskov[2]. Derhen drog da alle, hvis Sager ventede paa Afgørelse.

Den bergenske Strid havde, som vi veed, givet Anledning til to Retstrætter, en imellem Mogens Hejnesøn og Peder Hanssøn, og en senere mellem denne og Hans Lindenov. Ihvorvel mindre iøjnefaldende var den sidste Sag fuld saa skandaløs som den første. Hans Lindenov mødte som Anklager[3].

Han anførte Peder Hanssøns Ord om, at Margrethe Gyntersberg i Fængslet paa Bergenhus med Vold var bleven tvungen til at vidne Usandhed. Denne Beskyldning var usand og faldt tilbage paa den, der havde rejst den. Hvor forvansket Fremstillingen var, kunde bedst ses af, at Hans Lindenov overhovedet slet ikke havde ladet hende fængsle paa Bergenhus. Hendes Fader var blot kommen til ham og havde bedt om, at Datteren foreløbigt maatte bebo et Kammer paa Slottet, hvilken Bøn Hans Lindenov ikke havde villet afslaa. Men hvad hun deri maatte have foretaget sig med eller imod sin Slægts Ønsker, var Lensmanden ganske uvedkommende. Da Hans Lindenov saaledes stod udenfor den hele Sag, men desuagtet var bleven ærerørigt beskyldt af Peder Hanssøn, burde dennes Ord formentlig erklæres for magtesløse og han selv staa til Rette derfor.

Peder Hanssøn fik derpaa Ordet. Han paastod, at hans Hustrus Ophold paa Bergenhus var enstydigt med en Fængsling. Hun var med Magt bleven ført did, maatte ikke forlade Værelset og ikke modtage Besøg af nogen end ikke af hendes Mand. Sligt kunde ikke ske uden Lensmandens Minde, og han stod til Ansvar for den hele Behandling og for, hvad der under Opholdet paa Bergenhus var foretaget med den indespærrede.

Efterat Parterne gentagne Gange havde haft Ordet, faldt ende-

lig Dommen. Den var saa gunstig for Hans Lindenov som vel muligt. Han erklæredes for „noksom undskyldt, saa at hans Ulempe ikke findes imod Peder Hanssøn og Axel Gyntersberg i nogen Maade“. Det var unægtelig heldigt sluppet. Til Gengæld lod Kongen ham forstaa, at han skulde lade sig nøje hermed og ikke forlange nogen Straf over Modparten. „For Vor Forbøns Skyld har Hans Lindenov efterladt hvad Tiltale han formener sig at have til Peder Hanssøn og Axel Gyntersberg“[1]. Med andre Ord begge Parter blev bragte til Tavshed, man tyssede paa dem for at faa Ørelyd for Hovedsagen. Det var aabenbart dèr, at Slaget skulde staa.

Slaget skulde staa, men hvor var den ene af Parterne, hvor var Mogens Hejnesøn? Han var, da det kom til Stykket, ikke mere til at finde, han havde gjort kort Proces og var atter — løben sin Vej. Det sidste, man havde set til ham, var i Odense[2]. Siden da havde han været usynlig og var ikke dukket op igen i Slagelse.

Dette Skridt af Mogens Hejnesøn var, skøndt han syntes at have en Slags Hævd paa at undløbe Retten, dog saa uforskammet og saa fuldt af Haan lige overfor selv den simpleste Følelse af Ret og Sømmelighed, at det ventelig maatte blive hans sidste. En Fornærmelse af denne Natur maatte paatales, hvis der overhovedet skulde være Tale om en lovlig Regering i Landet. Og Straffen derfor kunde under de givne Forhold fornuftigvis kun være een, Døden. Ja, selv om man vilde bortse fra alt det udfordrende i Flugten, endte man dog i det samme, thi ved sin Undvigelse nu erklærede han sig skyldig i den ham tillagte Brøde.

Det lader sig ogsaa paavise, at saavel Mogens Hejnesøn som Kongen har betragtet Skridtet som afgørende. Saavidt man kan skønne, flygtede nemlig Mogens Hejnesøn denne Gang ikke blot selv bort, men brød op med alt, hvad han kunde tage med sig, for at bosætte sig i Udlandet. I det mindste omtales han i et af de nærmest følgende Kongebreve som „vor Undersaat, der bosiddende v a r i Bergen“, og altsaa ikke mere ansaas for bosiddende Borger i Landet[3]. Og hvad Kongen angik, saa synes

Efterretningen at have virket paa ham saaledes, at han glemte alt tidligere og nu slog Haanden af sin Yndling. Næppe var det sikkert, at Mogens Hejnesøn var flygtet, førend Frederik den Anden afsendte et Orlogsskib til Bergen med Ordre til at eftertragte ham og se at overkomme ham, hvor han saa kunde træffes[1].

Saaledes syntes alt brudt, og Mogens Hejnesøns Løbebane med Aaret 1584 for bestandigt fjernet fra hans fordums Fædreland. Det højeste, der for hans Vedkommende nu kunde være Tale om, indskrænkede sig til med Held at faa unddraget det tilbageblevne Gods fra Christoffer Valkendorfs Beslaglægning. Under slige Forhold lyder det næsten som et Eventyr, at det endnu en Gang skulde lykkes Mogens Hejnesøn at ride Stormen af og atter naa til smult Vand herhjemme. Og dog skete dette utrolige.

Hvorhen Mogens Hejnesøn er flygtet fra Odense, vides ikke. Men fra sit ukendte Skjul havde han Dristighed nok til, da den første Forbitrelse maatte antages at have lagt sig, at tilskrive Frederik den Anden et Brev. Heri forestillede han Kongen Grundene til sin Flugt. Selve Skrivelsen haves ikke længere, den kendes kun af, hvad derom meldes i det kongelige Svar[2]. I dette hedder det, at Mogens Hejnesøn har anført som Grund, „at han befrygtede med Uret at blive besværet ved Dommen"; hvorimod han ingenlunde ved sin Flugt erklærede sig selv for skyldig.

Da Hans Lindenov 14 Aar efter fortæller, hvorledes det var gaaet til, siger han, „at Mogens Hejnesøn lod sig bevæge af Odense paa Grund af Trusel, som han berettede, at drage fra sin Ret"[3]. Man tør da maaske uden for stor Vilkaarlighed slutte, at Mogens Hejnesøn i sin Skrivelse til Kongen har klaget over, at Rigsraaderne i Odense paa Forhaand havde truet ham med at blive dømt til Døde, og ingen blandt disse ligger det her nærmere at tænke paa end Christoffer Valkendorf.

Hvorledes nu end dette maatte forholde sig, saa er det vist, at Skrivelsen virkede paa Frederik den Anden. Det var ikke det første Eksempel, han havde paa, at Mogens Hejnesøn var

bleven vel haardt medtaget af Rentemesteren. Dennes Uvilje imod ham skrev sig fra en anden Sag, fra Angivelserne fra Færøerne, men de var jo endnu ubeviste og kom i hvert Fald ikke det foreliggende Spørgsmaal ved. Kongen vilde først og fremmest, at ingen, selv den ringeste, med Føje skulde kunne klage over at være sket Uret, mindst ved Landets højeste Domstol. Nok er det, han bestemte sig til at svare naadigt paa Mogens Hejnesøns Skrivelse.

Den 22. December 1584 udstedtes et kongeligt Lejdebrev[1] for Mogens Hejnesøn til atter at vende tilbage til Danmark og Norge. Det var saa gunstigt og betryggende som han kunde forlange det. Det hed heri, at Mogens Hejnesøn, „for ikke at have Aarsag til at beklage sig over at være sket for kort imod Retten, skulde have frit og sikkert Lejde til igen at komme til Danmark og Norge sin Ret at udføre, til saa længe Herredag af Kongen bliver forordnet, og samme Sag af Kongen og Rigsraadet paadømt“. Men dette Lejde skulde selvfølgelig ikke gælde længere, end til Dommen var fældet, saa at den dømte i Kraft deraf ikke kunde unddrage sig sin Straf. Og det fulgte ligeledes af sig selv, at han under Opholdet i Hjemmet skulde opføre sig lovligt, afholde sig fra Overfald, Overlast o. s. v.

Det var unægteligt et betydeligt Udbytte, som Mogens Hejnesøn her havde opnaaet. Trods al udvist Foragt for Lov og Ret og Rettens Haandhævere tillodes det ham i mindst et halvt Aar endnu at færdes uhindret i Hjemmet, og i denne Mellemtid toges han endog under en Art kongelig Beskyttelse. Men selv om man vil værdsætte Goderne heraf nok saa højt, saa vilde det dog vist ikke nu falde endog den dristigste Indbildningskraft ind — saa lidt som vel Mogens Hejnesøn har vovet at haabe det — at Sagen hermed skulde være omme, at dette rent foreløbige Udfald inden føje Tid skulde glide over til at blive det samme som fuldstændig Strafløshed saa vel for den egentlige Brøde som for alle de senere Overtrædelser. Og dog skete det saa.

Desværre er der her paa det mest spændende Punkt et tomt Rum i de skriftlige Efterretninger om Mogens Hejnesøn. Da disse ellers ikke lider af stærkt fremtrædende Ufuldstændighed,

og man netop paa et Punkt som dette har mange Veje til at komme paa Spor efter, hvad der maatte være foregaaet, tør man maaske slutte, at Manglen dog alligevel ikke ligger hos dem, og at der altsaa ikke her er gaaet noget væsentligt Dokument tabt. Med andre Ord, der er høj Grad af Sandsynlighed for, at den Løsning, som den hele sammenfiltrede Sag endelig har faaet, ikke har givet sig Udtryk i noget skriftligt, men er foregaaet paa den Maade, som bedst svarede til Sagens hele vanskelige Natur: rent mundtligt. Men forholder det sig saa, staar vi overfor en Begivenhed, hvor det paa Forhaand er givet, at vi ikke kan naa til Vished, men kun til en mere eller mindre berettiget Gisning om, hvad der er sket.

Hvad er der da sket? Lad os først fastholde de Punkter, hvorom vi har Vished, og derpaa opstille de Mellemled, hvormed de formentlig bør udfyldes for at svare til en levende Begivenheds-Række. Vi veed, at Mogens Hejnesøn efter Udstedelsen af dette Lejdebrev og indtil sin Død oftere og stundom paa længere Tid har været i Danmark og Norge, uden at der nogensinde synes med et Ord mere at have været Tale om Dom i Sagen mellem ham og Margrethe Gyntersberg. Vi veed, at han gentagne Gange senere har været stillet for danske Domstole[1], uden at der, skøndt naturlig Lejlighed gaves, er blevet hentydet til en endnu svævende Retssag af en saa mislig Natur. Vi veed, at Hans Lindenov, da han efter Mogens Hejnesøns Død skal fremstille sin Vens Levnet — hvilket naturligvis sker saa vidt muligt i Rosenskær — sætter dette Lejdebrev som Sagens Vendepunkt og siger, at Mogens Hejnesøn ifølge dette Brev „kom igen til Stede og svarede hver Mand til Rette“[2]. Vi veed endelig, at Mogens Hejnesøn allerede i Februar 1585 har taget mere blivende Ophold i Holland[3] og Sommeren efter er gaaet i nederlandsk Tjeneste, hvori han forblev i to Aar[4].

Det synes, som om disse sikre Kendsgerninger kun naturligt kan forklares og forenes paa een bestemt Maade. Der er overvejende Sandsynlighed for, at Mogens Hejnesøn virkelig er vendt tilbage og i en Sammenkomst med Kongen har opnaaet mundtligt Tilsagn om, at alt skulde være glemt, mod at han for

nogle Aar gik i fremmed Krigstjeneste og holdt sig borte fra Danmark-Norge. Hvad der kan have lettet denne Overenskomst, og hvad der ikke synes noget til Hinder for at antage, er, at Margrethe Gyntersberg kan være død forinden, hvorved den værste Hindring for mindeligt Forlig vilde være bortryddet.

En saadan Løsning vilde heller ikke være i Strid med Lejdebrevets Ord. Vel omtales det heri som en Selvfølge, at Sagen skal til Doms. Men naar det erindres, at det var Mogens Hejnesøn, der var Anklageren, og at, naar han undlod at forfølge Sagen, det beroede paa kongeligt Forgodtbefindende, om Kongen vilde optage den eller ej, saa er der intet i Vejen for, at man med lidt god Vilje har kunnet fortolke Lejdebrevets Ord: „saa længe indtil Herredag af Kongen bliver forordnet, og samme Sag af Kongen og Rigsraadet paadømt“ som eet med: indtil videre, paa Kongens Naade. Eller saafremt man ikke er gaaet denne Vej, kan man meget vel i Overensstemmelse med Datidens Begreber have betragtet et af Kongen givet betinget Løfte om Glemsel som en Slags Domsafgørelse. I begge Tilfælde slap man for, hvad man sikkert saa gerne vilde undgaa, at udstede et nyt skriftligt Dokument i denne Sag.

Naar en saadan Sammenkomst mellem Kongen og Mogens Hejnesøn har fundet Sted, er naturligvis umuligt nu at afgøre. En Del kunde tale for, at det maa være sket efter Lejdebrevets Udstedelse. Maaske har Mogens Hejnesøn opholdt sig skjult i Nærheden, saa at han lige efter at have opnaaet det første — Lejdebrevet — straks er ilet til Kongen paa Antvorskov. Under de gunstige Betingelser her: Christoffer Valkendorf langt borte og Frederik den Anden i Julestemning kan han saa maaske have opnaaet det næste: det betingede kongelige Løfte og derpaa hurtigst muligt være dragen til Holland for at opfylde den krævede Betingelse. Ligesaa meget kunde dog tale for, at Sammenkomsten har fundet Sted senere og Kongen først afgivet sit Løfte, da Mogens Hejnesøn mødte som halv Udlænding, i fremmed Fyrstes Tjeneste, altsaa som den, der alt havde opfyldt, hvad der maatte kræves af ham.

Hvorledes end det hermed maatte forholde sig, saa var der — stadigt vor Forklarings Rigtighed forudsat — een, som havde Grund til at være misfornøjet med den hele Løsning, det var Christoffer Valkendorf. Saa nær ved at faa Forbryderen greben, saa sikker paa at faa ham afstraffet om ikke for det ene, saa for det andet, og saa at maatte være Vidne til, at han lige for Øjnene slap ud af det hele, rejste fri og frank bort, maaske endog med Løfte om at komme igen, hvis Kongen skulde trænge til ham! Det var haardt. Intet Under, om Christoffer Valkendorf har gjort alt, hvad der stod i hans Magt, for at paavirke og omstemme sin Herre eller, da det ikke lykkedes, for at lade Kongen føle alle Ulemperne ved det foretagne Skridt.

Saaledes vilde det kunne forstaas som ikke saa ganske tilfældigt, at Rentemesteren just i Januar Maaned 1585 havde saa travlt med at sætte Kongen ind i Mogens Hejnesøns Bedrifter fra Bergen. Var Kongens Løfte ikke givet endnu, kunde det maaske hindres herved. Og var alt allerede klappet og klart, kunde Kongen have godt af at føle, hvem det var, han havde benaadet. Først havde Rentemesteren den Tilfredsstillelse at kunne melde sin Herre, at Mogens Hejnesøns bergenske Medredere havde været hos ham i Rentekamret for efter Ordre at betale, hvad de endnu var skyldige for den færøiske Handel, og da havde de klaget over, at Mogens Hejnesøn havde bedraget dem og selv oppebaaret alle Indtægterne, medens Udgifterne nu var efterladte til deres Bestridelse. Deres eneste Haab var, at Mogens Hejnesøn mulig endnu ikke havde faaet inddrevet alle Pengene for de af ham ulovligt solgte Varer, hvorfor de bad om kongelig Ordre til Lagmand, Borgmester og Raad i Bergen om at lade dette Forhold undersøge ved Befaling til Købmændene om at fremlægge deres Bøger[1].

Kongen udstedte den 21. Januar 1585 den forønskede Ordre[2]. Men tre Dage efter maatte han lade udgaa endnu et Brev. De samme to bergenske Købmænd, Søren Andersen og Hans Pedersøn, havde paa Rentekamret klaget over, at Mogens Hejnesøn havde paalignet dem at betale 4000 Kroner til Udgifterne til hans Grønlandsfart, hvormed de dog intet havde haft at gøre.

De havde hverken modtaget nogen kongelig Befaling i saa Henseende eller vidst noget af, at Rejsen foregik, endsige haft nogen Fordel deraf. De bad derfor om at faa Erklæring om, hvorledes det egentlig forholdt sig med denne Grønlandstur og med den kongelige Befaling til Mogens Hejnesøn desangaaende.

Denne nye Afsløring om Mogens Hejnesøn, hvoraf det fremgik, at han heller ikke havde undset sig ved at lyve Kongen paa, har sikkert gjort Indtryk paa Frederik den Anden. Der er noget harmfuldt i Tonen i det kongelige derom udstedte Brev: „Dette er Os meget fremmed og uforvarende forekommet, efterdi Vi det ikke have tænkt, endsige at det skulde være sket“. Mogens Hejnesøn havde selv tilbudt sig til Rejsen, og selvfølgelig var, hvad han i saa Maade havde paataget sig, hans Medredere uvedkommende[1].

Selv om imidlertid disse Afsløringer kunde være Kongen personligt nok saa ubehagelige og i mange Maader forringe hans Velvilje for hans uregérlige Yndling, saa bevirkede de dog ikke nogen Forandring i Hovedsagen. Mogens Hejnesøn slap ud af den Klemme, hvori han var kommen. Som vi oftere har fremhævet, hans hele senere Stilling lader sig kun naturligt forklare paa den ene Maade: Da han forlod Danmark, var det ikke som blot slagen Mand. Han havde allerede opnaaet eller skulde snart opnaa kongelig Syndsforladelse for sin Fortid. Saaledes udrustet begyndte han forfra som et nyt og bedre Menneske i Egenskab af — nederlandsk Kaper i Nordsøen.

12

Mogens Hejnesøn kom til Holland senest i Februar 1585[2], og tilbragte den første Tid af sin Landflygtighed i den lille By Enkhuyzen nordost for Amsterdam ved Zuydersøen (Fig. 20). Hans Beslutning var maaske endnu ikke tagen om, i hvis Tjeneste han agtede at træde. Og der var ogsaa Tid nok til at betænke sig, thi Aarstiden forbød Sejlads, og han havde vel heller

ikke de fornødne Midler ved Haanden, saa at han kunde begynde at ruste Skib. I denne kedsommelige Ventetid, hvor han havde tilstrækkelig Lejlighed til at ærgre sig over sine Ungdoms Ubesindigheder, hvorved han nu havde lukket sig ude fra Ophold i Hjemmet, henvendte der sig en Dag en ung dansk Adelsmand til ham med en Anmodning, som, særlig i den Stemning, hvori han befandt sig, vistnok har aflokket ham en lille Ed for-

Fig. 20. Zuydersøen i Blæst.
(Maleri af Jacob Ruisdael, født 1630.)

uden Afslaget. Han bad nemlig Mogens Hejnesøn om at fri for ham. Mogens Hejnesøn, der havde faaet mere end nok af sligt, svarede ham, at det kunde han jo selv besørge.

Herluf Daa, saaledes hed det unge Menneske, lod sig imidlertid ikke afvise hermed. Han fortalte videre, at det var netop Ulykken, at han selv oftere havde friet, men aldrig faaet bestemt Besked. Han forklarede derpaa, hvem den unge Pige var, Weinike Willums, en Datter af Isebrand Clausen og Gertrud Jansen i Enkhuyzen, begge rimeligvis Mogens Hejnesøns Bekendte.

Denne, der synes for en Stund at have forandret sig ovenpaa de sidste Erfaringer, svarede ham med Værdighed og Vægt: „Du est en ung Mand og bør se Dig vel for; hun er en ærlig Jomfru, og det var Synd at bedrage hende.“ Men Herluf Daa svor paa, at han mente det af Hjertens Grund, og at intet uden Døden skulde skille ham fra hans Elskede. Saaledes lykkedes det ham tilsidst at bevæge Mogens Hejnesøn, der jo intet havde at forsømme: Han gik virkelig til Forældrene og anholdt paa ærlig og velbyrdig Mand Herluf Daa's Vegne om deres Datters Haand. Det hjalp. Han kom tilbage med god Besked[1].

En Maanedstid efter maatte imidlertid Mogens Hejnesøn paa Benene igen, denne Gang i modsat Retning, som Sendebud fra Forældrene til Herluf Daa med Forespørgsel, om han ikke agtede at opfylde sit Løfte om at lade sig vie i Kirke til Datteren. Herluf Daa vilde intet hellere, men han manglede desværre for Øjeblikket Penge. Pigens Moder, der anede Uraad, gik da selv til Brudgommen og sagde, at hvis han ønskede at trække sig tilbage, enten fordi Datteren ikke var saa rig eller saa fribaaren som han, eller af andre Grunde, saa skulde han gerne faa sit Løfte tilbage. Herluf Daa tog imidlertid paa Veje og spurgte hende, om hun ikke troede, at han havde en Sjæl i Livet ligesaa vel som hun; han var trolovet med Datteren og vilde holde sit Løfte.

Det var altsaa blot en Gentagelse af det gamle: Kærlighed, men ingen Penge. Efter Datidens Forhold var denne Hindring imidlertid fuldt saa afgørende som nu, thi ikke blot var det kostbart at være gift, men først og fremmest at blive det. Der krævedes storartede Udgifter for at kunne optræde standsmæssigt i Kirken. Det vilde have været en Vennetjeneste af Mogens Hejnesøn, om han havde forstrakt sin unge Landsmand med det fornødne til Fløjlskappen, Silkehoserne og den guldbroderede Trøje, men han havde nu ikke Raad eller Lyst dertil. Derimod gik det op for ham, at der kunde ydes Hjælp paa anden Maade. Det var jo Kirken, der kostede Penge. Hvad om man sprang Kirken over og indgik et gyldigt, men et blot verdsligt Ægteskab.

Som tænkt, saa gjort. Den 8de Marts 1585 mødte Herluf Daa hos Forældrene i Mogens Hejnesøns Nærværelse og underskrev følgende kortfattede Dokument: „Bekender jeg, Herluf Daa, at jeg har trolovet Weinike Willums til min Hustru at leve og dø med, og aldrig at skilles ad førend Døden, det bekender jeg med mit Signet undertrykt. Nærværende: Mogens Hejnesøn og Matthis Fordt, den 8de Marts 1585."

Hvis Mogens Hejneson har sat Dokumentet i Stil, maa man tilstaa, at det ikke var ilde. Det udelukkede vel ikke Misforstaaelser, men paa den anden Side var Datidens Omstændelighed lykkeligt undgaaet. Hvor lovligt det var efter hollandske Forhold, faar staa hen. Men efter danske Begreber led det som Ægtepagt af visse følelige Mangler. I Danmark krævedes nu til lovligt Ægteskab baade Præsts Nærværelse ved Trolovelsen og en senere Vielse i Kirken. Det hed herom i Loven: „Ingen Trolovelse skal ske, foruden at Præsten og fem andre Vidnesbyrd i det mindste ere dèr overværende. Skal ikke heller tilstedes dennem, som ere rettelig trolovede, at søge Seng med hverandre, før de ere viede og givne sammen i Kirken" [1].

Det er troligt nok, at Mogens Hejnesøn ikke har vidst bedre Besked. Kyndigere Folk end han var den Gang ofte i Vilderede. I ethvert Fald udtrykte Erklæringen Herluf Daas Vilje til at indgaa lovligt Ægteskab. Og den Kreds, for hvem Brevet var bestemt, var tilfreds dermed. Det kostbare Kirkebesøg var lykkeligt undgaaet, og desuagtet kunde det unge Par med Rette herefter anse sig selv og anses af andre for Mand og Hustru [2].

Hermed er Mogens Hejnesøns Deltagelse i dette Familjeoptrin til Ende. Skøndt hans Billede, saaledes som det her er gengivet efter de hollandske Tingsvidner, har faaet lidt vel salvelsesfuldt ved sig, skinner dog Ligheden frem særlig i den raske Afgørelse af Vanskeligheden. Der er ingen Grund til at betvivle, at det jo var godt ment. Men Udfaldet viste, at der nu engang intet Held hvilede over Mogens Hejnesøns Forsøg paa ved Giftermaal at udelade det kirkelige. Den ungdommelige Brudgom blev nemlig hurtigt ked af sin Brud og søgte ved Hjemkomsten til Danmark at blive hende kvit ved at skyde sig

ind under, at han var umyndig og Brevet desuden kun et hemmeligt Trolovelsesbrev.

Da Dommen gik ham imod, havde han Dristighed nok til at flygte til England og sagsøge hende dèr, rigtignok ligeledes forgæves. Derpaa forlod han hende ganske, fik hende indespærret paa hans Faders Herregaard, medens han selv strejfede om i Evropa trods Hjemkaldelser og Stævninger. Frederik den Anden tog sig sluttelig af den ulykkelige Kvinde og tvang Svigerfaderen til at behandle hende bedre. Den offentlige Mening i Danmark var overhovedet stærkt paa hendes Side, indtil det opdagedes, at hun som forladt Enke ikke levede ganske paa Enkers Vis, hvorpaa denne Familjeskandale, der havde vakt saa megen Opsigt og Omtale, endte paa en Begyndelsen værdig Maade[1].

Fig. 21. Hertug Alexander Farnese af Parma.
(Efter samtidigt Billede.)

Mogens Hejnesøns Virksomhed som Ægteskabsmægler var maaske smuk, men næppe indbringende. Hvad han skulde leve af i Holland, var givet paa Forhaand. Det maatte blive hans gamle Bestilling, Blandingen af almindelig Skipper og Sørøver. Disse to Stillinger lod sig ypperligt forene i Virksomheden som Kaper, og det har sikkert været Mogens Hejnesøns Hensigt fra det Øjeblik, han forlod Hjemmet, at slaa ind paa denne Vej. Men der var to Spørgsmaal, der først maatte afgøres. Hvor skulde han melde sig? Han havde Valget imellem spansk, engelsk og hollandsk Tjeneste, thi alle disse Magter var i indbyrdes Krig. Og hvorledes skulde han rejse de fornødne Midler til at ruste et Skib? Thi at lade sig hyre hos en anden og blive underordnet, naar man selv tidligere havde været Høvding, var dog for haardt for en Mand som ham.

Der har paa dette Punkt af Mogens Hejnesøns Historie indsneget sig en Fejltagelse, som gaar igen i alle de trykte Beretninger, nemlig at han skulde have meldt sig hos den spanske Statholder over Nederlandene, Alexander Farnese (Fig. 21), Hertug af Parma, og være traadt i dennes Tjeneste[1]. Dette lyder i og for sig kun lidet sandsynligt. Det er ikke troligt, at Mogens Hejnesøn, i en saadan Sag, skulde have handlet uden Hensyn til sin kongelige Velynders Vilje og Ønsker. Og det er endnu mindre troligt, at Frederik den Anden skulde have givet sit Minde til, at han gik i Tjeneste hos en Magt, der for den almindelige Bevidsthed i Norden kun stod en Kende over selve Kristenhedens Dødsfjende „Tyrken“ — gik i Tjeneste hos den samme Magt, imod hvem netop Frederik den Anden stadigt maatte vente en Gang at komme til at bruge Mogens Hejnesøn.

Fig. 22. Moritz af Oranien. (Omtrent 35 Aar gammel.)
(Efter samtidigt Billede.)

Det forholder sig heller ikke saa. Paa den anden Side er Grunden til denne Fejltagelse let at forstaa. Man veed nemlig, at Mogens Hejnesøn under dette sit Ophold har plyndret et engelsk Skib, og man har da naturligt sluttet, at han maatte være i Tjeneste hos Englands Fjender. Lige overfor enhver anden vilde denne Slutning være berettiget. Som det følgende imidler-

tid vil vise, var Mogens Hejnesøn i Stand til at plyndre saavel fra Ven som fra Fjende.

Han gik da hverken i spansk eller engelsk Tjeneste, men, hvor mørke end Udsigterne var, meldte han sig hos den unge Grev Moritz af Oranien (Fig. 22). Denne syttenaarige Prins var efter Faderens Mord Aaret tilforn med eet bleven kaldet fra sine Studier ved Universitetet i Leyden til den mest udsatte og vanskeligste Post af Verden, som Forkæmper for Nordstaternes vaklende og vigende Parti. Skulde Fædrelandets Sag reddes, kunde han haardt trænge til al mulig Hjælp, baade udenlandsk og indenlandsk. Og da Mogens Hejnesøn maaske endog er mødt med Anbefaling fra Frederik den Anden, har Modtagelsen vistnok været velvillig og Grev Moritz hurtigt gaaet ind paa en Sag, hvorved han næppe havde noget at tabe, men muligt en Del at vinde.

For Statholderens Vedkommende var altsaa Sagen let ordnet. For Mogens Hejnesøn krævede den en Del mere Besvær. Han maatte paa en eller anden Maade skaffe sig et Skib. I denne Anledning foretog han, uvist naar, en Afstikker til det forbudne Land, til Bergen. Det gjaldt her om at faa rejst Laan, store nok til derfor at udruste et anseligt Fartøj med Skyts og væbnet Mandskab. Skøndt Udgifterne var betydelige og Mogens Hejnesøns Kredit ikke stor, lader det dog til, at man af Hensyn til Forretningens Art og hans uomstridelige Dygtighed paa dette Omraade, har været nogenlunde villig til at støtte Foretagendet. Det lykkedes ham at faa Penge ikke blot hos Jørgen Styckning i Søstuen ved Bryggen (Fig. 23), men onde Tunger paastod endog, at der tilflød ham Hjælp oppe fra selve Bergenhus[1]. Saaledes klaret forlod han atter Bergen.

Denne lille Rejse var maaske Grunden til, at Kaperbrevet for Mogens Hejnesøn først udstedtes i Middelburg i Seeland den 7de Juni 1585. Han skulde paa sit Skib „Svanen“, 55 Læster stort, løbe ud og „gøre Vore og de Nederlænders Fjender Afbræk“. Han maatte selvfølgelig ikke tilføje Nederlænderne nogen Overlast, og for at han i saa Henseende ikke skulde give gyldig Anledning til Klage, gik tre Mænd i Borgen for ham, Peter van Leverden i Middelburg, Kaptajn Cornelius Clausen i Amiens og

Cornelius Berger i Vliessingen, Folk, om hvis øvrige Forhold til ham vi forresten Intet veed[1].

Derpaa sejlede Mogens Hejnesøn afsted. Hvad der først og fremmest undrer ved hans følgende Færd er de Fjender, som han vendte sig imod. Hvem „Vore og de Nederlænders Fjender“ var, som Kongebrevet omtalte, kunde ethvert Barn forklare ham, hvis han skulde være i Uvidenhed derom. Det var natur-

Fig. 23. Tyskebryggen i Bergen.
(Tegning af Koren-Wiberg.)

ligvis Spanierne. Ikke desto mindre ser vi ham i stadig Kamp med Englænderne.

At Mogens Hejnesøn skulde have været enfoldig nok til at fortolke „Vore og de Nederlænders Fjender“ som hans private Fjender foruden Nederlændernes, saa at det altsaa skulde kunne udstrækkes til Englænderne, hvis han tilfældigvis havde noget imod disse, vil vel ingen falde paa at tro. Han har sikkert været fuldstændig klar over Meningen, men benyttet sig af gunstige Omstændigheder til at overfalde det Bytte, der var det fedeste og tillige lettest at magte, fordi man her ikke anede nogen Fare.

Sagen var, at Grev Moritz af Oranien netop i disse Aar stod paa en ganske ejendommelig Fod med England. Da hans Fader

Prins Vilhelm var bleven myrdet, var de forpinte Nederlændere, der vendte sig allesteds hen, idet de forgæves spejdede efter Hjælp, tyede til Dronning Elisabeth af England og havde tilbudt hende Højhedsretten over de løsrevne Stater. Hun havde vel afslaaet at modtage denne farlige Gave, men kort efter sendt sin Yndling, Greven af Leicester, til Holland, og denne modtog derpaa — som enhver maatte formode med hendes Samtykke — det ham tilbudte Statholderskab over Provinserne.

Men herved kom han paa den mest spændte Fod med den unge Moritz, en Spænding, der fandt sit Udtryk i, at denne nu lod sig udnævne til Statholder over den enkelte Provins Holland, hvortil siden Seeland sluttede sig[1]. Der var altsaa i disse Aar om ikke ligefrem Strid imellem Holland og England, saa dog et meget spændt Forhold mellem deres to Hovedmænd, Grev Moritz og Grev Leicester. Og da Leicester først fortrak samme Aar, som Mogens Hejnesøn forlod Nederlandene, 1587, vil det forstaas, at man paa højeste Steder kunde se igennem Fingre med saa aabenbare Voldshandlinger mod engelsk Gods og engelske Undersaatter, som Mogens Hejnesøn tillod sig.

Men hvilke end Grundene var til, at denne turde driste sig til uden videre at overfalde Englænderne, saa er det vist, at han gjorde dette. I Begyndelsen var han ikke rigtig heldig. Et mindre Skib ham tilhørende, hvorpaa han ikke synes selv at have været ombord, men som dog brugtes med i Kaperforretningen, blev erobret af de Englændere, der skulde overfaldes[2]. Dette Tab blev imidlertid kort efter tilfulde opvejet ved en ypperlig Fangst, som det lykkedes Forretningens Chef at gøre under Englands Kyst.

I Juli Maaned[3] 1585 mødte Mogens Hejnesøn her et engelsk Skib, tilhørende Huset Read, Wollison & Co., ladet med Stykgods, bestemt fra London til Hull. Mogens Hejnesøn løb paa Siden af det, entrede det, og befalede alle at overgive sig[4]. Da Ladningen var kostbar og den ene af Rederne, Christoffer Read, selv befandt sig ombord[5], gjorde man først Forsøg paa Modstand. Men da Mogens Hejnesøn havde hugget et Par ned og kastet dem overbord, tabte Resten Modet, og alle overgav sig[6].

Mogens Hejnesøn løb derpaa med begge Skibene til Ørkenøerne, hvor han i Ro kunde undersøge Byttet. Her lossede han alt Godset over i sit eget Skib, lod derpaa det fremmede Skib og Mandskab slippe og sejlede til Bergen[1].

Det var det bedste Bytte, Mogens Hejnesøn endnu nogensinde havde gjort. Ladningen var efter Redernes Opgivelse over 40,000 Kroner værd[2]. Da han kom til Bergen, kunde han derfor som en ærlig og redelig Mand betale, hvad han var skyldig til Jørgen Styckning, næsten 10,000 Kroner, paa Bergenhus hvad Hans Lindenov skulde have o. s. v., kort sagt „svare hver Mand til Rette" og endda beholde en god lille Skilling tilbage, som blev sat ud i Bergen[3].

En saa ypperlig Begyndelse fristede til Fortsættelse, og Mogens Hejnesøn blev ved. Man tør vel slutte, at de mange af hans Bedrifter fra disse Aar, hvorom Historien ingen Enkeltheder melder[4], ikke har afveget synderligt fra denne, undtagen hvad Byttets Størrelse angik. Det er tilfældigt, at denne er bleven nærmere beskrevet, den gav nemlig senere Anledning til hans Dødsdom og er derved bleven omtalt i retslige Dokumenter. Resten af hans Bedrifter har sikkert alle været skaaret over samme Læst: uventet Overfald, saa og saa mange kastede overbord, saa og saa stort Bytte, Mogens Hejnesøn helskindet fra det.

Det vil saaledes ses, at det var en ligesaa vidtstrakt som indbringende Virksomhed, hvoraf han var optagen, da han pludselig paa Grund af en Meddelelse fra Hans Lindenov med Efterretninger fra Danmark fandt sig foranlediget til i det mindste for en Stund at afbryde det hele.

13

Hjemme i Danmark var alt imidlertid gaaet sin jævne Gang. Med Hensyn til Mogens Hejnesøn var det vel gaaet de fleste efter det gamle Ord: Ude af Øje ude af Sind. Selv hans kongelige Beskytter ofrede ham næppe mange Tanker. Kun een

glemte ham ikke, det var Christoffer Valkendorf. Han kunde, hvor lang Tid der saa gik, ikke forsone sig med, at Forbryderen havde undgaaet sin Straf. Selv nu under saa ugunstige Forhold opgav han ikke Haabet om, at Retfærdigheden skulde ske Fyldest. Der var kun liden Sandsynlighed for at faa Kongen til at kalde Mogens Hejnesøn tilbage og straffe ham for de tidligere begangne Synder, som jo nu syntes overstregne. Men kunde det lykkes Valkendorf at finde en mod ham selv begaaet Forseelse, saa at han altsaa selv privat kunde optræde som Mogens Hejnesøns Anklager, saa vilde Kongen dog vel ikke drive det til at nægte ham hans Ret.

Det lykkedes ham endelig at finde en saadan. Det var det Brev, som Mogens Hejnesøn i sin Tid havde skrevet fra Shetlandsøerne, og hvori han havde paastaaet, at han og Christoffer Valkendorf var gaaede i Kompagni sammen. Selv om Kongen var nok saa utilbøjelig til at gøre en Retssag ud heraf og af den Grund kalde Mogens Hejnesøn tilbage, var han dog nødsaget til at lade denne stævne for en Herredag, naar Christoffer Valkendorf udtrykkeligt krævede det. Christoffer Valkendorf fastholdt sit Krav. Herredagsstævningen udstedtes. Hermed var et væsentligt Udbytte opnaaet for Valkendorf, og han havde Grund til at glæde sig.

For første Gang skulde nu den Lykke times ham at mødes med sin gamle Modstander, ikke som Rentemester, ikke som Kongens befuldmægtigede, men slet og ret som Christoffer Valkendorf. Og der kunde ikke være Tvivl om Udfaldet. Christoffer Valkendorf havde aabenbart Ret. I aaben og ærlig Kamp skulde han da fælde ham og engang for alle gøre det af med denne Ærkebedrager, der saalænge havde vidst at besnære Kongen. Kun een Sky formørkede de ellers saa lyse Udsigter. Det var Frygten for, at Fyren skulde have Frækhed nok til ogsaa denne Gang at udeblive.

Da Mogens Hejnesøn færdedes som Kaper og vel ikke havde nogen fast Bopæl, sendtes Stævningen til Hans Lindenov, Lensmand i Bergen, hvor man vidste at Mogens Hejnesøn holdt til [1]. Det var dette Brev, som Mogens Hejnesøn modtog, og som be-

stemte ham til for en Stund at afbryde sin Virksomhed for at drage til Danmark. Han maatte dog atter hilse paa gamle Venner. Den 3dje Juni 1586 kom, og mod Sædvane mødte han for Retten[1]. Kongen var selv tilstede, hvad der stundom synes at have været ham et Offer, men des sikrere var Mogens Hejnesøn paa en velvillig Domstol.

Den følgende Retshandling[2] frembyder ikke ringe Interesse. Endnu den Dag i Dag hviler der over den tørre Beretning et vist komisk Skær, en Afglands af det kostelige Optrin, hvortil Retssalen paa Københavns Slot den Dag var Vidne. Man tænke sig en Feltøvelse pludseligt forandret til et virkeligt Slag; der skydes skarpt med svært Skyts; Modparten vilde have været knust, hvis han ikke netop paa det angrebne Punkt havde været blot tænkt, ikke virkelig, tilstede. Saaledes vælter Valkendorf sig over Mogens Hejnesøn med en Masse Beskyldninger. Hver enkelt vilde stemple ham til Galgen, hvis den var sand — og den er det vistnok — men om dem alle gælder det, at de ramme en fraværende, thi Mogens Hejnesøn er ikke stævnet til dem, og Valkendorf har følgelig ikke Ret til at fremføre dem. De synker derfor virkningsløse til Jorden.

Ligeoverfor Valkendorf staar hans gamle Modstander, uforbedret og uforbederlig, thi han hører hjemme i en anden Tid, der ligger forud for de moralske Begreber. En Løgn er ham blot en Krigslist, og han føler sig tryg, thi han har en paa rede Haand.

Saaledes blev Kampen mellem de to jævnbyrdige Parter en Slags Skinfægtning, tilstrækkelig virkelig til at vedligeholde Interessen, ufarlig nok til at være komisk. Og Dommerne kunde roligt nyde Forestillingens Glæder, thi hvad der saa skete, var det heldigt. Mogens Hejnesøn kunde have godt af at faa hele sit Synderegister læst og paaskrevet. Christoffer Valkendorf vilde ikke have Skade af engang at forivre sig, saa at han strejfede det latterlige.

Brevet selv, som Mogens Heinesøn havde afsendt, og hvorom Sagen egentlig drejede sig, kunde ikke fremlægges i Retten; man maatte nøjes med en Afskrift. Men det fremgik noksom heraf,

at han havde paastaaet at have modtaget en Skrivelse fra Valkendorf med Ordre til at forhandle deres fælles Gods paa Færøerne. Hertil holdt Valkendorf sig og forlangte nu sit Brev fremlagt tilligemed Bevis for, at han og Mogens Hejnesøn nogensinde havde været i Kompagni sammen. Kunde Hejnesøn ikke dette, var han en Løgner og burde straffes som saadan.

Denne Slutning syntes klar og vanskelig at omgaa. Men Mogens Hejnesøn havde ikke for intet haft Tid til at sunde sig i Forvejen. Han begyndte med at beklage sig over en slet og utro Skriver, som han dengang havde haft i sin Tjeneste, men som siden var løben sin Vej. Da han, Mogens Hejnesøn, paa Shetland hørte om noget Gods, der var kommet til Færøerne, antog han det for Kongens eller Christoffer Valkendorfs — hvad det iøvrigt bagefter viste sig ikke at være — og lod i den Anledning gøre Udkast til et Brev.

Men den Slyngel af en Skriver havde affattet Brevet „langt yderligere om Valkendorf", end hans Herre nogensinde havde befalet ham. Om dette nu var sket af „Vanvittighed eller af Skalkhed", skulde Mogens Hejnesøn ikke kunne afgøre, Skriveren var kort efter flygtet fra ham. Men at Mogens Hejnesøn umuligt kunde drages til Ansvar og staa inde for, hvad der stod i Brevet, det fremgik noksom af, at han hverken havde sat sit Navn eller Signet derunder.

Hermed var Sagen egentlig til Ende. Angrebet var afværget, og Mogens Hejnesøns Ord maatte staa til troende, indtil det modsatte kunde bevises. Men istedetfor at standse hermed eller svare paa det fremsatte, blæste Christoffer Valkendorf med eet til Angreb over hele Linien. Det er meget forstaaeligt, at han er bleven heftig ved at høre en saa haandgribelig Usandhed rimeligvis fremsat med tilsvarende Fripostighed. Men paa den anden Side viser den Omstændighed, at han kunde belægge alle sine følgende Beskyldninger med skriftlige Vidnesbyrd, at Optrinet maa have været forberedt i Forvejen. Hvad om han har tænkt sig, at ikke blot Mogens Hejnesøn men Kongen tillige kunde have godt af at faa Sandheden at høre?

Han begyndte med at erklære, at Mogens Hejnesøns Ord ikke

i og for sig var til at tro paa. Skøndt det ganske vist førte noget bort fra den foreliggende Sag, maatte han dog bevise denne sin Paastand og skulde derfor anføre nogle Eksempler paa Mogens Hejnesøns Paalidelighed og godtgøre dem med Aktstykker. Der var først her et Rejsepas, udstedt af Mogens Hejnesøn den 12te September 1582, hvori han kalder sig „Befalingsmand over Færøerne“. Det var ham ikke bekendt, at Hans Majestæt havde ophøjet ham til denne Værdighed.

Fremdeles havde Kongen i sin Tid efter Mogens Hejnesøns Begæring befalet Valkendorf at forsyne ham med Krudt og Kugler til Kamp mod Hollænderne, der vilde sejle norden om Vardøhus. Her i sin Haand holdt han en skriftlig Attest fra en Raadmand og to andre Mænd i Bergen, som var inde i Forholdene, for at Mogens Hejnesøn aldrig havde været norden om Vardøhus og overhovedet ikke nærmet sig dette Sted paa 60 Sømiles Afstand.

Saa var der ogsaa en mærkelig Uoverensstemmelse mellem Mogens Hejnesøns frivillige Tilbud til Kongen om at opsøge Grønland, og hans kort efter skrevne Brev af 15. Marts 1581, hvori han paastaar, at Kongen har tvunget ham dertil og ikke een Gang, men tre Gange, mundtlig befalet ham det.

Det var ligeledes besynderligt, hvor det faldt Mogens Hejnesøn let at aflægge Ed, som f. Eks. i Bergen 1583, da han højtidelig svor paa, at hans Regnskabsbog var nøjagtig, og øjeblikkeligt blev overbevist om, at han foer med Usandhed, hvorom Valkendorf kunde fremlægge en skriftlig Beretning fra de paagældende.

Og endelig fra de allersidste Dage, hvad var det andet end simpelt Sørøveri, som Mogens Hejnesøn havde udøvet mod nogle danske Fiskere i Vesterhavet, hvem han havde frataget deres Fisk, Brød og Skibsredskaber, hvorom Valkendorf havde deres skriftlige Erklæring, dateret 2den Pinsedag 1586.

Som sagt, alt dette kom ikke Sagen videre ved, uden for saa vidt det oplyste Mogens Hejnesøns Paalidelighed. Han vilde nu slutte med at sætte i Rette, om ikke Mogens Hejnesøn, der

havde skudt sig ind under sin Skrivers Uredelighed, burde sættes fast, indtil han selv havde skaffet samme Skriver til Veje.

Det var en solid Salve, som Mogens Hejnesøn dèr havde faaet. Han havde imidlertid ikke ganske tabt Modet, men af og til afbrudt sin Modpart for at forsvare sig, hvor sligt overhovedet lod sig gøre. Stort Indtryk har hans Svar dog næppe gjort. De var enten blot ligegyldige Benægtelser eller lød nærmest latterlige, som da han paastod, at han ikke havde plyndret Fiskerne, men — venligt forligt sig med dem om en Skadeserstatning, da de var komne til at løbe paa ham i aaben Sø. Det var ham derfor vistnok en Lettelse, da Valkendorfs Tale var til Ende. Han erklærede det for en Umulighed at skaffe den bortrømte Skriver til Veje. Han anede ikke, hvor han opholdt sig. Men kom han engang tilstede, skulde han gerne gaa i Rette med ham og saaledes bevise sin Uskyldighed.

Christoffer Valkendorf havde faaet sagt alt, hvad der laa ham paa Hjerte. Kun det ene Punkt om Dobbeltægteskabet havde han klogeligt forbigaaet. Men han maatte vide, at hertil indskrænkede hans Tilfredsstillelse sig; han kunde umuligt vente at faa Mogens Hejnesøn domfældt. Dommen huggede ogsaa blot Klingerne fra hinanden uden at skade nogen af Parterne. Den lød paa, at da Mogens Hejnesøn havde paastaaet, at Brevet var skrevet imod hans Vilje og Vidende af en Skriver, som siden er bortrømt, og det hverken er forsynet med hans Underskrift eller Segl, saa kendes det for løgnagtigt og falsk. Christoffer Valkendorf bør være undskyldt i de Maader, og heller ikke Mogens Hejnesøn bør noget derfor at lide; men kommer Skriveren tilstede, skal han staa dem til Rette [1].

Hermed var Sagen altsaa til Ende. Den blev ved sit uskadelige Udfald, som var til at forudse, et blot komisk Mellemspil, og den drog ingen Følger efter sig. Ingen af de to Parters Stilling blev nemlig forrykket. Frederik den Andens Velvilje for hans nidkære Rentemester blev ikke formindsket. Men han tog heller ikke af hans Oplysninger Anledning til at forfølge den ubændige Søgut, der ganske vist under Fredsforhold kunde gøre ham det broget nok, men under en Krig vilde være ubetalelig.

Kongen var overlegen nok til at kunne taale dem begge. Dommen blev altsaa det synlige Udtryk for de to modsatte Kræfters Ligevægt. Men denne Ligevægt laa ikke hos Parterne selv, i deres Evner eller den Sag, de hver især kæmpede for. Den var væsentligt betinget af Kongens Person. Kaldtes han engang bort, saa skulde Mogens Hejnesøn tage sig i Agt. Der var ingen Tvivl om, til hvilken Kant Skaalen da vilde hælde.

Med en Natur som Mogens Hejnesøns er det imidlertid lettere sagt, end gjort, at tage sig i Agt. Selv de bedste Forsætter havde for ham kun Betydning, indtil han saa sit Snit. Han trængte nu engang til Søluft, Idræt og Spænding, de forenedes kun ret i Virksomheden som Sørøver. Han havde gjort, hvad han kunde, han havde forlagt Skuepladsen for sin Virksomhed til fremmede Farvande. Dermed var alt opfyldt, hvad Frederik den Anden og Christoffer Valkendorf med Billighed kunde forlange.

14

Efter dette lille Sommerophold i Hjemmet vendte Mogens Hejnesøn atter tilbage til Holland og begyndte, hvor han var sluppen. Historien har intet opbevaret om hans Bedrifter i dette og det følgende Aar. Som ovenfor anført er Grunden vistnok den, at de ikke i noget væsentligt afveg hverken fra hinanden indbyrdes eller fra hans tidligere. Det første sikre, vi atter møder om ham i dette Mellemrum, hvor han er ude af Syne men ikke ude af Virksomhed, er da han trækker sig tilbage og den 19de Juni 1587 tager sin Afsked af hollandsk Tjeneste[1].

Det var en meget hæderlig Slutning. Grev Moritz af Oranien meddelte ham i Haag skriftligt Bevis for, at han havde tjent ham og Staterne i Holland i to Aar som „bestilter Kaptejn“ over et Orlogsskib, fra hvilken Tjeneste han nu erholdt sin Orlov. Der gaves ham det Vidnesbyrd, at han i sin Stilling havde udvist baade Tapperhed og Troskab[2].

Hvorfor tog han egentlig sin Afsked? Grundene lader sig gan-

ske vist ikke med Sikkerhed angive, men dog kan man naa til en vis Sandsynlighed. Hele dette Ophold i Udlandet, og især i Holland, maatte for Mogens Hejnesøn have ikke faa mislige Sider. Det kunde være galt nok under den nederlandske Frihedskamp at være en indfødt Hollænder. Men at være en i Holland bosat Udlænding var det samme som at være berøvet al Støtte. Ganske vist kunde Mogens Hejnesøn i Reglen forsvare sig selv, og hele Sommeren var han jo til Søs. Men Vinteren var lang, og skulde han ikke støde an mod Lov og Ret, kunde han ofte have en hjælpsom Haand nødig. Et Vinterleje i Norge eller Danmark var langt at foretrække.

Hertil kom, at det gode Forhold mellem Holland og England, tildels paa Grund af den fælles Fare, nu var i synlig Tiltagen; der kunde næppe ret længe være Tale om ustraffet at overfalde engelske Skibe. Men skulde man gaa for langt mod Syd, maaske helt ned til Spaniens Kyst, for at træffe Skibe, man havde Lov til at plyndre, saa kunde Indtægten snart blive altfor surt fortjent. Og gik det uheldigt, var Faren dobbelt i et Farvand, hvor man var ukendt med Smuthullerne. Det var bedst at trække sig tilbage i Tide, førend de daarlige Aaringer begyndte.

Men selv om Mogens Hejnesøn havde Lyst til at vende hjem, var Sagen ikke dermed afgjort. Der hørte efter al Sandsynlighed en kongelig Tilladelse til. Ogsaa i denne Henseende stillede imidlertid Forholdene sig heldigt. Som ovenfor omtalt, veed vi ikke med Sikkerhed, hvorledes den mundtlige Overenskomst var, som vistnok var bleven sluttet mellem Frederik den Anden og Mogens Hejnesøn. Det var jo muligt, at den kun havde bestemt et toaarigt Ophold i Udlandet. I saa Fald var da nu Udlændighedstiden til Ende. Men selv om der var blevet fastsat en længere Aarrække, eller en ubestemt Tid, indtil Kongen havde ham nødig, saa var de politiske Forhold nu af den Natur, at Frederik den Anden maatte ønske at kalde ham tilbage. Hollænderne havde Aar 1587 fornærmet Danmark ved at udplyndre og fængsle en dansk Udsending, saa at Frederik den Anden havde set sig nødt til at beslaglægge 600 hollandske Skibe i Øre-

sund. Det var intet Tidspunkt at lade Mogens Hejnesøn forblive i hollandsk Tjeneste[1].

Det var fremdeles en offentlig Hemmelighed, at Spanien gjorde uhyre Søudrustninger, og at den største Flaade, Datiden endnu havde set — „den uovervindelige Flaade“ — snart kunde ventes at ville stikke i Søen. Ganske vist gjaldt Angrebet England. Men naar dette var afstraffet for den Nederlænderne ydede Hjælp, stod ingen nærmere for Tur end den næste protestantiske Magt, Danmark-Norge. Under saadanne Forhold havde Frederik den Anden al sin Sømagt behov, og det vilde være højst ubesindigt at give Afkald paa en Mand som Mogens Hejnesøn.

Og hvad kunde der vel være til Hinder for, at han nu vendte tilbage? Naar han blot ikke ligefrem bosatte sig i Bergen, vilde hans Tilbagekomst ethvert andet Sted ingen Forargelse vække. I enhver dansk Købstad, København undtagen, kunde man sikkert nævne baade Navnet Gyntersberg og Mogens Hejnesøn, uden at nogen vidste Besked om de paagældende.

Da saaledes meget talte derfor, lidet derimod, blev virkelig Enden paa det hele, at Mogens Hejnesøn, vistnok i Slutningen af Aaret 1587, atter vendte tilbage til Hjemmet[2].

Kunde dette synes let forstaaeligt, saa kræver derimod det Opholdssted, som han valgte sig, nærmere Forklaring. Han bosatte sig i Aalborg. Man tager næppe fejl, naar man sætter en Forbindelse mellem dette og den Skæbne, der havde ramt hans Ven Hans Lindenov.

Det var gaaet Lensmanden paa Bergenhus som hans Partner, han havde maattet fortrække fra Bergen Aaret efter denne 1586[3]. Men bedre stillet end sin borgerlige Staldbroder, havde han kunnet flytte til sit Herresæde i Jylland, Ørslev Kloster, hvor han havde indtaget en afventende Holdning, indtil der viste sig noget. Et af de tre Landsdommer-Embeder i Nørrejylland blev ledigt, Hans Lindenov søgte det og fik det[4]. Han var altsaa nu mere blivende knyttet til denne Landsdel.

Hvad var det, der drog Mogens Hejnesøn uimodstaaeligt

netop til den samme Egn? Flygtigt set skulde man tro, at, naar Ophold i Bergen var ham nægtet, maatte det have faldet ham langt naturligere at vælge København eller dog Helsingør til sin fremtidige Bolig og Vinterhavn.

Man har søgt at forklare denne inderlige Tiltrækning mellem Hans Lindenov og Mogens Hejnesøn ved, at de var knyttede sammen ved Familjebaand, og man har paastaaet, at de var Svogre [1]. Dette er urigtigt. Hans Lindenov var kun een Gang gift med en Elsebe Juel, der overlevede ham [2], og Mogens Hejnesøn var saa vel fortøjet i den Gyntersbergske Slægt, at han ikke kunde tænke paa at ægte nogen Lindenov.

Sagen rammes langt sikrere, naar man anfører som Foreningspunkt foruden Samhu mellem to ligestemte Sjæle: fælles Handelsinteresser. Saavel Hans Lindenov som Mogens Hejnesøn tilstod et Par Dage før dennes Død, at de havde drevet Handel sammen lige fra den Tid, Hans Lindenov kom til Bergen, og til det sidste [3]. Det lader sig ligeledes godtgøre, at Hans Lindenov i det mindste senere har ejet Part med i Skibet „Svanen“, som Mogens Hejnesøn førte som Kaper i Holland [4].

For dem, der ikke er nærmere inde i Datidens Forhold, vil det maaske ikke være overflødigt at bemærke, at Samhandel mellem en Adelsmand og en borgerlig dengang kunde være højst fordelagtig. Som adelig kunde nemlig den ene toldfrit indføre alle de Varer, som han behøvede til sig og sin Husstand. Som borgerlig kunde den anden atter udsælge dem uden nogen Kontrol og med langt større Fordel end hans toldpligtige Standsfæller. Hvis nu Adelsmanden tilmed var den, der ifølge Embeds Medfør skulde hindre sligt, saa kunde Forretningen antage store Forhold og Fortjenesten lignende. Uden at kaste mindste Gran af Skygge paa det hæderlige Vennepar, vil vi indskrænke os til at bemærke, at medens Hans Lindenov var Lensmand i Bergen, drev Mogens Hejnesøn sin Forretning dèr. Da han var bleven Landsdommer i Jylland, henlagdes den til Aalborg.

Næppe var Mogens Hejnesøn atter bleven bosiddende i Hjem-

met, førend han begyndte, hvor han sidst var sluppen hos Frederik den Anden. Omkring Julen var den Tid paa Aaret, hvor han gerne plejede at udbede sig en Gunstbevisning eller to af Kongen, og han udeblev ikke. Der var den lille Ø Egholm i Limfjorden, som han nok kunde ønske sig i Forlening. Rigtignok var den for nylig bleven bortforlenet til nogle Hollændere [1], men saa megen desmere Grund var der paa en Maade til at bede om den, da Landets egne Børn jo altid burde være de første til at nyde sligt.

Kongen var villig til at gaa ind derpaa, men formodentlig har dette Andragende givet Anledning til skriftlige Forespørgsler paa Stedet selv og derved til Forsinkelse. Frederik den Anden var allerede svagelig, og skriftlige Udfærdigelser maatte vel rette sig efter, naar Kongen var rask nok til at give sin Kansler Besked [2]. Nok er det, Mogens Hejnesøn opnaaede kun et mundtligt, men ikke et skriftligt Tilsagn derom [3].

Heldigere var han med en anden Anmodning. Han bad nemlig om at maatte i den tilstundende Sommer drage op til Færøerne og blot indkræve nogen udestaaende Gæld, som han endnu ikke havde faaet betalt fra den Tid, han havde Handelen paa Øerne. Dette var en meget farlig Tilladelse at give. Ikke desto mindre tillod Kongen det. Han nøjedes med blot at tilføje et Forbud imod at besøge Øerne mere end een Gang eller under dette Skin at drive nogensomhelst Handel deroppe [4]. Mogens Hejnesøn kunde være tilfreds hermed, han var vant til at overvinde ganske anderledes Forhindringer end denne.

Det er vanskeligt at bestemme, hvilken Anvendelse Mogens Hejnesøn egentlig har tænkt sig at ville gøre af denne Tilladelse, om han har haabet atter at kunne faa Handelen paa Øerne, naar han blot først havde Foden inde, eller han kun har villet begynde de gamle Kampe paany og derfor ønsket at kunne i Færøerne have et lovligt Smuthul. Kun een Ting var sikker, at han ikke agtede at indskrænke sig til det, som Brevet efter dets Ord og Mening alene hjemlede ham Ret til.

Man tager næppe fejl, naar man i en Begivenhed, som Sagnet

henlægger omtrent til denne Tid, ser en Forklaring paa, hvad Mogens Hejnesøn forstod ved sin „udestaaende Gæld“. Den ovennævnte kongelige Tilladelse gør det i høj Grad sandsynligt, at denne Begivenhed, der skal være foregaaet paa Færøerne, bør henlægges netop til disse Dage. Mogens Hejnesøn vides nemlig ikke at have været paa Øerne siden 1583. Og den Omstændighed, at Sagnet har henlagt det hele lidt senere paa Sommeren og betegnet denne Mogens Hejnesøns Bedrift som Anledningen til hans Dødsdom — skøndt vi nu kan godtgøre, at dette ikke er Tilfældet — viser formentlig kun, at Sagnet har videre uddannet og udsmykket Beretningen, men ikke at denne, der bærer hele Paalidelighedens Præg, iøvrigt skulde være usand. Hvis altsaa Begivenheden er at henføre til dette Tidspunkt, saa bliver Forklaringen denne:

Mogens Hejnesøn var kommen til at huske paa, at Englænderne plejede at drive en særlig Art ulovlig Handel paa Færøerne, idet de mødte med falske Fragtbreve og rig Forsyning af tomme Tønder og Sække mærkede med shetlandsk Mærke. Disse fyldtes derpaa med færingske Varer, og mødte man saa nogen undervejs, eller blev der ført Klage i Hjemmet, var alt i Orden. Paa denne Maade havde de i sin Tid gjort Mogens Hejnesøn ikke liden Afbræk, og især var der en ved Navn Sante Joen, der drev det i det store. Han havde tidligere været Sørøver og var maaske som saadan alt stødt sammen med Mogens Hejnesøn, nu havde han trukket sig tilbage som Købmand i London og var en hovedrig Mand. At overfalde og plyndre ham kunde med Rette kaldes at faa en gammel Gæld afgjort [1].

Da Mogens Hejnesøn kom op til Færøerne, var det endnu god Tid, Sante Joen kunde først ventes senere. Han sejlede derfor fredeligt om under dansk Flag. Det ham meddelte Kongebrev fjernede al Mistanke om Grunden til hans Komme, og det er troligt nok, hvad hans Mandskab siden paastod, at ingen af dem anede, at de var der i andet end rent fredelige Hensigter. Da Sante Joen endelig kom, lod han ham uhindret løbe

ind i Kongshavn, hvor derpaa den ulovlige Indladning gik for sig. Men næppe sejlede det engelske Skib atter ud, førend Mogens Hejnesøn styrede løs paa det, hejsede hollandsk Flag, entrede det og tog det. Det var en ypperlig Fangst, det indbragte en klækkelig Sum, da det siden solgtes i Bergen. Derpaa vendte Mogens Hejnesøn tilbage til Danmark.

III

DEN SIDSTE KAMP

1

Skøndt Mogens Hejnesøn kun havde været nogle faa Maaneder borte fra Hjemmet, var dog meget forandret siden hans Bortrejse. Hans kongelige Ven og Beskytter Frederik den Anden var død. Et Barn sad nu paa Tronen. Den kongelige Magt var gaaet over i Hænderne paa Rigsraadet og dettes snævrere Udvalg, de fire Regeringsraader. En af disse var Christoffer Valkendorf. Det var ikke gode Udsigter for Mogens Hejnesøn.

Han synes at være vendt tilbage i Juni Maaned 1588[1], rimeligvis kort efter at Frederik den Anden var bleven begraven i Roskilde. Rigsraaderne havde nok at gøre i denne Tid. De havde maattet besvare Adelens Klager over Frederik den Andens Regering, og Standsfællernes Fordringer med Hensyn til Fremtiden; de havde maattet tinge med Enkedronningen om, hvor meget hun skulde erholde af Kongens Efterladenskaber, give Svar paa de holstenske Raaders Krav om Formynderregeringens Ordning og underhandle med alle de fremmede Udsendinge, der under Skin af at bevidne Prinsen deres Fyrsters Deltagelse, var komne for i et ubelejligt Øjeblik at afnøde Danmark Indrømmelser. De havde altsaa haft nok at tage Vare i de tre Uger mellem Begravelsen og St. Hansdag. Vilde Mogens Hejnesøn forblive ubemærket eller maaske benytte Tummelen til at liste sig bort, var Øjeblikket gunstigt.

Men det var langtfra hans Mening. Han vilde tvertimod trænge sig frem. Han meldte sig uden videre hos Regeringen og begærede det mundtlige Løfte opfyldt, som Frederik den Anden før sin Død havde givet ham om Øen i Limfjorden[1]. Fremdeles havde han Dristighed nok til selv at minde om sin Fortid ved at forlange noget Tømmer udleveret, som i sin Tid var blevet beslaglagt i Bergen paa Grund af hans Sag om Dobbeltægteskabet[2]. Det var udfordrende. Men endnu en Gang gik det godt.

Der var en stærkt fremtrædende Tilbøjelighed hos Niels Kaas og Jørgen Rosenkrans til at give Regeringen Fasthed ved saa vidt muligt at følge Frederik den Andens Vilje og bevare det overleverede. I dette Tilfælde var der ingen Tvivl om, hvad den afgangne vilde have gjort. Mogens Hejnesøn fik begge sine Ønsker opfyldt. Den nye Lensmand i Bergen fik Befaling til at udlevere ham hans Tømmer[3], og Øen Egholm blev givet ham i Forlening, mod at han svarede det sædvanlige aarlige Landgilde deraf[4].

Det var den sidste solbelyste Del af Mogens Hejnesøns Liv. Det syntes et Øjeblik, som om der, trods Frederik den Andens Død, endnu kunde være Tale for ham om at gøre Lykke. Egholm var ganske vist kun en lille Forlening, men han havde dog derved faaet Foden indenfor. Paa samme Tid var hans Formuesforhold betydeligt forbedrede, rimeligvis en Følge af den sidste gode Fangst under Færøerne. Vi ser ham saaledes just i disse Dage indløse en betydelig Del Jordegods i Norge, som hans afdøde Svigerfader i sin Tid havde pantsat til Ludvig Munk[5], og samtidig afkøbte han denne, rigtignok paa Efterbetaling, hans Skib „Samson“[6]. Mogens Hejnesøn paa een Gang naaet frem til Lensmand, Jordegods-Besidder og Ejer af flere Skibe! — det spaaede ikke ilde for Fremtiden.

Men hvilke end hans Planer og Forhaabninger var, saa fik de snart en brat Ende. Det saa længe truende Uvejr brød nu endelig løs. Kort efter Midsommer ankom der en engelsk Sendefærd til Helsingør i samme Øjemed, som alle de andre[7], men tillige med det særlige Hverv at paatale Mogens Hejnesøns Aar 1585 begaaede Overfald paa Huset Wollison, Read & Co.s Skib under

engelsk Kyst. Det var en sen Paatale. Om Grunden laa i, at det først nu var lykkedes at faa alle Beviser samlede og alle engelske Retsformer iagttagne, eller om man har vidst, at en slig Klage ikke kunde hjælpe, saa længe Frederik den Anden levede, lader sig nu ikke afgøre. Vist er det, at det kom Mogens Hejnesøn meget ubelejligt.

Han tog imidlertid den hele Sag med stor Ro. Hvad enten han har stolet paa sit Kaperbrev eller blot fulgt sin gamle Regel ikke at lade sig forbløffe, saa blev han, hvor han var, og oppebiede Angrebet. Udsendingene stedtes til Foretræde paa Kronborg. Og da Regeringsraaderne fik at vide, at Mogens Hejnesøn endnu ikke var afsejlet fra Helsingør, befalede de ham øjeblikkeligt at møde for Gesandtskabet og give Forklaring. Han mødte saa roligt og tillidsfuldt, som om der intet var i Vejen[1].

Det lykkedes ham virkeligt at vinde Hovedmanden for Sendefærden, Daniel Rogers[2], og det i den Grad, at denne synes at have anset ham for uskyldig. I det mindste omgikkes han ham paa en Maade, hvorpaa han ikke vilde have indladt sig med en, hvem han antog for en Forbryder. De drog endog i Forening ned for at besøge Danmarks Mærkværdighed, Tyge Brahe, paa hans Uranienborg[3]. Under dette Besøg lader den gensidige Tillid til yderligere at være vokset, og Rogers gav sit Minde til, at Mogens Hejnesøn forlod Selskabet og drog forud til København, hvor han saa skulde oppebie de andres Ankomst, for at Sagen kunde komme til Afslutning. Han var imidlertid næppe kommen klar af Hveen, førend han forandrede Kurs og styrede ad Helsingør til. Her gik han skyndsomst ombord i sit Skib og sejlede bort. Da Daniel Rogers forgæves søgte ham i København, henvendte han sig til Regeringsraaderne. Der blev gjort Anskrig, men for sent, Fuglen var fløjen[4].

Det var en højst ubehagelig Historie for Regeringsraaderne. Enhver maate tro, at de var i Ledtog med den undvegne. De havde hverken taget Borgen af ham eller sat ham i Forvaring, og lige for deres Øjne var han undsluppen. Saa meget des ivrigere var de for at faa ham fat, det eneste Bevis, som de kunde føre for deres Uskyldighed. Der sendtes straks Ilbud til Bergen — det

Sted, hvor man snarest maatte vente at han vilde komme — med Befaling til Lensmanden om at lade ham gribe og fængsle, saa saare han viste sig, og snarest muligt sende ham under sikker Bevogtning til Danmark. Hvad Breve han havde hos sig, skulde man bemægtige sig og særlig se at faa fat i „en Krigsbestilling“, som han hernede havde paaberaabt sig at være i Besiddelse af[1].

Da Mogens Hejnesøn havde forladt Helsingør, var han sejlet til Aalborg, hvor han skyndsomst fik sin Hustru og vel Børnene med ombord, skøndt de ikke omtales i Beretningerne, tilligemed alt, hvad han i en Fart kunde medtage af sit rørlige Gods[2]. Derpaa sejlede han til Bergen. Det har uden Tvivl været hans Hensigt ogsaa her at redde, hvad han kunde, for derpaa at begive sig til Udlandet. Men han maa have tøvet for længe, Regeringsraaderne havde Hast. Man veed vel intet med Sikkerhed herom, men det synes, som om han er bleven greben i Bergen.

Samtidigt havde man paa forskellige Steder i Landet beslaglagt hans Gods. I Aalborg var et af hans Skibe blevet arresteret, da det uden at Skipperen anede nogen Fare, kom løbende lige i Fælden[3]. I Helsingør stoppede man „Svanen“, ladet med Salt[4]. I København holdtes et tredje fast[5]. Og i Bergen beslaglagdes ikke mindre end 12,000 Kroner, Mogens Hejnesøn tilhørende[6]. Det var altsaa ikke blot den undvegne selv, men vistnok Størsteparten af hans Gods tillige, som det lykkedes Regeringen inden September 1588[7] at sætte sig i Besiddelse af.

Mogens Hejnesøn blev betroet til Christoffer Valkendorfs Forvaring. Han lod ham belægge med Lænker[8] og sætte i Fængsel paa Københavns Slot, rimeligvis i „Blaa Taarn“. Der maatte nu ske et Mirakel, for at Mogens Hejnesøn skulde undslippe ham.

Man kan egentlig ikke fortænke Christoffer Valkendorf i, om han gik ud fra, at Skaansomhed her vilde være paa urette Plads. Ingen havde saa dybt et Indblik som han i alle Mogens Hejnesøns Bedrifter. Han var i Besiddelse af de fuldgyldigste Beviser for, at denne havde krænket to Søstre, gentagne Gange svoret

falsk Ed for Retten, løjet Kongen og Regeringen paa, mishandlet Færingerne paa den skammeligste Maade, bedraget sine Kunder som sine Partnere, flere Gange forløbet Retten og drevet aabenlyst Sørøveri efter en storartet Maalestok. Var Dødsstraf, hvormed Datiden var saa rundhaandet, nogetsteds paa sin rette Plads, saa syntes det at være her.

Men Valkendorf oversaa, at der i dette særlige Tilfælde var

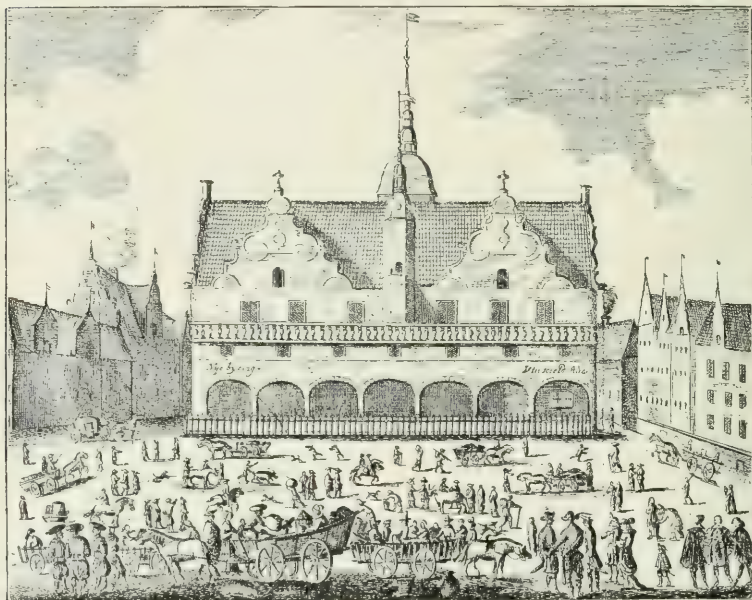

Fig. 24. Københavns Raadhus.
(Efter Resens Atlas.)

Forskel mellem den moralske og juridiske Berettigelse til at anvende Straf. Alle hine Forseelser var jo, efter Forliget og den kongelige Benaadning, skrevne i Glemmebogen. Den sidste Voldsdaad fra Færøerne var endnu ubekendt hernede. Det hele, der forelaa, var altsaa kun Klagen fra det engelske Hus.

Men indskrænkedes Sagen hertil, saa var Mogens Hejnesøn meget vanskelig at ramme. Hvad han havde gjort, var udført i Moritz af Oraniens Tjeneste, som dennes „bestilter Kaptajn“.

Havde han overskredet sin Fuldmagt, blev det en Sag mellem disse to, og en Klage som den foreliggende maatte derfor stiles ikke til Danmark, men til Holland, hvor Admiralitetet havde at afgøre Sagen. Om der saa var nok saa stor Sandsynlighed for, at Mogens Hejnesøn i dette Tilfælde havde begaaet Sørøveri, vilde det være ulovligt paa Sagens nuværende Standpunkt at paadømme den herhjemme.

Christoffer Valkendorf var imidlertid for meget en Handlingens Mand til at lægge Vægt paa disse Hindringer. Vant til at bevæge sig i Forhold, hvor det gjaldt om at gøre lyst ved et Magtsprog, værdsatte han ikke den blot formelle Ret stort højere end gammelt Spind, som snarest burde støves ned ved en Afgørelse efter Billighed. Der var ingen Tvivl om, at Mogens Hejnesøn fortjente Døden, og han skulde faa den. Næppe var derfor i September Maaned det engelske Hus's Fuldmægtig, Thomas Umfredt, kommen til København for at forfølge Sagen [1], førend Valkendorf befalede Raadstueretten (Fig. 24), som man stundom brugte til Domstol i slige mellemfolkelige Spørgsmaal [2], at tage Parterne for sig og fælde Dom.

2

Nu begyndte en Strid af den mest ejendommelige Art. Uklart og forvirret stillet, for en uberettiget Domstol, blev Sagens Retsspørgsmaal det forsvindende lige overfor de stærkere Udenoms-Hensyn, der drog hver i sin Retning. Mogens Hejnesøns Bestalling som hollandsk Orlogskaptajn, som han efter al Sandsynlighed har kunnet fremlægge i Retten — endnu 10 Aar efter fandtes Dokumentet i Hans Lindenovs Værge [3] — synes ikke at have gjort nogen Virkning, saa lidt som det lader til, at Englænderen har anvendt den nærliggende Indvending, at England og Holland den Gang ikke var i Krig sammen [4]. Den egentlige Kamp mellem Parterne førtes ikke i Retssalen, men udenfor denne.

Den engelske befuldmægtigede gik først og fremmest ud paa at faa Erstatning for det røvede Gods; at faa Mogens Hejnesøn dødsdømt var ham mindre vigtigt. Men Folk, der udgav sig for hans Venner, tilraadede ham bestemt først at forlange Mogens Hejnesøn dødsdømt for Overfaldet, saa — paastod de — fulgte heraf ifølge dansk Lov med Nødvendighed Forpligtelsen til Skades-Erstatning[1]. Om disse Raadgivere har været Mogens Hejnesøns eller hans Modparts Venner, er ikke let at afgøre. Begge Slags interesserede sig fortrinsvis for hans Gods. Selv var hans trods Anklagen paa Livet og den ubekvemme Stilling i Fængslet i meget godt Humør. Han svor paa, at hidtil havde han kun været Købmand, men for Fremtiden vilde han være Fribytter[2]. Snart truede han, snart lo han ad den ulykkelige Thomas Umfredt, saa at denne ikke vidste, hvad han skulde tro, men begyndte at frygte for, at Fangen haabede paa ved Venners Hjælp at slippe bort[3].

Det var ham derfor en ikke ringe Beroligelse, da Mogens Hejnesøn en Dag tilbød ham at afgøre den hele Sag i Mindelighed. Der laa jo to af Mogens Hejnesøns Skibe her i Farvandene, „Svanen“ ladet med Salt ved Helsingør og et andet ladet med Stykgods paa Københavns Rhed. Hvad om Thomas Umfredt fik Pant i disse Skibe og deres Ladninger for 24,000 Kroner og lod dermed Sagen være afgjort?[4] Den engelske befuldmægtigede var tilbøjelig til at gaa ind derpaa. Men just som det skulde ordnes, beslaglagde nogle danske Adelsmænd baade Skibene og Godset under Paaskud af, at Mogens Hejnesøn skyldte dem Penge og var uberettiget til at afstaa sit Gods til en tredje.

Var det maaske Ludvig Munk, hvis Skib „Samson“ endnu ikke var betalt, eller var det Hans Lindenov, Mogens Hejnesøns Handelsfælle, der havde Part i Ladningerne, som her var de optrædende? Det vides ikke. Men Thomas Umfredt saa ikke uden Grund heri et Udtryk for, at man agtede at befri Mogens Hejnesøn uden mindste Erstatning. Han pressede derfor paa igen og forlangte uden Opsættelse Dom i Sagen angaaende den fangnes Liv.

Mogens Hejnesøn var imidlertid ikke dermed afskaaren fra

Udveje. Han gjorde Thomas Umfredt det broget nok ved uafbrudt at finde paa nye Paaskud til at faa Sagen udsat. Endnu i December Maaned opnaaede han seks Ugers Udsættelse under Paaskud af, at der burde gives ham Frist til at lade opsøge nogle Brevskaber og Beviser, der laa i Aalborg[1]. I sin Nød henvendte da Thomas Umfredt sig til Christoffer Valkendorf og fik af denne udvirket Befaling til Retten om ikke at tillade yderligere Udsættelse, men fælde Dom i Sagen, naar de seks Uger var forløbne[2].

Nu begyndte det at se farligt ud for Mogens Hejnesøn og Udsigterne stærkt at indsnevres. For at redde ham skrev da Hans Lindenov til Regeringsraaderne[3], hen ad den Tid, Dommen skulde fældes, og underrettede dem om, at han og Mogens Hejnesøn havde i længere Tid staaet i Handelsforbindelse sammen, men det endelige Regnskab mellem dem var endnu ikke opgjort. Han maatte derfor anmode om, at der, inden noget afgørende skete i Sagen, blev givet Mogens Hejnesøn Lejlighed til at skaffe sine Regnskaber tilveje, saa at han og Hans Lindenov paa en Dag, som Regeringsraaderne maaske nærmere vilde bestemme, kunde opgøre hele deres Mellemværende.

Dette var rent formue-retligt set billigt og retfærdigt. Men det var dobbelt nødvendigt i et Tilfælde som nærværende. Thi blev Mogens Hejnesøn muligen straffet paa Livet, uden at Hans Lindenov havde faaet Lejlighed til at bevise, hvori deres Handelsforbindelse havde bestaaet, saa vilde denne bagefter være værgeløs mod Beskyldninger for at have været delagtig i mulig ulovlig Handel med ham. Hans Lindenov maatte derfor fremkomme med denne Anmodning dels af Hensyn til sine Formuesforhold, men først og fremmest af Hensyn til sin Ære.

Da Brevet kom til København, var de to sindigste af Regeringsraaderne fraværende[4]. Niels Kaas var i Sønderjylland for at forhandle med Henrik Ranzau[5], Jorgen Rosenkrans var paa Rosenholm. Der var da kun Peder Munk tilbage, som næppe vilde hindre Christoffer Valkendorf i at handle egenmægtigt i en Sag som denne. Christoffer Valkendorf kendte for vel Hans Lindenovs Forhold til Mogens Hejnesøn, de var omtrent to Alen

af eet Stykke, og en Anmodning fra Hans Lindenov om Opsættelse var derfor for Valkendorf kun en Opfordring til at fremskynde Sagen.

Da han havde faaet Brevet, lod han den engelske befuldmægtigede kalde og spurgte ham, om han ønskede Sagen udsat, hvortil denne naturligvis svarede, at han maatte holde paa Dommens snarlige Udførelse; der var just fældet Dødsdom samme Dag, og han vilde ikke afstaa fra sin Ret. Derpaa sendte Valkendorf Lindenovs Brev til Fangen med Ordre til at give skriftlig Erklæring om deres Mellemværende, da der ikke vilde være Tid til at opsætte Dommens Udførelse, indtil Regnskabsbøgerne var skaffede.

Mogens Hejnesøn var imidlertid meget for lun til at give nogen bestemt Erklæring fra sig. Han indsaa fuldt vel, at hans Liv nu afhang af, hvad Svar han gav. Han skrev derfor en Erklæring, der ikke var meget oplysende, naar erindres, at den var Svar paa forlangt Redegørelse for, hvor meget han og Hans Lindenov var hinanden skyldige. Han indskrænkede sig nemlig til at bekende, at de endnu ikke havde gjort noget klart Regnskab sammen, og at dette vilde være meget indviklet, eftersom de havde staaet i Handelsforhold lige fra den Tid, da Hans Lindenov kom til Bergen[1].

Den Besked skulde ikke gøre nogen klogere. Christoffer Valkendorf lod sig imidlertid ikke forbløffe. Han lod blot Slaget gaa videre og skrev til Hans Lindenov, at han havde modtaget hans Skrivelse og i den Anledning anmodet Thomas Umfredt om at lade Sagen udsætte. Denne, der imidlertid havde erhvervet Dødsdom over Mogens Hejnesøn, var ikke til at bevæge fra sin Ret, idet han foregav nu at være bleven opholdt over et halvt Aar. Valkendorf kunde da ikke med sin bedste Vilje opfylde Hans Lindenovs Begæring. For imidlertid at gøre, hvad der stod i hans Magt, havde han ladet Mogens Hejnesøn afgive en skriftlig Erklæring om deres Mellemværende, hvilken han hoslagt tillod sig at oversende Hans Lindenov[2].

Det sidste Haab om Redning ad denne Vej var altsaa afskaaret for Mogens Hejnesøn. Borgmestre og Raad havde den 16. Januar

1589 dømt ham til Døden, og Englænderen forlangte Dommen udført. Var der da intet Haab om Frelse tilbage? Jo, hvis det kunde lykkes ham at faa Sagen indanket for en højere Domstol, for det samlede Rigsraad eller blot for de fire Regeringsraader. Der er næppe nogen Tvivl om, at han har forsøgt at benytte denne Udvej. Men her spærrede Christoffer Valkendorf ham Vejen. Han paatog sig Ansvaret for, hvad der skete. Han vidste, at Mogens Hejnesøn var skyldig til Døden ikke for een, men for ti Forseelser. Her kunde ikke være Tale om Eftergivenhed. Han befalede Borgmester og Raad at lade Dommen snarest muligt udføre.

Lørdagen den 18de Januar var Mogens Hejnesøns sidste[1]. I den mørke Vintermorgen længe før Dag[2] førtes han fra sit Fængsel over Slotsgaarden, forbi den øde Kancellibygning ud paa Slotspladsen. Det maa have været et uhyggeligt Skue: Slottets skumle Mure belyste af Faklernes urolige Skær, Genskin og dobbelt Mørke ud over Havnen til den lave Husrække paa den anden Side, Kresen af bevæbnede med Bødlen i Midten, hvor Vandringens Maal var sat og den bagbundne Mogens Hejnesøn førtes hen til Blokken. Han var imidlertid sig selv lig, kæk og uforsagt til det sidste. Da Bødlen vilde binde ham et Tørklæde for Øjnene, svarede han: „Nej, jeg har set saa mangen en dragen Klinge før. Jeg er ikke ræd, vær du det blot ikke heller!“[3] Derpaa knælede han, og hans Hoved faldt. Hans Legeme jordedes paa den nærmeste Kirkegaard ved Nicolaj Kirke[4]. Da Christoffer Valkendorf om Morgenen begav sig fra sin Gaard paa Amagertorv[5] op til Slottet, kunde han overbevise sig om, at Retfærdigheden var sket Fyldest og alt forbi.

3

Dagene gik, andre Begivenheder fortrængte dem, der engang havde vakt Opsigt. Hvo talte en Maaned efter i København om Mogens Hejnesøn og hans Henrettelse? Christoffer Valkendorf var derimod nu i alles Munde. Hans storartede Gave til de stu-

derende, „Valkendorfs Kollegium“, blev just indviet, og i den Anledning gav han et Gilde for alle Stadens Professorer, Præster og Kapellaner. Det gik muntert til, han var selv utrættelig til at opfordre til Lystighed, de to unge Mennesker, der først slog Gækken løs, fik hver 4 Kroner af ham[1].

Nye Begivenheder afløste atter denne. Prinsessernes forestaaende Bryllup med alle de storartede Forberedelser gav rigt Stof til Samtale og Valkendorf mere end nok at gøre. Enkedronning Sophia var næppe let at gøre Indkøb for. Men medens han maatte bestille Sølvfade og Sadler, Vogne, Gyldenstykkes Kjoler og Perlelad, og skrive Brev paa Brev med Besked og ny Besked til Frederiksborg[2], medens han saaledes travlt og virksomt færdedes i Dagslyset foroven, laa Mogens Hejnesøn gemt og glemt i Graven paa Nicolaj Kirkegaard.

Hans Liv var endt, Striden var omme. Og dog skulde den endnu en Gang blusse op. Selv ikke Døden formaaede at skille disse Modstandere ad. Endnu en Gang skulde han rejse sig i sin Kraft og vriste Valkendorf Sejren af Hænde grundigere end nogensinde tilforn.

Venskab er udholdende. Hævnlyst er det samme. Da Hans Lindenov modtog Christoffer Valkendorfs Brev og deraf erfarede sin Vens Skæbne, blev kan højlig forbitret. Som retskyndig kunde han indse, at Sagen var urigtig taget fra Ende til anden, og ikke mindst dens sidste bratte Slutning, hvor Valkendorf, trods Lindenovs Fordring om Afregning, egenmægtigt havde ladet den domfældte henrette uden Appel og uden sine fraværende Embedsbrødres Samtykke. At denne Adfærd vistnok vilde medføre Hans Lindenov et Pengetab, forringede ikke hans Vrede.

Han skrev straks til Borgmestre og Raad i København og forlangte en Afskrift af den over Mogens Hejnesøn fældede Dom. Fra disse modtog han imidlertid, uvist under hvilket Paaskud, Afslag paa sin Begæring[3]. I højeste Grad forbitret skrev han da til Niels Kaas og Jørgen Rosenkrans, klagede over den ulovlige Hurtighed, hvormed Christoffer Valkendorf havde ladet Mogens Hejnesøn henrette, trods Hans Lindenovs derimod i rette Tid nedlagte Indsigelse, og begærede i den Anledning en

Stævning over Valkendorf til næste Herredag, da han agtede at gøre denne ansvarlig for det ham derved tilføjede Tab[1]. Ligeledes hjalp han vistnok Mogens Hejnesøns Enke, Sophie Gyntersberg, til Rette med at tage Stævning over Valkendorf i Anledning af Mordet paa hendes Ægtefælle, saa at Mogens Hejnesøns Død altsaa skaffede Rentemesteren ikke mindre end to forskellige Retssager. Der holdtes ingen Herredag i dette Aar. Afgørelsen maatte da opsættes til Sommeren 1590. Denne Opsættelse skaffede Christoffer Valkendorf en tredje Sag til.

Den trettenaarige Christian den Fjerdes Virksomhed paa Herredagene begyndte med en bevæget Samling. I Kolding (Fig. 25), August 1590, skulde den ene af Regeringsraaderne ikke mindre end tre Gange staa paa den anklagedes Plads og hver Gang for andre Sager end de sædvanlige Ejendomstrætter. Herredagen blev saaledes i og for sig mærkelig ved de Sager, som kom for, men endnu mere ved de Følger, som de drog efter sig. Den første Anklage slap Christoffer Valkendorf endda nogenlunde fra[2]. Sagen behandledes den 4de August, og Anklageren var ingen anden end hans Regeringsfælle Admiral Peder Munk, der tiltalte ham for den slette Tilstand, hvori Flaaden havde været, da den forrige Aar skulde overføre Christian den Fjerdes Søster Anna som Brud til Skotland. Skammen herfor var kommen til at hvile paa Peder Munk, men Ansvaret burde lægges paa Christoffer Valkendorf, der i sin Tid havde faaet udvirket hos Frederik den Anden, at Peder Munk, skøndt Admiral, ikke skulde have Tilsynet med Holmen og Orlogsskibene, men at dette skulde henhøre under Valkendorfs Myndighed.

Det var nok egentlig denne gamle Gæld, som Peder Munk gerne vilde have afgjort nu. Men Rentemesteren smuttede under ved at henvise til Underadmiralens og nogle af de mest betroede Skipperes Vidnesbyrd for, at alt det behørige til Flaadens Behov var blevet udleveret. Det maatte altsaa være Skippernes eller Tømmermændenes Skyld, hvis Skibene var sprungne læk i Søen. Men hvad der dog mere end noget andet bidrog til at undskylde Valkendorf, og selvfølgelig ogsaa Peder Munk, var

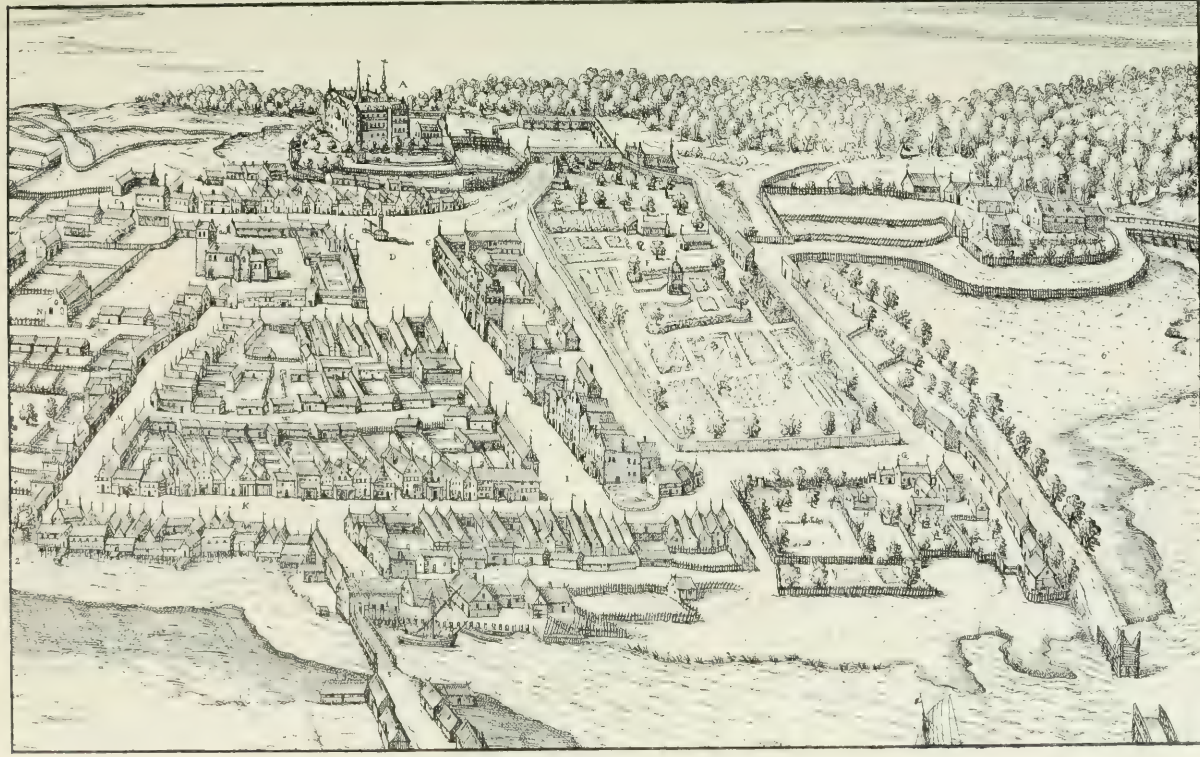

Fig. 25. Kolding og Koldinghus i det 16de Aarhundrede.
(Efter Braunius: Theatrum urbium V. Bind.)

den Kendsgerning, som var alle Dommerne velbekendt, at Uheldet paa Søen havde en helt anden og dybere Grund.

For ikke en Maaned siden havde nemlig seks Hekse i København tilstaaet[1], at de ved deres Trolddoms Kunster havde bragt Ulykke over Flaaden. Det var Lerpotterne paa Bordet i Karen Vævers Hus, som havde hindret Skibene i at naa Skotland. Det var hendes Apostel „Langvinus", der blev sendt efter Flaaden i en tom Øltønde, og de to Djævle „Pil-Hestesko" og „Smuk", som havde hængt sig fast ved Kølen og hindret Farten. Imod saadanne Magter var selv en Rentemester for intet at regne, og det vilde være ørkesløst nu at søge efter andre Grunde, naar man kendte de virkelige og naturlige. Sagen blev derfor „taget overtværs" som det hedder i Dommen. Storm og Uvejr fik Skylden, men enhver vidste nok, hvem der havde fremkaldt dem. Derfor blev Admiralen og Rentemesteren begge erklærede for uskyldige, medens Heksene bagefter, som billigt var, blev brændt, tretten i alt.

Christoffer Valkendorf slap altsaa vel fra denne Sag. Men ganske anderledes farlige var de to, der stod tilbage. Ingen, der var nøje inde i, hvad der var sket, kunde være i Tvivl om, at han havde handlet ulovligt. Til Modstander havde han en øvet Jurist, en af Landsdommerne, der næppe vilde lade ham dø i Synden. Og hvad værre var, imod sig havde han tillige hele den offentlige Mening, der uvilkaarligt tager Parti for den lidende Part, dobbelt, naar denne er sket Uret.

Det kunde blive en Sag af de mest alvorlige Følger. Hvilken Straf syntes haard nok mod den, der havde misbrugt sin Magt til under Lovlighedens Skin at begaa Mord paa en Uven — thi at det ikke var tilfældigt, men forsætligt, at slig Ulovlighed var bleven anvendt netop mod Mogens Hejnesøn, derfor borgede hans og Rentemesterens tidligere Retstrætter — og det især paa en Tid som denne, hvor der regeredes i en umyndigs Navn og man altsaa burde optræde dobbelt forsigtigt. Der er ikke Tvivl om, at Følelser som disse gjorde sig mere eller mindre gældende hos alle, ikke mindst hos dem, der kunde ønske at afløse Christoffer Valkendorf.

Intet Under da, at de to Retssagers Udfald blev imødeset med største Spænding. Vil man have en ringe Maalestok for denne Spænding, behøver man blot at lægge Mærke til den Iver, hvormed Eftertiden har søgt efter de paagældende Domme. Fra den lærde Retshistoriker Kolderup Rosenvinges Tid [1] indtil vore Dage har man stadig anstrængt sig for at komme paa Spor efter dem, men forgæves.

Grunden er indlysende, naar man hører den: der er slet ingen Domme blevet fældet. Heri ligger et yderligere Bevis for den Vægt, som Samtiden tillagde disse to Sager. De var af den Betydning, at de end ikke uden Men kunde betros til en retslig Afgørelse. Det maatte jo være i allerhøjeste Grad pinligt ikke blot for Valkendorf selv, men tillige for hans tro Fæller i Regeringen, ja, for enhver Rigsraad med nogen Sans for det sømmelige, at se Styrelsens Fejl blive offentligt stillede til Skue. At dømme strengt i disse Sager vilde være yderligere at udraabe det skete. At dømme mildt vilde være endnu værre. Og hvad endelig Anklagerne angik, saa var det et Spørgsmaal, om de ikke, da jo den døde nu engang ikke lod sig gøre levende igen, kunde bringe mere ud af et Forlig end af en Dom, baade i Retning af klingende Vederlag og Ry for ædel Forsonlighed.

Men hvo skulde stifte et sligt Forlig? Var det Regeringsraaderne, kunde det bagefter udlægges som uretfærdigt Sammenhold mellem Rigets Stormænd, og den folkelige Omtale vilde hurtigt vide at anvende Ordsproget om den ene Ravn, der ikke hugger Øjet ud paa den anden. Trække Prinsen ind i sligt var misligt; han var for ung endnu til at indvies altfor meget i Sager af denne Natur. Udenforstaaende vilde tro, at han var bleven brugt som Skalkeskjul, og selv vilde han tabe den tilbørlige Agtelse for sine Formyndere, naar han saa dem være i Stand til at begaa saadanne Forseelser. Nej, kun een havde baade Myndighed og Forstand nok til at ordne det hele ved Forlig, det var Enkedronning Sophie. Tilfældet vilde, at hun just paa samme Tid var til Stede paa Koldinghus. Til hende henvendte man sig [2].

To Dage efter Retssagen mellem Valkendorf og Peder Munk,

den 6te August 1590, maatte Christoffer Valkendorf — efter forudgaaende Forhandlinger, hvori baade Enkedronningen og andre havde taget Del, — tillige med Modparten underskrive en meget ydmygende Overenskomst[1]. Han forpligtede sig heri til at overlevere Sophie Gyntersberg den Dom, som Raadstueretten i København havde fældet over hendes Husbond Mogens Hejnesøn. Den Afskrift deraf, som fandtes i Københavns Stadsbog, skulde udtages eller udskrabes af Bogen, og Dommen selv skulde være død og magtesløs og ikke komme Mogens Hejnesøn, hans Hustru og Børn til Skade paa Ære og Rygte i nogen Maade. Det skulde staa Sophie Gyntersberg frit for at lade optage Mogens Hejnesøns Lig og atter begrave det, hvor hun lystede. Christoffer Valkendorf forpligtede sig til at betale hende 4000 Kroner til at opføde sine smaa Børn for, og ligeledes til at betale Hans Lindenov 8000 Kr. for det Tab, han havde lidt ved Mogens Hejnesøns Henrettelse. Hermed skulde Sagen til evig Tid være afgjort, og aldrig mere at maatte oprippes. Alle tagne Stævninger skulde være døde og magtesløse, og ligesaa al den Tiltale, de kunde have til hverandre indbyrdes eller til andre i denne Sag[2].

Skøndt det fra een Side set maatte synes at være naadigt sluppet for Christoffer Valkendorf, saa var Betingelserne dog i og for sig haarde nok. De blev imidlertid overtrufne af, hvad der ikke stod i Overenskomsten, men hvad der vel mundtligt afgjordes mellem ham og Rigsraadet, og i hvert Fald sikkert blev en Følge af Retssagen: Christoffer Valkendorf fjernedes fra sine Embeder.

Hvilke disse var, kunde selv Datiden have vanskeligt nok ved at gøre Rede for, thi med hans utrolige Arbejdsevne og Virkelyst havde han efterhaanden faaet lagt meget ind under sig. Vel synes han Sommeren forud, da han fik Vordingborg i Forlening[3] og saaledes oftere maatte være borte fra København, at have i det mindste af Navn opgivet at være Rentemester[4]. Men af Gavn var han vedbleven og virkede fremdeles som en Overbestyrer af Rigernes samlede Pengevæsen. Des sværere maa det være faldet ham nu at skulle afgive alt. Vi kan næsten Dag

for Dag følge Afviklingen. Den 6te August sluttedes Forliget. Et Par Dage efter maatte han „tage Afsked hos menige Danmarks Riges Raad“ med Løfte om snarest at ville indstille sig igen med alle sine Regnskaber og forklare dem for Rigsraadet. Den 12te August blev det ham som en sær Naade bevilget ikke at skulle farte frem og tilbage med Regnskaberne, men at maatte bringe dem i Orden til tre Ugers Dagen efter Mikkelsdag og saa aflægge dem for fire dertil beskikkede Rigsraader[1]. Den 13 August udfærdigedes en kongelig Skrivelse, hvorunder der for første Gang som fjerde Regeringsraad ikke længer stod Christoffer Valkendorf, men Navnet paa den nyvalgte: Hak Ulfstand[2].

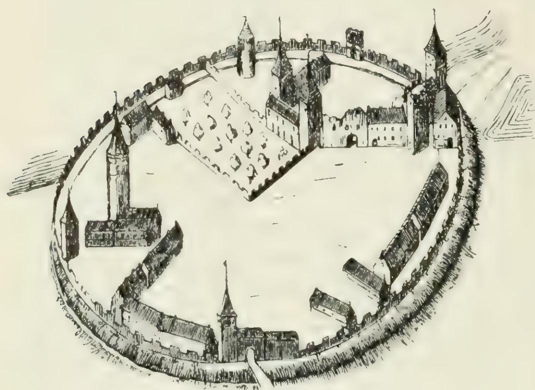

Fig. 26. Vordingborg Slot.
(Efter Resen.)

Selv var han nogle Dage forud dragen over til København og sit Len Vordingborg Slot (Fig. 26 og 27) for i sin paatvungne Uvirksomhed at gøre sine Regnskaber op og saaledes genopleve Mindet om Fortids Magt. Ogsaa heri gødes der Malurt. Da de vidtløftige Regnskaber ikke var i Orden til lovet Tid, maatte han finde sig i at modtage en Røffel paa Foranledning af en fordums underordnet[3].

4

Der var aabenbart en stærk Medfølelse hos de i Kolding forsamlede Rigsraader for Mogens Hejnesøns Enke og en udpræget Tilbøjelighed til efter Evne at mildne hendes Tab. Det faldt derfor i god Jord, da hun bad dem om at yde hende en fremtidig

Understøttelse, for at hun ikke nu, da hun havde „mistet sin Husbond, som her i Verden næst Gud var hende kærest“, tillige skulde komme til at lide af Sorgen for sit Udkomme. Regeringsraaderne tog sig af Sagen og skrev i Prinsens Navn til Abbedissen for Maribo adelige Jomfrukloster om at optage hende i Klostret, „da hendes Sind nu var vendt fra denne Verden, og hun herefter agtede at leve i Enlighed og idelig at tjene Gud“[1]. Abbedissen synes imidlertid at have gjort Vanskeligheder mod denne Optagelse, der stred mod Klostrets Regler. Ikke uden Føje kunde hun indvende, at Sophie Gyntersberg ved at ægte Mogens Hejnesøn havde givet Afkald paa saavel sin adelige som sin jomfruelige Stand. Endnu i Slutningen af November var man lige vidt, og det samlede Rigsraad maatte skrive til den nærmeste Lensmand om at se at faa Abbedissen talt til Rette i denne Sag[2].

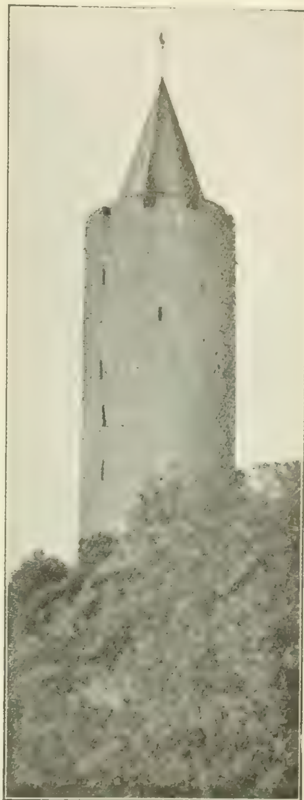

Fig. 27. „Gaasetaarnet“ ved Vordingborg Slot. Syv Stokværk højt, opført af Valdemar Atterdag.

Om dette er lykkedes, er ikke ganske klart. I hvert Fald har Sophie Gyntersbergs Ophold i Klostret ikke været af lang Varighed. Hendes Sind maa atter have vendt sig til denne Verden, thi Aaret efter erholdt hun af Regeringsraaderne baade Korntiende af Nørre- og Søndertranders Sogne ved Aalborg[3] og en kongelig Gaard i Bergenhus Len til Underhold og Bopæl[4]. Ogsaa hendes Tanker om den enlige Stands Fortrin forandrede sig, thi nogen Tid efter indlod hun sig i et nyt Ægteskab[5].

Det Punkt i Forliget, hvis Udførelse vistnok har været mest krænkende for Christoffer Valkendorf, var Bestemmelsen om, at den henrettedes Lig maatte optages af Graven og med Ære stedes til Jorde. Ganske vist behøvede han ikke at overvære dette. Men det maatte nødvendigvis vække Opsigt og bringe hans Uret i alles Munde netop paa det Sted, hvor han mindst ønskede det, i hans gamle, kære København, hvor han i en Aarrække havde virket næsten som enevældig og paa sin ejendommelige haarde Maade skabt sig Uvenner[1], samtidigt med at han faderligt havde sørget for Byens Tarv.

Hans Lindenov og Sophie Gyntersberg gjorde saa meget ud af dette Optrin som muligt. Og fra deres Synspunkt med Rette, thi kun saaledes fik det ret Præg af en Æresoprejsning. Med stor Højtidelighed[2] og under almindelig Deltagelse blev Kisten tagen op af Jorden. Den sørgende Enke var selv til Stede, og Hans Lindenovs Folk forrettede Arbejdet[3]. Hos Guldsmed Witte i København havde man bestilt en Metalplade, hvori var indgravet: „Herunder hviler den ærlige Mogens Hejnesøn"[4]. Den fæstedes paa Kisten, og under almindelig Klokkeringning[5] satte Toget sig i Bevægelse. Hvorvidt det har forlænget sin Vandring til Havnen ved at lægge Vejen om ad Amagertorv forbi Christoffer Valkendorfs Bolig, vides ikke, men Fristelsen hertil maatte være stor; der maatte ligge noget eget pirrende i en saadan Forbimarsch.

Liget førtes til Nørrejylland. Der ringedes fra alle Kirker undervejs, hvor Toget drog frem[6], og saaledes naaede man endelig Landsdommerens Gaard, Ørslev Kloster (Fig. 28), i hvis Kirke Graven var beredt. Da Kisten var nedsat, lod Hans Lindenov paa Kirke-Væggen anbringe en Mindetavle[7] over den afdøde. Man maa lade ham, at han i denne Gravskrift ikke lod noget Middel ubenyttet for at hindre, at Eftertiden skulde miskende hans Ven. Øverst satte han en kort Beskrivelse af Mogens Hejnesøns Person og Liv, hvori det hed, at han havde udmærket sig ved Fromhed, Forstand, ædel Natur og sjælden Erfaring. Efter at have døjet mange Farer og udført mange herlige Bedrifter hjemme og ude, var han endelig i København bleven

Fig. 28. Ørslev Kloster.
Akvarel af R. H. Kruse 1838 (Nationalmuseet i København.)

Genstand for en forvirret Retsforfølgelse[1] og derpaa dødsdømt og henrettet under alle brave Menneskers Beklagelse.

Neden under fik han sagt sin Mening i en forblommet, men tillige langt drøjere Form, idet han nemlig anvendte det teologiske Krigspuds: i Læ bag et Skriftsted at bestryge sin Modstander. Han anførte Visdommens Bog, andet Kapitel, hvori det hedder: „Vi ville fordømme ham til en skændig Død, da skal man kende ham paa hans Ord. Saadant misforstaar de; deres Ondskab har forblindet dem, saa at de ikke kende Guds lønlige Domme, thi de have ikke det Haab, at et helligt Levnet skal blive lønnet, og de agte ikke den Ære, som de ustraffelige skulle have. Thi Gud skabte Mennesket til det evige Liv og gjorde ham til et Billede, at han skulde være ligesom Han er. Men af Djævelens Avind er Døden kommen ind i Verden, og de, som ere af hans Del, hjælpe ogsaa dertil." — Der var ingen Tvivl om, hvilken „Del" Christoffer Valkendorf her henregnedes til.

Sluttelig tilføjede han det i hine Dages Gravskrifter uundgaaelige latinske Digt. Hovedpunktet deri var, at Navnet Mogens eller Magnus paa Dansk betyder: stor. Og Magnus havde virkelig været magnus, ja maximus. Ogsaa under denne Form fik Valkendorf sit Hip:

> „En af de Store forsøgte engang at gøre mig lille.
> Dog kun omsonst, thi mit Navn melder om Storhed som før"[2].

Lovprisningen endte med følgende Raket-Knald, der udtrykte Mogens Hejnesøns beskedne Syn paa sig og sit Livsløb: „Neptun overgaar Mars, Æolus atter Neptun, men jeg dem alle tilsammen. Vel lykkedes det den aldrig mættede Avind at volde mit Fald. Men Dyden overlever Døden."

„Hans Lindenov satte dette Minde."

Hermed skulde man da tro, at den lange Strid endelig var forbi. Mogens Hejnesøn sov jo den dybe Slummer. Hans Lindenov kunde nu have Ro i sin Sjæl, han havde opfyldt alle Pligter mod sin Ven og sig selv. Og Christoffer Valkendorf vilde næppe

med sin gode Vilje mere bringe denne Sag paa Bane. — Og dog skulde Striden drage videre Følger efter sig. Endnu engang skulde alle de efterlevende i den Anledning blive tvungne frem paa Skuepladsen.

En Stat kan indadtil tilbagekalde, hvad den har gjort, ved at afskedige og straffe den Statstjener, der har handlet urigtigt. Udadtil falder en slig Tilbagekaldelse altid vanskeligere, og Staten hæfter selv for, hvad dens Embedsmænd har udført. En Sag som den med Mogens Hejnesøn var meget vanskelig at fremstille for fremmede paa en Maade, saa at Skammen og Ansvaret ikke faldt tilbage paa Regeringen selv. Da ikke desto mindre Krav paa Forklaring om, hvad der var foregaaet, blev rettet til Danmark, nødtes Regeringen lidt efter lidt til at gøre Mogens Hejnesøns Sag til sin og tilsidst til at anvende hans ejendommelige Begreber om Lov og Ret imod de altfor paatrængende fremmede. Dette var maaske den fyldigste Æresoprejsning, som blev Mogens Hejnesøn til Del.

Man kan ikke undre sig over, at det engelske Handelshus kun var lidet tilfreds med istedetfor Erstatning at faa Forsikring om, at Mogens Hejnesøn var bleven henrettet for sin Misgerning. Men helt intetsigende blev dette Vederlag, da det kort efter blev berettet, at den henrettede nu var bleven optagen igen og med Ære stedt til Jorde. Som naturligt var, pressede de forurettede paa for at faa Forklaring herfor og virkelig Erstatning. De deraf opstaaede Forhandlinger viser tydeligere end noget andet det Virvar, som Mogens Hejnesøn og hans Død havde givet Anledning til.

Allerede medens Sagen imod Mogens Hejnesøn stod paa og Dommen endnu ikke var fældet, havde den danske Regering, rimeligvis Christoffer Valkendorf, givet Thomas Umfredt halvvejs Løfte om Skadeserstatning[1]. Da dette ikke var blevet opfyldt, men, som det lader, Hans Lindenov og Kammerater havde beslaglagt alt, hvad Mogens Hejnesøn besad[2], havde det engelske Hus henvendt sig til Dronning Elisabeth og bedt om hendes Forbøn og Anbefaling i denne Sag. Hun havde sendt ikke mindre end to Skrivelser[3] desangaaende til Danmark, da Sagen med

eet antog den uventede Vending ved Mogens Hejnesøns Æresoprejsning. Dette satte, som rimeligt var, ondt Blod. I England havde man slaaet sig til Ro med det danske Svar, at Mogens Hejnesøn intet havde efterladt sig, og Erstatning var derfor umulig, da man dog vel ikke vilde forlange, at den danske Regering skulde udrede denne[1]. Men nu blussede Striden op med fornyet Kraft.

Det engelske Hus indgav paany en Klage til Dronning Elisabeth, og denne sendte den i Aaret 1592 ledsaget med et høfligt, men meget tydeligt Brev fra hende selv til den danske Regering[2]. Det var i Virkeligheden den skarpest mulige Form, hun havde valgt. Thi i Klagen[3], der jo var stilet til hende, tog Ansøgerne Bladet fra Munden og gav den mest utilslørede Fremstilling af, hvor lovløst alt var gaaet til under Retssagen imod Mogens Hejnesøn: Uvedkommende Adelsmænd havde faaet Lov til at beslaglægge hans Gods tilhøjre og venstre; alle havde været enige om at rapse til sig og gemme det, hvorom Striden førtes; Hovedpersonen selv var optraadt paa en Maade, som lod formode, at man var betænkt paa at lade ham undløbe, hvorfor deres Fuldmægtig havde maattet sikre sig ved at holde paa Dødsdommens snarlige Udførelse. Vel havde Rigsraaderne senere svaret, at Danmark havde gjort alt, hvad man kunde forlange og mere endda ved at lade Sagen behandle i København og ikke i Holland, hvor den egentlig hørte hjemme. Men enhver uhildet vilde kunne indse, at dette var et tvivlsomt Gode, thi i Holland vilde de skadelidte forlængst være komne til deres Ret. Den danske Form for Retfærdighed, at opgrave Forbryderens Lig og jorde det med Ære, var i hvert Fald ikke meget fyldestgørende.

Heller ikke denne Skrivelse hjalp. Man synes fra dansk Side at have bidt det i sig og anvendt den dengang saa yndede Form for Undskyldning, at Regeringen kun var en Formynderregering og grumme nødigt vilde paadrage sig Ansvar ved at foretage afgørende Skridt. Det var jo kun nogle faa Aar om at gøre. Saa kunde den retmæssige Konge selv bestemme, hvad han maatte finde for godt.

5

Næppe var da Christian den Fjerde bleven myndig, førend Klagen over Mogens Hejnesøn ogsaa ganske rigtig kom igen. Da en dansk Udsending just var i England, benyttede man Lejligheden[1] til atter at paatale Sagen. I Begyndelsen af Aaret 1597 kom et af selve Handelshusets Medlemmer, Christoffer Read, hertil, udstyret med en Anbefalingsskrivelse[2] fra Dronning Elisabeth og fast bestemt paa nu endelig engang at faa fremtvungen en Afgørelse. Christoffer Read fremstillede kort og klart, hvad han ønskede. Den Oprejsning, som man havde givet ham og hans Medredere ved at henrette Mogens Hejnesøn for hans Overfald, var atter bleven taget tilbage, da man lod Sørøverens Lig optage og hæderligt begrave. Han maatte derfor andrage om at erholde en virkelig Erstatning — ikke af Regeringen, det kunde ikke falde ham ind — men af Mogens Hejnesøns Arvinger eller dem, der havde delt hans Efterladenskaber samt af dem, der havde udrustet ham til Sørøveriet.

Dette var en saa berettiget Fordring, at man vanskeligt skulde kunne afslaa den. Man søgte derfor ogsaa at omgaa den ved med tilsyneladende Beredvillighed Skridt for Skridt at skabe Hindringer. Men Christoffer Read var ligesaa fiffig en Modstander, saa Kampen blev haard og langvarig. Det varede et Aar førend man, og endda kun med Vold, fik ham fordreven.

Rigsraadet svarede ham, at han havde omtalt Mogens Hejnesøns Medskyldige. Det var klart, at han skulde faa sin Ret over disse, naar han blot vilde navngive dem[3]. Denne Faldgrube kom imidlertid Christoffer Read langt bedre over, end man skulde have ventet, og rettede derpaa et saa eftertrykkeligt Angreb paa sine Modstandere, at mere end een Rigsraad vistnok har rødmet ved hans Ord. Han svarede nemlig, at han maatte her udbede sig deres Bistand. Mogens Hejnesøns Lig var jo ved højlys Dag blevet optaget af Jorden og under stor Højtidelighed blevet ført bort. Han vilde derfor bede dem om at opgive, hvem der havde tilladt sig denne Bedrift, hvilket uden Tvivl var dem

bekendt. Hovedmændene herfor maatte han betegne som Mogens Hejnesøns Medskyldige, medmindre Rigsraadet kunde forelægge ham sort paa hvidt for, at det hele var foretaget ifølge Lov og Dom[1].

Det var en højst ubehagelig Vending. Der fandtes jo som bekendt ingen Dom desangaaende. Og Forliget ønskede man helst uomtalt, da det retsligt intet afgjorde og strængt taget jo egentlig blot stemplede Enkedronningen som den skyldige. Man synes derfor at være lusket ud af en Bagdør ved at afslaa at vidne i en Sag, hvori man selv skulde dømme, og at have overladt det til ham selv at skaffe sig sine Oplysninger.

Han gav imidlertid ikke tabt og anførte to, som skulde have været delagtige i Ligets Optagelse, nemlig den afdødes Hustru og saa en Guldsmed Witte, der havde forfærdiget Pladen med Indskriften paa Kisten. Over disse to begærede han Stævning. Det vilde unægtelig være vel galt, om Rigsraadet gav disse to, der jo kun havde handlet i deres gode Ret, til Pris for Angriberen. I det første Vidneforhør vilde vel desuden Enken blot paaberaabe sig Forliget og derved gøre galt værre. Det lader derfor til, at man kun højst uvilligt har indladt sig paa at opfylde dette Christoffer Reads Forlangende; han maatte i hvert Fald to Gange kræve dem stævnede[2], førend det skete.

Just paa dette vanskelige Punkt viste der sig imidlertid en Redning, som i det mindste for en Stund kunde bortmane Faren. Rigsraadet vilde heller end gerne være af med ham, og han vidste for vel, at hverken Enken eller Guldsmeden vilde kunne skaffe ham synderlig Erstatning. For ham kom det først og fremmest an paa at finde en Kassebeholdning, pligtig og stor nok til at svare det skyldige Beløb. Men just nu havde han faaet opsporet, at Mogens Hejnesøn 1585 ved sin Ankomst til Bergen med den røvede Ladning havde anvendt det meste af den til at betale sin Gæld til Jørgen Styckning i Bergen; og det var lykkedes ham at faa fat i selve Afregningen[3]. Jørgen Styckning var en ganske anderledes Mand at holde sig til end en stakkels Guldsmed og Enke. Han bad derfor Rigsraadet om en Befaling til Lensmanden i Bergen om at beslaglægge Jørgen Stycknings

Gods samt Ordre til samme om at optage Forhør over, hvem der iøvrigt havde staaet i Handelsforbindelse med ham[1]. Det var en ypperlig Udvej. Herved aabnedes der Udsigt til for længere Tid at blive fri for den uvelkomne Gæst i København. Og gjorde Lensmanden i Bergen sin Pligt, skulde han ikke komme et Skridt videre der. Han fik derfor den forønskede Ordre[2] og drog til Bergen.

Da Christoffer Read eller hans Fuldmægtig i Eftersommeren 1597 kom til Bergen, var man dèr hurtigt paa det rene med, hvorledes Sagen skulde tages. Han vilde have Penge. Ingen paa Stedet var interesseret i, at han fik dem. Han skulde møde Hindringer. Lensmanden i Bergen havde tidligere skrevet til Simon von Sahlingen — en i den Tid bekendt Købmand — at han havde ladet arrestere af Mogens Hejnesøns Gods til en Værdi af 12,000 Kroner. Da Christoffer Read nu forlangte Besked om dette Gods, svarede Lensmanden, at han ikke vidste et Ord derom, det maatte bero paa en Fejltagelse. Om Jørgen Styckning kunde han heller ingen Oplysninger give, han boede i Deventer og ikke i Bergen. Da endelig Christoffer Read forlangte Købmændenes Bøger fremlagte, for at det kunde oplyses, hvo der i sin Tid havde modtaget engelske Varer i Betaling af Mogens Hejnesøn, viste det sig mærkeligt nok, at alle havde faaet Betaling i rede Penge. Og paa dem kunde man da ikke se, hvem de havde tilhørt.

Det synes, som om Lensmanden, Laurits Kruse, ganske har forstaaet sin Regerings Mening. I det mindste lader det til, at han sluttelig er gaaet angrebsvis tilværks mod den ulykkelige Englænder og har krævet ham til Regnskab for, uden Føje at have klaget over en Borger i Bergen[3]. Udfaldet blev, at den fremmede tilsidst fortrak, uden at have opnaaet det allermindste.

Næppe var dette Forsøg strandet, førend Christoffer Read henvendte sig, ikke til Rigsraadet, men til Kongen selv, og bad ham bønligt om Hjælp. I sin Skrivelse[1] gav han først en Fremstilling af alle sine forgæves Forsøg paa at komme til sin Ret, og særlig af den sidste mislykkede Tur til Bergen. Derpaa om-

talte han, hvad Sagen drejede sig om. Hans Skib var blevet plyndret, hans Gods ham berøvet, to af hans Venner kastede overbord. Og trods al denne Uret havde han endnu ikke opnaaet saa meget som blot at faa Stævning over Mogens Hejnesøns Hustru eller den Dom at se, hvorved Hejnesøn skulde være frikendt. Vinteren stod nu for Døren, og han skulde snart hjem. Kongen maatte dog ikke lade ham rejse bort med uforrettet Sag, efter at han havde anvendt saa meget, baade Tid og Penge, herpaa.

Sagen var nu igen kommen ind i et kedeligt Spor. Man var kørt fast samme Sted som tidligere. Man maatte videre, men hvorledes? At fremvise Dommen var en Umulighed, og lade det gaa ud over Mogens Hejnesøns Enke gik heller ikke an. Christoffer Reads Forlangende var vel for saa vidt blevet opfyldt, som Kongen allerede i Juli Maaned havde befalet hende og hendes nye Mand at møde med Gravskriften over Mogens Hejnesøn, for at man kunde se, om der var noget fornærmeligt deri for Englænderen[1]. Men der var rigtignok et betydeligt Spring fra denne tomme Forholdsregel til for Alvor at prisgive den uskyldige og lade Sophie Gyntersberg bøde for, hvad hun med fuld Ret havde gjort.

Stillingen var ubehagelig. Men just som alt var paa det værste, viste den Mand sig, som Øjeblikket krævede. Det var Hans Lindenov. Han var siden sidst bleven Lensmand paa Bornholm[2] og havde altsaa i den forløbne Sommer, medens Striden stod paa i København, levet fjernt fra Kamppladsen. Det lader sig nu ikke afgøre, om han har handlet af egen Drift eller efter Opfordring. Men lige med eet traadte han med stærkt Bulder frem paa Skuepladsen og trak i et Nu al Opmærksomheden til sig.

Han skrev nemlig den 17. Oktober fra Hammershus et Brev[3] til Christoffer Read, hvori han paa den mest udfordrende Maade gav denne alle de forønskede Oplysninger og herved drog hele Uvejret hen over sit Hoved. Han skrev, at det var kommet ham for Øre, at Christoffer Read et Par Gange havde ansøgt Regeringen om Oplysninger angaaende Mogens Hejnesøns Optagelse, Indskriften paa hans Kiste m. m. Det gjorde ham ondt, at Chri-

stoffer Read skulde have al denne Ulejlighed med at søge efter Gerningsmanden. Han vilde derfor, for at spare ham videre Umage, meddele ham, at det var ham, Hans Lindenov, der ved Mogens Hejnesøns Enke og sine egne Folk havde ladet Liget optage og derpaa føre til sin Gaard i Jylland. Det var ham, der havde faaet Dommen over Mogens Hejnesøn kasseret. Og hvis det maaske kunde interessere Christoffer Read at vide, saa havde han, Hans Lindenov, staaet i Handelsforbindelse med Mogens Hejnesøn og haft en Skibspart med ham. Angaaende alt dette var Hans Lindenov rede til at møde for Retten med Christoffer Read, hvis denne skulde ønske det. „Hvilket jeg Eder ikke vilde forholde, at I ikke skulde have Behov længere forgeblig at lede efter Eders Mand. Befalende Eder Gud."

Det var Oplysninger saa fyldige og klare, som man kunde ønske sig, og Christoffer Read tøvede da heller ikke med at gøre dem frugtbringende. Han henvendte sig igen til Kongen og mindede denne om, at han for nogen Tid siden i Raadsalen paa Københavns Slot havde lovet Christoffer Read, at saafremt han kunde navngive den eller dem, der havde ladet Mogens Hejnesøns Lig optage, saa skulde han faa Ret over dem. Nu vidste Christoffer Read Manden, det var Hans Lindenov, han havde selv navngivet sig. Og nu var det formentlig tillige klart, hvorfor hele Mogens Hejnesøns ulovlige Færd ved Overfaldet var gaaet upaatalt hen, da han kom til Bergen med Godset. Det var fordi Hans Lindenov den Gang var Lensmand i Bergen og var i Ledtog med ham. Christoffer Read maatte derfor bede Kongen om efter Løfte at indstævne Hans Lindenov for Herredagen. Skulde dette imod Forventning blive ham nægtet, vilde han bede Kongen skriftligt at meddele Dronningen af England Grundene til, at han ikke kunde komme til sin Ret[1].

Det vil ses, at Christoffer Read var meget ivrig for at faa sit Ønske opfyldt, saa ivrig, at han strejfede Grænsen af det sømmelige i sin Tiltale til Kongen og overskred den i sin Omtale af Hans Lindenov. Det synes næsten, som om Rigsraadet heraf har villet tage Anledning til at faa Stævningen afslaaet. I det mindste foreligger der et noget uklart Brev[2] fra Read, hvori han

gør Undskyldninger for sine Udtryk om Hans Lindenov og beder om, at Stævningen dog ikke derfor maa blive ham nægtet. Hvis dette forholder sig saa, vilde det vistnok være et Vidnesbyrd om, at Hans Lindenovs pludselige Optræden er kommet Rigsraadet ligesaa uventet, som den kom Christoffer Read. Stævningen blev imidlertid ikke afslaaet, og begge Parter indvarsledes til at møde for Kongen og Rigsraadet ved Midsommer 1598[1].

6

Det var en Retssag af den mest ejendommelige Art, der foretoges paa Københavns Slot den 1ste Juli 1598. Paa den ene Side en fremmed, ukendt med danske Retsforhold; paa den anden Side en tidligere Landsdommer, anklaget af denne Udlænding for en Handling, der var i den fuldeste Overensstemmelse med, hvad Regeringen for nogle Aar siden havde godkendt. Hvad der forøgede Sagens Betydning var, at disse to Personer paa en Maade ikke stod der som Privatmænd, men som Ordførere hver for sit Land. Det var England kontra Danmark. Den Sag, Hans Lindenov skulde forsvare, var i Virkeligheden den danske Regerings Fremgangsmaade lige overfor Mogens Hejnesøn. Tiderne havde forandret sig. Hans Lindenov, den gamle, uforsonlige Modstander af Christoffer Valkendorf, skulde nu offentligt brede Kærlighedens skjulende Kaabe over ham og hans Færd. Et Spørgsmaal, om han kunde gøre det uden al Ondskab. Man forstaar i hvert Fald, at Valkendorf den Dag udeblev fra Retssalen[2].

Christoffer Read fik først Ordet. Det var dem vistnok alle bekendt, hvad Sagen drejede sig om. Mogens Hejnesøn havde Aar 1585 paa sørøverisk Vis overfaldet og plyndret hans Skib, da han fredeligt sejlede fra London til Hull. Herfor var Mogens Hejnesøn bleven dømt fra Livet og halshugget. Men bag efter havde Hans Lindenov ifølge egen Tilstaaelse ladet Liget optage og hæderligt begrave. Det var en kun lidet berømmelig Bedrift

for en Rettens Haandhæver. Men dog var den i god Samklang med Hans Lindenovs tidligere Færd. Thi Mogens Hejnesøn havde bevisligt haft sit Tilhold i Bergen paa den Tid, da Hans Lindenov var Lensmand dèr. Det røvede engelske Gods var blevet taget i Betaling saavel paa Slottet som i Byen, og af Hans Lindenovs eget Brev syntes det at fremgaa, at han havde haft en Part med i den hele Forretning. Christoffer Read satte derfor i Rette, om ikke Hans Lindenov var pligtig at erstatte ham, hvad Gods Mogens Hejnesøn havde berøvet ham, ialt 57,400 Kroner, samt atter at opgrave Mogens Hejnesøns Lig og henlægge det paa en Plads, der passede for slig en æreløs Morder, Skælm og Sørøver[1].

Derpaa tog Hans Lindenov Ordet. Hans Tale blev, som man kunde vente, en Lovtale over hans tabte Ven. Mogens Hejnesøn var her bleven kaldt en Sørøver. Det var han ikke. Han var „en fornem Herres Bestilter". Havde han handlet imod sin Bestilling, saa burde han være indstævnet for Admiralitetet i Holland, hvad der laa dobbelt nær, da England og Holland den Gang var forbundne. Og der havde ingen Fare været for, at de skadelidte ikke skulde have faaet deres Erstatning, saafremt de havde haft Ret dertil, thi vederhæftige Mænd i Vliessingen var gaaede i Borgen for Mogens Hejnesøn. Men Anklagerne stolede ikke paa deres egen Sag. Derfor henvendte de sig først tre Aar efter Begivenheden, da Frederik den Anden var død, til Danmark, hvis Konge den Gang var umyndig.

Mogens Hejnesøn en Sørøver! Det skulde være bevist ved hans Henrettelse. Nej, Mordere og Fribyttere lægger man paa Hjul og Stejle og hele deres Mandskab med dem; men Mogens Hejnesøn blev kun henrettet med Sværdet — og han alene. Det var et Udtryk for, at Dommen betød noget helt andet. Anklagerne fik fremmet deres Vilje at faa Mogens Hejnesøn dræbt, fordi han intet Gods besad til at erstatte deres lidte Tab. Havde han haft dette, vilde de ikke have været hans Liv mægtige. Dog, Hans Lindenov vilde ikke gaa videre paa dette Punkt, for ikke at tale imod Borgmestres og Raads Lempe.

Fremdeles var Hans Lindenov af Christoffer Read bleven

beskyldt for at have antaget sig Mogens Hejnesøns Sag. Denne Ære kunde han ikke tilegne sig, han havde kun forsvaret sin egen. Som mangeaarig Handelsfælle af Mogens Hejnesøn havde han forlangt, at deres Regnskab skulde bringes i Orden forinden dennes Død. Og da dette imod Loven var blevet ham nægtet, havde han indstævnet den paagældende for Retten, medens det selvfølgelig var Enken, der paatalte Mandens Drab. Hans Lindenov kunde heller ikke tilegne sig Æren af at „have ladet Mogens Hejnesøn opgrave og anden Gang begrave“, thi han kunde bevidne, at han ikke havde været med at begrave ham første Gang. Sagen var, som vel alle i denne Sal vidste, gaaet saaledes til, at Enkedronningen havde paa Herredagen mæglet Forlig imellem Parterne, og i Kraft af den derom sluttede Overenskomst stod det Enken frit for at lade Liget optage.

Derimod vedkendte Hans Lindenov sig med Glæde, at han havde haft Omgang med Mogens Hejnesøn. Han var jo bosiddende i hans Len, var Hs. Majestæts Købmand paa Færøerne og havde i sin Tid af Kongen faaet det hæderlige Hverv at opsøge Grønland. Der havde ganske vist paa et enkelt Tidspunkt været lidt at mærke ved Mogens Hejnesøns Færd, da han nemlig ved Trusler lod sig bevæge til at flygte fra Odense med Udsigt til derved at forspilde sin retfærdige Sag. Men Kongen havde derefter givet ham sit Lejde, og han var vendt tilbage og havde svaret hver Mand til Rette. — Hs. Majestæt bar stor Naade for Mogens Hejnesøn, i Udlandet var han „bleven befordret af Herrer, Fyrster og Stænder“, i Hans Lindenovs Hus havde han faaet sin Hustru. Der behøvedes sikkert ingen videre Forklaring, endsige Forsvar for, at Hans Lindenov havde plejet Omgang med ham.

Endnu stod et sidste, maaske det vigtigste, Punkt tilbage. Dronningen af England anbefalede sin Undersaat til Hjælp imod dem her i Landet, der havde udrustet Mogens Hejnesøn til hans Fribytteri. Den heri liggende Beskyldning afviste Hans Lindenov med Foragt for sit Vedkommende. Men hermed var Beskyldningen i sig selv ikke fjernet. Den blev staaende dèr som en For-

nærmelse, som en Haan imod det ganske Rige. Det var Dommernes Sag paa tilbørlig Maade at afvise den.

Han satte derfor i Rette, om ikke Christoffer Read skulde tilholdes at navngive dem her i Landet, der havde udrustet Mogens Hejnesøn, eller derfor stande til Rette; fremdeles om han ikke var pligtig at stande til Rette, fordi han saa letfærdigt havde stævnet Hans Lindenov, samt at betale denne Skadegæld, Kost og Tæring og Forsømmelse. Derimod maatte Hans Lindenov henstille til Hs. Majestæts egen Betænkning, hvad Straf denne vilde tage over Christoffer Read, fordi han havde benyttet Kongens umyndige Aar til med en ulovlig Proces at forfølge en dansk Undersaat tvertimod Frederik den Andens Forordning.

Endnu kun et sidste Ord. Hans Lindenov var i sit Forsvar kommen til at berøre den Sag, som han ved Overenskomsten i Kolding havde forpligtet sig til at lade være glemt og uomtalt. Han havde dog formentlig ikke herved brudt Overenskomsten. Thi dels havde hans Tale kun været et højst fornødent Forsvar mod en letfærdig Stævning, dels var den netop gaaet ud paa at værne om samme Overenskomst. Nu som tilforn var han villig til at overholde den.

Hans Lindenov havde vidst at anslaa de rette Strenge. Dommerne kunde med frelst Samvittighed nu dømme Christoffer Read som en Æreskænder og saaledes blive af med denne paatrængende fremmede. Dommen lød, at da Christoffer Read ikke havde kunnet overbevise Hans Lindenov om at have været Mogens Hejnesøns Medreder i nogen Fribytter-Handel, eller at have bekommet noget af hans Gods som en Deltager i samme Handel, saa burde Hans Lindenov være kvit og angerløs for hans Beskyldning. Men efterdi Read med slig en dristig og skarp Stævning og Omtale for Retten havde højlig forulempet Hans Lindenov, saa skulde denne Ulempe hænge hos Read selv, og han skulde derfor stande Hans Lindenov tilbørligt til Rette samt betale ham Kost og Tæring og Sagens Omkostninger[1].

Det var en brugbar Dom. Man kunde nu vende Forholdet om og gaa angrebsvis tilværks mod Christoffer Read. Ifølge dansk Ret var han nemlig nu skyldig til Døden, idet han var hjemfalden

til den Straf, som hans Modpart vilde være bleven idømt, saafremt Beskyldningen var bleven bevist[1]. „Ulempen skulde“, som det hed i Dommen, „hænge hos Christoffer Read“. Men et Spørgsmaal, om man dog ikke nærede Betænkeligheder ved at lade det komme til slig en Yderlighed mod en engelsk Undersaat, som, forsynet med Dronning Elisabeths Anbefaling, var kommen for blot at paatale sin Ret. Man ønskede sikkert kun at blive af med ham, og det kunde opnaas ved mindre. Han blev da kastet i Fængsel og foreløbigt kun truet med Døden[2]. Midlet var ypperligt. Da han en Dag saa sit Snit, foretrak han at flygte[3] og saaledes for bestandig give Afkald paa den ham tiltænkte „Erstatning“.

Hermed var da endelig den lange Strid, hvortil Mogens Hejnesøns Liv saavel som hans Død havde givet Anledning, naaet til sin Afslutning. Thi en fornyet Klage[4], hvormed den engelske Regering fremkom Aar 1599, synes at have været ganske virkningsløs. Med Aarhundredets Slutning var da Sporene af Mogens Hejnesøns Optræden udviskede, den Bevægelse, hvori han havde sat Tidens Vande, var forbi, de fremkomne Ringe udglattede eller brudte af andre. Lad os dog, forinden vi skilles fra ham, til Afsked kaste et Blik paa dem, der stod ham nær, betragte deres Skæbne, der i sin Tid havde grebet saa stærkt ind i hans.

Christoffer Valkendorf opnaaede endelig, hvad han under Frederik den Andens Regering saa længe havde stræbt henimod: Da Christian den Fjerde Aar 1596 selv overtog Regeringen, blev han virkelig udnævnt til Rigs-Hovmester. Det var den Oprejsning, som Skæbnen gav ham, fordi han var endt saa uheldig i sin berettigede Kamp mod Mogens Hejnesøn.

Skæbnen er imidlertid stundom lidt drillende, selv naar den skænker det bedste. Den Valkendorf, hvem det endelig lykkedes at faa Magtens Tøjler i Hænde, fik samtidigt over sig en ung Herre, der ikke lod ham have stort Spillerum, men virksom, rastløs og nøjeregnende selv greb ind overalt. Naar Foden er gammel, Haanden træt og Tanken mere langsom, smager det

ikke altid at skulle styres af en, der altfor meget ligner en selv fra de unge Dage.

Om Sophie Gyntersberg vides ikke andet, end hvad ovenfor er meldt, at hun giftede sig igen. Lidt mere veed man om Mogens Hejnesøns Børn. Datteren Elsebe gav Anledning til en lignende Retssag som den, der havde grebet saa stærkt ind i Faderens og Moderens Liv[1]. Mogens Hejnesøns uægte Søn, Rasmus, blev derimod en meget anset Mand paa Færøerne. Da han 90 Aar gammel havde mistet sin Hustru efter et barnløst Ægteskab, fortrød det ham, at han ikke skulde efterlade sig Livsarvinger. Han giftede sig da paany og fik inden han fyldte sit 110de Aar 5 Børn, det yngste fødtes ham 3 Aar efter, at han havde passeret det 100de Aar. I Beretningerne omtales han som „en i sin høje Alderdom rørig Mand, men noget haardsindet“[2].

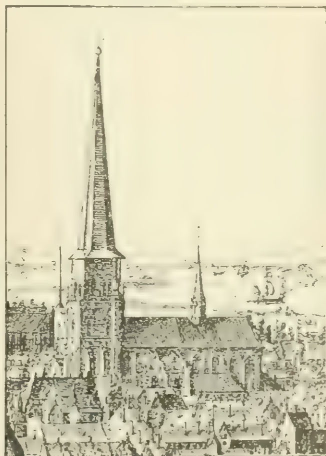

Fig. 29. Nikolaj Kirke med Taarn omkr. Aar 1600.
(Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

Hans Lindenov var Aar 1594 bleven forflyttet fra sin Landsdommer-Virksomhed i Nørrejylland og bleven Lensmand paa Bornholm[3]. Sine Ungdoms-Lyster fra Bergen svigtede han ikke ganske: Bønderne paa Bornholm klagede gentagne Gange over ham paa Grund af Forurettelser og ulovlig Beskatning[4]. Hans Søn af samme Navn kom dog Maalet nærmere; han blev fuldstændig Sørøver og dømtes som saadan Aar 1615 til livsvarigt Fængsel[5].

— Alting forandres, alting glemmes. Men Tiden, som udkræves dertil, er forskellig. Hvor Livet ruller rask, skrider Ødelæggelsesværket bagved hurtigt fremad. Ensformighed er det bedste Luftlag for Minder, de ydre som de indre. Hvor lidet er der nu tilbage af hint København, der saa Mogens Hejnesøns Hoved falde? Hvor er Slottet? Nikolaj Kirketaarn (Fig. 29), som Chri-

stoffer Valkendorf af egne Midler havde bygget[1], er nu — forlængst kullet — spirsat af en anden. Hvor er Vandspringene, som

Fig. 30. Chr. Valkendorfs Vejerbod ved Holmensbro 1587. I Baggrunden tilvenstre ses Helligaands-Kirkens Taarn under Opførelse, tilhøjre Nikolaj Kirke endnu uden Taarn.
(Braunius: Theatrum urbium IV.)

Valkendorf havde paanødt Byen[2], Holmen med dens Stensætninger[3], Husrækken paa den anden Side Havnen med Vejerboden ud i Søen (Fig. 30 og 31), der holdtes for hans ypperste Værk?[4] Bølge paa Bølge har Begivenheder væltet hen over dem og skyllet dem med sig. Men paa Færøerne ser alting ud

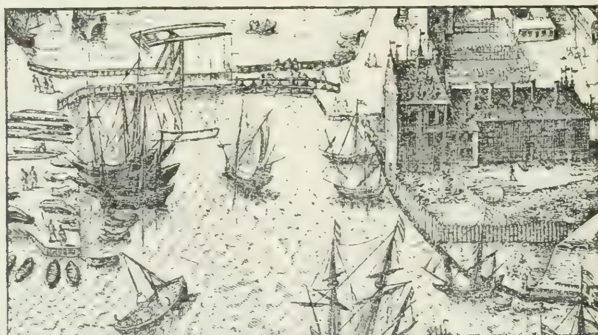

Fig. 31. Holmens Bro og Chr. Valkendorfs Vejerbod o. Aar 1600.
(Efter Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

endnu omtrent som paa Mogens Hejnesøns Tid. Døren til Fæhuset knirker den Dag i Dag[5] som da Herborg vakte Hejne.

Vinden stryger endnu som tilforn mellem de ensomme „Hamre“. Fiskestimerne kalder uforandret Befolkningen til Dræt.

Som det er gaaet Omgivelserne er det ogsaa gaaet Personerne. Christoffer Valkendorf var en langt betydeligere Mand end Mogens Hejnesøn. Han greb mangfoldigere og dybere ind i sin Tids Historie. Men hans Minde er blegnet. København, som skyldte ham saa meget, har glemt ham. Ingen tænker mere paa ham ved Synet af Nikolaj Taarn eller af Helligaands-Kirkens Taarn (Fig. 32), hvormed han dog en Gang smykkede Byen. Han er gleden ud af Menigmands Erindring, og kun paa kunstig Vis holdes hans Navn endnu i Live i de dannedes Bevidsthed.

Fig. 32. Helligaands-Kirken med dens nye, af Chr. Valkendorf opførte Taarn. Set fra Blaataarn o. Aar 1600. (Billed af Johan Classen van Wyck i Nationalmuseets Arkiv.)

Anderledes med Mogens Hejnesøn. Han lever den Dag i Dag paa Færøerne i sine Landsmænds Hjerter. Hans Billed dukker op for Tanken, naar Aaren er lagt ind og man stille venter paa Bid. Om ham fortælles og synges der i de lange Vinteraftener, naar gamle og unge samles [1]. Hans Fejl er glemte, kun hans Dyder mindes. Og stolt hidleder endnu mangen Færing sin Herkomst [2] fra Mogens Hejnesøn, Øernes ypperste Mand siden Sagaernes Dage.

Anmærkninger og Henvisninger til II Bog

MOGENS HEJNESØN

udkom første Gang 1877 og var ledsaget af følgende Fortale:

„Nærværende Skrift støtter sig, som det i det enkelte vil fremgaa, navnlig til den rige Skat af utrykte Kilder til vor Historie, som opbevares i Gehejme-Arkivet. Naar jeg har kaldt denne Beretning om en enkelt Mands Liv for et Tidsbillede, saa ligger Berettigelsen dertil dels i de nye Oplysninger, som her meddeles om nogle af Datidens bekendteste Personligheder, men fornemlig i det Lys, som kastes over hin Tids Samfundsforhold, navnlig Retsforholdene i det daglige Liv saavel som for Skranken. Fremstillingsformen afviger ikke meget fra den i mit tidligere Skrift „Historiske Skitser" anvendte. Nu som da er jeg gaaet ud fra, at et Folks Historie ikke blot er et Par enkelte Forskeres Sag, men Folkets Fælleseje, saa at først den Fremstillingsform svarer til Historiens Krav, der uden at svigte den videnskabelige Fordring om grundigt Kildestudium, men ogsaa uden at være begrænset af Laugs-Vedtægter, formaar at henvende sig til den størst mulige Kreds af Læsere i Almindelighed. Derimod har jeg ment det rigtigt i højere Grad end tidligere at lette Kontrollen med Fremstillingens Paalidelighed ved at ledsage den med en fyldig Henvisning til mine Kilder. Iøvrigt faar Bogen at tale for sig selv. Den anbefales som dens Forgænger til Fagmænds Prøvelse og Publikums Velvilje."

Side 7. [1] Claus Billes Kalenderantegnelser, Danske Samlinger, anden Række, 5te Bind, Side 64: 18. Jan. per nefas truncatus est Magnus Heineszøn Anno 1589. — Helvaderi: Sylva chronologica maris Balthici, Side 235: In diesem Jahr ist in Dennemark der edle und berühmte Sehan Magnus Heinesen den 8. Febr. umb 3 Uhr in der Morgenstunde zu Kobenhagen mit dem Schwerdt hingerichtet worden. — [2] Jens Lauritzsøn Wolff: Norrigia illustrata. Kiøbenhavn 1651. Side 265—73. — Lucas Debes: Færoæ et Færoa reserata, Kjøbenhavn 1673. Side 213 fgg.

S. 8. [1] Niels Slange: Christian den Fjerdes Historie, Kjøbenhavn 1749, første Part, Side 43. — [2] P. T. Wandal: De paa Jægerspriis ved Mindestene hædrede fortjente Mænds Levnetsbeskrivelser. Kjøbenhavn 1783. 1ste Bind, Side 411—20. — C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard. Kbhvn. 1856. II. Del, S. 224. — [3] Erich Pontoppidan: Annales ecclesiæ Danicæ. Kopenhagen 1747. 3ter Theil. pag. 517. — [4] Ludvig Daae: Om Magnus Heinesson. Christiania 1869. — C. E. Secher: Christoffer Valkendorf, i Folkekalender for Danmark. 1869. Kjøbenhavn.

S. 10. [1] C. E. Secher: Christoffer Valkendorf, S. 24. (Folkekalender for Danmark 1869.) — [2] Slange: Christian den Fjerdes Historie S. 173. — C P. Rothe: Christoffer Walckendorffs Liv og Levnet. Kjøbenhavn 1754. S. 4—5. — [3] C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel fol., Side 82, Anm. 12. — Holger Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie. Kjøbenhavn 1877. 3die Del, S. 689—90. — [4] Secher: Christoffer Valkendorf. S. 25.

S. 11. [1] Secher: Christoffer Valkendorf. S. 25.

S. 13. [1] Yngvar Nielsen: Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden. Christiania 1876. Side 294.

S. 14. [1] Skrivelse fra C. Valkendorf til Mogens Gyldenstjerne af 29. April 1558. Diplomatarium Norvegicum II no. 1160. — [2] Yngvar Nielsen: Bergen fra de ældste Tider indtil Nutiden. Side 297. — Bergens Brolægning paabegyndt efter Sigbrits Opfordring: Norske Magazin, udgivet af N. Nicolaysen, Christiania 1860. 1ste Bind, Side 120. — [3] Yngvar Nielsen: Bergen. Side 295. — [4] Smstds. S. 299. — [5] Smstds. S. 301. — [6] Registre over alle Lande, den 9. Marts 1560. Rigsarkivet.

S. 15. [1] C. F. Wegener: Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv. Kjøbenhavn 1852—55. 1ste Bind. Side 173. — [2] C. F. Wegener: Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv. 1ste Bind. Side 171, 173, 191—94 og 208. — [3] C. E. Secher: Christoffer Valkendorf S. 30.

S. 16. [1] C. E. Secher: Christoffer Valkendorf S. 30. — [2] Registre over alle Lande d. 29. April 1569. Rigsarkivet. — C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel. fol. S. 54. Anm. 3.

S. 17. [1] C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel. fol. S. 54. Anm. 3. — C. P. Rothe: Christoffer Walckendorffs Liv og Levnet Side 33—34. — [2] Secher: Christoffer Valkendorf Side 28—20.

S. 18. [1] C. P. Rothe: Christ. Walkendorffs Liv og Levnet S. 34—35. — Secher: Christ. Valkendorf Side 32. — [2] C. Valkendorf fik 1574 Roskilde og Skjoldenæs Len; det ombyttedes 1575 med Vor Frue Klosters Gods i Roskilde, der atter 1583 ombyttedes med Jungshoved Len. Secher: C. Valkendorf, S. 32. — Sjællandske Tegnelser d. 2. October 1583. Rigsarkivet. — [3] Rothe: C. Walkendorffs Liv og Levnet. Side 35—36. — Secher: Valkendorf, S. 34. — [4] Sjællandske Tegnelser d. 4. Marts 1585. Rigsarkivet. — [5] Sjællandske Tegnelser d. 1. December 1579. Rigsarkivet. — Rothe: Walkendorffs Liv S. 37—38. — [6] Sjællandske Tegnelser d. 30. November 1579. Rigsarkivet. — [7] Sjællandske Tegnelser d. 1. December 1579. Rigsarkivet. — [8] Sjællandske Tegnelser d. 11. October 1581. Rigsarkivet. — [9] P. V. Jacobsen: Om Kong Frederik den Andens Forhold til nogle af de øverste Rigsembedsmænd. Historisk Tidsskrift 5te Bind, Side 421. — [10] Sjællandske Tegnelser d. 26. October 1583. Rigsarkivet.

S. 19. [1] Gengivet i Staalstik af Magnus Petersen i Folkekalender for Danmark 1869.

S. 20. [1] Det er ikke Forfatteren bekendt, hvor Originalen nu findes. — Et Kobberstik derefter haves i C. P. Rothe: Christoffer Walckendorffs Liv og Levnet. Kbhvn. 1754.

S. 22. [1] Lucas Debes: Færoæ et Færoa reserata. Kbhvn. 1673. Side 214. — Færøiske Folkesagn, optegnede af Pastor J. H. Schrøter. Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Kbhvn. 1852. S. 161.

S. 24. [1] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 160.

S. 25. [1] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 162—65.

S. 26. [1] Lucas Debes: Færoæ etc. S. 214—15. Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 165. — [2] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. S. 165—66.

S. 28. [1] Sammesteds S. 166. — Luc. Debes: Færoæ. S. 215. — [2] Norske Magazin I, udgivet af N. Nicolaysen. Christiania 1860. Side 433 og 448. — [3] Sjællandske Tegnelser d. 6. December 1578. Rigsarkivet. — [4] Norske Rigsregistranter 2. Del, S. 272.

S. 29. [1] Tilladelsen er dateret den 17. April 1578. Norske Rigsregistranter, oven

anførte Sted. — [2] Sjællandske Tegnelser d. 6. December 1578. Rigsarkivet. — [3] Sjællandske Tegnelser d. 6. December 1578. Rigsarkivet.

S. 30. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 306—7. Den 4. Februar 1579 — [2] Herredags Dombog 1597—98. Dom af 1. Juli 1598 i Sagen mellem Hans Lindenov og Christoffer Read. Rigsarkivet.

S. 31. [1] Sjællandske Tegnelser d. 11. December 1579. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser d. 11. December 1579. Rigsarkivet. — [3] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 362, dateret Todberg den 3. December 1579.

S. 32. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del, S. 356 og 362—65. — L. Daae: Magnus Heinesson, Side 13. — Sjællandske Tegnelser den 2den November 1579. Rigsarkivet. — [2] Udstedt den 26de August 1579. „Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager“ no. 37. Rigsarkivet. — [3] Skrivelse fra Christ. Valkendorf til Frederik II, dateret Kbhvn. d. 10. Februar 1584. „Kancell. Aflevering. Færøerne. Diverse Sager“ no. 37. Rigsarkivet.

S. 33. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 356. — [2] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 363, dat. Todberg den 3. December 1579. — [3] Smstds. — [4] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 364—65, dat. Skanderborg den 9. December 1579. — [5] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 356. Dat. Havreballegaard den 30te November 1579.

S. 34. [1] C. E. Secher: Christoffer Valkendorf, Side 26- — [2] Tegnelser over alle Lande den 17. April 1562. Rigsarkivet. — [3] Sjællandske Tegnelser. Frederik II til Christoffer Valkendorf, dat. Koldinghus den 13. Januar 1580. Rigsarkivet. — [4] Sjællandske Tegnelser. Fr. II til Christoffer Valkendorf, dat, Frederiksborg den 19. Januar 1582. — Dito, dat. Koldinghus den 21. Marts 1583. Rigsarkivet. — [5] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 356, dat. 30. November 1579.

S. 35. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 357, dateret den 1. December 1579. — [2] Om Mogens Hejnesøns lange Udebliven fra Færøerne se Sjællandske Tegnelser den 17. Februar 1581. Rigsarkivet.

S. 36. [1] Lucas Debes: Færoæ et Færoa reserata, Side 220—21.

S. 37. [1] Jens Lauritzsøn Wolff: Norrigia illustrata, Side 270—73. — Lucas Debes: Færoæ, Side 216—17. — [2] Lucas Debes: Færoæ, Side 218.

S. 38. [1] Lucas Debes: Færoæ, Side 218—20.

S. 39. [1] Smstds. Slde 222. — [2] Smstds. 221.

S. 40. [1] Antiquarisk Tidsskrift. 1849—51. Side 166.

S. 41. [1] Sjællandske Tegnelser, den 17. Februar 1581. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser, den 8. Februar 1581. Rigsarkivet.

S. 42. [1] Sjællandske Tegnelser, den 16. Februar 1581. Rigsarkivet.

S. 43. [1] Sjællandske Tegnelser, den 16. Februar 1581. Rigsarkivet.

S. 44. [1] Sjællandske Tegnelser, den 16. Februar 1581. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser, den 16. Februar 1581. — [3] Sjællandske Tegnelser, den 17. Februar 1581. Rigsarkivet.

S. 45. [1] Sjællandske Tegnelser, den 17. Februar 1581. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser, den 8. April 1581. Rigsarkivet.

S. 46. [1] Absalon Pederssøn's Norges Beskrivelse. Norske Magazin, 1ste Bind, Side 127. — Smlgn. smstds. Side 102—3. — [2] Nye danske Magazin, 1ste Bind, Side 192. — Grønlands historiske Mindesmærker. Kjøbenhavn 1845, 3die Del, Side 259. Den første Anledning til alle disse Overdrivelser var vel, at man forvekslede Beskrivelser af Grønland med tilsvarende af Vinland. Kun saaledes kan det forklares, at man i en forholdsvis tidlig Tid kan f. Eks. paastaa, at i Grønland vokser den bedste Hvede. (Grønl. Mindesm. III, 260.)

S. 47. [1] Danske Magazin. 3die Del. Side 339 og Side 341. — Hans Egede: Det gamle Grønlands nye Perlustration. Kjøbenhavn 1741. Side 8. — Grønl. hist. Mindesmærker III, Side 505. — Med Urette vilde man fra Beretningens Indhold slutte til Meddelerens Mangel paa Troværdighed. Graah beretter nemlig (Undersøg. Rejse til

Østkysten af Grønl., Side 108—9) noget lignende: „Just som jeg bøjede af om et Næs paa Grønlands Østkyst, saa jeg højt oppe paa et Fjeld smaa hvide Skabninger, fuldkommen lignende en Flok græssende Faar. Det var imidlertid kun en Flok i hvide Pelse klædte Grønlændere, der samlede Bær og Rødder; men saa stærk var Illusionen, at enhver, der ikke var overbevist om, at Østerbygden aldrig har ligget paa Grønlands Østkyst, maatte have troet, her at have fundet Spor af hin tabte islandske Koloni." — [2] Grønl. hist. Mindesmærker III. 514—15. — Hans Egede: Det gl. Grønl. nye Perlustr. Side 8—9. — [3] Absalon Pederssøn: Norges Beskrivelse. Norske Magazin I, Side 101—2. — [4] Grønl. hist Mindesmærker III. 507—13. — [5] Rentemester-Regnskab for 1568. Rigsarkivet. Heraf ses, at Toget virkelig kom til Udførelse, hvilket betvivles i Grønl. hist. Mindesm. III. S. 635. — Schiern: Nyere historiske Studier. 1ste Del, Side 404. — [6] Grønl. hist. Mindesm. III. S. 201—5. — [7] Grønl. hist. Mindesm. III. 635—37.

S. 48. [1] Grønl. hist. Mindesm. III. 637—38. — [2] Danske Kongers Historie, Pakke 58. Rigsarkivet. — [3] Grønl. hist. Mindesm. III. S. 637. — [4] Grønl. hist. Mindesm. III. S. 639. — [5] Danske Kongers Historie Pakke 58. Rigsarkivet. Denne haandskrevne Beretning om Rejsen, forfattet af en af Deltagerne, Skibspræsten Christian Nielsen, stemmer i det hele med den i Grønl. hist. Mindesm. III. 641—47 trykte, men afviger navnlig mod Slutningen i Tidsangivelserne, ligesom den ogsaa omfatter Begyndelsen af Turen, der mangler i den trykte. — [6] Frederik den Anden til Christoffer Valkendorf, dat. Skanderborg den 2. November 1579. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — Grønl. hist. Mindesm. III. S. 647—48. — [7] Samme til samme, dat. Havreballegaard den 30. November 1579. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — Grønl. hist. Mindesm. III. Side 648—50. — [8] Sammesteds. — [9] Frederik den Anden til Christoffer Valkendorf, dat. Koldinghus den 13. Januar 1580. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — [10] Samme til samme, dat. Koldinghus den 24. Marts 1580. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — [11] Samme til samme, dat. den 25. Maj 1580. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — [12] Samme til samme, dat. Antvorskov den 25. October 1580. Sjælladske Tengnelser. Rigsarkivet.

S. 49. [1] Grønl. hist. Mindesmærker IIı. 651—52. — Norske Rigsregistranter II, 401.

S. 50. [1] Grønl. hist. Mindesmærker III, 652—53. — Norske Rigsregistranter II, 402—3.

S. 51. [1] Herredagsdombog 1586—89. Dom af 3. Juni 1586 i Sagen mellem Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn. Rigsarkivet. — [2] Palle Christensens Vidnesbyrd, udateret. Kancelliets Aflevering. Færøerne, diverse Sager no. 37. Rgsarkivet. — [3] Søren Flues Indberetning til Christoffer Valkendorf, udateret. Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Rigsarkivet. — [4] Sammesteds. — [5] Palle Christensens Vidnesbyrd, udateret. Kancelliets Aflevering Færøerne. Diverse Sager no. 37. Rigsarkivet.

S. 52. [1] Tingsvidne, dat. Bergen den 18. April 1583. Kancelliets Aflev. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Rigsarkivet. — [2] Wolff: Norrigia illustrata 1651. Side 266. — Lucas Debes: Færoæ. 1673. Side 223. — Holberg: Danmarks og Norges Beskrivelse. 1729. Side 577. — Hans Egede: Grønlands nye Perlustration. 1741. Side 14. — Wandal: Jægerspriis's Mindestene. 1783. 1ste Bind, Side 416, og flere nyere, der angiver deres Kilde. — [3] Claus Lyschander: Den grønlandske Chronica, Kjøbenhavn. 1608.

S. 53. [1] Grønl. hist. Mindesm. III. S. 250—60. — Nye Danske Magazin I. 192. — [2] Grønl. hist. Mindesm. III. 657.

S. 54. [1] Grønl. hist. Mindesm. III. 654 Anm.

S. 55. [1] Ordene lyder saaledes hos Lyschander:

De komme oc paa saa undderligt Vand,
Huor Seylstenen huiled i dybeste Baand,
Saa litt kundde Skibben skrjde.

Skøndt C. Pingel (Grønl. hist. Mindesm. III 658) har Ret i, at Peyrere (Relation du Groenland Paris 1647. Side 132—34), saafremt han ingen anden Hjemmelsmand har for sin Beretning end Lyschander, har overdrevet og for stærkt udmalet dennes simple Ord, saa synes der dog heller ingen Grund til, som C. Pingel antyder, i dem kun at se et Udtryk for Lyschanders og ikke for Mogens Hejnesøns Opfattelse. Havde denne Forklaring været særlig Lyschanders, vilde han vistnok oftere have anvendt den i sin Fremstilling som Hindring ogsaa for de andre Ekspeditioner. At den kun anføres ved Mogens Hejnesøns synes at tyde paa, at den skriver sig fra denne selv. Det var en Forklaring, der særlig maatte ligge nær for en Sømand, hvem den stadige Brug af Kompasset godt kunde lede paa den Tanke, at Magnetnaalens Pegen mod Nord hidrørte fra Magnetklipper om Nordpolen, der drog til sig. — Derimod har sikkert C. Pingel Ret, naar han betragter Peyrere's Ord om den fabelagtige Fisk Remora, som sagte i Spøg: (S'il auoit sçeu l'Histoire de la Remore, peut-estre qu'il l'auroit alleguée aussi à propos que celle de l'Aymant). — Da Peyrere er Torfæus' (Grønlandia antiqua. Fortalen S. 29), Hans Egedes (Grønlands nye Perlustration S. 14) og flere nyeres eneste Kilde, forbigaas derfor her, hvad disse, ganske vist med Forbehold, melder om det underfulde Sødyr, der skal have klamret sig om Kølen paa Mogens Hejnesøns Skib. — [2] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet. [3] 1556: Reinkloster. 1560: Bakkekloster. 1574: Helgeland. Norske Rigsregistranter 1ste Del S. 198, 301—2, 658, 2den Del S. 104. — [4] Norske Magazin 1ste Del Side 257—59.

S. 56. [1] Norske Magazin 1ste Del Side 257—59. — [2] Norske Magazin 1ste Del Side 258. — [3] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet. — [4] Den norske Sou, Suhms Samlinger til den danske Historie, Kjøbenhavn 1781. 2det Bind I, 22—23.

S. 57. [1] Niels Hemmingssøn, D.: Om Ecteskab. Kiøbenhafn 1572. Side 97 og følgende. — [2] Suhm: Samlinger til den Danske Historie, 2det Bind I, 20. — Christian den Fjerdes Forordning om Ægteskab af 16. Juni 1637. — Kolderup Rosenvinge: Grundrids af den danske Retshistorie, 2den Udgave. Kjøbenhavn 1832. 1ste Del, Side 150. — Herredagsdom over Hans Munk af 29. Maj 1616. Rigsarkivet.

S. 58. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 59. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 60. [1] Frederik den Anden til Christoffer Valkendorf, dateret Frederiksborg den 27. Oktober 1581. Sjællandske Tegnelser. Rigsarkivet. — [2] Dat. Frederiksborg den 1. November 1581. Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 433—35.

S. 61. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 62. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet. — [2] Smstds. — Herredags Dombog 1597—98. Dom imellem Christoffer Read og Hans Lindenov af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [3] Nicolaysen: Norske Magazin I, 391.

S. 63. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet. — [2] Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 64. [1] Sammesteds. — [2] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Herredagsdombog 1586—88. Dom mellem Valkendorf og M. Hejnesøn af 3. Juni 1586. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog 1586—88. Dom imellem Valkendorf og M. Hejnesøn af 3. Juni 1586. Rigsarkivet.

S. 65. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 66. [1] Herredagsdombog 1586—88. Dom imellem Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn af 3. Juni 1586. Rigsarkivet. — [2] Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 496. — [3] Sjællandske Tegnelser. Frederik den Anden til Christoffer Valken-

dorf, dat. Nygaard den 26. Januar 1583. Rigsarkivet. — [4] Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 496.

S. 68. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet. — [2] Smstds.

S. 69. [1] Pergamentsbreve. Domme no. 121. Rettertingsdom af 26. Januar 1583. Rigsarkivet.

S. 70. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 521—22. — [2] Sjællandske Tegnelser, den 26. Februar 1583. Rigsarkivet.

S. 71. [1] Danske Kancellis Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Søren Christensen Flues skriftlige Erklæring til Christoffer Valkendorf, udateret. Rigsarkivet. — [2] Danske Kancellis Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Palle Christensens Vidnesbyrd, udateret. — Hans Didriksens Vidnesbyrd af 25. April 1583. Smstds. Rigsarkivet.

S. 72. [1] Sjællandske Tegnelser, den 4. April 1583. Rigsarkivet. — [2] Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 523. Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Originalskrivelse fra Christoffer Valkendorf til Frederik den Anden, dat. Kjøbenhavn den 10 Februar 1584. Rigsarkivet.

S. 73. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del. Side 523. — [2] Danske Kancellis Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Tingsvidne af 18. April 1583. Rigsarkivet. — [3] Kun saaledes kan det forklares, at f. Eks. Hans Didriksens Vidnesbyrd, der alt har været anvendt imod Mogens Hejnesøn i Slutningen af Marts, først er datetet den 25. April 1583, altsaa efter hans Flugt. — [4] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 523. — [5] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 521—22.

S. 74. [1] Sjællandske Tegnelser, den 26. Februar 1583. Rigsarkivet. — [2] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. C. Valkendorf til Frederik den Anden, dat. Kjøbenhavn den 10. Februar 1584. Rigsarkivet. — [3] Om dette og det følgende se: Rigsarkivet. Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Tingsvidne af den 18. April 1583. — [4] I Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 523, tales om, at Mogens Hejnesøn skulde have benyttet en „stærkere“ Alen end den brugelige; dette beror sikkert paa en Fejllæsning, idet der i de originale Dokumenter, der er komne mig for Øje, bestandig staar: „en stackere“ ɔ: en kortere Alen.

S. 76. [1] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Joen Hejnesøns Skudsmaal af 25. Juni 1583. Rigsarkivet. — [2] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Skudsmaal af 17. August 1583. Rigsarkivet. — [3] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Skudsmaal af 17. August 1583. Rigsarkivet.

S. 77. [1] Sammesteds. Thorshavn Laugtingsvidne af 31. Juli 1583. — [2] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Thorshavn Laugtingsvidne af 15. August 1583. Rigsarkivet. — [3] Sammesteds. Thorshavn Laugtingsvidne af 14. August 1583. — [4] Herredagsdombog. Dom imellem Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn af 3. Juni 1586. Rigsarkivet.

S. 79. [1] Sjællandske Tegnelser, den 30. Januar 1584. Rigsarkivet.

S. 80. [1] Sjællandske Tegnelser, den 30. Januar 1584. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Sjællandske Tegnelser, den 30 Januar 1584. Rigsarkivet. — [4] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Rigsarkivet.

S. 81. [1] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Christoffer Valkendorf til Frederik den Anden, dat. Kjøbenhavn den 10. Februar 1584. Rigsarkivet.

S. 82. [1] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Egenhændig Skrivelse fra Christoffer Valkendorf til Frederik den Anden, dat. Kjøbenhavn den 10. Februar 1584. Rigsarkivet. — [2] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Christoffer Valkendorf til Frederik den Anden, dat. Kjøbenhavn den 10. Februar 1584. Rigsarkivet.

S. 83. [1] Sjællandske Tegnelser, 11. April 1584. Rigsarkivet.

S. 84. [1] Kancelliets Aflevering. Færøerne. Diverse Sager no. 37. Hans Lindenov til Frederik den Anden, udateret. Rigsarkivet.

S. 85. [1] Sjællandske Tegnelser: Frederik den Anden til Christoffer Valkendorf, dat. Haderslevhus den 4. April 1583. Rigsarkivet.

S. 86. [1] Suhm: Samlinger til den Danske Historie, 1ste Bind. 1ste Hefte. Side 16.

S. 87. [1] Resen: Kong Frederichs den Andens Krønike, Kiøbenhaffn 1680. Side 340—1. — [2] Sjællandske Tegnelser, den 27. Juni 1584. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Peder Hansson af 4. Juli 1584. Rigsarkivet.

S. 88. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Peder Hansson af 4. Juli 1584. Rigsarkivet. — [2] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Christoffer Read og Hans Lindenov af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [3] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 587—88.

S. 89. [1] Sjællandske Registre, den 6. Juli 1584. (Historisk Tidsskrift, fjerde Række, tredie Bind, Side 560, Anm. 4.) Rigsarkivet. — [2] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 587—88. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 90. [1] Norske Rigsregistranter, 2det Bind, Side 587—88.

S. 91. [1] For Kongen og Rigsraadet 1586 og for Kjøbenhavns Raadstueret 1588. — [2] Herredagsdombog, 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Weinike Willums og Herluf Daa af 12. September 1586. Rigsarkivet. — [4] Herredagsdombog, 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 93. [1] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 596. — [2] Sammesteds.

S. 94. [1] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 596—97. — [2] Herredagsdombog. Dom imellem Weinike Willums og Herluf Daa af 12. September 1586. Rigsarkivet.

S. 96. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Weinike Willums og Herluf Daa af 12. September 1586. Rigsarkivet.

S. 97. [1] Frederik II's Ordinans om Ægteskabssager af 19. Juni 1582, § 5 og 6. — [2] Herredagsdombog. Dom imellem Weinike Willums og Herluf Daa af 12. September 1586. Rigsarkivet.

S. 98. [1] Kolderup Rosenvinge: Gamle Danske Domme, 4de Samling, Side 251—56. — Herredags Dombøger. Dom af 15. Juni 1593. — Dito, Dom af 29. Maj 1594 — Dito, Dom af 26. Juli 1595. — Dito, Dom af 10. Juni 1596. — Dito, Dom af 9. August 1597. — Dokumenter til Klevenfelds Stamtavler. Familien Daa. Rigsarkivet.

S. 99. [1] Udtalt første Gang i N. Slanges: Christian den Fjerdes Historie, Tome 1, Side 43, siden gentaget af alle senere.

S. 100. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter. E. 40 a. 100 b. — Sammesteds E. 40 a. 100 a. — Herredagsdombog. Dom af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 101. [1] Herredagsdombog. Dom af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 102. [1] N. G. van Kampen: Geschichte der Niederlande. Hamburg 1831, erster Band, pag. 491 fgg. (Heeren und Ukert: Geschichte der europäischen Staaten.) — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter. E. 40 a. 100 b. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [4] Forhandlinger med udenlandske Magter. E. 40 a. 106. Rigsarkivet. — [5] Forhandlinger med udenlandske Magter. E. 40 a. 102. Rigsarkivet. — [6] Det er ikke ganske tydeligt, om Mogens Hejneson først dræbte de to eller straks kastede dem overbord. Forhandlinger med udenlandske Magter. E. 40 a. 97. — Sammesteds E. 40 a. 106. Rigsarkivet.

S. 103. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter F. 40 a. 103 a. Rigsarkivet. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 97. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom af 1. Iuli 1598. — Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 b. Rigsarkivet. — [4] .... Ut alias injurias non minoris damni aliis Anglis ab eodem Hennisonio (Mogens Hejneson) illatas in præsenti taceamus .... Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 97. Rigsarkivet.

S. 104. [1] Norske Rigsregistranter. 2den Del, Side 647.

S. 105. [1] Herredagsdombog. Dom af 3. Juni 1586. Rigsarkivet. — [2] Om hele denne Sag se sammesteds.

S. 108. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Christoffer Valkendorf og Mogens Hejnesøn af 3. Juni 1586. Rigsarkivet.

S. 109. [1] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [2] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 111. [1] Resen: Frederich den Andens Krønike, Side 351. — [2] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 729—30. — Jydske Registre den 22. Juni 1598. Rigsarkivet. — [3] Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 706. — [4] Jydske Registre den 20. Maj og 24. Juli 1587. Rigsarkivet.

S. 112. [1] J. H. Schlegel: Geschichte Christian des Vierten. Kopenhagen 1757. 1ter Theil, pag. 122. — [2] Klevenfelds Stamtavler. Rigsarkivet. — Historisk-heraldisk Selskabs Samlinger. Specialia. L. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [4] Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 114—15. — Jydske Tegnelser den 16. Januar 1589. Rigsarkivet. — Smlgn.: Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 103 c. Rigsarkivet.

S. 113. [1] Jydske Registre den 24. Juli 1587. Rigsarkivet. — [2] Resen: Frederich den Andens Krønike, Side 353. — Danske Magazin, 3die Række, 3die Bind, Side 72. [3] Jydske Registre den 22. Juni 1588. Rigsarkivet. — [4] Tilladelsen dateret den 9. Februar 1588. Norske Rigsregistranter, 2den Del, Side 720—30.

S. 114. [1] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 168.

S. 116. [1] Dokumenter til Klevenfelds Stamtavler. Familien Hartgenger den 28. August 1599. Rigsarkivet.

S. 117. [1] Jydske Registre den 22. Juni 1588. Rigsarkivet. — [2] Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 3. — [3] Smstds. — [4] Jydske Registre den 22. Juni 1588. Rigsarkivet. — [5] Dokumenter til Klevenfelds Stamtavler. Familien Hartgenger. Rigsarkivet. [6] Norske Rigsregistranter, 3die Bind, Side 46. — [7] Nye Danske Magazin. 3die Del. Side 238.

S. 118. [1] Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 11—12. — [2] Westphalen: Monumenta inedita rerum Germanicarum Tomus II. Colon. 1229. — [3] C. F. Wegener: Anders Sørensen Vedel. fol. Side 154. Anm. 11. — Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 11—12. — [4] Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 11—12.

S. 119. [1] Norske Rigsregistranter, 3die Del, Side 11—12. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [3] Jydske Tegnelser den 25. August 1588. Rigsarkivet. — [4] Forhandl. med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [5] Sammesteds. — [6] Forhandl. med udenlandske Magter E. 40 a. 102. Rigsarkivet. — [7] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [8] Forhandl. med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet.

S. 121. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser den 2. September 1582. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem H. Lindenov og C. Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [4] Dette Argument benyttes forunderligt nok heller ikke senere. Maaske har Englænderne staaet i den Formening, at Mogens Hejnesøn havde spansk Kaperbrev.

S. 122. [1] Forhandl. med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Forhandl. med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [4] Sammesteds.

S. 123. [1] Sjællandske Tegnelser den 13. December 1588. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. — Jydske Tegnelser den 16. Januar 1589. Rigsarkivet. — [4] Jydske Tegnelser den 16. Januar 1589. Rigsarkivet. — [5] Norske Samlinger. fasc. 8. no. 27. Rigsarkivet.

S. 124. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [2] Jydske Tegnelser den 16. Januar 1589. Rigsarkivet.

S. 125. [1] Claus Billes Kalenderantegnelser, Danske Samlinger, anden Række, 5te Bind, Side 64. — Magasin til den danske Adels Historie. Kbhvn. 1824. 1ste Bind, Side 98. — C. F. Wegener: Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard. 2det Bind, Side 330. — Fejlagtige Angivelser i: Helvaderus: Sylva chronologica, Side 235 (8. Februar 1589). — Lubas Debes: Færoæ, Side 224 (1588). — Slange: Christian den Fjerdes Historie, Tome 1, Side 43 (8. Februar 1589). — Rothe: Christoffer Walkendorff, Side 54 (8. Februar 1589). — Antiquarisk Tidsskrift 1849—51, Side 169 (8. Februar 1589). — [2] Helvaderus: Sylva chronologica, Side 235: Umb 3 Uhr in der Morgenstunde. — [3] Lucas Debes: Færoæ, Side 222. — [4] Lucas Debes: Færoæ, Side 224. — [5] Pontoppidan: Origines Hafnienses. Side 338.

S. 126. [1] Rørdam: Kjøbenhavns Universitets-Historie, 3die Del, Side 693. — [2] Danske Kongers Historie 73. dd. Rigsarkivet. — [3] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 127. [1] Herredagsdombog. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [2] Herredagsdombog. Dom af 4. August 1590. — Rigsarkivet. — Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Domme, 4de Samling, Side 226—27. Anm. — C. P. Rothe: Christoffer Walckendorff, Side 53—54. — Slange: Kong Christian den Fjerdes Historie, Tome 1, Side 42. — Ludvig Holberg: Dannemarks Riges Historie, udg. af Levin. Kbhvn. 1856. Tomus 2, Side 373—74.

S. 129. [1] Kancelli-Arkivets Aflevering, Skab 15, Pakke 117. Rigsarkivet. — Smlgn.: Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Domme, 4de Samling, Side 226. — Bering-Liisberg: Vesten for Sø og Østen for Hav. København 1909. S. 1—85.

S. 130. [1] Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Domme, 4de Samling, Side 227. — [2] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 131. [1] Sammesteds. — [2] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet. — [3] Forleningsbrev af 31. August 1589. Sjællandske Registre. Rigsarkivet. — [4] Grundtvig: Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1873—76. S. 189.

S. 132. [1] Sjællandske Tegnelser den 12. August 1590. Rigsarkivet. — [2] Sjællandske Tegnelser den 10. November 1590. Rigsarkivet. — [3] Skrivelse fra Regeringsraaderne til Albert Fris, dateret Koldinghus den 13. August 1590; underskreven af Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrans og Hak Ulfstand. Rigsarkivet. — Kirkehistoriske Samlinger III 2, 508.

S. 133. [1] Fyenske Tegnelser den 12. August 1590. Rigsarkivet. — Fyenske Tegnelser den 24. November 1590. Rigsarkivet. — [3] Jydske Registre 14. Juli 1591. Rigsarkivet. — [4] Norske Rigsregistranter. 3die Del, Side 220—21, — [5] Danske Magazin. 3die Række, 1ste Bind, Side 254—55.

S. 134. [1] Sjællandske Tegnelser den 14. Juli 1585. Rigsarkivet. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 103 c. Rigsarkivet. — [4] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 a. Rigsarkivet. — Sammesteds E. 40 a. 101. — [5] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 a. Rigsarkivet. — [6] Sammesteds. — [7] Wolff: Norrigia illustrata, Side 268—70. — E. Pontoppidan: Marmora Danica, 2det Bind, Side 218—19.

S. 136. [1] Perplexa quæstione accusatus. — [2] Magna gerens quondam studuit me reddere parvum, Sed frustra: Magni nomen ut ante viget.

S. 137. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 97. Skrivelse fra Dronning Elisabeth, dateret Greenwich den 12. Maj 1590. Rigsarkivet. Naar denne betegner sig selv som den tredie, maa vistnok den Daniel Rogers 1588 medgivne Klage forstaas som den første.

S 138. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 98 a. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 98 b. Rigsarkivet.

S. 139. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 99. Rigsarkivet. — [2] Sammesteds. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 a. Rigsarkivet.

S. 140. [1] Sammesteds. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 a. Rigsarkivet. — Sammesteds E. 40 a. 101. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 100 b. Rigsarkivet.

S. 141. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 101. Rigsarkivet. — [2] Norske Rigsregistranter. 3die Del, Side 509. Ordren er dateret 5. August 1597. — [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 102. Rigsarkivet. — [4] Sammesteds.

S. 142. [1] Danske Magazin, 3die Række, 1ste Bind, Side 254—55. — [2] Hübertz: Aktstykker til Bornholms Historie i Aarene 1327—1624. Kjøbenhavn 1852. Side 519. [3] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 103 c. Rigsarkivet.

S. 143. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 103 a. Rigsarkivet. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 104. Rigsarkivet.

S. 144. [1] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 105. Rigsarkivet. — [2] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 145. [1] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1598. Rigsarkivet.

S. 147. [1] Herredagsdombog 1597—98. Dom imellem Hans Lindenov og Christoffer Read af 1. Juli 1599. Rigsarkivet.

S. 148. [1] Se Kolderup Rosenvinges Bemærkninger om jus talionis i dansk Ret. Danske Magazin, 3die Række, 3die Bind, Side 169 og følgende. — [2] Forhandlinger med udenlandske Magter E. 40 a. 106. Rigsarkivet: . . . . qui hanc caussam in Dania postremo procuravit, carceribus ac minis male affectus, fuga sibi consulere coactus fuit. — [3] Sammesteds. — [4] Sammesteds.

S. 149. [1] Dokumentar til Klevenfelds Stamtavler. Familien Gyntersberg. Dom af 4. August 1607. Rigsarkivet. — [2] Lucas Debes: Færoæ. Side 253—54. — [3] Hübertz: Aktstykker til Bornholms Historie, Side 510. — [4] Samme Skrift: Side 566—68. Side 573. — [5] Samme Skrift: Side 580—94.

S. 150. [1] E. Pontoppidan: Origines Hafnienses, Side 273. — [2] Sjællandske Tegnelser den 1. Marts 1580 og 14. Juli 1585. Rigsarkivet. — Pontoppidan: Origines Hafnienses, Side 17 og 345. — [3] Pontoppidan: Origines Hafnienses, Side 347—48. — [4] Samme Værk: Side 119—20. — [5] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 162.

S. 151. [1] Lucas Debes: Færoæ, Side 213—28. — Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 160—70. — [2] Antiquarisk Tidsskrift 1849—51. Side 165.

INDHOLD AF II BOG

MOGENS HEJNESØN

